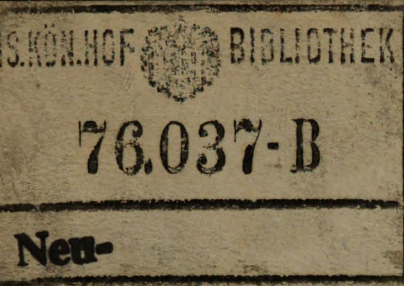

Österreichische Nationalbibliothek
+Z227598307

LEDENA PALAČA.

POVIESTNI RUSKI ROMAN

iz sriedine osamnaestoga vieka

od

LAŽEČNIKOVA

Preveo

SPIRO DIMITROVIĆ KOTORANIN.

Dio pèrvi.

U ZAGREBU.

Narodna tiskarnica Dra. Ljudevita Gaja.

1863.

I.

Pregledba.

Čudne smiese licah, nošnje, narodah i dèržavah. ***Puškin.***

Mili Bože, odkle radost, odkle li veselje u dvoru velikoga lovnika i pèrvoga popečitelja Volonskoga? Za života pokojnoga cara Petra velikoga i carice Katarine Aleksandrovne nebi to bio nitko ni pitao; jer u ono doba nebijaše radost ni veselje nikakovo čudo. Strašan bijaše veliki car, kad bi karao lošine, ali mu opet i minù ljutina. Za Petrova vieka carevaše radost u dvoru i narodu; ali sada na četvèrti dan pokladah 1739. godine, tiho je u Petrogradu kao u muklom samostanu, gdie se glasno nesmije ni Bogu pomoliti.

Zašto se dakle nebi pitalo, što znači veselje u Volonskovu dvoru?

Jedva umukoše zvona, koja su naviestila svèršetak božje službe, eto već pobožnici pojedince, po dvoje ili u gomili, mučke i poniknutom glavom gèrnu svojim kućama.

Neima nitko sèrca, da koju toju izusti na ulici; jer kao gladni vuk vreba uhoda, te tumačeć izušćenu po svojoj volji, šalje bèrbljavca na redarstvo — a odatle još i dalje, gdie se love sobolji i dabrovi; ili pako k učitelju Knutoviću.

Tužan i žalostan dolazi narod iz cèrkve, kao od mèrtvačkoga sprovoda; ali u Petrogradu ima zato ipak

miesto, gdie je uzhitno i veliko veselje. Pogledajte u onom dvoru na bujnu i vèrveću množinu; koliko se nošnjah vidi, koliko li jezikah čuje! Ovdie su zaisto zastupani svi narodi velike Rusije. Ja vidim Bielorusa, gdie iz petnih silah diple dipli; Židova, gdie gudalom brenča po žicama gitare i Kozaka, gdie pèrstima gusle gudi. I svi ti ljudi skaču, plešu i pievaju, premda im u ustima para mèrzne a kèrv se po žilama gruši. Medvied na lancu, razbacujuć oko sebe snieg, sprovadja glasbu strahovitom mèrmljom.

To je pravo vèrzino kolo.

Udjimo sad u dvorište, što je oko Volonskova dvora, te se umiešajmo u množinu, nebi li dočuli, što znači ta paklena buka.

Morvaši, Čuhonci, Tatari i Kamčadalci dozivlju jednoga velikana, koi bi se kao čudo mogao za novce pokazivati u daščari na Niže-novgorodskom sajmu. Taj velikan nije nitko drugi, nego četnik Nj. preuzvišenosti. On vam stoji izpred prostorijah te o zemlju lupa smèrznutim nogama, a u oštapljene pèrste puše proklinjuć bojarove hire. Kad velikan pred Nj. preuzvišenost zovne ma koju dvojicu, onda mu zaori gèrlo kao prastara trublja. Dvoma a dvoma, što ulaze, oduzimlju šube, i tako se kod svakoga pojedinca pomoli narodnost u čitavoj svojoj krasoti. Sad jednomu a sad drugomu, sad ženi a sad mužu, tare četnik debelim rukavom od mraza pobliedjeno lice; zatim ih preda dvama tekličima, koji dole kod skalinah čekaju na svoje plieno. Lahko, kao lagani Merkuri, mašući srebèrnom šibicom, lete oni uz stepene, a zaštićenici jedva sliede trepteće perje i sjajne svilene čarape.

Jedva što te iz dvorišta dovedene dvojice predjoše kroz tekličke ruke, dodjoše mahom u ruke dvornika.

Ovaj ih brižno pregleda, uprav kao kratkovidja krupnozorom tanko i umno izrezani pečat; a zatim uklonivši im četkom, rubcem i pèrstima preostale sniežnice i pahulje, prijavi ih gromkim glasom. Sad zašušnjaše vratna krila od nutarnjih prostorijah, a dvornikovo gèrlo dopiraše do pèrve sobe.

Bože moj! neima li još kraja ni konca? Došljaci moraju čekati na još jednu pregledbu. Nadzornik i nadzornica miere ih od glave do pete, uče ih riečima i znacima, što valja da rade, pa tekar onda ih uvode u najbližu sobu.

Naprašena i u zlato odievena četa poslužnikah uklanja se na stranu, da mogu ulaziti.

Evo gdie stoje jadne kukavice, koje su bojarovi hiri, iztèrgnuvši ih iz njihova zavičaja i šatora, doveli u Petrograd iz svih krajevah Rusije. U svem ih je sto i petdeset dvojicah, koje si u ničem nenaliče. Sve su zabezeknute, jer nijedna nezna, što joj radit valja, niti što znače ti svečani obredi? Ne bez bojazni koracahu napokon u dvoranu, gdie ih gospodar čeka.

Jedna dvojica salazi a druga uzlazi uz skaline, a u osieki i plimi jedva da se jedan slap opire struju, koi ga je uzeo na maju i lopatu. U bezvoljnoj množini jedva je jedan, koi osieća, da je muž.

Isti naši suvremenici divili bi se gospodarovoj sobi. Visoke svode prozorah krasila je plosna rezba; stubove kod stienah ovijavaše zelena lastara; dvie velike peći od najukusnijega porculana bješe nakićene umietnim posudjem i bojadisanim kipovima; odozgor iz strupa, načinjena na dragi način, visili su od ledca veliki svietljenici, a iz plošica sievahu im raznovèrstne boje.

Jadni divjaci, zasliepljeni sjajom, nisu znali kud se krenuti, jer ih sa svih stranah kružahu velika ogledala; nijedan se neusudi ni maknuti, jer se bojahu, da nenagaze na svoju sliku i priliku. Smiešno bijaše vidjeti, kako su u Petrogradu naši praotci u zlatnom okviru, često i neblagoslovljene slike dèržali za svetce; kako su stojeći pred njima se kèrstili i tiho Bogu molili.

Usried dvorane siedjaše na divnu naslonjaču pristao čoviek u najukusnijem fraku od ljubičasta baršuna.

Taj čoviek je domaćin, Artemija Petrović Volonski. Dvor i narod ga dèrži za najliepšega čovieka u Rusiji. Čini se, da mu je trideset godinah, premda ih ima blizo četèrdeset. Pogled cèrnih mu očijuh tako je pun žara i plamena, da onaj, koga pogleda, nehotice svoje obori. Kad pogleda koju gospoju, pa bila stara ili mlada, svaka protèrne sladkom milinom. Pusti li koja mati iz kuće samu svoju kćercu, onda joj preporuči, da se kao vatre čuva Volonskova pogleda, te ju uvierava, da u očima ima veću i opasniju čarobnu snagu, nego bajoslovne uspomene Gorgona.

Za Volonskovim naslonjačem stoji sjajni Cèrnac u bieloj čalmi. Mogao bi reći, da je kip, da neima dobrodušnih i izraznih očijuh, kojima izražuje sad žalost a sad tugu, videći, kako se ljudi muče, i kako im se dostojanstvo pod noge baca.

Niekoliko koračajah desno od Volonskoga siedi za stolom čoviečuljac, mogao bi ga u kolčak sakriti; lice mu je kao koštunjava šaka, namèrskano kao obraz u stara majmuna; u njem se vidi sva lukavština takovih nakaradnih ljudih. Kretanje mu je šuljno, rieči zavijene, oči vrebne a uši prisluškive; neima stražara, koi bi puškom tako bèrzo učinio počast, kao što on odgovori na svako pitanje. Taj mali, smiešni čoviečuljac, koi je

zajedno čuvidan i zagonetan kao kakvo slikovito pismo, — taj je popečiteljev tajnik Suda.

Ov bilježi imena i prezimena na pregledbu dolazećih osobah, kao i primietbe, koje dolaze iz gospodareva naslonjača. Osim toga bilježi i svoje opazke.

Malo dalje, skoro kod vratah od predsobe, stoji mlad čoviek. Premda je u odori, ipak mu se vidi na odieći, da nije vojnik niti častnik. Za sve blago širokoga svieta nebi čitatelj rado imao njegovu prostačku spoljašnost, njegovo pozviereno lice. Pogledajmo ga malo: svaka mu dlaka pokazuje najpogèrdnijega i najgadnijega hlapa; iz svega mu bića govori glupost, podmuklost i razuzdanost.

To je Feraponte Podačkin, odpušteni rob Volonskoga, nieka vèrsta najpodlijega redarskoga opravnika; njemu je naloženo, da od svakoga plemena dovede u Petrograd sto izabranih dvojicah, i da ih žive, zdrave i zimom neostečene predstavi Nj. preuzvišenosti.

Kakovim li pokroviteljem mogao je takov čoviek dobiti miesto tolikoga povierenja? To će odmah izaći na vidjelo. Mati mu je pèrva dvoranka u popečiteljevoj kući. Ona goji samo jednu želju, samo jednu sladku maštu, a ta je, da ugleda sina kao častnika, da onda i on dèrži hlapove iliti nevoljnike. To je najveća težnja, za kojom teže ljudi ove vèrste.

Volonski je bio pun duha, a sèrce mu nebijaše bez veledušja, ali nije mogao, da toj ženi što uzkrati, jer mu je njezin muž niekad učinio važnih uslugah. Sinu se je obećalo častničtvo, a tko će znati, dokle će se još uspeti na liestvama častih.

Feraponte bijaše na domaku te težnje; još jedan korak, još jedna usluga, i Rusija je bogatija za jednoga

naslovnoga uzlaznika. Današnja pregledba mora da mu odluči sudbinu; ili plemstvo ili — knutu.

Lice mu je zabunjeno, glava poniknula, a to je sigurno znamenje, da je vèrlo nemiran i da se neoslanja čvèrstim pouzdanjem na uspieh dobivena naloga.

Ali gdie mu je častoljubna mati? Eno je, gdie stoji na ulazku blagovane kao očajnička pikdama; glavu je omotala smedjim rubcem, odieća joj sastoji iz smedjaste haljinice i suknjice od iste boje. Ukočena i nepomična stoji vam ona kao zabijeni kolac; jedina joj glava klima, morda radi cèrljenke, kojom je po ondašnjem običaju namazala obraze. Na grudima je sklopila mèršave ruke, kano mèrtvac, koi je u molitvi izdahnuo. Čini se, da licem zaklinje popečitelja, ali on se na to neosvèrće. Oči joj bez prestanka blieštę, i samo kadšto pogleda na sina, na svoje blago i na svoju diku.

Gospoja Podačkova — kèrstnim imenom Akulna — bila je, kao što rekosmo, pèrva dvoranka. Veleznamenito bijaše niekad to dostojanstvo. Takovo miesto obično su dobivale žene starih ložničarah, dvornikah ili drugih slugah.

Kod svlačenja pomagahu gospodaricama, pažahu na rušnicu, služahu ju kao žive novine, i vèrlo često kao uhoda u gospodarovim prostorijama. Ona je posredovala medju gospoštinom i nižjom služinčadi. Takove stvorove nazivlju „planinkom" (gazdaricom). Samo oholost velike vlastele mogla je, da stvori to ime, ali s vremenom uze mnogi plemić takovu osobu u kuću, pa još i sada nalazi se u pokrajini kod gdiekoga šljivara takova „planinka".

Ali u dvorani bi zaludu tražio ludjaka od zanata, pa baš iz toga se je moglo vidjeti, da se Volonski neruga samo običajima svoga vremena, nego da još prezire za njima se povesti.

„Nu, što veliš, Suda?“ upita pepečitelj posmiešno svoga tajnika; „ja mislim, da ćemo spremiti carevni liepu i plemenitu svetkovinu.“

„A o tom se već i govori po čitavom Petrogradu,“ odgovori smierno se podignuvši tajnik. „Ja bi rekao, da će ta svetkovina napuniti niekoliko stranah u našoj poviestnici.“

„Svetkovina?“ reče popečitelj porugljivim naglaskom. „Neima sumnje, svetkovinu će opievati naš piesnik Trećakovski.“

„Hoće, preuzvišeni gospodine, i svi ljudi će čitati njegove stihove.“

„Dakako, jer ih nitko nerazumije.“

„Preuzvišeni gospodine,“ preuze tajnik, „ja sam mislio, da ste od nieko doba postali obožatelj našega piesnika; kažu ljudi, da je kadšto Vaše gospodstvo izvolilo cèrpiti iz toga vrela.“

„Valjda misliš, odkad se uči naš jezik ljepota moldavska — kneginja? Pače sad i ja dèržim, da se ludi školomet Trećakovski nemože izmieriti zlatom. Ja bi ga bio i zasuo blagom; tà on je pèrvu rusku rieč naučio liepu Maru! Pa da znaš, Suda, koju rieč! Ona ti sve izražuje, što je ikad Demosten i Cicero mogao izustiti. Sve, što je iznašlo najizbranije piesničtvo brače u Apolu. Trećakovski će postati učitelj riečitosti; to sam obećao, a na moju dušu, neću poreći.“

Vele živo govoraše Volonski. Samo rieči: „moldavska kneginja Mara“ tako je tiho izustio, da ih je jedini tajnik čuo; ali ovaj, opazivši podmuklu radost na Podačkevičinom mačjem obrazu, odmah se dosieti, da pretèrgne razgovor.

„Kako ljudi tvèrde,“ reče naš Suda, „Trećakovski je zbilja nakanio, da u niekoliko knjigah opieva svetkovinu, koju Vaše gospodstvo sprema.“

„Nu, onda će nas lje potomstvo kèrstiti imenom dvorskih lakèrdijašah,“ odgovori Volonski. „Kako će se smijati naši unuci, ili bolje kako će stiskivati ramena, kad začitaju u uznešenim stihovima, da je pèrvi popečitelj Volonski, spremajuć pokladnu svetkovinu, bio brižan i bojazljiv, kao da se je radilo o novom preustrojenju carevine!“

„Nije li to velekoristno,“ reče Suda, „da Vaša preuzvišenost oko toga nastoji, da sievernoj vladarici, koja Vas dobro plaća, pripravite ugodnu zabavu.“

„Jest,“ odgovori popečitelj niekom gorkošću, „Kurlandezu*) je koristno: on me rabi za spremanje bezkonačnih svetkovinah, samo da tim carici pokaže svoju odanost. Ali mu dovidjam i u dušu: on hoće da me zabavi, a dočim me ludorije zabavljaju, gleda on da dodje do svoje svèrhe.“

Kod ovih riečih, koje morda malo i preglasno izusti, nabekelji se starica u smedjastoj haljini. Sin ju prisluškivaše pruživši vratinu; ali ništa nerazumievši, zinù kao mladi pas, kad za muhom hlapne.

Suda se domaknù gospodaru, te mu prišaptnù:

„Pazite, preuzvišeni gospodine! Čini se, da ste zaboravili Macchiavellove nauke.“

Ta opomena, kao da bijaše medju popečiteljem i njegovim tajnikom dogovoreno geslo. Pèrvi umuknù, a drugi svèrnù razgovor na dolaznike, jer su im lica i nošnja bila dosta moguća, da i najnemarniju pažnju probudi. Tu je iz Tarjoka liepa dievojka; glavu joj kiti nepravi biser, koi joj grozdasto visi oko biela čela, dočim joj izpod zlatom izvezane i pod bradom skopčane povezače skoro do pete vise dvie gojne pletenice, koje

*) Biron, vojvoda kurlandski, ugodnik carice Ane Ivanovne.

je još na kraju nakitila cèrvenim šeputom od vèrpce; oko tanka stasa svija joj se modar zubunčić, a oko divnih bokovah slegla joj se cèrvena haljinica. Lahko i pristojno u zlatom izpletenim safijanskim postolima, koraca ona kao vila kroz dvoranu. Uz nju je njezin sladkonjak — čitatelj se smije! — Dà, sladkonjak, jer dievojka iz Tarjoka mora ga imati, ako neće da je na zlu glasu. Sladonjak je nepobitni dokaz, da je liepa i glavita; da neima sladonjaka, do vieka bi ju mučilo, a dievojkama bila bi na veliko ruglo. Izabrà li si jednom sladonjaka, onda ju on više neostavlja, nego ju prati kao vierna siena. Nu, da pogledamo i na momka od oka! munja mu iz očijuh sieva; na glasu je kao najbolji pobornik u Novgorodu.

Za njima dolazi kèršna Mordovka u bieloj košulji; na čudan način i čudnim slikama izvezla je pleća i rukave; oko vrata visi joj ovratnica iz tri reda zlatnih novacah, a miesto naušnicah nosi oblice iz pahulja.

Sad dolazi bielo i cèrveno namazano ljudsko lice, štono je obèrve našaralo bojama nebeske duge; ono se pomoljava izpod nakita od staklena bisera, koi je u svem prava slika velikoj lopati. To čudnovato lice stoji na bačvi od mesa i kosti, štono dèrži četèrdeset vedarah vode, te je utaknuta u sarafan (ženska odieća) s tako širokom tkanicom, da i pèrsa stiže. Sudeći po ogromnosti bielih rukavah, može se pravom pomisliti, da je ta nagèrda dopèrhala na krilima. Modre vunene čarape pokrivaju listove, koji su kao nosioci te goleme mesurine u razmiernom objamu, a miestve visokim petama su uzrok, da se jedva i smiešno miče taj ženski velikan. To je poštena Moskovkinja, i ja ju preporučujem čitateljevoj blagohotnosti.

Za ovom dolazi vita, dražestna kozačka dievojka lahkim, vilinskim hodom, kao da će sada zaplesati.

Kalmuk, koi sad dolazi, izbuljuje što više može svoje male kèrtinjske oči; na plećima nosi luk i tobolac, a u ruci male slike od kumirah.

Sad još dolaze — ali sve opisati, što još na pozorište dolazi, nije od potrebe. Dvojice dolažahu i odlažahu. Pomno, kao najvieštija kitničarka, motrio je Volonski nošnju — liepih dievojakah, nu brinuo se nije, u kojem su razredu, a najliepše medju njima, za dokaz osobite naklonosti, bijahu pozvane, da ostanu i da se griju u dvorani.

Pazljivost bogatoga i odličnoga gospodina, a osim toga i liepa čovieka, koga su kao poluboga štovali naši praotci, užeže iskru u mašti naših dievojakah.

Dodje još i više dvojicah, ali ih Volonski nije više ni gledao, budući se najednom zamisli; glava mu na pèrsa pade, a dugi, cèrni vlasi, viseći u neredu oko čela, zasieniše mu oči.

I tako je dugo siedio. Tomu se nazoćnici nisu ni čudili, jer je od nieko doba bio često šutljiv; pa i za stolom u družtvu prijateljah, i kod plesnih zabavah u carskom dvoru često bi se težko zamislio.

Bijaše li to bolest, zla volja, dodijanje ili slutnja na nesreću? Mi neznamo.

Gluho mučanje zavlada u dvorani; kao da je kužno, učini se gospodarovo zamuknuće; svi se okameniše, kao pod pepelom zakopani stanovnici u Pompeji. Gdje su bile Volonskove misli? Mišljaše li na dietinstvo, na mlade drugove, na otčevu kuću? Morda je misleći razbio svoju čašu, kao što je u Rusiji običaj, kad se napijaju zdravice, da s tim pokaže, da iskreno osieća za svoje prijatelje? Ili ga je morda živa i vatrena mašta prebacila svojoj dragoj u šumu, koju je nježno poljubio? Zašto se nebi moglo pomisliti, da predsiedujuć u vieću

revnuje proti lošinima u zemlji? Ili da misli u krugu viernih prijateljah, kako će oboriti Birona? A tko će znati, negleda li pèrkosom u kèrvnikove oči, koi mu nad glavom zamahuje sabljom?

Mi nemožemo za izviestno kazati, što je Volonski sve mislio; ali sudeći mu po ćudi, možemo pravom reći, da je mislio o svem, što smo naveli. U duši mu izmienice carevahu zle i dobre, divje i plemenite strasti: u njem bijaše sve nepostojano, osim časti i domoljubne ljubavi.

Premda se prije osam godinah oženì sa liepom i umiljatom gospojom, zato je ipak svagdie leventario, a to nebijaše od nikakva upliva na domaću njegovu sreću; nikad mu ozbiljna strast nezaplete sèrce, jer za kratkom čuvstvenom omamom uviek se vratio kao nježni obožavatelj pred noge svoje supruge, koju je, sravňajući ju s drugima, sve to većma štovao. Govorahu, a može bit je i sam prosuo glas, da ona nemari za njegove zablude. Želja mu se neizpuni da bude otac. On je milovao tudju diecu, pa je kadšto zaboravio, da nisu njegova; a ta ljubav prama dieci, kad bi pomislio, da mu Bog nije darovao otčinske radosti, uviek ga je premetnulo u ono tužno zamišljenje, u kojem smo ga vidieli. Od nieko doba bila mu je gospoja u Moskvi kod roditeljah, gdie je težko oboljela; dapače letio je glas, da mu je tamo i umèrla. Morda je sam Volonski — tà na njem bijaše sve zagonetno — prosuo taj glas.

U to medjudobje nacèrta planinka (gazdarica) u smedjastoj haljinici veliko kazalo njegovih zabludah, da ga kod zgode podkuči gospodarici.

Osobito radi ozbiljne znamenitosti valjalo je do skoro razjasniti jedan dogadjaj; ali koliko je i bio vietrenast u odnošajima sèrca, zato je ipak bio saviestan

u dèržavnim stvarima, i Rusija bi u njem bila imala svoga najvećega popečitelja, da mu nebi bila strastvena ćud razorila ustanove njegova duha. On se potèrsi, da svoje naravne darove izobrazi štivenjem tudjih, ponajviše političkih spisateljah. Ove je morao da mu prevede viešti i lukavi tajnik Suda.

Kao revni rodoljub gledao je ogorčenjem, kako Biron nesmiljeno upotriebljuje knutu, pa zato je vrebao na zgodu, da sve carici kaže i da rukama, kojim je carica povierila dèržavno kormilo, preotme okrutno oružje.

U ono doba, kad je robska množina plazeći pred kumirom dana, cielivala ruskom kèrvju nakvašene tarace u hramu, jedini je još Volonski bio, koi nepognù svoje plemenito čelo. Uz njega pristaše njegovi prijatelji. To su mu opraštali, jer je kod dèržavnih poslovah bio od prieke nužde, a carica, koja znaše za njegovu odanost i za njegovo domoljubje, vèrlo ga je milovala. Nebijaše moguće u toj stvari uzkolebati caričino mnenje.

Biron, koi naprezaše sve sile, da utamani svoga suparnika, nije nimalo pokazivao, da ga vriedja Volonskova studen, dapače je bio naprama njemu vèrlo uslužan, pa zato je i upotrebljavao svaku zgodu, da ga uzvisi u vladaričinim očima.

U ostalom se obadva na dlaku razumieše, pa da jedan drugoga sigurno stèrmoglavi, iz daleka su se skrozarili (vrebali). Nebijaše moguće, da uzporedice ostanu dva velikana; jedan je morao pokleknuti.

Ali vratimo se u Volonskovu sobu.

Netrajaše dugo to popečiteljevo tužno zamišljenje. Skoro se oporavi, izgladi liepe cèrne vlasi, i opet gledaše na okolo stojeće došastnike.

Medju došastnicima stajaše pred njim i jedna ciganska dvojica.

Ciganka, savèršena, ali već uvehla liepota, upiraše u popečitelja sokolske oči i činjaše se, da je u čudu. Volonski se zastidi, da ga Ciganka zateče mlohava, pa zato ju i gledaše čudom.

„Čudna čuda!“ reče obèrnuvši se Sudi. „Jesi li opazio.“

„Ja sam ju samo tri puta vidio — pa zato se strašno i čudim nevierojatnoj sličnosti,“ odgovori tajnik namignuvsi lukavim okom.

„Kako se zoveš?“ upita Volonski.

„Marijula,“ odgovori ona.

„Pa i ime se slaže! Znaš li Marijulo,“ reče popečitelj, „da imaš vèrlo sretno lice?“

„Zato je već sretno, jer se je dopalo Vašemu gospodstvu,“ odgovori Ciganka.

„Ostani ovdie,“ reče Volonski, „rado bi s tobom još govoriti.“

Ciganka metnuvši ruku na sèrce stade izza popečiteljeva naslonjača.

„Što je još za vidjeti?“ pitaše Volonski.

Dodje Malorusinka, ali sáma.

„Gdie joj je drug?“ pitaše popečitelj. „Gdie je, odgovaraj Podačkine!“

Podačkin utèrnù i pobliedi, mati mu zadèrhta a glava joj zaklima kao gibivoj lutki, kad se koncem čvèrsto potegne.

Ubogi Podačkin dodje malo napried, te stade tepati

„Preuzvišeni gospodine, on je strastni pijanac — zao i tvèrdokoran čoviek.“

„Pa ga nisi mogao obuzdati?“

„Na putu sam oko toga uviek nastojao, ali kad dodjosmo blizo Petrograda, tako je mahnitao, da sam se bojao, da će me zbilja ujesti. Uvieren o važnosti moga

poslanja — tà sami ste mi preuzvišeni gospodine rekli, da moraju svi na broju biti — sapeh ga u okove —."

„Lažeš! Ti si imao strogu zapovied, da dobro postupaš s ljudima, koji su ti poviereni; tako je carica naročito želila."

Neka mi nebo sviedoči," odgovori Padačkin, „okovi su najlakši, koje sam naći mogao. Ako preuzvišeni gospodine zaželite, čitavu ću verstu letiti u tim okovima, pa se neću ni zaznojiti, a on se je vozio na pokrivenim kolima."

„A gdie je sada," pitaše Volonski.

„Snimiše mu okove," odgovori Podačkin, „da ga dovedu nu pregledbu — a Bog zna, kako je učinio, da je utekò."

„Kukavico!" viknù Volonski, „znam već sve; htiedoh te samo pokušati, a ti me prodaješ ugodniku. Šta, pa tako po danu izčeznuju ljudi! Ali ću ga opet naći, svejedno, živa ili mèrtva. Doba je utierati vuka u kućnicu. Akulino," pridoda starici namèrgodjeni popečitelj, „što veliš liepomu ponašanju tvoga sinka? Nije li zaslužio tanka viešala?"

Akulina se pokloni do zemlje, te na grudima prekèrstivši ruke, stade sladostno odgovarati:

„Budi po Tvojem, gospodine! Ti si nam gospodar, a mi Tvoji robovi."

„Ja znam, da nisi ti kriva," nastavi Volonski; „ti si mojoj obitelji bila uviek vierna."

„Oprosti mu, Boga Ti, gospodine!" bogmaše ga starica; „spomeni se vierne službe moga muža, pa i ja Te služim što bolje mogu, ako je od potrebe, spremna sam za Te i poginuti. — Vidiš, što si uradio, ludo jedna!" jecaše obèrnuvši se k sinu.

„Nosi se, huljo!“ viknù Volonski, koi nemogaše, da tako lahko utoli svoju ljutinu; „hvali Boga, da ti nenaliče tvoji roditelji. — Sad me ostavite — samo ti ostani, dragi Suda, pa i ti —.“

Ovdie namignu Artemija Petrović Volonski Ciganki, da ostane.

„Sutra,“ primetnù jošte, „nek dodju i ostali na pregledbu.“

II.

Ciganka.

Ja nisam obična Ciganka. Ja znam gatati. Daj mi u ruku novacah, pa ću ti kazati pravu istinu.

Rusalka.

U sobi ostade Volonski, Ciganka i tajnik Suda.

Volonski dozvà Marijulu preda se, te joj reče, ljubopitno ju motreći:

„Još mlada morala si biti prava liepota.“

Ciganka se zarumeni.

„Jesam, gospodine,“ odgovori ona. „Niekad je bilo, gdie su mnogi muževi od Tvoga dostojanstva milovali ove obraze, i umiljato me gledali; mnogi od sjajne gospode cielivao je ove ruke, koje sad proseći prostirem. Ah, onda, liepa gospodina kao što si Ti, nebi zaisto pustila iz očijuh; ali što je bilo nevraća se više, niti ikad više procvieta ružica, koju je vietar otrunuo,“ primieti Ciganka malim piesničkim zanešenjem, koje se nesudaraše s pèrvim riečima.

„Je li, da imaš jednu kćer?“ prekinù joj govor nestèrpljivi Volonski; „ja bi ju rado vidieti.“

„Da bi imala kćercu," odgovori Ciganka, preuzevši opet prostački način, „onda bi Ti ju bila već i metnula na krilo. Ja sam porodila diece, ali ne da živu, pa je i bolje da su mèrtva, inače bi hvatajuć se za ove dronjke, vikala za kruhom. Ne, sva su usnula, niti će se više probuditi."

Pri ovom je uzdahnula.

„Škoda, da neimaš dorasle kćeri, bilo bi mi vèrlo drago, da ju s tobom prispodobim. — Čudne slike i prilike!" reče opet; „sve što više te gledam, sve to više se čudim — pa i onaj i. ti madežić na lievom obrazu. Znaš li, Marijulo, da si ti sva slika i prilika jedne meni poznate knjeginje? Medju vama je samo razlika u mrazu uvehle ružice i jedva cvietajućega pupolja."

Ciganki pade mraz na obraze, problieděše joj debele ustne, ali posmiehom odgovori:

„Nu pokažite moju sliku i priliku!"

„Drage volje; naći će se u palači ili gdie drugdie dobra prilika. Stare kao i mlade gospoje puštaju si rado što gatati, ja ću te k njoj odvesti."

„Kako, knjeginja je kod dvora?" upita Marijula.

„Jest."

Žar vatre planù u očima Ciganke, a obrazi joj se opet zarumeniše.

„U pratnji je carice," nastavi Volonski; „vèrlo ju rado ima carica."

„Bože moj," reče Marijula, „je li pristojno, da mi repušane vrane toli visoko uzletimo? Ja mislim, da se izgubi i para uzlazeći uz tako visoke stepene; ali je još gore, kad su se stepeni od izdol do gore prebrojili, morat ih opet od ozgor do dolje prebrojiti."

„Kad te ja pratim," reče Volonski, „onda možeš bez straha uzlaziti i salaziti; ali pazi dobro, ti mi se moraš zareći, da ćeš kod knjeginje ze me govoriti."

„Razumijem," odgovori Marijula, „to je naša briga. Je l'de ona Ti je zaplienila sèrce?"

„Jest, samo o njoj mislim."

„Pa morda i ona Tebe ljubi."

„To moraš ti pogoditi, ti si vilenica."

„Dobro, moj liepi, ljubezni gospodine. Ali slušaj malo, i meni valja da predložim moje uviete. Prije svega metni mi na dlan zlatan novac. A kad Te milostnica pèrvi put poljubi, onda ćeš mi darovati još liepu odieću."

„Dobro, na ti zlatan novac. A kad se izpuni, što si obećala, onda ću ti darovati još liepu odieću; jer nemože zlato da izplati tu sreću."

„Zakuni se, da me nevaraš."

„Beno! Neka bude, ako ti slažem, onda me posrami."

„Dakle daj amo ruku."

Volonski se nasmije i pogleda sa strane na Sudu, koi glavom mahaše; onda dade Ciganki svoju liepu bielu ruku.

Prešno ju popadè Marijula, i pomno gledajući brazdice na dlanu, zamisli se za časak. Napokon reče otajstveno:

„Već je davno, da su Tebi i jednoj liepoj dievojci pievali svatovsku piesmu; vaše glave bijahu ovienčane zaručničkim zlatnim viencom. Ti si ju dosta putah poljubio, ali baš sada joj odpievaše pogrebnicu. Lahka joj zemljica! Ti si ju na zemlji zadnji put poljubio."

Volonski poniknù tužno glavu.

Suda pogleda na vilenicu i reče:

„Kao iz knjige čita Vam iz ruke."

„Ti neimaš od sèrca diece," reče Ciganka, „premda si ih želio imati."

„Ti mi otvaraš sèrce i gledaš u dušu," uzdahnù Volonski. „Dalje!"

„Opet vidim, gdie se svietli zaručnički vienac — do skoro će Ti opet ovienčati glavu. Zaručnica — liepa li je uzrasta! cèrnih li je i žarkih očijuh! biela li je kao labud ptica divna!"

„Morala bi reći: ona je malo cèrnomanjasta, kao gladko izgrebena konoplja. Ali prama njojzi što su i najbielije dievojke."

„Može biti, da se varam," odgovori zarumeniv se Ciganka; „ali ja znam, da se nerodì u Rusiji. Ona je iz daleka došla, iz zemlje, odkle u proljeće dolaze labudovi."

„Ti si svagdie kod kuće," reče Volonski posmiehom; „bila si dokona, da se o svem obaviestiš."

Tajnik se glasno začudi.

Marijula, gledaše nadalje popečiteljevu ruku, te nastavi:

„Mogu se varati, ali mi tako kažu brazdice na dlanu; ja ih nisam nacèrtala. Ali dobro pazi, čuvaj u časti Tvoje blago, nebacaj ga u vietar po Tvojoj vietrenoj navadi. Čuvaj i sama sebe; ali prije svega Ti valja znati, da u žilama Tvoje milostnice neteče studena ruska kèrvca. Tvoje pèrvo diete bit će mužka glava. — Nadalje se slievaju tako brazdice, da nemogu ništa razabrati. Dosta je za ruku, koja je na strani od sèrca. Dajte mi desnicu."

Volonski joj pruži desnicu.

„Aha!" reče Ciganka, „u ovoj je ruci sablja, ili bolje —" ona oklevaše — „pero, što gore sieče nego najtvèrdje gvoždje. Ova ruka nalazi zlata, časti, slave

— ali kod takovih stvarih vi velikaši zaboravljate na ljubav. Nama, zanemarenim sirotama, nepreostaje onda drugo, nego suze i očajanje."

„Ti znaš vèrlo liepo govoriti. Za Boga, gdie si naučila, da tako krasno slažeš svoje rieči? Dalje! dalje!"

„Slušaj. Ti si kod carice, naše mile majke, u velikoj časti; ali se boriš, ili se sa jačim spremaš na borbu. Mani se opasne te namiere, ukroti oholu ćud, utaži sèrce; silom nećeš odoljeti; mudrost može više da učini. Pričekaj, pusti onoga da prednjači; vieruj mi, dosta Ti je, ako možeš drugi biti."

„Ja ću drage volje biti i deseti!" reče Volonski izvan sebe; „ali samo za mužem, dostojnim da je pèrvi, koi ljubi i usrećuje svoju otačbinu!"

„Jest, ako kroz pèrvu prodje ova druga brazdica, onda si propao."

„Pustit ćemo da miruje mèrtvi i pokopani Macchiaveli," reče Suda, „bolje je da se dèržimo živoga, koi zaisto onako dobro svietuje kao glasoviti tajnik Cezara Borgie."

„Marijula," reče popečitelj blagohotno, „ti si razumna kao dobra knjiga; ti vidiš daleko i duboko; ti naličiš jednoj osobi, koju ja — štujem, pa zato si mi se i dopala."

„Za me su, gospodine, od velike vriednosti Tvoje rieči; od veće vriednosti nego je zlato i srebro."

„Kad ćeš dakle da vidiš tvoju sliku i priliku?"

„Odmah!" htiede Ciganka da odgovori, ali se premisli. Ona reče: „Danas, sutra, kad Ti je drago, meni je svejedno."

„Danas neću iz kuće, ali sutra ću kod dvora od ebe govoriti, te ću te preporučiti kao glasovitu vile-

nicu. Dodji u podne dvanaest satih u palaču; pustit će te unutra, ja ću se za to postarati."

„Ja u palaču! kad na to pomislim, sva zebem."

„A báká! I tamo je kuća puna ljudih, kao što vidiš ovdie. Ali nezaboravi na naš dogovor."

„Ako trebaš pokrinu ili koje drugo čarovito bilje —."

„Dosta! draža mi je tvoja pamet i dosietljivost; ali se pazi!"

Volonski metnù jedan pèrst na usta, i pogleda ju mnogo značećim pogledom.

„Neboj se, gospodine; nisam luda bèrbljalica. Volim si odgrizti pa pojesti jezik, nego da kažem, što zašutiti valja. Ostaj s Bogom, moj dobri gospodine; nezaboravi na zlatnu odieću."

„Neću se poreći. Suda, napiši joj propustnicu, da ju nenapastuje redarstvo; još naročito primetni, da ja za nju jamčim."

Propustnica bijaše skoro gotova, od popečitelja podpisana i Ciganki uručena.

Volonski i Suda odoše u drugu sobu, a Marijula reče poluglasno, ali ipak razgovetno:

„Zašto nisam velika gospoja? Zašto neimam od sèrca kćeri?"

Zatim ode i ona k svomu pratiocu. Ovaj ju čekaše u hodniku; vèrlo se obradovà, kad mu dodjè, jer mu je studen već tako dodijavala, da je nogama o zemlju lupao, kao medvied, kad se na igru sprema. Marijula, uzdajući se u popečiteljevu zaštitu, odvede u kuhinju svoga druga. Drage volje dadoše im jesti. Dočim su jeli, dodje služinčad iz gornjih prostorijah i zašapta kuhinjskom osoblju, a Ciganka, nepropustivši nijednu priliku, da upita sluge o življenju njihova gospodara, do-

bila je više putah odgovore, koji ju pokriepiše u misli, da je Volonski zbilja udovac.

Izišavši iz kuće, vèrlo se zamisli Marijula; neprestano govoraše sama sobom.

„Eh, strašne li studeni!“ reče joj pratioc, navukavši ćubaru preko ušijuh, i svezavši rubac oko brade, a to je bilo suviše, jer mu brada prodiraše sa svih stranah kroz razparani rubac. „Na moju dušu, u ovom prokletom livonskom gradu mogao bi od studeni izgubiti nos i uši. Bolje bi bilo, da su ga kèrstili imenom od pet stotinah selah; jer ovdie je velika kuća, a uza nju zemljušice, onda dodju opet velike kućetine a kraj njih opet zemljušice. Uprav je, kao razderana deriščad, kad siedi oko kuljava i burlasta seljanina. A medju njima, kao da su naročito ostavili pusta miesta i livade, samo da ih vietar još bolje striže.“

Ciganka negovaraše ni rieči.

„Do vraga!“ nastavi nadalje Ciganin, „gledaj de tamo, kako se vèrte vietrenjački vitlovi; njima je lahko, mogu se grijati. Brrrr!“

Još uviek mučaše Ciganka.

„Ele, bakico! već ti pobieli jedan obraz. Protari ga sniegom ali bèrzo!“

„Nije mi stalo, nek pobieli kao snieg,“ odgovori Marijula; „nebi ni škodilo, ako me studen tako preobrazi, da me nemogu poznati.“

„Što ti je, Marijulo? čini mi se, da si danas zle volje. A meni se neće da mi smèrzne nos,“ — Ciganka pokrì bèržebolje svoj nos rukavom — „jer neimam duše, da preda nju bez nosa dodjem. Sèrce mi zebe kad pomislim, da bi ju mogla prestrašiti, a ona mene odtierati.“

„Dakle jer joj priličim,“ reče Ciganka zamišljeno, „doniet ću sutra nesreću u palaču. — Ne, ne! to si ne-

smijem dopustiti, ako je od potrebe, volim si izkopati oko, samo da sam ružnija. Reci, Vasilju, što bi radila, da joj nepriličim i da budem ružna?“

„Kad dodjemo u toplu sobu, onda ću o tom promisliti;“ odgovori Vasilj, „ovdie mi smèrznuše i misli.“

„Čuješ, brajko, oborit ćeš mi goru sa sèrca. Ja ću na te razsèrditi, ako mi se smiluješ. Smiluj se mom dietetu, mom najmilijem blagu! Uzmi sve što imam, a ako nebude dosta, onda ću te služiti kao robinja.“

„O ne,“ odgovori Ciganin, „ja sam tvoj sluga, jer si ti moja dobročiniteljica; ti mi daješ piti, ti me hraniš, odievaš i obuvaš. Sve, što zaželiš, spreman sam učiniti; samo da zaželiš, da koga ubijem, onda te nebi poslušao. Ali što ti je, da bi se rada nagèrditi?“

„Valja ti znati, Vasilje, da je ovdie moja kći Marija. Ja sam došla, da ju vidim na vèrhuncu slave, dike i bogatstva. Kao oko najsvietlije knjeginje, dotiskuju se oko nje veliki dvorani — ali pomisli, Vaso, ako se dočuje, da je diete jedne Ciganke — što bi iz mene bilo? Ili bolje, što bi bilo iz moje jadne kćeri? Ja nebi preživiela. Po nesreći mi još naliči kao jaje jajetu. To je Volonski već opazio, pa i onaj, što je s njime; a tako će i kod drugih biti. Veliki Bože! sva zebem, kad na to samo pomislim — knjeginja da postane Ciganka — toli duboko da potone! — Ja sam ju gojila i njegovala, i svaku sam učinila, da joj zatajim sramotu njezina poroda; ona ni nezna, da sam ju ja rodila, a to neće nikad ni saznati! Ja se radujem, da je moje diete; ja sam blažena, da je bogata i milo gledana; u grob ću saći čistom saviesti, da sam ju mogla upropastiti jednom slovkom, a tu slovku da nisam izustila! Ona mi sve duguje; a za sve jedini Bog znade. To me sad tieši, i tiešit će me na umoru.“

Marijula otiraše suzama obliveno lice.

„Majčico," reče Ciganin, „tvoje me rieči bolje ugrijaše, nego da sam popio čašu rakije; ja ću ti pomagati u nesreći. Ako ti slažem, odreži mi jezik."

Obadvoje umukoše, kao da su im rieči u ustima smèrzle.

Ulice i tèržišta bijahu kao pusta. Po kadšto se upropice proveze koja zatvorena kibitka; po kadšto se vidjahu i sumnjiva lica, a medjutim čuo se je u mraku zveket okovah od onih odsudjenikah, koje su premieštali u druge tamnice.

Na svem putu sreli su Cigani samo jednu kočiju; bila su stara, lomna, sa četiri kljuseta upregnuta kola; straga stajahu tri krupna poslužnika, nečistim, razparanim čizmama i šubom od pasje kože, od koje su okrajci visili kao dronjci. U kočiji siedjaše brižno nakićeni čoviek, zagèrnut baršumnom i zlatnim gajtanima izvezenom šubom. Prozori od kočije bijahu spušteni, morda iz jedinoga razloga, jer se nedaše podignuti a kamo li zatvoriti, pa zato si je vlastnik čedne kočije sad jednim a sad drugim rukavom neprestano trô nos i uši.

Cigani nagliše svojim putem. Vasilj je pomno zapamtivao svaku kuću, mimo koje su prolazili, jer mu se nije htielo da zabasa, ako bi opet morali tragom u natrage.

„Zašto se uviek ogleduješ?" upita ga napokon Ciganka. „Nemožemo zabasati, mi idemo k palači."

„Nije mi do toga," odgovori Vasilj; „ja sam kod kuće u Petrogradu kao ti u Jašu. Za ruskoga mornara, koi je služio Petra velikoga, bila bi prava sramota, brodarski kotar. Ako ćeš, kazat ću ti po imenu sve kuće i sve ljude, što u njima stanuju. Vidiš na primier onu veliku daščarnu kolibu, nalik kovčegu s krovom, ono ti je Ostermannova kuća. Uza nju, u maloj, dèrvenoj, stup-

cima narešenoj kući stanuje Prokopović, novgorodski mitropolit. Desno ona neznatna kamena cèrkva, štono je koljem ogradjena, cèrkva je sv. Izaka. Meni je za čudo, da uviek na njoj rade, kad dodjem u Petrograd. Na zvoniku je imala čudan veliki sahat, koi je svake ure glasovito zapievao. Ali prije četiri godine razsèrdi se gromonoša Ilija na njezino pievanje, te ju munjom na zemlju skèrha. Evo nas kod tvèrdjavice admiraliteta. Vidiš li, kako se na zvoniku sjaje kuba, kao da svietu proglašuje Petrovu slavu. Bio je velik car, premda je svakoga, koi ga nije slušao, čvèrsto izbio carskim rukama. Tamo na blatnoj livadi stajahu zemljušice, u kojim je dan i noć trajalo veselje. Ali su te zemljušiee porušene, a na njihovu miestu stoje palače, koje krovom do neba dopiru. Prodje igra i pievanje: u palačah zavlada gluha tišina — brrrr! čine mi se kao tamnice.“

Ciganka je slabo slušala svoga drugara; ona je sve to bèrže koracala, kao da se bojaše, da nezakasni doći u palaču.

Iznenada stade preda nju čoviek, koi se je za njima šuljao i reče:

„Stani! amo geslom!“

„Pusti nas, moj golube dragi,“ odgovori Ciganka uturivši mu u ruku zlatan novac, „šalje nas Volonski —.“

Čim je neznanik dočuo to ime, ogleda se pomno na sve strane, i spravivši novac reče tiho:

„Blago vama, da se s poštenjakom sretoste, inače nebi prošli na lahku ruku.“

Imao je pravo, jer su Cigani mogli vèrlo lahko poznati se s knutom.

Mučke su dalje išli. Bèrzo ugledaše trokatnu kuću sa brodovskim obrazcima više vratah. Onda je došla palača.

Vidjenje tih zdanjah razrieši opet Ciganov jezik.

„Vidiš li,“ reče Marijuli, „onu kuću s brodovima? Nju je Petar Apraksinu darovao. — I onu kuću, gdieno se svietle tolike svieće skroz smèrznute prozore?“

„Nije li palača?“

„Jest. O za Boga, u njoj se mora dobro živieti! Što je oklad, da carica, naša majka, sad goloruka siedi, ili da u mekanoj postelji spava. — Brrrr! prokleta studen otimlje i paru.“

Ciganin puhaše u šake i lupaše po tielu rukama.

„Znaš li,“ reče Ciganka oduševljenjem i uviek nagleć; „da u ovoj palači stanuje i moja Marijulica?“

Starac zaklima glavom.

„Stanuje, stanuje,“ potvèrdi Marijula, „moja kći je postala knjeginja, svima je draga, pa i carica ju ljubi.“

„Ja mislim, te mislim,“ odgovori Ciganin sumnjom, „da te samo varaju.“

„Ja ću ti izkopati oči, ako još jednom posumnjaš. Zašto bi me varali? To sam čula barem od stotinu ljudih. Upitaj ljude, svi će ti od nje samo dobra poviedati. Kao diete bila je već angjeo. A Volonski! Ah, da bi to moglo biti! — Pa zašto nebi? Ona je knjeginja! — Vasilju, ti negovoriš ništa; jesi li ogluhnuo?“

Sijaše u noći Cigankine liepe oči, a upèrkos golemoj studeni plamtjahu joj obrazi, i skoro da od radosti nezaigra na javnom tèržištu.

„Medjer, starico, ti benaviš!“ reče Vasilj.

„O, nije čudo. Čekaj, da malo stanemo.“

„Da nas opet pitaju za geslo i sprave u kamenitu vreću.“

„Neka nas pitaju za geslo, neka nas bace u tamnicu, ja se nebojim. Vidiš li sienu na prozoru? Morda

je ona — ona sluti, da joj majka nije daleko. Vasilju, da bi sad na me gledala! — Ali govori, tikvo!"

„Može biti," odgovori starac; „ali sad me se prodji."

„Bog te blagoslovi, sladko diete!" reče Ciganka. „Ti si u carskom dvoru, najmilije moje blago! Ti živiš u toplim sobama, a ja u studeni kao prosjakinja prebijam se od nemila do nedraga. Ali mi nije ni stalo. Moj angjelu, moj hranče, ti si sretna, pa i ja sam blažena. Slutiš li i malo, da sam ti ja to sve pripravila?"

„Evo se dovoze dvie kočije," preuzè Vasilj, „kako se sjaju! Naravno, jer su pozlaćene. Pa liepi konji! I carica će zaisto se voziti. Mi ćemo se uklonuti; Marijulo, ti znaš, da je zabranjeno stajati ovdie, kad se carica izvozi."

„Nećemo, nego letiti i stati uz vrata."

„Radi, što ti je drago; ali ti samo kažem, da će ti stvar dokončati konopac — a osim toga upropastit ćeš tvoju Marijulicu."

„Što ti sve na um nepada, zvekane! Nisam li njezina mati? Može biti, da će se i ona voziti. O, da bi ju mogla vidieti!"

Ciganka odleti na vrata od palače, gdie stajahu upregnute kočije; k njoj se pridruži i Vasilj, nebojeć se mnime opasnosti.

Da nije kasno bilo, bili bi ih zaisto odtierali štapima. Dodje carica Ana Ivanovna. Na njenu cèrnomanjastu i kozičastu licu pokazivaše se nieko dreselje, koje zabadava sakrivaše prijatnim posmiehom. Bila je bolna, pa zato ju i svietovaše liečnici, da se što više može prodje i razveseli u slobodi pod vedrim nebom. Ona je htiela, da se odveze u Bironovu jezdionicu, gdie je obično pol sata jezdila. Nekazavši nikomu ništa, htiela

je te večeri tamo da otidje, i njezini dvorani imali su jedva kada, da kroz glasnika ubavieste vojvodu o njezinom dolazku.

Više gospojah i gospode u šubama pratjahu caricu.

Medju gospojama bijaše osobito jedna, koja sve druge nadvisivaše svojom divnom liepotom i svojim nakitom na glavi. Taj nakit je bila šiljasta kapica iz dabrove kože sa zaponcem od bisera i draga kamena; isti zaponac je dèržao tri biela pera od ptice, za koju se u Rusiji ni nezna. Po šubi joj titrahu četiri vrana i gojna zavojka.

Da su naši predji morali da opišu takovu liepotu, oni bi zaisto bili rekli: bila je toli divne krasote, da ju nisi mogao kistom naslikati, niti perom opisati.

A to bijaše moldavska knjeginja Belemiko.

S jednom postarijom gospojom siede carica u pèrvu kočiju. U drugu pèrhnù Marijulica, obkoljena od starih i mladih plemićah.

Jedva što joj izčeznù nožica u kitnom cèrvenom postoliću, već ti je ulazila i druga gospoja, ali malo poteže, jer ju smetaše poširoki ričjak.

Izmedju množine, koju domami ovaj sjajni prizor, upirahu se u moldavsku knjeginju dva cèrnožarka oka. U tim očima bijaše sviet od najsladjih čuvstvah, čitavi život, ciela duša jedne matere.

Knjeginja, ogledavši se u kočiji, opazi te oči; one ju tako ganuše, da je strepeći stisla ruku svoje drugarice.

Odveze se kočija. Na jednom niešto u vèrvećoj množini ciknù.

„Što je,“ stadoše pitati.

„Opala je niekakva Ciganka,“ odgovoriše niekoji glasovi; „morda je došla u veliku stisku; ali će ustati pomoću svemogućeg štapa.“

I bez šale, štap čini čudesa, on bi i mèrtvaca mogao uzkèrsnuti.

Množina se razidje, nebrinuć se dalje za Ciganku. Jedini Vasilj ostà kod Marijule.

III.

Ledeni kip.

I ja ću mlad umrieti, a moje tielo, nepokopano i neoplakano, bit će cèrvima za hranu, a Bog niti ljudi neće kazniti moje neprijatelje.

Žukovski.

Lietni dvorac! lietna bašča! mile li se uspomene vijugaju kod tog imena, uprav kao bèršljan oko dva krasna stabla! Ondie, u onoj jadnoj i kukavnoj sobici stvorì Petar I. toli velike stvari, koje će u budućnosti sve to većma cvietati, dok za potomstvo nebudu zaštitno utočište; ondie, u hladu od njegove ruke posadjenih lipah, počivao bi slavni Petar, kao i drugi gradjanin po svèršenom i trudnom poslu. Tko nezna, da je ova bašča bilo ročišće za sav Petrograd, kad bi car, nemogavši da zataji svoju radost, priobćio svomu narodu i svojoj dieci sve one sretne uspiehe, koje je stekao velikim i kèrvavim naporom za blagostanje svoje Rusije? Svak se je radovao, svak je dušom i tielom učestvovao; naši predji nisu oklevali, niti su se kitili, kad bi ih zvao car ili carica. Opojeni vinom, medovinom i radošću, govorahu na sva usta, što im je na sèrcu bilo; oni neznadjahu za tajne pred svojim gospodarom. Dèrvoredi bijahu napunjeni vèrvećom množinom; po-

znanci širahu ruke, te se od radosti cielivahu; u pećini, nakićenoj ljušturama, čuo se je žamor i cielivanje ljubovnikah. Vodometi pljuštahu, pa i isti mramorni kipovi, kao da su oživjeli u vèrvećoj množini. Uz bašću na velikom tèržišću sbijaše narod svakojake šale, a osobito u zvierinjaku, gdie su kazivali jednoga slona i dva lava. Kasno se je razilazilo kući; a kad bi car, oprostivši se svojim gostima, čuvan i gledan ljubavju svoga naroda, išao u svoju kućicu, onda bi slušao, kako mu tudjinci viču „živio" i kako ga usèrdno blagosivlju njegovi Rusi.

I najednom izčeznù sva divota milih uspomenah. Biron je ušao u hram te svetinje, i donese mač pogubnikov. Pohuljena je svetinja velikoga cara. On nije s nijednim velikim dielom pokrio golotu svoga roda; nijedno veliko svojstvo neopravdiva njegovo častoljubje; za svojom svèrhom koraca on samo sienom od veličanstva. Uz kućaricu, gdie je pronikao, dozidao je dva velika krila, te ih napuni svietlim dvoranstvom i tielesnom stražom kurlandskoga vojvode. Hudi otimač pokazuje uviek i svagdie svoju dèrzku razkoš, svagdie pušta da mu se osieća gvozdena ruka. Ima li za se ljubav naroda? Što je velikoga učinio, da zasluži miesto, koje zauzimlje? Kuća je dobila drugoga domaćina, i u njoj je sve inače postalo. — Bilo je vrieme, gdie je ta kuća naličila glavnoj stražarnici a bila je palača; Biron se trudi da iz nje načini palaču, a nije ništa drugo nego glavna stražarnica. Oko toga zdanja caruje strah i trepet, bašča je prazna i tiha na dan svetkovine, kao i na svaki drugi dan; netreba sad narod tierati iz bašče, nije mu za nju sad ni stalo, dapače joj se uklanja, kano što se u prastaro doba uklanjahu nedohodu, da nedopanu u Minotaurove ruke. Koga nevolja goni u

bližinu te kuće, laća se uviek najdaljega i najskrovnijega puta.

U zimi 1739. godine, kojom počimlje naše poviedanje, bilo je u toj bašči, gdie je injem zastèrto bilo bezlistno dèrvlje, i gdie su sniegom zagèrnjeni kipovi izgledali kao sablasti u mèrtvačkom ruhu, još neugodnije nego obično.

Nećemo ići u Bironovu kuću, nego ćemo udariti putem u njegovu jezdionicu.

Kraj Neve je jezdionica, koju griju dvie velike peći iz šarena porculana. Kod jedne je peći rešetkom okruženo uzvišenje, a više ovoga je od grimiza prestolna nebnica, koju kite žlatne kite i rese na dragi način izpleteni naresi. Pod nebnicom se vidi naslonjač iz cèrvenoga baršuma. Na obadvijuh stranah toga naslonjača stoje kao svieće dva plemčeta u naprašenoj vlasulji i francezkoj haljini, od koje im repovi dosižu skoro do zemlje; svilene čarape i miestve sa zaponcima dokončaju tu odieću. Od časa do časa naslanjaju na rešetku vlasuljom natovarene glave.

Taj zaravanak s plemčićima bijaše u jezdionici jedini znameniti predmet.

Za sgradom je veliko dvorište, a oko njega prekrasne konjušnice, u kojim holštajnski, englezki i perzijanski konji živu u carskoj udobnosti. Kako se gleda i dèrži ta plemenita zvierad! Konjušari im zavide. Od konjušnicah ide do obrežine jedan zid, za kojim je malo, nečisto dvorište sa zdencom na točak. Kroz gvozdeni žlieb dovodi se voda u konjušnicu. Pokraj zdenca je skoro bezgrano stablo, nalik kakvoj samokosti.

Veliko dvorište ima dvoja vrata: kroz jedna se ide k Nevi a kroz druga k Fontanki.

Za pol sata prije nego što dodjoše plemčići, vodit ćemo čitatelja u malo, nečisto dvorište, da mu pokažemo, što se tamo radi.

Za rečeno stablo svezan je velik čoviek; iz blieda jadnikova lica govori strašno očajanje; u njegve su mu skovane gole noge. Pèrčin, koga su i Malorusi kao Kitajci nosili na obrijanoj glavi, dovoljno dokazuje, od kojega je naroda taj nesretnik.

To bijaše onaj isti, što je manjkao kod pregledbe u Volonskovoj kući.

U sve, što je živo, duboko zasieca strašna studen; težko disaju ljudi; leteći padaju ptice, a sunce, nalik usjalomu pladnju, jedva se vidjaše u ledovitoj maglurini, u kojoj je i zašlo. Nemila muka bijaše dakle za Malorusa, da bosonog u sniegu stoji. Ali ipak stajaše kao stiena; nereče ni jao, ni pomagaj, ma ni jednom neuzdahnù, samo mu zubi škèrbetahu. Iz početka je dèrhtao od krute studeni; sad se čini kao da je okamenio. Iz početka su mu goriele noge, kao da je stajao na usjalom gvoždju; ali mu doskoro obezćutiše. Izpred njega u šubi koraca gore i dolje mal i kuljav torlak od častnika. To je Grosznot, pobočnik kurlandezkoga vojvode.

Kraj jadnika stoje na obadvie strane dva konjušara.

„Pa ti huljo psuješ Nj. svietlost! ti proti njemu izviešćuješ!“ vikaše Grosznot hèrdjavo ruski. „Znaš li, mòrè, s kim imaš posla? Valja kurlandskim češljom da ti izčešljamo pèrčin; Mazepina svinjo! zaludu si tvèrdoglava ponosa, mi ćemo ga kao staklo razbiti.

Malorus uzdahnù i pogleda na nebo.

„Nuder, je li te opametila? Hoćeš li kazati, gdie su ti pisma?“

„Neću!“ odgovori žestoko Malorus.

„Ele, odmah ćemo vidieti!“ viknù biesni pobočnik. „Čabar vode!“

Konjušnici izvuku iz zdenca čabar vode. Malorus namèrgodi junačko lice, a kèrvave oči izdreči na svoga mučitelja.

Grosznot se okrenù, kao da nemože ni odolieti groznom pogledu jadnoga mučenika, te reče dvojici drugih konjušarah, da uzadju na klupu, što je stajala kraj stabla.

„Hoćeš li kazati, gdie si sakrio izviešće?“ upita ga pobočnik.

„Uručih ga Bogu,“ odgovori Malorus.

„Polite ga!“ viknù Grosznot.

Mahom ga poliše. Parni oblak se podignù iz mučenikova tiela, ali ta para mahom se smèrznù od strašne studeni.

Malorusov pèrčin procvieta biserom, a na tielu okori mu se odieća.

„Bože! Bože! Bože!“ zavapì Malorus sve to slabijim glasom. Onda neizmiernim naporom nategnù svoje skrajnje sile i reče: „Ako i umrem — pismo će doći u caričine ruke. — Reci tvom paščetu, što je iz pakla pobieglo, da mu Bog muke, koje je meni —“

Ovdie stadè, jer nemogaše da izusti više.

„Čabar vode!“ viknù pobočnik.

I drugim čabrom poliše nesretnika.

Sad mu se smèrznù odieća na tanke ledenice, koje kao razbijeno staklo na snieg padahu.

„I još jedan!“ zaupì zlosèrda.

Za trećim izlivenim čabrom smèrznù se voda oko obrijane jadnikove glave u ledenu koru, pèrčin je visio kao mosuri od leda, oči se zaklopiše, ruke mu smèrznuše u tielo, a lice mu pokrì titreća koprena. Debela

kora od léda priliepi mu noge za zemlju. Kao lahka para titraše još život na ustima; ovdie i ondie, osobito oko sèrca razpuknù ledeni oklop, ali još jedan čabar vode, i Malorus je predstavljao mèrtvu, nepomičnu gromadu.

„Eto carice u jezdionicu!“ vikahu u dvorišću. „Već su prispieli plemčići.“

„Bèrže, bèrže, lijte, lijte!“ reče u strahu pobočnik, „inače po me i po vas naopako.“

Još dva tri čabra, i nesretnik izčeznù; sad je bio gèrdi i neskromni kip od leda.

Kao da se ništa i nedogodì, ode Grosznot u jezdionicu, a pomagači u konjušnicu.

Carica je dobro jezdila. Ovog puta osiećaše da je bolna, pa zato je jezdionicu samo tri put i objezdila; onda s konja sjahavši, otidje u pratnji svojih gospojah na zaravanak, da se divi Bironovu liepom jezdenju. Vejvoda je viešto i lahko jašio, pa je imao i liepo lice, premda mu je iz očijuh i spuštenih ustnih kutovah provirivala zlobna pakost.

U plavetnoj haljini od baršuma siedi on na rudožutom konju vitezu, sedlo pokriva zlatom izvezena i dragim kamenjem obasuta abaja, a u svakom od četiri kuta sjaje caričin imenopis. Po uzdi i po dizgenima bliešti biser i drago kamenje. Vejvoda obode konja viteza, i upropom skoči do zaravanka, gdie je carica siedila, te odkrivši glavu činjaše se, da iz njezinih ustah čeka na koju toju lasku.

Carica ustà i dodje do rešetke, pogledavši umiljenjem na jezdika, milovaše i glavu divnoga zviereta, na kom je vojvoda siedio. Konjic pruži opet glavu, kao da mu nije dovoljno samo jedno milovanje. Plemenito zviere, koje je Biron dèržao za alem kamen svoje konjušnice, nazivaše carica najsladjim pridieveima. Deniešę i kenned

kruha, i konj ga pojede na caričinoj ruci. Dvoranke, kao da se dive tomu prizoru, a plemčićima plamtijahu oči. Jedina Marijulica nije dielila obću radost, nego često svraćaše oči na vrata.

Napokon reče carica da se polazi. Biron skoči s konja, koi je mirno stajao, te pohiti na susret carici, da ju niz stupnje svede.

Pred vratima jezdionice tèrčao je pobočnik Grosznot s drugim čoviekom u ružičastom fraku, mogli bi ga dèržati za veliku loptinu, štono stoji na dva čuna. Glava mu bijaše ćelava; svejedno kano o Ešilovo tieme mogao si i o njegovo razbiti kornjaču.

Glava bijaše sasvim prazna, i u loptini težko da bi se našlo sèrce; želudac bijaše u njem jedino poslujuće orudje, i zbilja puno je i radio, jer od jutra do mraka tèrpali su ga jelom i pićem, što bi dovoljno bilo i za deset dušah. Taj čoviek bijaše samo za ruglo, nepotrebno opetovanje naravi, pače još i manje, ako ima još niže prispodobe. On je bio viečni sputnik svoga gospodara. Jedva što bi vojvoda u postelji prosnuo, već je ćelavac u dočeknici čekao na Nj. svietlost. Često, ili bolje svaki čas bi se došuljivao ložnici, da kod vratah prisluškuje, ali i svaki čas, kao da ga što prestraši, išao bi na svoje miesto. Kad bi vojvoda zakašljao, ćelavac bi zaisto zadèrhtao; u večer napokon, kad bi sobarnik iznosio vojvodinu odieću, i naš bi ćelavac zaisto krišom odapinjao kući, te bi se tužno spominjao, da ga je vojvoda samo dva put zvao.

Njega su mogli vidieti pred vratima viečnice, pa i pred onim od tajne pisarnice, ako je samo Nj. svietlost predsiedovala u siednici; njega su vidieli kod svih dvorskih čašćenjah, uzvoženjah i svetkovinah, ako je samo i vojvoda prisutan bio. Ta debela mesurina, koju

je narav stvorila u pakostnoj zlobi, da vidi, koliko se može raztegnuti ljudska miešina, bijaše poznata pod imenom Kulkovski. Pod Katarinom I. bijaše Menšikova siena, Dolgurukova za carevanja Petra II., a sad je viečna Bironova siena. Tako je kao baština plažnje i podlosti, prelazio od jednog do drugog ugodnika, ali ga se zato ipak nitko nebojaše, jer je kod svake promiene bio sretan i blažen. Naš ćelavac je imao samo jednu svèrhu, učinit se nuždnim i potrebnim, pa makar i za otmičarovu pljuvaćnicu, a tu svèrhu je sretno i dostigao. Biron se bijaše sviknuo, da oko sebe vidi samo plazavce i ulizice, pa zato je i bio zlovoljan, kad bi mu se Kulkovski razbolio.

Jutrom i sutonjom milo ga je ugodnik gledao, riedko namèrgodjeno. Ali mile i mračne poglede dèržao je plazavac za nebeske darove. Kadšto se je smilovao vojvodi, te mu je izčupao niekoliko siedih vlasih, kojih Kulkovski nije više ni imao. Za nagradu njegovih zaslugah bilo mu je dopušteno, da na mlado lieto povieda zle i dobre glasove. Samo jednom za njegova vieka, za carevanja Katarine I., dali su mu malo važni naputak za Italiju; on ga je riešio što je gore mogao, te se vrati kao katolik u Rusiju. Kod iznevierenja svoje viere nije imao druge namiere, nego da podvori papu, pèrvu osobu u slavnom Rimu. Ali valja i pravo priznati, on je znao i šutiti kao kamena stiena, i nije ništa govorio, što je za javnost bilo zabranjeno — pa makar se ticalo i čirčića na obrazu Nj. svietlosti.

Izlazeći iz jezdionice nasmija se carica, kad ugleda Kulkovskoga; moldavska knjeginja udari u smieh na sva usta.

Posiedaše u kočije. Voznici dobiše zapovied, da voze kraj Neve. Oni krenuše, dakle kraj zida, štono od

konjušnicah ide do obrežine. Pogledavši slučajno na desno, opazi carica ledeni kip. Ona dade odmah stati, zovnù vojvodu, koi joj u saonici sliedjaše, te ga upita, što znači taj ledom pokriveni kip, koi se jedva poznavaše, da je ljudska prilika.

Zovnuše Grosznota.

„Što je to?“ upita Biron svoga pobočnika pokazavši na kip.

Po glasu, kako ga je pitao, moglo se je razgovetno razumieti: Tikvo, što si uradio?

Grosznot odgovori na bèrzu ruku:

„Taj kip su salili konjušari iz puke dangube.“

Carica je čula što je odgovorio.

„Taj kip,“ reče umiljato obrativ se k Bironu, „pobudi u meni želju, da iz leda načinim raznovèrstnim slikama nakićenu palaču.“

Kao što bijaše za života Nj. veličanstva pokojnoga cara,“ odgovori vojvoda.

„Dà, pa još najliepšim narešenjem i množinom novih izobretenjah,“ odgovori carica. — „Pače,“ pridoda, „rada bi Kulkovskomu dati znak moje milosti. Koliko mu je godinah?“

„Prešao je prošlog mieseca u drugu polovinu svoga pèrvog stolieća,“ odgovori vojvoda.

„Mora se oženiti, a pir neka bude u palači. Recite mu, vojvodo, da sam ga načinila za plemčića.“

„Upèrkos njegovih petdeset godinah?“ pitaše smiehom Biron.

„Oprostit ću mu godine,“ odgovori carica. „Ali o tom ćemo govoriti u vrućoj sobi.“

Opet krenuše od četnikah praćene karuce.

Kulkovski je dobio zapovied, da odmah otidje u palaču, da nastupi plemčićku službu, i da si traži za-

ručnicu. Ovaj konac njegova života morao se je provući kroz uho od igle, i mi moramo reći, da je velikim mirom slušao zapovied, i da ga nimalo nisu vriedjale čestitke rugačah ni plemčićah, koji mu kao drugu ponudjahu pobratimstvo, i za njegovo ga prosijahu.

Opet je u jezdionici i dvorištu zavladala tišina, a kad se sasvim smèrknù, odnesoše i ledeni kip. —

Kamo? To ćemo poslie saznati.

IV.

Fatalizam.

> Tvoje divne, mnogo značeće rieči, tvoje vatrene oči, tvoje male, nježne nožice, sve je na tebi milo i drago, pa zato me i omamljuje slasću.
>
> *Puškin.*

U poslovnici ležaše Volonski na siediljnici; on je tvèrdo nakanio, da neće izlaziti, nego da će se nemoćan javiti, dok mu Suda, koga je poslao da traži Malorusa, nedonese kakve viesti.

Taj Malorus bio je za njega nemila zagonetka. Sèrce mu od gnieva planù, kad mu na um dodje, da Biron, nezadovoljan, što koracaše preko leševah svojih žèrtvah, već podiže i nogu, da ju metne na najveće miesto čitave Rusije. Vojvoda je imao svoje dvorane, svoju tielesnu stražu. Kao pogriešno, zvali su ga već niekoji carskom visošću, a to nije ni zamieravao, dapače je pohotno žudio, da mu se cieliva i ruka. Carica se svaki dan izvažaše, da pregleda dèržavne poslove; ali vidno joj malaksaše snaga, a ugodnik očito vrebaše na priliku, da preotme vladarsku silu.

„A ja čekam na zgodu, da ga stèrmoglavim," mišljaše Volonski, „čekam, dok carica stane drugačije misliti. Ali kad će se naći zgoda?"

K toj misli, koja mu bez prestanka po mozgu vèrtjaše, dodje još i drugo, ali istom toli neugodno čuvstvo: ljubio je — a bio je oženjen.

Koja nesretnica bijaše predmet te ljubavi?

Knjeginja Marijulica Bolemikova, premda joj je tekar osamnaest godinah bilo, ipak je preživila tolikih izkušanjah, da bi dovoljna bila napuniti romantički život. Još kao nejačko dietešce izgubila je roditelje na pragu kuće, koju su nemili janičari izgorieli i poharali; zatim je dopala u ruke niekoga paše. On ju opredieli za svoj harem; ali dočim se razpupavaše mlada krasota, prestignù starost pašine pohote; za strastima sèrca, za povodjajima ljubavi sliedi žudnja za častoljubjem; on je našao vèrlo valjano sredstvo, da se dočepa sultanove milosti, to jest, da mu na dar pokloni toli divnu krasotu.

Od tada je i smatrao Marijulicu za haremski alem kamen, i za buduću sultanku milostnicu, pa zato je već sada brojio na njezinu naklonost glede budućnosti.

Dosta povoda, da se paša postara za Marijulicu kao za rodjeno diete. Zato je i dèržao inozemne učitelje, da u mladoj knjeginji pobude i razviju sve one darove, kojim bi sultana mogla zanešenjem da začara.

Kadgod je Marijulica plešući igrala tamburicu, pogledavši na svoga gospodara, koi je siedio kao da žudi da mu odgovori na nevažno pitanje; ali kad joj se umiljati posmieh pojavi na rumenim ustnama, onda je i paši bilo potiesno oko ostariela sèrca, pa zato i za dlaku nenaumi, da za si odgoji i pričuva Marijulicu. On je uzdisao; on bi dao sve i sva, dao bi svoju kèrv, svoje bogatstvo, pa i svoje težko stečene časti;

samo za koji trenutak da mu se vrati prošla vatrena mladost. Ali tada je zvao i proroka u pomoć, a ovaj ga zbilja izbavljaše iz toga škripca, te zatim opet prionù uz naumljeno častoljubje. Ako je paša kadšto i odviše posèrkao koranom zabranjene tekućine, zato se ipak osmieli, te se samo ustnama dotaknù knježičine nožice, da joj s tim pokaže svoje divljenje; ali kod takove prigode dèržao bi se desnicom za čalmu, dočim bi šuvakom gladio siedu bradu.

A to mu i dopuštaše obiestno diete; dapače joj bijaše i drago, premda nije dokučivala, zašto da na nožicama osieća dlake siede brade. Ali se kadšto i to sluči, da je starčevu čalmu odturnula s nožicom s obrijane glave; na to bi se uviek sladko nasmijala, a da ga nagradi za njegovu poniznost, dopusti mu, da koji časak legne glavu na njezino krilo.

Inače je štovala pašu kao svoga dobročinca, i nebijaše neharna za dobro, što joj je učinio. Ona je imala sve učitelje, koje je želila, ona je prekrasno plesala i izvèrstno na gitari igrala; i budući da joj je učiteljica plesa i glasbe bila rodjena Francezkinja, tako je do skoro naučila francezki čitati, pisati i govoriti. Od kèršćanske viere, u kojoj je bila rodjena, imala je samo nejasnih spominjanjah i zlatan kèrstić, koga su joj na grudi našli.

Nije ni sama znala, kako je došla do toga kèrstića; samo toliko se još spominjaše, da joj je zabranila ona žena, koja ju spasi iz goruće otčeve kuće, da za ništo neizgubi taj znak svete viere, s kojim je skopčan i blagoslov njezina otca. Ta ista žena prodade ju paši.

Francezkinja je gledala, da u jeziku, koga nerazumieše cèrni robovi, nauči svoju učenicu u nauci svete viere. Ta nauka, u savezu sa turskim odgojenjem, po-

budila je u podraživoj ćudi mlade knjeginje čudnu smiesu moslimskoga fatalizma i kèršćanskoga otajstva. U nebu, koje stvori u živoj mašti, stanovahu zajedno čisti duhovi svetoga pisma i razkošno gojne hurije iz Muhamedova raja; svi ljudski čini i udesi bijahu po njezinom mnienju podvèrženi nesmiljenomu zakonu sudbine.

Paša je najposlie ljubio Marijulicu kao rodjenu od sèrca kćercu. On ju oprosti da negradi limonade, slastičarije i druge ženske poslove; on je mirno podnosio njezine hire; razmaženu, kao što ju sasvim i odgoji, dèržaše ju pod okom kao dragocieni biser.

Napokon dodje vrieme, da se Marijulica pošalje u sultanove dvore; paši je bilo žao, da se s njom razstane, pa zato uviek i oklevaše, da ju pošalje, gdie su ju čekali. Tomu skanjivanju učini konac nenadana sudbina. Zavojšti se Turska i Rusija; pašino miesto dobì njegov sin, glasoviti Kalhan-paša. Odtad je starac i gojio kèrvnu osvetu prama sultanu, proklinjući sina zaklè se na koranu, da će ga razbaštiniti. Draže mu je, da Marijulica dopane kèršćaninu, nego onim, koji ga u starosti na smèrt uvriediše, i dugo mu službovanje neharnošću nagradiše. Sami udes je radio na korist pašine osvete, jer do skoro se sukobiše dvie vojske, turska i ruska, ova ostade slavodobitnica.

Grad i pokrajina, koja stajaše pod pašinom zapoviedi, dodje natrag pod Rusiju, a liepa Marijulica sa otčevim i sinovim bogatstvom i više nego dvie hiljade plienikah obadvoga spola dopadè u ruske ruke. Sam paša ju predstavi generalu Münichu kao moldavsku knjeginju, te ga zamoli, da ju preporuči carici. Generala je tronula nemila sudbina uboge knjeginje, zato se i zauzè za nju, poslaše ju sa starim, izranjenim častnikom u

Petrograd, pošto je pismeno javio carici njezine romantičke dogadjaje.

U ono doba bili su dvorovi i velikaši strastno zauzeti za dèržanje kalmukske diece, kao prije niekoliko godinah za dvorske lakèrdijaše, tamaše i gataoce. Krali su i prodavali diecu toga azijatskoga naroda, kano pse ili konje od liepa porekla, i mnoga bi se gospoja nakošurila na svoga muža, da joj na mlado lieto nebi darovao takovo iztočno čudišće. Kèrstili su male Kalmuke, razmažaše ih i uzeše k sebi u postelje, kao moškavu munu ili štene iz Bologne. Odrasle diečake načiniše za častnike, a dievojke poudaše za vojne osobe, te ih opremiše na uštèrb svoje rodjene diece.

Iz toga se može domisliti, koju je pazljivost u Petrogradu pobudilo Marijuličino došašće. Čitavi grad benetao je o njezinom poreklu, o njezinoj krasoti, o njezinom romantičkom udesu, i mnoga velika gospoja bila bi drage volje dala za Marijulicu polovicu svoga imetka. Dan danas veli ruska gospoja puna gnieva: „Moja draga, veoma sam nesretna, pa se nemogu ni utiešiti, da moju večernju zabavu nije car počastio svojom nazočnošću." — Onda su groznim uzdahom rekli: „Što velite o niemačkom Münichu, koi nam poslà samo jednu moldavsku knjeginju? Kažu, da ih je naša vojska barem hiljadu ulovila, valjda ih je Niemac poslao u svoju postojbinu. O, ja bi mu izkopala oči."

Carica je bila preblažena, što je dobila Marijulicu; ona ju namiesti medju počastnim gospodičnama, obuče ju na polu iztočni i na polu slavenski način i dade joj piesnika Vasilja Kirilovića Trećakovskoga, člana akademije znanostih, za učitelja u ruskom jeziku.

Piesnik bijaše neizmierno učen, pravi jezični genij. Bolje je pisao francezke nego ruske stihove. Fénélonov

„Telemak" niknuo je iz njegova mozga u obliku glasovite „Telemachide", koju je naćićkao gèrčkim, latinskim i hebrejskim slovima. Kod podućavanja moldavske knjeginje morao je da rabi francezki jezik. Marijulica, nadarena izvanrednim darovima, bila je vèrlo radouka, pa zato je skoro i govorila već dovoljno ruski.

Prije dvie godine nego što je došla u Petrograd, nebijaše još planula vojna, a u ono doba, kad se već dogovaraše obadvie vlade, obično je stari paša, njezin bivši gospodar, govorio: da ga Marijulica neljubi, on bi ju drage volje darovao ruskomu poslaniku Volonskomu.

„Je li mlad i od oka?" pitaše ga tad u šali mlada knjeginja.

A kad Marijulica u Petrograd dodje, htiela je sudbina, da je Volonski bio pèrvi, koi ju izmedju dvoranah pozdravì.

Ona ugleda liepa čovieka, vitka i krasna uzrasta, cèrnožarkih očijuh i dugih, niz pleća prosutih vlasih. — Volonski nije nikad prašio glavu — a prispodoba ovoga muža s kozjobradim, starim pašom ili s kojim etiopskim uškopljenikom, naravno da nije izpala na korist ove dvojice.

Popečitelj nije razumio nijedan tudji jezik. Za tumača i prevoditelja dèržao je čovieka, koi je sasvim bio spodoban, da mu i onako dosta zanimivu osobnost još više pomnoža.

Taj čoviek je bio piesnik Trećakovski. Svojim okruglim, bakrastim licem, svojom dvostrukom, na zabèrljanom ovratniku stojećom bradom, svojom bradavicom na lievom obrazu, svojim čuvidno ozbiljnim cèrtama i svojom dosta naprašenom vlasuljom, nebijaše on nikakvo privlačno pojavljenje.

Kadgod ga je Marijulica pogledala, uviek je tužno zaklimala glavom. „Šteta," govoraše, „da me uči ovaj ružni čoviek, a ne onaj liepi i odlični gospodin!"

Volonski neimaše kada da troši mnogo rieči; prikvačen divnom krasotom mlade Moldavke, govorio je prije s očima nego kroz svoga tumača, pa je i pravo imao, jer očinji jezik bijaše sposobniji, da u dievičinu sèrcu pobudi još nepoznatih čuvstvah. Naravno, da je Marijulica pitala, kako se onaj zove, koga joj je carica poslala; a kad je čula, da se zove Volonski, vèrlo se je začudila. Fatalizam, koga si je od dietinstva zavèrtila u glavu, jasno joj kazivaše, da je za nju sama providnost opredielila toga muža, pa da je zato i došla iz zavičaja, da u njem nadje svoga gospodara i zaštitnika.

K tomu je još došla njezina živa mašta, njezina strastvena narav. Na jednoj strani dakle bio je južni žar, a na drugoj gibka osobnost, izobraženi duh, sladki, umiljati glas i oko od duše. S tim je gotov liek za ljubav. Mali liečnik sa zlatokosnim zavojcima i pozlaćenim krilima običava često posiećati takove bolestnike, i svaki put iztèrgne perce iz svojih krilah, te im napiše sliedeći liek: „nastavljajte tako i nadalje i podvostručite miericu." Do skoro liek — neizlieči, nego sve to opasnija i neizliečivija postadè ta goruća bolest.

Napokon se oprosti Volonski s moldavskom knjeginjom; ali je uviek vidjao dva velika oka, koja su ga sliedom sliedila; svagdie je vidio niežne, rumene ustne, i drage bi se volje bio pretvorio u pčelu, samo da sleti i onda da pogine medju tim ustnama.

Na putu mu dodija Trečakovski kojekakvim pitanjem, ali Volonski mučaše, ili izbiežno odgovaraše. Pusti kolane i dizgene svojim maštama, okani se politike, dvora, kèrvnog neprijatelja Birona, svojih prijateljah,

pa i svoje supruge. Oko nje kretahu mu se sve misli. Za njega nije bilo zapriekah, on ih je znao smielo prekoračiti. U ostalom nije mogla da nametne te zaprieke mlada, neizkusna i strastna Marijulica. Pa kakva zaprieka da se i opre ljubavi, koja dieli i drugo sèrce?

„Moja žena," primetnù misleći, „boravit će još dugo u Moskvi; tà ima načina tamo ju zadèržati."

Ali ga iznenada protènù mračna, griešna misao.

„Da bi umèrla, onda bi ostalo zavisilo od moga izkustva; može biti, da Moldavka samo hini ljubav, ali je i moguće, da me ipak ljubi."

U carevu dvoru dobila je dakle knjeginja Marijulica svoje stanovanje. Ona se je uviek vozila sa caricom, i svagdie je sretala Volonskoga. I do skoro vidiela je samo njega; svi mladi momci činjahu joj se kao lutke, papige, bezdušne slike. Iz pèrvice je samo s očima mogao da š njom govori, ali kod svakog susreta prodirahu joj u sèrce sve to dublje njegove oči. Često je š njom plesao. Kao što vidimo, do skoro se priviknù Marijulica na evropejske običaje. Kad bi joj Volonski stisnuo ručicu, protèrnula bi kao od munjevita udarca; ona je htiela da uzmakne ruku, ali neimaše više snage. Sutradan mu je i ona stiskivala ruku, pa joj se činjaše, da joj se pred očima otvara nebo.

Liepo je doba, prolieće ljubavi! Ono se nezaboravlja ni u sreći niti u bolma strastih.

Pèrstenje i burmutice, kojim je Volonski obdario učitelja riečitosti, davalo je pravo pomisliti, da zadnji radi po popečiteljevu naputku. Pèrve rieči, koje je mlada knjeginja ruski naučila, bijahu: „Prijatelju, ja te ljubim!" Pa kako je izgovarala te rieči! I Trečakovski se isti češaše po ćelavoj glavi, kao da je na čeli osiećao žeravu.

Učitelj ruskoga jezika imao je strogi nalog, da nipošto nekaže svojoj učenici, da je Volonski već oženjen. A Marijulica nije nikako ni mogla pomisliti, da je čoviek, koga je ona ljubila, već okovan viečnim okovima, jednom riečju, da ju vara. Ona je bez prestanka o njem govorila s Trečakovskijem, ali ga je uviek i zaklinjala, da o tom ništa nekaže popečitelju. Učitelj joj obeća, ali samo dotle se neporeče, dok ga nije vidio, ili s njim govorio.

Skoro je bila u stanju da i sama razumije Volonskove rieči, a te su bile s tim opasnije, što joj bijahu sasvim nove kao i sama ljubav.

Lahko je pogoditi, da je ljubav kod tako povoljnih odnošajah tako bèrzo napredovala, kao vietrom razpirena vatra. — Tako je odlučio fatalizam.

V.

Tajinstveno poručenje.

„Kaži mi, u čemu sastoji znanost?“ — „Ona sastoji u onom, što tebi manjka,“ odgovori susieda: „u stèrpljenju.“

Krilov.

„Il pobieda? ili smèrt? Neka dodje što mu drago — samo ne ruglo.“

Jazikov.

Volonski, kao što već rekosmo, ležaše u svojoj poslovnici na siediljki. U sèrcu mu kipe dvie strasti različite vèrste: ljubav k Marijulici, mèržnja proti Bironu.

Dodje Cèrnac i dade mu jedan svežčić od vojvode. Popečitelj se vidno začudi, jer u ono doba bijahu takova

poslanja znakom neizmierne naklonosti ili užasnoga stèrmoglavljenja.

Raztèrgnuvši pečat, nadje za veliko njegovo čudo drugo, vele pomno zapečaćeno i od samog Birona pisano pismo.

Misleći, da je kakva dokaznica, razpečati i pročita ponajprije pismo.

Vojvoda je prividnom iskrenošću žalio Volonskovo razbolenje. On je pisao, dvoru kao da manjka desnica ruka; Nj. veličanstvo da neizmierno žali, što je obolio, te mu prigodom s Turcima uročena mira na dar poklanja dvadeset tisućah rubaljah.

„Aha, ugodnik misli, da će me kupiti s ovim darom!“ reče u sebi Volonski. „Ljuto se varate, Vaša svietlost, za sve blago i za sve milosti ovoga svieta nebi ja prodao sreću moje otačbine.“

Čitaše dalje.

U pismu ga pita, kako stoje priprave za veliku dvorsku svetkovinu. Carica da je naumila učiniti nieke preinake; naročito da se načini ledena palača, i u njoj da se svetkuje Kulkovskovo vienčanje sa još nenašastom zaručnicom. Nj. veličanstvo želi, da se Volonski pobrine i za gradjenje ledene palače. Sutradan da će dobiti dotičnu osnovu.

Volonski je poznavao Bironovu himbenost, pa zato se nije ni čudio toli prijatnom pismu, niti predloženom staranju za gradjenje ledene palače. On je znao, da će mu natovariti i to brieme, ali za čudo mu bijaše, da u pismu neima ni govora o zavitku, u kojem je zamotano bilo.

„Vi želite znati,“ pisaše mu nepoznata, vèrlo hitra ruka, „što se dogodì s Malorusom, koi je manjkao kod Vaše pregledbe; ja ću Vam kazati, dapače ću Vas i potanko obaviestiti, kako ga je nestalo. S tim ja nepoka-

žujem, da osobito štujem Vašu visoku čast, Vaš upliv i Vaše bogatstvo, nego Vaše osobno dostojanstvo. Ja sve to nečinim iz kakva častoljubja, niti da od Vas dobijem kakvu milost.

„Već odavno osiećam, da me k Vama privlači Vaša velika duša. Nemojte se truditi, da saznate tko sam. Može biti, da bi me s tim upropastili, pa bi se i lišili podpore u borbi proti ugodniku. Vi ste ogradjen od njegovih uhodah, a jedan izmedju ovih je baš u Vašoj službi. Vrebaju Vam na svaku rieč i na svaki makac, samo da obavieste dvorskoga povierenika i glavnoga uhodu Lipmana. Paze i na Vaše prijatelje, zna se za Vaše kovarstvo proti Nj. svietlosti. Dosad nemogoh saznati, tko je izdajica u Vašoj kući, ali ću saznati.

Po sadèržaju ovoga pisma možete lasno dokučiti, da ja ni kod vojvode nisam tudjinac. Još jednom Vas molim, netrudite se da saznate tko sam. Mogu Vam samo toliko reći, da se u tudjinstvu rodih. Veledušna Rusija darovà mi tolikih dobarah, da je sad moja druga otačbina; zato ću joj i vierno služit, kao njezino najviernije čedo. Evo vidim velikom boli, da se Bironove misli i radnje kreću samo oko njegove osobe, da se on samo za se stara, a da neživi za sreću i slavu otačbine. Naša carevina samo zato mu je tudja, jer ju smatra za svoje posiedstvo. Pogledajte, što radi iz Rusah; on nezna njihova jezika, niti njihovih običajah, on se ni nestara, da steče njihovu ljubav, on ih prezire i dèrži ih kao svoje nevoljnike."

Dok je to Volonski čitao, sipaše mu oči vatru i plamen, ruka mu dèrhtaše listom.

„Nastà doba," čitaše dalje u tajinstvenom pismu, „gdie carici možete sve odkriti. Odšteta Poljacima za prolaz naših četah — ta stvar, na koju oslanjate toli

pravedne nade — do skoro će se pretresati u dèržavnom vieću. Čim mi bude ikako moguće, ja ću Vam priobćiti potrebne dokaze i opazke; sad Vam pišem samo tri rieči: Sad ili nikada!

„O, tad sunite svom snagom i hitrinom, te oborite ogradu, pred kojom vojvoda upaljuje svoje himbeno kresarstvo i za kojom gnieči i ubija ruski narod.

„Odkrite sve carici. Vi jedini možete, da Vašim smionstvom i riečitošću, Vašim rodoljubjem i odanošću učinite veliki udarac. Ako neuspiete, barem ćete slavno poginuti. Onda ću Vam kazati, tko sam, da s Vama zajedno dielim Vašu sudbinu. Hoću, zadajem Vam tvèrdu vieru!

„Da Vi znate, kako mi duša hlepi, da koju toju žèrtvujem za Vašu slavu! Morda za sto godinah da će se opisivati čuvstva naše dobe; onda će se uz Vaše ime metnuti i moje, i još pridodati: Ponosom slavi Rusija ova dva muža!

„Ja odviše pišem, ali je od potrebe za moje sèrce, da se odkrije pred najplemenitijim našim suvremenikom. Sa čoviekom od Vašega značaja nisam za moga vieka imao još nikakva posla. Laćam se prilike, koja mi se ponudi; vojvoda mi predà svoje pismo i odè u palaču, kuda su ga zvali, baš kad je došao kući.

„Sad prelazim na Vašu želju glede Malorusa. On je plemić iz jedne od maloruskih gubernijah, i poznat je pod imenom Gordenko; imao je dovoljno dobru službu, te je osobito zato pobudio pazljivost svojih glavarah, jer se je oprò vojvodinoj zapoviedi, po kojoj bi se morali okrutno kazniti svi seljani, koji su nemarni u plaćanju poreza. A ta okrutna kazna sastojala je u tom, da su ih bose na snieg metali i vodom polievali. Kad je po nesreći dočuo, da je vojvoda uvriedio jednoga od

ruskih plemićah, bio je nesmotren reći: „Da je hulja Biron na taj način sa mnom postupao, ja bi mu lje bio na moju odgovorio!“ Za te rieči, premda je bolovao, dovedoše ga pred vojvodu, a kad je napokon imao sèrce, da onako odgovori, kao što mu je zahtievalo uvriedjeno poštenje, dobio je batinah. Pošto je kašnje ozdravio, sastavi na caricu prošnju, u kojoj je naveo ugodnikove okrutnosti i njegovo sporazumljenje s Poljacima. On je proturio svu Malu Rusiju, da mu najodličniji ljudi potvèrde istinu njegova kazivanja. Imavši to pismo, dodje do Tvera, gdie je tako lukav bio, da zauzme miesto Malorusa, koga su amo poslali, da sudieluje kod svetkovine, koju ste Vi spremali. Ali ga Bironove uhode donjušiše, čim u Petrograd dodje. Vi se spominjate, da Vam je manjkao kod pregledbe. Rekao Vam je Podačkin, Vaš drugi tajnik, da je Malorus umakao, dočim su Vam dovodili nesretne dvojice.

„Oni ga zatvoriše. S njim su na Bironovu postupali: odvedoše ga u malo dvorište kod konjušnicah; tamo ga do košulje svukoše; zatim svezavši ga k stablu, stadoše ga mučiti, da mu izmame prošnju; ali po svoj prilici bio je dokon, da ju baci ili da ju komu uruči. Izliše po njem niekoliko čabarah vode. U led se smèrznù plemeniti mučenik. Moj prijatelj Grosznot učinì to liepo dielo onako ravnodušno, kao da je popio čašu ruma.

„Lipman je bio već napućen, da ukloni nesretnika na koi mu drago način.

„Ja dospievam. Ako želite potanjih izviešćah, onda metnite svojom rukom — ili kroz vierna pouzdanika — Vaše pismo u pukotinu kamena, što je prama Nevi u lievom uglu zimne bašče.“

Kad je Volonski pročitao pismo i razumio nedvojbeno izviešće, odmah je mislio na dokaze zločinah, koji

se mogahu predbaciti kurlandskomu vojvodi, i koji bi kadri bili, da ga stèrmoglave, a dosliedno da i Rusiju izbave; zatim se izgubì u nagadjanju tajinstvenoga dopisnika.

Inorodac je bio. — Oko Birona je bilo dosta tudjinacah, a Volonski je dobro znao, da medju njima neima nijednoga privèrženika. Mnogi medju njima bili su za novce ili za jedini posmieh Nj. svietlosti spremni, da uklone čovieka, koi je u ičem smetao samosilnika, ili da budu orudje najpodlije kukavštine. Drugi su bili rodjaci velikoga uhode Lipmana, koji su proklinjali Volonskoga. Tako je nagadjao tamo i amo, ali u nijednom nenadjè potajnoga prijatelja.

Kako je ovaj mogao znati, da Volonski želi znati, kud je Malorus prispio?

Tako se strašno bijaše zamislio, da je zaboravio i na Bironova viestnika. Kad se sieti i za viestnikom upita, nije ga već bilo, budući mu je čekanje predugo trajalo.

Dočim je Volonski gledao da sazna uhodu, koju mu je Lipman uturio u kuću, tumarao je neizviestno kao bludeći putnik po mračnoj šumi, bojeći se uviek, da nenagazi na otrovnu zmiju.

Tko mu je mogao da podmiti ma ijednog od njegovih slugah? On je bio na glasu, da je jedan od najboljih gospodarah. U njegovoj se kući nije ni sanjalo o štapima niti o ikakvoj okrutnoj kazni, a to je u ono doba bilo na dnevnom redu po gospodskim kućama. On je samo onog odpustio, koi se je hèrdjavo ponašao medju inom služinčadi. On je dobro dèržao, odievao i ubavao svoje sluge, a osim toga darivao je na velike praznike svakomu po deset kopekah i po glavu biela kruha. Učinjene usluge Volonskovim praotcima nisu se nikad za-

boravljale. Stare sluge morali su mladji da uviek poštuju, pa su često s gospodarom zajedno i blagovali. Nije nikad odpustio bolestnika, nego ga liečio u svojoj bolnici, koju je za tu svèrhu naročito i načinio. Strogo je zahtievao uljudnost i dobri običaj; a ni sám Volonski, koi je, kako znamo, izvan kuće bio dovoljno vietren, nebi za ništo taknuo u svojoj bašči ma ni najčedniji cvietak. Nastojnik kuće, koi je imao najstrožije zapoviedi, učinio je jednom pravi darmar, jer je vidio mladu dievojku, gdie siedi na koljenu jednog sluge. Srećom je izašlo, da je kći siedila na otčevu krilu.

Što je dakle ikoga slugu moglo privoliti, da mu bude nevieran? Ostala služinčad dèržala bi zaisto strogi sud nad takvom nevierom. — Morda je bila „planinka“ u smedjastoj haljinici? Ali što joj je oskudievalo? Njezina rušnica bila je dovoljno puna, da obskèrbi diecu do trećeg koljena, pa je imala i dovoljno novacah, jer ih je na zalog posudjivala. Ona je, valja reći, mienjala lice, kad bi se o Malorusu govorilo, ali morda zato, jer nije mogla izčekati, da kao častnika ugleda svog sina. Tajnik Suda više putah je opominjao popečitelja, da je vèrlo opasno čeljade; ali kako je mogla da sazna za gospodarove tajne? kako li je mogla znati za sve ono, što je Volonski u zaključenoj sobi medju prijateljima govorio?

Suda? Ovaj je mogao svojom pameti biti opasnija izdajica nego svi drugi; ali Artemiovo sèrce pucalo bi od žalosti, kad bi pomislilo na takvu neharnost.

„Ne,“ govorio bi sebi, dočim je po sobi sad gore i dolje išao, a sad opet sjeo, „ne, takvu sumnju nemogu nipošto gojiti. On je Rus, pa od plemenita poroda. On nehlepi za novcima, niti za častima, što bi ga dakle moglo privoliti, da me iznevieri? Da je željan

zlata, ja bi ga zasuo zlatom. Ja sam mu dosta putah ponudio, da ga uznesem na liestvama taštine; ali mi je to uviek zaniekao, veleći, da je svaka nova čast uviek novi teret. On je odviše čuvikuća, pa i odviše miroljubiv, nego da bi izmišljavao kojekakve klevete; ne, to mu nije po ćudi niti po značaju, a osim toga ja nemogu nikako ni pomisliti, da je Suda nevieran. Već mi je u kući deset godinah, pa mi je i desna ruka — ne, nemogu da vierujem. Ali ću naći izdajicu, koja me u kući prisluškuje!"

Volonski zazvoni. — Cèrnac dodje.

„Nikola," reče popečitelj neobično prijatno, „imaš li me rado?"

„Ako tako sa mnom govorite," odgovori Cèrnac, „onda mislim, da slušam rieči staroga moga roditelja, koga su mi pred očima ubili; Vi kod mene zastupate njegovo miesto, pa i miesto moje postojbine."

„Jesi li me ikad iznevierio?"

„Ja, gospodaru? Spreman sam za Vas izgubiti i glavu; kaznio me sveti Nikola, ako nije istina!"

„Dakle me poslušaj," nastavi dalje Volonski; „mi imamo u kući opaka čovieka, čovieka, koi na poplatu odnosi domaće tajne, riečju, jednu izdajicu."

„Znam," odgovori Cèrnac.

„Ti znaš?" reče začudjeni Volonski; „tko je?"

Cèrnac metnù pèrst na debele svoje ustne i zaklima glavom.

„Govori, velim ti."

„Neimam sèrca."

„Kako, zar nesmiješ?"

„Nesmijem, Suda mi je zabranio."

Volonski planù.

„Kako, je li ti Suda gospodar? Zapovieda li Suda u mojoj kući? Suda!" zaisto se nenadah toga odgovora.

Cèrnac kleknù na koljena pred popečiteljem.

„Ne," reče on, „ne, nemogu kazati! Zakleh se svetim Nikolom, mojim svetim zavietnikom. Suda veli, da moram šutiti, i da je za Vašu sreću."

„Čudne li zagonetke!" misljaše Artemija Petrović. „Ja ću ipak da vidim, dokle će to doći. — Dobro," reče glasno. „Ustani. Radi, što ti je rekao Suda; nepisni ni slovke, što sam ti ja rekao, i uviek da mi stojiš izpred vratah, kad sam s kim na samu. Bèrzo, ustani — evo Sude."

Jedva što Cèrnac ustadè, dodje i popečiteljev tajnik.

Na pèrvi mah opazi Suda po Cèrnčevu i gospodarevu licu, da je nešto bilo. Ali se pričinjavaše, kao da nije ništa opazio, nego je mirno kao uviek očekivao popečiteljeve zapoviedi.

„Sad nas ostavi," reče Volonski Cèrncu.

Onda se okrenù k tajniku i reče prijatno:

„Nuder, Suda, što si čuo o Malorusu?"

„On je uhvaćen i zatvoren u pisarnici redarskoga ravnatelja."

„Zatvoren?"

„Jest, preuzvišeni gospodine. Je li Vam to za čudo?"

„Odkle ti to znaš?"

„Ja sam vidio čovieka, koga tražimo."

„Ti si ga vidio? — To je presna laž!"

„Preuzvišeni gospodine, dopustite mi pitanje, kakovu laž mislite, i tko laže."

„Čitaj ovo pismo," reče Volonski, komu bijaše stvar već dodijala, „pa mi kaži, kako ide, da u naše čudesima i onako prebogato doba uzkèrsuju mèrtvi."

Volonski dadè tajniku od potajne ruke pisano pismo, reče mu, kako ga dobì, i siede na siediljku, da gleda učinak, koi će sadèržaj pisma učiniti na Sudino lice. Kad je ovaj počeo da čita, upita ga, da li pozna ruku, što piše to pismo.

Suda, pregledavši ruku i pročitavši po drugi put pismo, odgovori glasom uvierenja:

„Nepoznam, pèrvi put je da vidim ovu ruku."

I po treći put čitaše pèrvu točku. Ali kad i dalje podjè, stisnù ramena, začesa čelo, te pokazà na licu sad majmunovu radost, kad se dočepa sladka zalogaja, a sad opet udvaranje istoga zviereta, kad iz žerave vadeći kestenje izgori pèrste.

Napokon spusti Suda ruku, u kojoj je dèržao pismo, i opet stisnù ramena.

„Nu, jesi li pročitao?" upita ga Volonski.

„Jesam," odgovori Suda u velikom miru.

„Sad da čujem, što mi imaš kazati?"

„Imam Vam kazati, da bi Lipman, vojvodina desnica, danas utamanio čitavu pukovniju, a sutra da bi drugu pukovniju pa makar iz zemlje sakupio; znam vèrlo dobro, da će sila, kovarstvo i luda sreća nadkriliti razbor, pamet i veledušje; to je moje uvierenje. Ja sam Vam kazivao za moje uvierenje, i opet Vas svietujem, bilo kako mu drago, pustite ugodnika neka prednjači. Slušajte samo što narod veli."

„Što veli? željan sam znati. Govori."

„Narod veli, da je tako u caričinoj milosti, da se nesmije o tom ni progovoriti. Možete li što radit, kad drugi neće da pisnù?"

„Ja ću raditi, što su radili svi rodoljubi od postanka svieta, da stèrmoglave tlačitelje; a slušat ću

samo svoje sèrce i otajstvena, ali i plemenita savietnika, koga pismo dèržiš u ruci."

„Taj savietnik bit će Vam propast; on nezna okolnosti, niti Vašu osobu, pa će se i sám utamaniti. Spomenite se mojih riečih, pustite da prodju oblaci i da se opet razvedri; čuvajte se za Vaše prijatelje i za Vašu vojnu."

„Kako! radi kukavna straha, da neonemilim, da me nezatoče, ili da neizgubim glavu! Zar u miru da gledam nemile muke, gèrdne rane, pa i umor moje otačbine? Zar da ravnodušno slušam žalostno jecanje, štono ječi sa svih stranah jadne Rusije? Ti znaš sve gnjusne poruge, koje se svaki dan rade, ni neobziruć se na one, koji se u dalekoj dalini dogadjaju. Netreba više, nego podigni cèrnu koprenu, kojom su zastèrli našu prestolnicu, pa ćeš se od užasa okameniti, videći toli žalostne prizore. Pèrvosvieštenik *) na smèrt izmučen radi svoje viere i svoga slobodoumja, čami u tamnici i očekuje konac svoga stradanja. Na sramotu izgone kaludjere iz samostanah, te ih ruglom amo dogone, da se odreku svoga zavieta, i kao robovi da plaze pred niemačkim otmičarom. Svuda prisluškuju uhode, vrebaju izdajice, da svaki pogled, svako mignuće, svaku i najtihaniju rieč tumače, kako im je drago, pretvorena je svaka kuća u tajnu pisarnicu, a svaki čoviek u iduću mèrtvačku škrinju, u koju je zatvorio sve misli, sva čuvstva i sva osiećanja. Razkinute su sveze rodstva i prijateljstva, brat u bratu vidi oddajnika, otca strah popada, da će ga izdati od sèrca diete! Narodni ponos i narodno čuvstvo svaki dan se to većma vriedja i huli; Petrom velikim omuževljena, osiljena i proslavljena Ru-

*) Teofil, tverski metropolit.

sija, sad je preinačena hirima niemačke pridošlice. To je zaisto dovoljno, na podnožju prestola prosboriti koju za otačbinu, — pa ako biti mora, za nju i postradati.“

Ovdie stadè Volonski, te pooštro gledaše svoga tajnika. Ovaj neodgovorì ni slovke, jer sve, što je popečitelj nabrojio, bijaše žaliboże puka istina, koja se nemogaše tajiti. Mučeći je samo glavom klimao.

Dvie lojene svieće, što su na stolu goriele, prostiraše po sobi mutnu i to slabu svietlost. Ogromna popečiteljeva siena na stieni činjaše se mašućom rukom kao da je siena genija, koi se podignù na zaštitu Rusije.

„Kako,“ nastavi nadalje Volonski, „da nas straše opomene strašivih prijateljah, kad se oružamo proti vragu otačbine! Rodoljub da prisluša strašivice, koji mu prišaptnu: Pazi se i čuvaj! Ti ćeš proigrati tvoje niežne pèrste i tvoje liepe noge; spomeni se, da ćeš ostaviti cvileću udovicu i osiroćenu dieeu; pustite nek neprijatelj gazi zlatnu i bogatu žetvu, nek pali i hara kuće i kućarice, nek oskvèrnjuje čast ženah i dievojakah! Strepe li zato naše oranice? pale li zato naše kuće? oskvèrnjuje li zato čast naših ženah i kćerah? Ne! mi smo odviše visoko, do nas će težko doprieti. Dok do toga dodje, imamo kada, da se razkošjem nasladimo na grudima naših priležnicah! — Pa tako da misle pravi rodoljubi? da tako misle i osiećaju?“

„Dopustite —“ reče Suda.

„Neću,“ reče Volonski, „jer mi se neće da slušam tvoje sebične vodene prigovore. Da oživim moju smielost, volim još jednom da pročitam pismo moga zagonetnoga prijatelja.“

Volonski začita glasno pismo: „On vas dèrži kao robove. Čuješ li — kao robove! A to veli nepoznanik u plemenitom gnievu.“

Zadnje rieči izusti gorkom brukom. Od strašne ljutine, skoro da i paru neizgubi. Ali iznova revnostno nastavi:

„Pa mi Rusi da dopustimo silniku, da nas u tor tiera kao ovce, a ledja da nam knutom kèrvari! Tà, ni narodu neće se više da tèrpi svoje kèrvnike. Čitava sela bieže u Poljsku i Bezarabiju, dočim ruski plemići, zaboravljajući na svoju junačku kèrv i na zasluge svojih otacah, u prahu plaze pred konjušarom, i ruke mu ljube. Knezovi, potomci najslavnijih ruskih porodicah, štono im otci dobiše čestiti dio od Petrova lovora, a njih, ovih sinovih, što dodjoše u vieće, jer su imali sèrce, da i slavnomu caru kažu istinu u lice — čekaju sad pred Bironovim vratima, da mu bèržebolje u palači služe za tamašnika. Ti ćeš mi svietovati, da i ja u tom kolu zaigram na razveseljenje Njegove konjušarske svietlosti? Ti ćeš morda i pomisliti, da mu ljubim skute i koljena? Ne, neću te neću to učiniti. Volim progutati ruku, koju mi pruži, pa makar me i zadavilo gadno jelo. Ja da mu igram kako mi svira, da mu se krivudam izpod njegova bića, i da poljubim mač, štono se masti kèrvju moje braće — ne, neću te neću to učiniti! Vi se jagmite i derite, koliko vam drago za novcima, naresima i kèrstima, koje vam kroz prozor dobačuje: ja imam drugu nakanu, drugu životnu svèrhu.“

Volonski odahnù malo; onda podignuvši oholo glavu, nastavi još žešće:

„Ja sam bojar a ne tamašnik. Ti znaš, da sam prijateljima zadao tvèrdu vieru, da ću se boriti proti preuzetnosti tudjinacah. Ja sam se i zakleo. Ovaj kèrst dadè mi sudbina; ja sam vitez kèrsta, pa zato ako porečem zakletvu, bit će toliko, kao da nogama gazim častno razpelo.“

„Mili gospodaru, dorekoste li, što htiedoste reći?“ upita ga spokojan Suda, kao da se o čem običnom govori.

„Ja dorekoh što sam imao da dorečem, a što rekoh, to ću i učiniti.“

„Onda, preuzvišeni gospodine, dopustite mi jedno jedino pitanje.“

„Ja ću te slušati, ali ću ti i odgovoriti.“

„Ali se može desiti, da mi nećete kao dosad toli kriepko odgovoriti.“

„To ćemo vidjeti. — Nuder k stvari, gospodine odporniče!“

„Dà, ja Vam se opirem u svem, što Vas dovodi do propasti. Nitko nemože niekati, da je to krasna, plemenita težnja, podupprieti sreću svoje otačbine; ali s tom težnjom skopčan je jedan neizbiežni uviet; ako se kao junački zatočnik spremate za kèrštovu vojnu, onda valjà da se odrečete nizkih strastih. Jeste li se već odrekli? Zaboravljena je Vaša plemenita vojna, a vila Vas imenom Marijulica okovà u cvietne svoje okove. Valja Vam udariti jednim ili drugim putem: putem velikoga, veleopasnoga diela, ili —“

„Putem ljubovanja, hoćeš da rečeš?“ prekinù mu rieč zarumenjeni Volonski. „To je ništetnost; ta strast nije nimalo opasnija, nego hiljadu zaboravljenih. Tà ti znaš, studeni ćudoredniče, da ja s mojom ćudi nisam ni sposoban za viečnu zanešenu ljubav. Valja reći, Marijulica je umiljata — ali samo jednom ju poljubiti, pa će mi proći strastni žar kao divji oganj.“

„Dakako, ali će divji oganj spèržiti južnu ružicu, a Vi sieverni sin, oklopljeni zatočnik kèrsta, toliko ćete robovati toj strasti, koliko bi medjutim imali vremena, da dokončate Vaša velika diela. A poštenje! Vi inače

dèržite strašno do poštenja; što će biti iz Vaše plemenite, veledušne vojne?“

„O! ona je vèrlo mirne ćudi, ona je ravnodušna naprama mojim igrama.“

„Dotle, dok su neopasne igre. Vaše namiere, kako će da urode plodom? Što će biti iz Vaših pouzdanih prijateljah —“

„Dosta, pobožni otče, inače ćeš mi do sutra propoviedati. Bolje je da mi kažeš, što misliš o domaćim mojim uhodama?“

„Znam za glavnu uhodu.“

„Ja te nerazumijem.“

„Nemogu Vam sad više kazati, do skoro ćete više čuti. Ali bi rekao,“ doda uzdahnuvši Suda, „da prije nego se zavojštite, dobavite dovoljna oružja u Macchiavellovu oružnicu.“

„Ti ćeš da rečeš, da mitreba lukavštine i opreznosti.“

„Valja Vam poniešto od plemenštine i od oduševljenja na stranu pometnuti. To bi Vam smetalo u borbi s Bironom.“

„To i ja velim. Ali da se opet vratimo k Macchiavellu, jesi li u prevodu umotvora toga velikana uvèrstio onu stavku, koja se tiče Kurlandeza Borgie?“

„Dakako, ako i oprezno,“ odgovori tajnik tužno, kao da bi htio reći, da neće puno koristiti; „nebi rado slušali posliednju glavu?“

Volonski pristà poniknuvši glavom; bèrzo donesoše jedan veliki svezak. Suda siede i stade čitati glavu „Il principe.“

Ovu je glavu preveo po popečiteljevoj naredbi, a ovaj je namieravao, da ju dade carici.

Ali jedva da tri strane pročità, dodje Cèrnac i naviesti Trečakovskoga.

„Nek dodje," reče Volonski u radosti radi toga pohoda. „Suda, sad na stranu s Macchiavellom i njegovim dèržavničtvom."

Piesnik dodje.

VI.

Ciepidlaka.

Da bèrdo rodim, napinjem sve sile, ali ću ipak miša na sviet donieti.

Predgovor „Telemaku", preveo Trečakovski.

Neima sumnje, odmah će ga poznati čitatelj po nadmenoj, ludobahatoj zadovoljnosti, po očevidnom pečatu, da neima nimalo nadarena uma. Na čelu mu je velikim slovima napisana rieč ciepidlaka.

Pod pazuhom donese veliku knjižurinu, prevod „Telemaka", onoga veličanstvenoga umotvora, štono do izdanja „Aleksandroide" od istoga sastavitelja, neimaše dostojna takmaca.

„Dobro došao, neocienivi goste!" reče Volonski polu smiehom a polu bojaznom, jer mu vidjenje ogromne knjižurine utaži radost, koju mu svojim došašćem pripravi učitelj knjeginje Marijulice.

Piesnik, stojeći još na pragu, tako se duboko pokloni, da su mu umietničkom vieštinom noge i gornja strana trupa sačinjavale oštri kut.

Još učini dva koraka napried, pokloni se još niže, a onda se izpravi kao svieća, izvèrnù na stranu nožne pèrste, te na vojničku priklopi kažipèrste obadvijuh rukuh na šav hlačah.

Iz lica mu sijaše radost, i govor mu bijaše, morda radi istoga čuvstva, vèrlo tronut.

Odahnù napokon iz dna duše, te stadè polagano naduveno govoriti:

„Veliki i slavni mužu, dodjoh da Ti očitujem moje preduboko štovanje, i zatim da Ti pred noge smielošću prostrem oduševljenje moje neizmierne sreće."

„Deder da čujem," reče smijući se Volonski; „govori što mi imaš kazati? — Ali samo pod jednim uvietom. Moraš siesti. Onda ću pustiti da mi se zalete mašte, ja govorim s Homerom o liepoj Jeleni."

„Vaša preuzvišenost, znam vèrlo dobro, gdie mi je miesto; čoviek moje vèrste mora da stoji pred čoviekom Vaše vèrsti."

„Bože moj! siedi."

„Trečakovski siede i stade besiedovati, prateći svoje rieči veličanstvenim kretanjem lica:

„Slaba je ljudska narav; kad čovieka zapliene strasti, onda mu se čini, da basa po bezkonačnom nebohodu svojih mislih, prije nego može da nadje riečih, da očituje svoja čuvstva. Ovoga časa sam ja u takovom stanju; ali kano Hrelja u starini davnih viekovah, može duh sve poduzeti; ja sam u devetom nebu. Ja salazim s Olimpa, ja ostavljam vieće bogovah. Sudite, preuzvišeni gospodine, o mojoj sreći, o mojoj radosti."

„Ja bi dao glavu, ti si vidio caricu."

„I jesam, imao sam sreću; ali to nije još sve."

„Ona je s tobom i govorila?"

„Još više."

„Trečakovski, ti me mećeš na mučilo."

„Čujte dakle, preuzvišeni gospodine, zvali su me u biele dvore naših carevah, da im čitam moju „Telemakijadu". Čitavo dvoranstvo bijaše na okupu, da me

čuje. Nisam znao, koi položaj da zauzmem pred Njezinim veličanstvom; pomislih, da je najpristojnije, da čitam na koljenima, i zbilja klečeći pročitah pèrvu piesmu moga pievanja. Vaša preuzvišenost, neću da se hvastam, ali su me pokadili hvalom. Carica blagoizvoli ustati, te potrudiv se do mene, usreći me visokoručnom zaušnicom!"

Volonski da neprasnù od smieha; Suda se grizkaše za ustne, samo da malo ozbiljan ostane.

„Nevierujte, veliki i slavni mužu," nastavi Trečakovski, „da je ta zaušnica u ičem priličila onoj, koju dobivaju umèrli običnjaci. Ne, ruka, koja mi ju darovà, bila je niežna i mehka, ona mi pokrenù sve žilice sèrca, sve duševne sile; čitavo biće protèrnù mi neizkazanom radosti, čim me po obrazu udarì veličanstvena ruka. Nemogu pravo reći, kako mi je bilo, ali mi se učinì, kao da me dotaknù lahorovo krilo. Sèrce mi prekipi od harnosti, te me sili da opievam stečenu sreću."

„Čestitam," reče Volonski.

Budući da nije znao, kako bi se izmakao oduševljenju svoga pohodnika, i bojeći se, da ga neuvriedi, ako naglo prekine razgovor, upita budućega učitelja riečitosti, kakvu knjigu da u ruci dèrži.

„Baš ovo je onaj umotvor, koji me dovede do izvora stečene sreće. Meni su zapoviedili — Vi znate, odkle dolazi ta zapovied — da i Vama čitam; a budući da sam danas dokon, dodjoh, da Vam po redu pročitam sva pievanja moje junačke piesme."

„Hvala," odgovori braneći se Volonski; „bilo bi odviše odlikovanja! Zašto bi se podvèrgao tolikom trudu?"

„Neću se podvèrći trudu, nego sreći, dvostrukoj sreći, preuzvišeni gospodine, a tu sam osiećao kod carice."

Volonski se nemogaše oprieti piesnikovoj ponudi; nego mu knjigu uzè pod izlikom iz rukuh, da od junačke piesme neće ni rieči izgubiti; ali pridoda, da mu mora što od liepe Marijulice poviedati.

Trečakovski se nasmija, metnuvši ruku na sèrce pogleda sa strane skrovno na Sudu, kao da je htio reći, da je suvišan, pa onda počè kazivati svoje odurne i sapete stihove.

Jedva što počè, izčeznù Suda.

Trečakovskoga apa drapa bijaše zbilja tako loša, da je Katarina II. namiesto kazne za prekèršaj prisilila svoje dvoranstvo, da pročita jednu stranu glasovite „Telemachiade“ ili koju drugu od njegovih piesamah.

Volonskoga su po sreći zabavljale druge misli. On se i neosvèrćaše na zavèrnute i naduvene stihove. Kad je zamišljen po knjizi tražio, nadje jedan listić.

Na tom listiću bijaše samo niekoliko riečih, ali su mu vriedile više nego čitava junačka piesma.

Te rieči bijahu:

„Marijulica — tvoja Marijulica — Marijulica strašno čami.“

Te rieči, što je napisala mlada knjeginja, ako mnogo i nekažu, bile su za Volonskoga ipak od znamenite važnosti. U skoroj budućnosti već je vidio, gdie se po sienastim gèrmovima na prestolu ljubavi sjaje njezina cviećem izpletena imenovka; riečju, on je vidio sve utvare zatravljenih ljubovnikah. Kako je znao te rieči prevesti, razabrati, raztumačiti: tà, ljubav zna ponajbolje da razglobi od ljubavi pisane rieči.

„O Marijulico! sladka Marijulico!“ misljaše Volonski, „jedva se jednom vidjesmo, i već se susreću naše oči, naše misli; mi čamimo, čim smo daleko raz-stavljeni. Od tamašnikah ogradjena, prisiljena si da slu-

šaš njihovo benetanje; i ja slušam ovu benajlu, ali ga samo tèrpim, jer mi od tebe dodje, jer je često slušao tvoje sladke glase i kao jeku odjekuje rieči, koje su potekle s divnih tvojih usnah."

Dočim se je Volonski kao mladić zanosio svojom ljubavju, padoše mu oči na sliku njegove supruge, koja je u zlatnom okviru na stieni visila. Ona je bila slikana u cvatućem razcvietanju njezine liepote, oko usnah vidi joj se angjeoski posmieh, a cvietni vienac oko visokoga čela.

To vidjenje ga prodèrma. Učini mu se, kao da slika salazi sa stiene i k njemu koraca. Probudi ga glas saviesti, a sèrce osieti, da ga prozuji niekakva ježnja.

Ali sve to uztraja samo jedan trenutak. Oči mu ugledaše opet čarobne rieči: Tvoja Marijulica! i sve zaboravi osim liepe Moldavke.

U razkošnom opojenju uzgleda Artemija na tavan od sobe.

„O, slava i dika velikomu umotvoru!" reče Trečakovski, mnijući, da je koje miesto iz junačke piesme pobudilo vidno oduševljenje na licu Volonskoga. „Koje miesto zanese Vas toli divno?"

Volonski sakrì hitro pisamce, pogleda nasumce u knjigu i stadè slašću sliedeće rede čitati:

„Na vèrhu Olimpa sakupljenim bogovima čini se zemlja kao kèrtinjak; njima su neizmierna mora samo kaplje slane vode, koje se ovdie i ondie na blatnim, nizkim brežuljcima stakle."

„Ovo je miesto osobito krasno," reče Volonski; „čudne snage u izrazu! divnih li i bogatih slikah u jeziku! Ja zaisto neznam, što bi s ovim mogao prispodobiti."

„To još nije najliepše miesto,“ uvieravaše piesnik; „dopustite, da Vam čitam najvelebnije strane. Na primier ono miesto, gdie se Kalipsa, razplamćena od ljubavi i ljubomorstva, razljuti na Telemaka i njegova nastavnika. Slušajte.“

Piesnik, natiečuć se Kalipsom u ljutini, zaori ovako:

„Odlazi mi iz očijuh! Odlazi, vietreni derane! Pa i ti, bezumni starče, više mi pred oči nedolazi!“

„Osiećate li, preuzvišeni gospodine,“ reče piesnik, „osiećate li snagu i krasotu, koju sadèržava jedina rieč odlazi? Mi nazivljemo taj piesnički oblik besiedničkom slikom od najniže snage.“

„O! preuzvišeni gospodine, Vi ste pravi Mecena; Vi ste me razumieli, pa ćete mi i učiniti pravdu. Kod ove prilike poviedat ću Vam i malu pričicu, koja će Vam dokazati, da se i veliki ljudi prevariti mogu.“

„Nu, da čujem, ali bèrzo i kratko,“ reče Volonski, „a onda napoji žednoga kapljom vode. Samo rieč od knjeginje, pa onda si u mojoj rušnici biraj odielo.“

Oči budućega profesora neplamćahu oduševljenjem, jer ga nije nikad ni osiećao, nego pohotom; od te mane nisu prosti ni isti učenjaci; tri put se do zemljice pokloni.

„Vaša preuzvišenost,“ reče još većim žarom; „kazivat ću Vam malu pričicu, koja se tiče neposredno mene i Petra velikoga. Vi ćete valjda znati, da sam pèrvi nauk u znanostima i u starim jezicima dobivao u arkangelskoj učioni; već od nejačke moje mladosti očekivali su od mene velikih stvarih, a nada ih neprevarì. Car Petar I. usreći jednom našu učionu; učitelj me dovede pred Nj. veličanstvo, te me predstavi kao najmarljivijega i najsposobnijega učenika u svakom pred-

metu, osobito pako u piesničtvu i riečitosti. Pokojni car blagoizvoli svojim visokoručnim pèrstima s čela mi ukloniti vlase, oštro mi u oči zaviriti, a s drugom rukom — to će reći desnicom, u kojoj se žezlo dèrži — po glavi mi kucati. — „Šta," reče pokojni car; „ovaj deran da dobro uči? a ja velim, da u njem neima ni iskrice od velika duha!" — Nu i ja sad mogu primetnuti: Petar I. bijaše veliki vladar, ali u meni se ipak ljuto prevarì."

Volonski se smijaše pecavnim izrazom; ali da se izbavi od piesnikova poviedanja, zapoviedi Cèrncu, da mu iz rušnice donese obećano odielo, a medjutim upotrebi priliku, da ga upita za moldavsku knjeginju.

Sad je Trečakovski otajstveno kazivao, da je velikom tugom knjeginja dočula o bolovanju Nj. preuzvišenosti; medju inim da je pitala niekim ljubomornim naletom, koi mu neizmače očima, da li u carske dvore dolaze sve petrogradske krasote, i da li još koja ima, koju nije vidiela. Zatim da je potanko razpitkivala o pokladnim zabavama, koje Rusi u Petrogradu dèrže. Po zalazku mieseca, čim nastane gluho doba, da je tvèrdo nakanila izaći pred vrata svojim prijateljima i kazivati nieko bajanje, samo da sazna, tko će joj biti suprug. A dočim traje predavanje ruskoga jezika, da uviek napiše svoje ime i niekoliko riečih, koje po njegovom mnenju mnogo neznače. On je iskao te ostrižke; ali mu ih nedadè moldavska knjeginja, jer se poboja, da nedopanu u ruke Artemije Petrovića. Sasvim tim vidjesmo, da je jedan ostrižak posredovanjem „Telemaka" sretno prispio na opredieljeno miesto.

Volonski, znajuć što je žudio znati, odpusti Trečakovskoga. Ovaj, zamotavši u rubac liepu odieću, koja iz popečiteljeve rušnice predje u njegovu, podje, natovaren tim darom i „Telemakiadom", uprav na vrata.

U taj par jave popečitelju, da gomila bušah (maškarah) — čitatelj se sieća, da je bilo u poklade — prosi, da smiju pred njega doći.

Volonski dadè zapovied, da buše dodju.

VII.

B u š e.

Čuješ: ako još ikad budeš benavio, tako lahko neće ti lje proći tvoja obiest. Ovog puta neka ti Bog prosti; ali se čuvaj. Ti neznaš čovieka, s kojim se šališ.

Krilov.

Jedva što je popečitelj zapoviedio, da buše dodju, već se na stupnjima čulo smijanje, vikanje, kukurikanje, pijukanje, skičanje, riečju glasovi različite zvieradi. Učitelj riečitosti dopade medju buše, i oni upotrebiše šalu, koju im slučaj ponudi. Sad ti ga stadoše turati, amo i tamo bacati, kao vèrtaljku vèrtiti; samo po prašku njegove vlasulje, koi mu se kao oblak iz zamišljene glave na svèrdlove dizaše, moglo se je znati, kud je učitelj prispio, jer se izgubi u vèrvećoj množini ljudih, a jecanje i jaukanje izgubi mu se u golemoj huki od tolikih bušah; ali njemu na čast moramo reći, da ni časkom nije na se ni pomislio. Nije, nego kao Kamoens boreći se slapovima, mišljaše samo na spasenje „Telemakiade“ i odieće, koju mu je popečitelj darovao. Nesretni piesnik nebijaše u stanju, da se izkopèrca iz čvora ljudih, kao rieka odnese ga biesna množina, i s njom opet dodje u popečiteljevu sobu. Ovdie se razmèrsi golemi čvor, te nalik mirnoj zmiji klopotači odvalja svoje mnogobrojne kotače, ali zato ipak neizpusti umorenog stihotvorca.

Rulja, što dovali u popečiteljevu sobu, bijahu buše do buše. U pèrvom redu bijaše vidieti jedan Inka, jedan španjolski Grand i jedna Seviljanka, koja se poznavaše po njezinom cèrnom plašćiću; na glavi je imala za nakit kapicu sa kupkom od draga kamena, poduge skute oprave nošahu joj dva patulja; jedan tèrbonja kvasonoša *) išao je uz blistalivom zasuta Turčina; jedan dimnjačar dèržaše mali pèrst velebno nakićene, u ričnjaku oholo koracajuće Semiramide; jedan djavo vodjaše na konopcu popu. Za njima dodje i jedan ždral; trup mu je načinjen iz runjave strane od kožuha; vrat mu je rukav, u kom je velika metla, a kljun dugi kolčić od dèrveta. Ptičje noge su mu od preobučena čovieka, što nosi velike konjičke čizme. Uz ždrala mèrmlja ogromni medvied. Riečju, na pèrvi mah mogao si dobiti ponjaće od prostodušnosti bušah, u kojoj su naši praotci tražili veselje a ne ubavost; jer oni nisu znali za praznu taštinu, niti za pohlepu, da se ponose na štetu svoga susieda.

Jedan zatočnik u svietlu oklopju sjajò je svojim plemenitim dèržanjem i odabranom odorom; on jedini je mučao.

Tko je oprezno pazio, mogao je lahko opaziti, da je ruka Semiramide i Sevilanjke bila sposobnija za opakliju nego li za iglu.

Jedna izmedju bušah ostà na pragu, „planinka“ joj skoči na susret.

„Što novoga?“ upita buša.

„Dugo po pregledbi ostala je Ciganka na samu s popečiteljem,“ bijaše tajinstveni odgovor. „Metnite ju

*) Kvas, rusko piće.

na mučilo, pa ćete više saznati; paze me, nemogu vam više kazati.“

Dočeše razgovor, jer je nietko uz stupnje dolazio. Obadvie se buše razstadoše.

Dočetnik toga tajinstvenoga razgovora bijaše čarobnik dugačko-šiljastom kapom; niz pleća mu visi tajnoučnim znacima obasuta kabanica; u jednoj mu je ruci poduga palica, a u drugoj žara.

Buše skaču, plešu, navaljuju na domaćina pitanjima; promienjuju glasove, i kadšto natucaju šarovitim riečima, da im nisu nepoznata ni najtajnija odnošenja. Premda sva ta natucanja ostaše u granicama šale, zato ipak nemogaše Volonski, da odoli niekoj bojazni; on odpravi kuće nadstojnika, da što u dvorištu dočuje od bušnih voznikah. Voznici nehtiedoše iz početka ni pisnuti; ali dobra ruka porazrieši im jezike. Sad je dočuo, da su glavne buše bile dvorski nastojnik Perokin, dèržavni savietnik Šturkov i njihova rodbina. Bijahu Volonskoga prijatelji. Takodjer je dočuo, da su došli iz careva dvora, gdie su bili da razvedre bolestnu caricu.

Volonski je sad poznao skoro sve buše po uzrastu i po glasu; i patulji su bili oni isti, što je vidio kod dvorskoga nastojnika Perokina i dèržavnoga savietnika Šturkova. Sva ta gospoda nebijahu više mlada; ali u vrieme pokladah nije se toliko gledalo na običaj starosti niti na značaj zvanja, a velika gospoda od svake dobe i zvanja sbijala su svakojake šale u družtvu svojih glavitih prijateljah, pa bilo iz vlastita nagona, ili po caričinoj naredbi.

Turčin veli da je žedan, te zahtieva od kvasonoše da ga napoji, a ovaj mu natoči tokajskoga vina.

Ali Volonski lupnù čašom o zemlju i zapoviedi, da se donesu iz podruma najstarija i najbolja vina.

Deset minutah kašnje nastadè biesna gostba i pijanka; glasovi postadoše sve to jači, zazveketaše čaše, zaoriše zdravice. Riekom poteče vino. Inko, Turčin i Semiramida piju baš po ruski, to će reći vèrlo puno; pop tvèrdi na sva usta, izciedeći čašu za čašom, kao da ga djavo napastuje; djavo ga je pobijao tvèrdeći, da je popovo susiedstvo njegova najveća nesreća. Buše, preinačeći gèrla, čevèrljahu svakojake ludorije, ali po kadšto izustiše i ujedljive primietbe proti Bironu i njegovim pristašama. I domaćin, zanešen čuvstvom žestoke naravi, odapè na Birona mnogo otrovnih strielah. Jedini zatočnik u oklopu negovoraše ni slovke, ali je pijò za dvojicu. Volonski je obećao, da će štovati nepoznatost svojih gostih, pa se nije ni porekao; ali Suda je išao od jednoga do drugoga, i svakoga je nagovorio svojim medenim slovom, nebi li iz smisla odgovora ili barem po gèrlu spoznao osobe.

„Odkle si došao?“ upita Inku.

„Tà, možeš mi vidieti po nošnji,“ odgovori Inka; „dodjoh iz Peruanske; pobiegoh iz sunčanog varoša, jer mi prevruće bijaše izpod sunčanih komitih zrakah i na usjalom pèržištu Španjolacah; hoću da se ohladim u Rusiji.“

„Čuvaj se, peruanska visosti,“ reče Volonski; ja se bojim, da si zabludio: ovdie nepèrže ljude, ali ih smèrznu u ledu.“

Inka pogleda poprieko na djavola, a ovaj odmah na njega.

U ovaj mah dodje čarobnik k Volonskomu i uze ga za skut od haljine.

„Što će ovaj od mene?“ upita popečitelj; „Aha, ti si, gospodine čarobniče!“

„Dakako, moram reći, da se u našoj zemlji nije znalo za umietnost, graditi iz ljudih ledene kipove; ona je od sotone donešena u Rusiju.“

„Odkle je došla sotona?“ upita Turčin.

„Ja sam ljubopitan na odgovor,“ reče djavo.

„Došao je iz neznate zemlje,“ odgovori Volonski; „nazivlju je zemljom otmičarah; tamo su najglavnije krieposti sliepa sreća i dèrzovitost. Žalibože što neće da se vrati tragom u natrage.“

„Živio! i mene si nadmašio,“ reče djavo, pljeskajući radostno u ruke.

„Možeš li mi kazati, tko je taj kvasonoša?“ pitaše čarobnik, dočim je vukao popečitelja u najdalji nugao od dvorane.

„Ti ga moraš bolje od mene znati,“ odgovori Volonski; „tà i on je s tobom u družtvu.“

„Nije.“

„Odkle je došao?“

„Na stupnjima je uz nas pristao; strah me je, da je Bironova uhoda.“

„To je lahko saznati,“ reče Volonski.

„Kako lahko?“

„Valja mu krinku odtèrgnuti s lica.“

„Još dvie tri rieči.“

Čarobnik ostavi popečitelja, te poleti k tajniku.

„Tvoj gospodar leti u propast,“ reče tihano Sudi; „on dèrži buše za svoje prijatelje. Sèrce mi puca od žalosti, kad samo pomislim, da se sliepimice u opasnost sunovraća. Hoće kvasonoši da odtèrgne krinku s lica, onda bi izašlo sve na vidjelo, a nama bi nestalo uzmaka; planula bi otvorena vojna.“

Medjutim se domaknù Volonski kvasonoši, te ga oštro pogleda.

„Ja mislim, da me spoznaš, dosta si me se nagledao," reče kvasonoša popećitelju.

„I znam te," reče ovaj.

„Tko sam dakle?"

„Perokin."

„Ništa li se tebi zatajiti nemože!"

„Ako želiš, da mi se drugi put skriješ, onda valja da bolje sakriješ debele ustnurine i bradavicu na uhu; ostavi i patulje kod kuće, spoznah ih u pèrvom mahu."

„Nu, što ima novoga?"

„Zlih viestih."

„Da čujem."

„Malorus —"

„Artemija Petroviću! Artemija Petroviću! hodite, za Boga!" viknù Suda, koi je čarobnika vukao.

Onda primetnù medju njima dogovoreno geslo, u kom je moralo uviek da bude i Macchiavellovo ime, ako je trebalo da se pobudi ma i najmanja sumnja.

„Lukav je kao Macchiavelli."

„Macchiavelli!" opetovaše Volonski; „eto me za tobom."

On zaboravi na kvasonošu, te odleti k Sudi i čarobniku. Ovi ga odvedoše u najdalji nugao dvorane, gdie nitko nemogaše da ih prisluškuje.

„Vi se silimice upropašćujete!" reče čarobnik, uzevši i žarko mu stisnuvši ruku.

„Slušajte!" prišaptnù mu Suda; „slušajte! ili će opasnost preoteti takvi mah, da nam neće ni moguće biti, s njim se ogledati."

Onda reče glasno: „Gospodine čarobniče, ti si jedini, što nepije."

„Nesili me piti," odgovori čarobnik; „pa ako me nebudeš više mučiti, onda ću ti nešto gatati."

„Dobro; moj zviezdoslovče!“

„Izvuci sám iz udesne žàre.“

Volonski zahvati u žàru, i dočim izvuče zamotanu ceduljicu, pievaše čarobnik piesmu žalostinku u nepoznatom jeziku.

„Amo, ljudi!“ dozivaše Volonski, pristavši uz šalu. „Naopako po čarobnika, ako mi nesreću naviesti! Pustit ću, da ga utope u vinu!“

Tri poslužnika doletiše na doziv Volonskoga i pričinjeno popadoše čarobnika, koi je s ovom trojicom i Sudom sačinjavao jednu gromadu, koja dosta velika bijaše, da sakrije Volonskoga od drugih bušah.

Oklopljeni zatočnik, koi je to opazio, ostavi svoje miesto, i premda nije ništa razumio, zato je ipak gledao plamenitim očima, koje se svietljahu kroz škulje od krinke, tamo na sgèrnjenu gromadu.

Medjutim odmota Volonski izvučenu cedulju, i čitaše sliedeće redke:

„Budite na oprezu! najveći dio od Vaših gostih, koji se pričinjavaju da su Vam prijatelji, Bironove su uhode. Hoće da dodju i u Vašu poslovnicu. Osobito se čuvajte, da neuvriedite zatočnika: on je vojvodin brat!“

Na cedulji je ista ruka, koja je i na tajinstvenom pismu.

„Ha! ha! liepa mi proricanja!“ reče Volonski, koi za grohotnim smiehom sakrivaše svoje nemire; „imat ću nesreće u ljubavi? Čarobniče, ti bi zaslužio, da se s tobom kao loptom lopta. — Samo blago,“ reče jednom od trojice poslužnikah, koi, uzevši stvar zbilja, pružaše već ruku za čarobnikom: „stresite ga, ali da ga ni dlaka nezaboli.“

Uzeše čarobnika, te ga bacaše u vis na pokrivalu tako oprezno, da ga nije ni mali pèrst zaboljeo, premda bi

se po viki, u koju je čarobnik sakrio svoje sporazumljenje sa Volonskijem, moglo suditi, da mu pucaju sve kosti.

Dočim su poslužnici u sred huke i buke pokrivalom bacali čarobnika, zapoviedi im Volonski, da mu nikoga u poslovnicu nepuste, da odprave kući sve saonice bušah, a miesto njih da upregnu njegove, i da ih puste da u dvorištu čekaju.

„Nu, kako se dokonča?"

„Dokonča — što?"

„Dogadjaj s Malorusom, koga si bio počeo kazivati."

„Dà, pače," reče Volonski. „Htiedoh ti reći, da sam malo prije, nego ste došli, dobio na caricu upravljenu molbenicu. Podpisana je od jednoga Malorusa, čini mi se, da se zove Gordenko, a osim njegova ima u njoj još i više sve odličnih imenah. U molbenici bijaše govor o okrutničtvu niekoga Birona. — Ali čujde, Perokine dragi, sve viče da neima vina. Oprosti, domačin nemože da neizpuni takovo zahtievanje. Sutra rano u osam satih dodji s našim prijateljima, onda ću ti potanje sve kazati."

„A zašto nebi večeras? Morda sutra neću ni dokon biti."

„Večeras nipošto, mogli bi nas prisluškivati."

„A mi hajdmo u tvoju poslovnicu."

Volonski se nasmija, spomenuv se čarobnikove opomene.

„Prijane, večeras nemogu, niti mi je moguće," reče on.

Zatim sunù kliknuvši medju buše: „amo čaše! amo-de boce!"

Uzevši punu čašu vina, dignù ju u vis, te zapieva narodnu piesmu:

Oj čašice, srebèrna čašice,
Čije ćete izpiti ustnice?

„Pa još kakva čašica!“ primetnù, odahnuvši kod druge čaše; „nije šala, neima samo vinca, nego i žuči.„

„Gledaj, da nije tvoja,“ rekoše dva ili tri glasa.

„Nije, ali kašnje bi mogla biti,“ odgovori Artemija Petrović; „ali večeras, gosti mili, valja do dna da izciedite ovu čašu.“

Onda pokara sluge:

„Niste li me razumieli? Nosite vina, te opet vina! Tà, pijte gosti! Tko neće da pije, dobit će jučer novo izmišljenu kaznu; nepijlice metnut će se bosonozi na snieg, te će se polievati vodom, dok se nesmèrznu u ledeni kip.

Sad pogleda na čarobnika a za tim na vrata; čarobnik ga razumi i izčeznù.

Djavo, koi je valjda u budućnost gledao, domaknù se k šutećemu zatočniku, te ga upita:

„Što sad velite, milostivi gospodine?“

Zatočnik nereče ni slovke, nego udari dlanom po dèržalu svoga mača.

„Vi se varate, plemeniti gospodine,“ reče Volonski, koi se je sve to većma ljutio, i koga su više nego vino opijale vlastite rieči; „Vi nosite na bedrici mač junaka, gdie bi morala da visi kèrvnikova sablja.“

„Svejedno, visio mač junaka ili kèrvnikova sablja. Ti mi lje izmaknuti nećeš!“ odgovori zatočnik velemuklo, uprav kao da niešto iz groba govori.

Strašno rumenilo zaplamti na licu Volonskoga, ali se bèrzo razabrà.

Ovo niekoliko riečih, što je sa zatočnikom imao, dočù niekoliko gostih, osobito pako kraljica Semeramida. Ova bijaše vidno zabrinuta, kako će stvar dočeti, ali ni slovke neizusti.

„Zašto šuti naša Semiramida?“ upita Inko.

„Šuti," reče Volonski; „jer sad tekar osieća, kakva su joj pratioca dali, pa se radi njega srami. Ako je i ubila svoga supruga, da se dočepa krune, ali to ipak nije još nikakav razlog, da rukom u ruci ide s kèrvnikom niz varoške ulice. — Živila Semiramida!" primetnù popečitelj na sva usta; „za drugi put joj želimo bolje družtvo."

Odaljenije buše čule su samo zdravicu. I one zavikaše dakle:

„Živila Semiramida!"

„Živila!" zakliknù Turčin.

„Živila! živila! i hurah!" reče Volonski tako glasovito, da nadviknù svu halabuku. „Neće li nitko da pristane?"

„Samo se viče hurah, kad carica izadje pred vojsku," odgovori jedna buša.

„Vojsci zapoviedaju Niemci," reče Volonski; „ali mi smo slobodni ljudi, mi zapoviedamo sami sebi. — Hurah! Bog nam blagoslovio caricu, a njezina uspomena neka živi do sudnjega danka!"

„Šta? ti šutiš?" reče djavo popu, turnuvši ga laktom u rebra.

„Zašto da govorim?" upita popo.

„Jer se čini, da ćeš zapievati mèrtvačko opielo."

„Imaš pravo, čuo je vitežki zatočnik, pa i mi smo svi čuli. Ako uzhtije da nam odpravda što je govorio, imademo dosta sviedokah."

Ali Volonski nije ni pomislio na odpravdanje; on je osiećao, da je duboko zagazio, pa da više nemože uzmaknuti.

„Gospodo, vi se ljutite na čarobnika," reče on; „vi želite, da i vas bacaju — ali naravno po bolje nego njega. Dèržite, drugovi! — vi me razumiete," primetnù,

koracajući po sred svojih slugah. „Loptajte se podlim gursuzima, dok im nepopucaju kosti. Načinite ih kašom.“

Čitava rulja čile i zdrave služinčadi, kao da je jedva dočekala, da u dvoranu sune. Ni dva ni tri, već je u vis kao lopta letio pop, djavo, Turčin i svikolici. Zaludu im je lelek i jaukanje, loptači su kao gluhi. Samo zatočnik, morda radi njegova dostojanstva, Semiramida, kao kraljica i Trečakovski, kao bezazleni kukavac, bijahu izključeni od plesanja na sramotu.

Medjutim se Volonski za čas preobuče. On se vrati u bogato izvezanom vozničkom kaftanu, a pošto mu bijahu gosti povoljno prelupani i prodèrmani, predloži im, da se idu sanjkati.

Za taj predlog, pošto se je okrenula šala pokladna, bili bi mu se gosti zaisto zahvalili, da im odvažno i grozeće lice Volonskoga nebude razgovetno razjasnilo, da im druga nepreostaje, nego ići, te se na sramotu sanjkati.

Pristadoše dakle uz predlog; iz početka toli vesela, a sada ozbiljna i šutljiva rulja bušah, otidje niz stupnje u dvorište.

Ovu su kretnju izvèršili izmedju dva reda slugah, koji čekahu na namignuće Volonskoga.

Ali se buše nadjoše u velikom čudu, kad miesto svojih vozovah nadjoše saonice Volonskoga s voznicima, koje nisu ni poznavali.

„Po sto putah, moji dragi prijatelji, molim vas oproštenja,“ reče im Volonski; „vaši voznici dobiše kihavicu, konji su vam zebli, zato ih i odpravih saonicama kući. Izvolite bez oklevanja siesti u moje saonice; kad se malo po varošu prosanjkate, onda će vas odvezti kući.“

Hôćo je htieo, dragi prijatelji morahu da pristanu uz predlog: lice Volonskoga jasno govoraše, da im nepomaže nikakav nêćo.

Sve buše posiedoše na saonice; strogo se sačuva njihova nepoznatost; ali jedva što pouzeše svoja miesta, viknù Volonski iza svega glasa:

„Gonte, upropice do — vučjega groblja!“

„A tamo što da učinimo?“ upita jedan od voznikah.

„Tamo ćeš izbaciti smet na smetnjak.“ — Onda se obèrnù bušama: „Šala za šalu, gospodo! Sad mi se rugajte koliko vam drago. — Gonte!“

Potierani konji poletiše upropice kano vietar. Iz pucnjave bičah i zveketa praporacah čula se je još vika bušah, i do malo izčeznù čitava rulja kao noćni vihar, štropot se izgubì u daljini.

Jedna saonica ostadè samo prazna.

„Sad,“ reče Volonski polupjanomu zatočniku; „neka mi Vaša svietlost dopusti, da Vas odsanjkam u lietni dvorac. Vas je strah već dovoljno kaznio, još ću primetnuti: posramljenjem; jer zbilja, Vi se morate sramiti, da ste u zajednici s podlim uhodama. Valja Vam znati, da sam za uru prije znao za Vaše došašće i da se spremih ovako Vas dočekati. I moje su uhode valjane svejedno kao vojvodine. Vi ćete sad dokučiti, da su moje šale preko Vašeg brata imale tu jedinu svèrhu, da nam dadu dovoljnih predmetah za naša prijavljenja. To valja da raztumačite vašem bratu, jer ja, niti moji prijatelji nismo nimalo voljni, da nas vodjka, kako mu je drago. Ja sam spokojan, jer kleveta, koliko je i otrovna, nemože da iz biela učini cèrno. Tà, čitavi sviet znade, da smo vierni našoj carici; mi smo uviek zadovoljili i najstrožijemu zahtievu posluha i štovanja. Ja znam, da će se današnje šale pakostno tumačiti i zlo

prijaviti; ali ću zato još večeras izviestiti vojvodu, te ću mu tužiti uvriede, koje mi u mojoj kući nanieše njegove uhode. Sad mi preostaje još jedna nada: Vi ćete potvèrditi istinu moga izviešća, ako želite, da se carici zataji čitavi dogadjaj. — Evo nas pred lietnim dvorcem; izvolite izaći i Boga hvaliti, da ste u rodbini s kurlandskim vojvodom, inače bi dielili kaznu s Vašim sukrivcima. Lahka Vam noć, Gustave Birone."

Nerekavši ni slovke, izadje zatočnik iz saonice te otidje u lietni dvorac.

Njegovi drugovi neimaše tako mirne noći. Na dlaku se izvèrši zapovied Volonskoga: izbaciše buše na vučjem groblju. To samotno miesto dobilo je svoje slikovito ime, jer po pričanju naroda, dolaze po noći vuci, da požderu tielesa zlih ljudih, koji su vriedni preziranja svoje braće, jer im se za života nikad nesmilovaše.

Pomislimo rulju bušah na sred groblja! Pa još kakva groblja! Svake večeri dolažahu iz šume ruljimice vuci, da potraže hrane.

S tom zabavom dokonča pokladna šala tih junakah, koji se slaviše podlom oddajom i klevetom. U cičoj studeni morahu više vèrstah piešice kući ići.

Volonski ostadè slavodobitnik, ali sa svim tim je osiećao, da mu valja na oprezu biti. Po njega bi bilo još bolje, da se je toga već prije dosietio.

Čim u lietni dvorac izčeznù brat Njegove svietlos i kurlandskog vojvode, lati se Volonski opet uzde, te se polagano odsanjka pred zimni dvorac.

Miesec, liep i sjajan kao mladó dievojče, prostiraše svoju čarobnu svietlost preko sniegom zastèrvena varoša. Ulice bijahu prazne; a lomljenjem lučah i tišinom noći dobivala je polutama nieko osobito otajstvo, što se samo na sieveru nalazi. Na drugoj obali Neve negoraše više

nijedna svieća; jedini prozori careva dvora bijahu još razsvietljeni, a injem pokriveni vèrsi blieščahu se u srebrastoj mieseĉini. Kao vilinski dvori, što se u biseru sjaju, izgledaše careva palača. Kano junak u našim bahorkama, čekaše i naš Volonski na podnožju palače, u kojoj mu stanovaše carica sèrca. Siene, što su bacali polagano idući konji, i koje se pomiešaše sad sienom palače, a sad se do leda Neve prostirahu, naličile su duhovima, koji su ga pratili i napried tierali.

Mnimi voznik proveze pod Marijuličinim prozorima i mimo pustih spoljašnjih stupanjah palače, udari stranputice niz susiedne ulice, te opet se natrag dosanjka. Ovog puta mišljaše, da niekoliko ljudih vidi kroz malo otvorena vrata. On se domaknù, ali mu odmah i prodje svaka sumnja: ugleda ženskih licah. Snieg, što je po stupnjima ležao, škripaše im pod nogama. Zaigra sèrce Volonskoga, on se u koraku dosanjka pred slobodne stupnje.

Bila je hèrpa mladih dievojakah, za kojima su išle njihove sobarice. Dievojke su po svoj prilici, kao što je obično u poklade, gledale da saznadu muževe, koje im je sudbina opredielila.

U šali i čevèrljanju bacale su postole niz stepene; a onda šiljahu sobarice za postolima, da ih dignu i da im jave, na kojoj je strani bila peta a na kojoj pèrsti, pa onda se kao biesne smijahu na dobivene odgovore.

Kad je Volonski svojom saonicom na blizu domakao, čuo je jednu krasoticu gdie veli:

„Pitaj ga."

„Ti ga možeš upitati," reče jedna druga.

„Nemogu, ti možeš!" reče pèrva.

Napokon se odvaži jedna izmedju njih dvijuh, te koracivši niekoliko koračajah napried, upita mnimoga voznika:

„Kako se zoveš, prijane?“

Volonski se nehotice prepade, poznav knježičin glas.

„Ja se zovem Artemija,“ odgovori Volonski, skinuvši šubaru.

„Artemija!“ opetovaše Marijulica, i obrazi joj zaplamtiše povećim rumenilom.

„Artemija!“ povikaše smiehom druge dievojke; „uh, ružna li imena.“

„Meni se dopada,“ odgovori knjeginja.

„Tko bi mogao biti taj Vaš zaručnik?“ pitaše dievojke; „Svi, koje znamo s tim imenom, ili su ružni, ili su oženjeni.“

„Ja znam od sudbine mi opredieljena muža,“ mišljaše žarom zaljubljena i zanešena Marijulica.

Dievojke udariše u smieh. Voznik se činjaše, kao da je prikvačen za miesto, na kom je stajao. Napokon se snadje i reče:

„Je li mi dozvoljeno, da Vas pitam i za Vaše ime?“

„Katarina, Dorija, Nadina, Marija,“ odgovoriše dievojačke blebušice.

„Nije istina,“ reče jedan milozvučni ako i posèrditi glas; „Marijulica je moje ime.“

Voznik uzdahnù, metnù šubaru na glavu, potiera konje i zapieva piesmu.

Došavši Volonski kući, nadje Fénélonova prevoditelja, gdie još spava na onom miestu, na kojem ga je i ostavio. Zato odmah i nakani da upotrebi zgodnu priliku.

Pomisli: napisat ću pisamce i utaknuti ga u Telemakiadu. Neima sigurnije stvari do Merkura, koi ništa nezna. Ona će naći pisamce; pa ako me zbilja ljubi, ona će mi odgovoriti i na očišće pozvati. Onda je Marijulica moja!

Volonski nije dalje ni mislio, nego uzè pero i stadè pisati. Nimalo nerazbirući, koju strašnu budućnost sprema svojoj supruzi i mladoj, još neizkusnoj dievojci, napisa sliedeće:

„Nemogu više da odolim sèrcu, preslaba je čoviečja snaga, da Te neljubim, odkad Te vidjeh, da mučim, odkad Te ljubim. Bi li Ti se uklonio? Kud da bietim ljubavju izranjenim sèrcem? Zamèršene su moje misli, a po žilama ključa mi žestoka groznica. Marijulico, jedna Tvoja slovka, čuješ, jedna jedita slovka, samo trunka nade, i ja sam sretan kao angjeli u raju. Pogledaj me, pred Tvojim sam nogama, kao rob, koi u Tebi vidi svoju gospodaricu i božicu. O sladka Marijulico, bi li Ti ikad mogla, da me mraznim sèrcem sunovratiš u propast očajanja? bi li mogla gledati, gdie izdahnjujem pod Tvojim prozorom? U Tvojoj ruci je moja sudbina, metni Tvoj odgovor na isto miesto, na kom ćeš naći moje pismo, a sutra mi pošalji knjigu u ime Trečakovskoga."

Ali je lasnije bilo napisati pismo, nego ga poslati na opredieljeno miesto. On razveza zavitak, u kom je knjiga zamotana bila. Trečakovski, koi ju pod pazuhom dèržaše, progleda s očima i činjaše se, da će se probuditi, ali novi Jason stajaše kano stiena; piesnik opet usnù. Cèrnac utisnù piesniku drugu knjigu pod pazuh, a Volonski uzè Telemakiadu.

Popečitelj prerezà mèrvičak korice i utisnù pisamce. Čim bi se razklopila knjiga, moraše vidieti i pismo.

Cèrnac dobì zapovied, da s miesta u palaču odlazi s Telemakiadom, i predavši ju knjeginji Marijulici, da ju moli, da dobro pazi na korice, da neda nikomu knjigu, i da ju sutra rano opet uruči popečiteljevu glasonoši.

Volonski odpravi cèrnoga glasonošu, zibljući se izmedju nade i bojazni.

VIII.

Z a m k a.

Od njih obadvajuh, koi će vieštije varati?
Krilov.

Po prizoru sa mnimim voznikom odletiše dievojke u mokrim postolima uz palačne stepene, i opet se u sobi kod Marijulice sletiše.

„Knjeginjo," reče njezina ložničarka; „samo ruske su gospodične sviknule sniegu i cičoj zimi; ali Vi niste, jer ste ptica-selica iz blažijega podnebja; obucite druge postole."

„I ja ću da budem prava Ruskinja!" odgovori Marijulica.

Ali ipak uzela je drugu obuću, jer je osiećala, da su joj noge smèrzle.

Posadiše knjeginju na veliki, tamnim baršunom prešiveni naslonjač. Ona je naličila ružičinu listu, što je pao na kaludjersku odieću, ili mladom labudu, kad siedi na tamnom sitniku.

Okolo stojeće dievojke zavistno joj gledahu bujne, smedje kose, koje se kao pletenice do pojasa talasahu, njenu tanku, mehkanu kožu, njezinu vitost, i napokon krasotu njezinih divnih plećah. Mogao bi pravom reći, da je od vilah obkoljena boginja.

Ložničarka svukavši knjeginji postole i bielajice, uzè joj u ruke nježne nožice, te ugrijavši ih parom metnù ih na svoje grudi; zatim na dlan metnù jednu od tih milodivnih nožicah, te ju pokazà u svojem čisto-sèrdnom divljenju knježičinim drugaricama, kao da je htiela reći: jeste li ikad vidieli ovako milo maljušnu nožicu?

Marijulici se dopadaše velesiganje kao i svakoj mladoj dievojci, ali ipak nasloni glavu na ručicu, te više putah uzdahnù.

Nietko zakuca na vrata.

Ložničarka poleti na dvor, ali se odmah vrati velikom knjižurinom. „Knjiga," reče, „dolazi od Trečakovskoga."

„Ah! oduran mi je, mali piesnik," reče knjeginja.

„Još Vam se poručuje," primetnù ložničarka naglaskom dobro na pamet naučena štiva; „da Vaš učitelj jezika spava u kući velikoga lovnika Volonskoga; on Vas daje moliti, da na knjigu dobro pazite, a osobito na korice, da ju nikomu neposudite, i da ju sutra rano opet uručite slugi, koi će naročito u tu svèrhu i doći, jer je knjiga profesoru od velike potrebe."

Marijulica je slutila, da je u knjizi niekakva tajna; sèrce, toli mudri naviestnik, žestoko joj zaigra, a u pèrvom se mahu zamisli knjeginja kao oloslovac, koi traži riešenje jedne zadaće; ali je viešto posakrila na nju navaljujuća čuvstva, i ozbiljno kao predsiednik počè čitati.

Već kod pèrvih redakah: „Kalipso bijaše neutiešljiva radi Ulisesova odlazka;" bijahu dievojke uzbićene.

„O kako krasno!" rekoše; „moglo bi se od tuge i zaplakati."

Ali opisanje brodoloma natiera ih na grohotno smijanje.

Ali to smijanje nepobudi Fénélonova proza, nego Trečakovskoga prevod.

„Pustite me da učim ruski," reče Marijulica, koja se činjaše, kao da će se zbilja razljutiti.

Marijulica požali, da ju snadje zla volja, ali bijaše prekasno, sve dievojke bijahu izčeznule.

Ali se bèrzo utieši; ogleda se da li je zbilja sama, pa onda stadè po knjizi listati. Ali ona nemogaše slutiti, da je u zidu, izmedju njezine i ložničarkinje ložnice, bila mala rupica; pa kako li je mogla i pomisliti, da je veliki povierovnik Lipman naročito zapoviedio toj istoj ložničarki, da na sve pazi, što knjeginja radi?

Rupica je imala tu osobitu svèrhu, da se kroz nju prisluškuje, što od Volonskoga dodje. Neznani domaći uhoda već je obaviestio vojvodu o ljubovanju Volonskoga. Mora da je nietko prisluškivao, kad se popečitelj razgovaraše Sudom i Trečakovskim. S tim dodje i dobrodošla zgoda, da ocèrne popečitelja kod strogo ćudoredne carice.

Ložničarka bijaše svojoj gospodarici iskreno odana; tko god je Marijulicu poznavao, bila mu je zaisto i draga. Gruški bi bilo zaisto radje, da kao posrednica pokaže u nieżnom odnošaju svoju mudrost i vieštinu, nego da se snizi do podle neviere i oddajnice; ali se oprieti Lipmanovim zapoviedima, značilo bi toliko, koliko utaknuti glavu u kèrvnikovu zamku.

Taj Lipman, Bironovo podlo stvorenje, bijaše po rodu židov, pa je i ostao židov, premda je gledao da svoju spoljašnost zamaže mirisima i raznovèrstnim sučinama. Obogaćen po vojvodi, bio je uviek spreman, pa bio tko mu drago, ocèrniti, zadaviti ili utopiti.

Jadna ložničarka moraše dakle slušati, uzdišući i moleći se Bogu, da izvèrši zapoviedi toli opasne uhode.

Znaš li, dragi čitatelju, onu igru, u kojoj se po glasbenim zvucima traži sakriveni predmet? Zvuci su sad jači a sad slabiji, to jest, u koliko se domiče ili odmiče od zadanoga predmeta.

Marijulicu, koja listaše po knjizi Trečakovskoga, nije vodjkala glasba, nego kucanje sèrca, a kèrv joj

žestoko zabèrza kroz žile, kao točkovi sata, kad joj se lanac prekine.

Marijulica nadje napokon pisamce. Bèrže od munje iztèrže ga iz korice, pročita, te se naslađjivaše na žarkim riečima ljubavi, požali Volonskoga, a pomislivši na mile muke siromašnoga Artemije, udariše joj i suze iz očijuh. Poljubi pisamce, te ga gledaše strastnom nežnosti, spravi ga u niedra i reče oduševljeno:

„On mi se klanja! O žarke li ljubavi! — Volonski, ja te ljubim!"

Zatim izvadi opet pisamce, metnù ga pod uzglavje i zovnù ložničarku, da ju svuče.

Pošto je otišla sobarica, pogleda Marijulica još jednom u ogledala, kao da se htiede uvieriti, da li je zbilja liepa i krasna, a dočim je zaspala, nakani sutradan odgovoriti pisamce, jer je bila tvèrdo uvierena, da od odgovora zavisi Volonskov život.

Gruška je sve vidjela. Valja reći, da je neizmierno žalila knjeginju, pa zato se i nemogaše odvažiti, da izvèrši Lipmanovu zapovied. Ali pomislivši na sibirske rudnike, kamo bi ju u slučaju neposluha zaisto bili i poslali, dokinù joj skanjivanje. Prekèrsti se, kao da je htiela, da otrese nevoljno zločinstvo, pomoliv se Bogu, došulja se knježičinoj postelji. Da neprobudi Marijulicu, dok nesvèrši zločinstvo, nije od straha ni disala.

Neimaše zašto da se straši, sladjano je spavala Marijulica; na licu joj cavtiše rumeni plamenčići, a na ustnama angjeoski posmieh.

Ložničarka segnù pod uzglavje. Marijulica šaptaše u snu nieke nerazumljive rieči. Gruški zadèrhtaše koljena, a sèrce joj se kao da okameni.

„O! ako progleda s očima," reče uzdahnuvši; „mèrtva ću joj pred noge pasti!"

Ali joj opet dodjoše na um sibirski rudnici — dèrhćućim pèrstima dotaknù se pisamca — još malo odvažnosti, i njezino je pisamce.

Gruška stadè plakati; ali nije bilo začasiti, mogla se je Marijulica probuditi, opaziti da je lišena najdragocienijega blaga. Sobarica izadje tiho iz sobe i bijaše na hodniku.

Dozvà plemče, uruči mu pisamce, kazà mu, kako je do njega došla, i reče mu, da ga preda vojvodi, kad od carice kući podje. Pisamce valja još večeras natrag vratiti.

Kod takovih prigodah znahu se plemčići u ono doba vèrlo viešto ponašati. Ložničarka stadè pred knježičina vrata, plemče izčeznù u slabo razsvietljene hodnike prostrane palače.

Vojvoda se nedadè ni dugo čekati. Kroz bravju škulju pazeći plemići otvoriše vrata, i duboko mu se pokloniše.

Vojvoda se milostivo nagnù, izvadi kesu i darovà im niešto novacah.

„Dieco, vele ste žustri," reče im; „tako ste mi i dragi. Nà vam za sladkariju."

Plemčići mu poljubiše ruke.

Jedan od njih upotrebi priliku, da mu doda pisamce.

Vojvoda hinjaše, kao da ništa neopaža; on reče plemčiću:

„Hodi sa mnom."

U pèrvoj sobi pristanù vojvoda, pomilovà plemče po obrazu, te onda ga upita:

„Od koga je pismo?"

„Iz prostorijah moldavske knjeginje," odgovori plemče; „to pisamce dodje iz kuće Volonskoga, a bilo je skriveno u knjizi ruskoga učitelja; ložničarka čeka, da joj se vrati pismo."

Biron je sakato ruski govorio, ali je bolje razumio, nego što je hinjio. Čitajući pismo dèrhtaše mu ruke od radosti.

„Ah! i caričino milenče hoće da zavede u njezinoj palači!“ reče za se; „to je lje dovoljno da stèrmoglavim suparnika. Ali,“ primetnù djavolskim posmiehom; „nije poludio Biron, da tu ljubav već u začetku zaguši. Dapače on će ju pomagati, Volonskoga splesti a onda — drugo će se naći.“

Izvadi svoju listnicu i reče plemčetu, da prepiše pismo. Kad je ovaj svèršio posao, sravnao je izvornik s prepisom i reče svomu privremenomu tajniku:

„Medjer, plemče, imaš liepu ruku. Gdie si učiopisati?“

„Kod velikoga dvorskoga nastojnika Ispolatova,“ odgovori radostno plemče.

„Živio Ispolatov!“ reče vojvoda, kucajući mu po ramenu. „A u poslovima valja i točan biti.“

Plemče je mislilo, da nije ni mogao još točniji biti; zato je bojazljivo pogledao na vojvodu.

„To je sve ništa,“ reče Biron; „zapiši još dan i sat u moju listnicu. — Nà — evo ti sata na dar, neimaš ni onako nikakva.“

Plemče poljubi vojvodu još jednom u ruku, te zapisà dan i sat pod gotovi prepis.

„Čuješ,“ reče vojvoda; „za te ću u palači naći miesto. Ti ćeš. Ti ćeš mi donjušivati sve viesti, koje dolaze iz knježičinih prostorijah; ovdie se dogadjaju gadne stvari, koje su carici vèrlo mèrzke. Razuzdano zloćudstvo netèrpi se u nikakvoj dèržavi, kamo li dakle u caričinoj palači. Valja da ustanovimo primier, a kad narasteš, onda će i tebi biti nauka od koristi.“

Podmitivši plemče i naučivši ga izdajstvo, učini Biron još veću nepravdu. Pošto mu bijaše u glavu

uvèrtio, da samo za vojvodu gleda i sluša, odpravi ga ložničarki.

Sobarnica nije smiela ni pomisliti na ikakvu nagradu, ona je sve radila iz pukoga straha. Ona je dèrhtala svejedno, kao da je u studeni čekala.

Dobivši pisamce iz plemčeteve ruke, odšulja se u knježičinu ložnicu, te opet utaknù pisamce pod uzglavje.

„O jadno diete! kako ga sladko spavaš!“ mišljaše ona; „morda sanjaš o mužu, koi te ljubi, a nimalo nesljutiš za mreže, koje ti se nameću — a ja podla neviera, moram da te u bezdan urinem! — Ali,“ primetnù uzdahom; „pa da i nebi to učinila, druga bi ju zaisto urinula.“

Gruška se odšulja u svoju sobu, baci se na tvèrdu strunjaču, te plačući tekar oko zore zaspà.

Ali prije nego se knjeginja probudi, odpravi natrag knjižurinu Trečakovskoga; ona je htiela reći, da su poslali po knjigu.

Mi znamo, da se je knjiga morala što prije to bolje natrag poslati. Ložničarka je dakle opet iznevierila knjeginju, ali je barem dobro namieravala, jer bez te opreznosti odgovorila bi Marijulica svomu draganu, a uhvaćeno pismo zadalo bi joj u posliedku novih mukah i novih jadah.

IX.

Prizor na Nevi.

I mèrtvo tielo nadje raku u dubokoj rieci.
Puškin.

Gluho je doba. — Miesec, izgubljen u pučini mračnih oblakah, prostirao je jedva slabu, dvojbenu svietlost. Nigdie i ništa živa nebijaše na ulici.

Ali najednom prekinù jedan konj noćnu tišinu, što je upropice letio. Na nizkoj saonici siedjahu dva seljana; jedan je dèržao uzdu, a drugi je s traga siedio. Inje im je zastèrlo brade i šube, a medju njima ležaše povelika, puna vreća.

U ono doba, a osobito o ponoći, nije takova kirija naviestivala nikakva dobra.

Saonice se sanjkahu k Nevi. Sanjkaš se obèrnù k drugu, te ga upita, da li što nevidi.

„Do vraga!" odgovori drugi, „odkad se sanjkamo, nisam izpred očijuh drugog ni vidio, nego cèrni biljeg, a i taj je bio sad veći a sad manji."

Vidiš li još taj biljeg?"

„Nevidim, izčeznù mi iz očijuh."

„Nisi ništa ni vidio, samo si mislio, da što vidiš. Moglo bi i to biti, da je djavo htio, da nam što iz obiesti prišije. Gluho je doba, a mi imamo uza se mèrtvaca."

Mi smo ih već dosta dovezli na ovom putu, da se nebi trebali šta bojati. Ah, strašno se izmieniše vremena! Nevele u taman, da su po čitavom varošu kukurikale kokoši, a pietlji da su legli jaja. Jošte vele, da vukodlak u slici svinje leti po varošu; vidjè ga stražar pred palačom, i htiedè ga bodilom probosti, ali mu se izlomì bodilo od ćelika."

„Neimamo se čemu dobru nadati. Niemac skuči pod jaram staru Rusiju; nije više za živieti, neću više ni ostati u Petrogradu."

„Dà, sad i jesu nemila vremena," odgovori drugi; „ali valja reći, da je razlika izmedju Niemacah. Ima i medju njima dobrih, a da i takovih nadjemo, netreba nam dugo tražiti. Na primier povierenikov nećak; istina

da nije kèršten, ali je ipak poštena glava; neću ga za moga vieka zaboraviti."

„Je li, odkad se poznakomi knutom, i odkad je povierenikov nećak imao da broji težke udarce?"

„Ele, koi djavo bi mogao i to zaboraviti! Jedva što me kèrvnik stadè udarati, potekoše gospodičiću suze niz obraze. Brajne, još i to sam vidio, gdie je kèrvniku utisnuo u ruku novacah."

„Zato bi mu dao i glavu sa ramenah."

„A mi što radimo? Tà i mi smo kèrštenjaci, pa ipak pomećemo naše iskèrnje, zakopavamo izmučenu braću bez opiela i sviešteníka!"

„Uh! uh! uh!" reče drugi običnim ruskim naglaskom; „da mogu na ugodniku da pokušam svoju snagu!"

„Valjalo bi ga onako kazniti, kao što je i on kaznio Malorusa."

„Slušaj, brajko, pa onda odgovori. Je li Malorus imao na sebi kèrst?"

„Dakako, i još veliki."

„Onda se netreba bojati, da će dopasti vragu u čeljusti."

Oba ta seljana, koji nebijahu nitko drugi nego Bironovi konjušari, prekèrstivši se težko uzdahnu i umuknu.

Izadjoše na kraju Neve.

Ovdie i ondie bijahu u ledu prosiečene velike škulje, činjahu se kao zijajući ponori, uviek spremni, da proždéru donešenu žèrtvu.

„Uh, užasna li groblja!" reče jedan od konjušarah, koi je strah i trepet skrivao pod plašćem radosti; „ovdie nam nevele da kopamo raku, već ih je više gotovo. Majka Neva dariva nam krasnih pastèrvah, ali i mi joj za uzdarje donosimo liepe hrane."

Sanjkaš dovede konja do pèrve škulje.

„Nevalja ti se šaliti," reče drugomu; „niekad se dogodi, da — ali Bože moj, što je ono na obrežini? Pogledaj-de, Boga ti —."

„Voze se saonice."

„Ja bi rekao, da su za nama u potoču."

„Eno ih na ledu. Meni je za čudo!"

„Morda nam niekoga šalje, da prigleda, hoćemo li učiniti, kako nam je zapoviedio."

„Mi ćemo ga bèržebolje u vodu uturnuti."

„Sav ti strepim od golema straha."

„Strašivico! dèrži kljuse, ja ću mèrtvaca, jednom rukom dignuti saonice, a drugom ću do potrebe popanuti tojagu."

Medjutim se dosanjka saonica niz Nevu i stadè na petdeset koračajah pred seljanima. Izadje malen čoviečulić nalik majmunu; ali najednom se učini da čoviečuljak raste na aršine i velikan koracaše uprav na konjušare.

Obadvojica skoče vikom bèržebolje na saonicu, potieraj konja i umaknu u mraku.

Velikan gledaše za njima; čim mu iz očijuh izčeznuše, sraste se opet u prijašnjega čoviečuljka.

Drugi čoviek izadje iz saonice i koracaše na njega. U taj par pomoli se miesec izza oblakah, te ožari lice Cèrnca Volonskoga. Suda bijaše mali čoviečuljak.

Da prestraši praznovierne konjušare, upotrebi duge gigalje.

Obadva su kod Bironovih konjušnicah vrebali, dok s mèrtvacom neizadje saonica.

Razriešivši vreću, užasno im ledeni kip sinù u miesečini.

Samo dobre oči mogahu kroz led progledati, i u njem poznati na smèrt izmučeno ljudsko biće. U tom

leđu bijaše sakrivena božja slika, što je za života osiećala sva plemenita čuvstva, koja nadahnjuju ljudske grudi. Kraj ledene škrinje stajaše Evropejac, Rus — Suda — i Afrikanac, što je u cèrnoj svojoj koži morda imao plemenitu dušu.

Miesec izlievaše svoju divnu svietlost po sjajućem snieżnom povèršju, a veličanstveno tronuće toga tihoga prizora pomnožaše iz daleka zvoneći zvonovi. — —

Suda i Cèrnac pregledaše pomno ledeni kip, te ga u snieg zakopaše.

X.

J e z i k.

Znaš li ti dobro, da ova cèrna kočija imade pravo svuda se voziti? Moramo ju dakle propustiti.

Sutradan ostaviše naši Cigani kèrčmu, gdie su poslie pregledbe s ostalom družinom stanovali.

Ciganka vidjaše još uviek pred očima palaču, caricu, pozlaćene kočije; liepotu od moldavske knjeginje. Ona je bila sasvim oduševljena: ona mišljaše ponositim čuvstvom, da ona s Marijulicom caruje u Petrogradu, dapače u čitavoj Rusiji, pa ako joj se hoće, da jedina njezina slovka može postati carskim ukazom.

Ali ta radost i to oduševljenje moglo se je žalibože vèrlo lahko u ništo obratiti. Njojzi je trebalo, da se spomene samo rieči dvorskoga sluge: „Nediraj u nju; nevidiš li, kako naliči moldavskoj knjeginji? Nebi li rekao, da joj je rodjena mati ili starija sestra?“

Pa knjeginja da bude najednom opet Ciganka! mišljaše Marijula i iznova zamoli svoga prijatelja, svoga druga i slugu, da joj pomaže u njezinoj nevolji.

Samo njemu mogla je da povieri jedan dio njezine tajne." Ako se je radilo o tajni, koja se ticaše Marijule, onda je Vasilj šutio kao grob, koi, jednom zakopan, nikomu se više neotvara.

Još jučer je Ciganin upotrebio sve sile svoje duše i svoje mašte, da umiri svoju blagotvorku; napokon je našao i sredstvo.

Vasilj je za svoje mladosti bio ruski mornar; ali njegova ciganska narav, njegovo čeznuće za slobodom, bila je jača nego sva druga čuvstva i nagnuća: on pobježe s broda, te tumaraše više godinah po Rusiji, Bezarabiji i Moldavskoj, kraše, kupovaše i prodavaše konje, varaše gdie i koga mogaše, i napokon dopadè u ruke onoga kadije, koi je bio Marijuličin skèrbnik. U toj nemiloj nevolji nadjè Marijulu, koja ga već davno poznavaše i kod paše u milosti stajaše.

Marijula ga spasi. — Iz harnosti ostade kod nje i doprati ju u Petrograd. U prestolnici nije se imao šta bojati; jer tko bi u starom, tèrbonjastom Ciganinu poznao mèršavoga mornara, koi je prije dvadeset godinah umakao ruskomu redarstvu? On je znao čitavu varoš, počemši od zidanih palačah pa sve do kèrmnjaka. Poslie njegova biegunstva nije se Petrograd mnogo ni preinačio, a za ljubav, koju htiedè da učini Marijuli, nadao se je pomoći svoje davne ljubeznice.

To je bila seljanka iz ribarskoga varoškoga prediela, koja je od otca naučila umietnost, da korienjem lieči. On je saznao, da je zdrava, pa zato i naumi, da joj dovede Marijulu.

Cigani prispieše bèrzo na veliku Perspektivu. Tim veleliepim imenom zvala se je ulica, koja, počemši od nevskih livadah preko močvarskih pustarah dovodjaše u Amiškovu predvaroš.

U ono doba počimao je Petrov varoš prevaljivati Nevu, a od otoka, gdie mu je postanak bio, širiti se na lievoj obali rieke. Zato se do skoro i nakiti nevska Perspektiva krasnim kućama. Ali koje bijahu te „liepe“ kuće? To se samo onda može pojmiti, kad se od njih na najliepšu pogleda, na rusko kazalište. Ovo se sagradi, da se — po riečima jednoga lietopisca — u njem „pokreću“ lakèrdije, žalostna predstanljanja i pievoigre.

Ostale jednostručne kuće, što ih na Perspektivi načiniše, bijahu takodjer dostojne, da se i po danu pokažu svojim krovima iz holandezkih opekah. Dvokatni dèrveni Pazar svojim mnogobrojnim malim svodovima naraste na istom miestu i iz iste zemlje, na kom i sadašnji Pazar stoji. On je graničio na liepi brezovnik, koi mu je odstupio jedan dio svoga zemljišta, a drugi na Amiškovu predvarošu. Ali i ovdie se do skoro pomnoža pučanstvo, te od gèrma do gèrma odtiera biedne plivačice-vile (rusaljke). Na sred toga brezovnika podigoše poslie sajmište, prozvavši ga vèrlo nepoetični Šćukin-dvorom.

Ali kud prispieše na Perspektivi liepe kućice s krovovima iz cèrvenih opekah? Kud li je nestalo Amiškova predvaroša s njegovim kazalištem? Neima svemu tomu ni glasa ni traga. Sad se na miestu izčezloga nevskoga varoša šire nepregledni kameniti redovi, baš kao studeni ogromni spomenici, koje oholi baštinici podigoše na grobovima najomiljelijih narodnih piesnikah.

Ja se rado premećem u pèrvotni Petrograd, praotca sadašnjega; ali samo u lieto, kad se svietli u vilinskom žaru zalazećega sunca. Oholo gledaju visoke palače na nizke kućarice, a ove se opet iz svih silah napinju, da se i one utisnu u veliki sviet opekah i

žuljnih balvanah. Tà već isti krovovi kućah radi svoje razlike i prostranstva prava su radost za piesnikove oči. Kojom lasti igra se svietlost tih krovovah s bojom trave i mahovine, koja se mienja u doba od godine; kako rado se sunce zèrcali na krovovima od cèrvenih opekah, koji se podižu stranom tavanasto, a stranom kao tanki zvonici, nalik klobucima, kad su nataknuti jedan na drugoga! kako se u suncu bliešti kuba na admiralitetu! kako se sjaju pozlaćeni kèrstovi na cèrkvama! kako se na Vasiljevu ostèrvu veselo vèrte vietrenjački vitlovi, kao da se raduju što vide palače, koje se kraj zemljušica u vodi zèrcale! pa kako po studenoj Nevi vèrve brodovi visokim jedrilama! I svagdie se još vide šume i livade. Nije li to slikovito i čarobno za piesnika?

Ali u zimi, a osobito u zimi od 1739. na 1740. godinu, ja lje nebi rado bio u pèrvotnom Petrogradu. To bi zajedno bila Holandija i Sibirija; čudno bi se naseljeno i urodjeno bilo začudilo o nenadanom susretu na skrajnjoj obali čuhonskoga zalieva, te bi se bili i poprieko pogledali, bi li nebi li da jedan drugoga tiera. Sasvim je naravno, da je Sibirija kod ciče zime nadjačala, i da je na istoj glasovitoj Perspektivi gospodila množinom pustarah, sijasetom bolnicim priličnim kućama, iz kojih ukućani kao bolestnici izlažahu na smèrzle prozore, tobožnjim cestama, koje su zato tako kèrstili, jer su na obadvie strane imali kolje, prokopima bez napisah, gorama od sniega, riedkošću stanovnikah, pa i Bironovom strahovitom vladom. Ova slika nije zaisto umiljata.

Po sred „sibirskoga“ Petrograda koracaše Marijula i Vasilj. Najednom čuše uzklik: Tko si? Nežna se odkle kliknù, mogao si reći, da je znamen za prestanak

svieta. Jedva što zamuknù gromoviti uzklik, zavlada gluha tišina, više bilo ni nekuca, rekao bi, da je ruka kaznećega Boga zagušila život. Ruke, noge, ustne, oči, sve ostade u onom položaju, u kom ih zateče smèrtni uzklik. U sluh se stieču sve ćuti i duševne snage, samo sluhom doznaju ljudi, da u Petrogradu ima još života. Sve prisluškuje.

I opet zaori uzklik: on se talasi kroz vazduh, on se podiže, kao da se uzpinje od stupnja na stupanj. On se sve to bliže domiče; već se mogu i rieči razabrati: „Jezik! jezik!"

„Kojim putem udari jezik?" opetova užasom do stotinu glasovah.

Te rieči se opetuju po tavanima Pazara, po ulicama i javnim tèržišćima; one se razlegaju kao kužna para pošasti; na ciedilu se ostavljaju novci i stvari; jedni zaključaju dućane te bieže; drugi se sami zatvaraju; sve se tiska, sve leti, bieži; sve umiče u pèrva otvorena vrata; zakračunaju se, skrivaju se u pivnice, traže pod krovom utočište; konji tèrkimice bieže, kao da njuše opasnost. Za malo časah ostaše kao pustara pusti glavni dieli varoša.

Samo pred Pazarom na malom tèržištu stoje odèrvljena dva ljudska bića; oni nisu znali, što znači žagonetna rieč „jezik", i zašto svi ljudi bieže, ali im reče tajna slutnja, da će nešto užasnoga biti. Ta dva bića bijahu Vasilj i Marijula.

Oni se obazreše. Uprav na njih — tako im se barem iz daleka činjaše — koracaše čudovište, koga je pratio konjik i više piešacah.

Sad i Cigani htiedoše, da kao i drugi uzmu put pod noge. Ali kuda da se krenu? Bilo je dockan, konjik

ih je mogao na dva skoka stignuti. Pa šta se imadu i bojati? neimaju ništa na duši. Na njih neimaju lje oka.

Oni se tako tiešahu, te ni makac s miesta, premda je nemila povorka sve to bliže dolazila.

Čudovište bijaše im već na blizo; već su mogli razabrati, da je čoviek u vreći od glave pa sve do pete. Vreća je imala samo dvie škulje, jednu za oči a drugu za usta.

Taj čoviek je i bio zaisto strašan, koga se nisu bez razloga bojali. Ako su mu iz ustah zaorile zagonetne rieči: „Rieč i dielo!“ onda su odvukli odabranu žèrtvu na preslušanje, na mučilo, umorivši ga prije smèrti.

To je jedno od onih strašilah, od kojih nas je oslobodila Katarina velika.

A što je bio taj udesni „jezik?“

Tako su zvali zločinca, koga su, stèrpavši ga u vreću, naokolo vodili, da im oda pravoga ili mnimoga sukrivnika. Kad su oblastnici htieli, da se glavom osvete pod vidom pravde, ili utaže osebnu mèržnju, onda su upotrebljavali ovako otajane oddajnike; podje neugodna povorka, i uviek su tako udesili, da je morala da nagazi na naznačenu žèrtvu. Otajani muž je samo na nju mučke pokazao. Ali nebijaše uviek krivac, pa ako je i bio, onda ga otajanik samo zato odà, jer se nadaše pomilovanja, ili barem polakše kazne. Onda je konjik izustio toli užasne rieči, a naznačena osoba skoro je uviek zaglavila.

Sad će čitatelj dokučiti, zašto su ljudi bieżali, kad bi po varošu bèrže od vietra zaorilo užasno klicanje: „jezik! jezik!“

Povorka se domicavaše k prestrašenoj Ciganki; vreća koracaše: kroz platno se mogaše vidieti na Marijulu kažujuća ruka.

„Je li ova žena?“ upita konjik.

„Jest,“ odgovori muklo otajanik.

„Rieč i dielo!“ reče konjik.

Vojnici okupiše Marijulu, a konjik, koi nebijaše drugo nego redarski opravnik, reče joj, da s njima odlazi.

Strepeći od golema užasa htiela je govoriti; ali ju iznevieri oniemljeni jezik, jedva protepa dvie tri nerazumljive rieči. Sila Boga nemoli, neostà joj drugo, nego da ide s vojnicima.

„Povedite i mene!“ zaviknù Vasilj. „Ako je što skrivila, onda sam i ja krivac. Dan i noć sam s njom. Bez mene nebi ni kokoši odkinula glavu.“

„Tebe neoda jezik,“ odgovori redarski opravnik; „s tobom dakle neimamo posla.“

„Ali me morate voditi; i ja sam skrivio.“

Ali namiesto odgovora dobio je siromašni Vasilj udaracah kundakom.

„Tucite me, mučite me, ubite me!“ vikaše Vasilj bez prestanka. „Izsiecite me na komade, derite me na miehe, izčupajte mi sèrce — ali zato vam ipak neću ostaviti moju priju.“

I neosvèrćući se na grožnje i prietnje, išao je za drugaricom, jer se dèržaše za njezinoga slugu.

XI.

Preslušavanje.

Strah i užas odtiera sve ljude s ulice, kuda je „jezik“ prolazio svojom žèrtvom; samo riedko se iz bliza vidje koja kočija odličnoga gospodina.

Čim se jadna Ciganka ponešto osviesti, odmah pomisli na Marijulicu.

„Moje sladko diete,“ reče sama sebi; „zli ljudi mi nedadu, da te vidim i da se te nagledam. Ah! da bi te oženio bogati, nagizdani Volonski, lahko bi ti majka umèrla, jer sam sve učinila, jesam više nego sam mogla, i nego bi itko živi učinio. Ja bi se utiešila, da bi mogla iz tvojih usnah čuti koju toju riečicu, da bi ti samo jedna suzica grunula prije na oči, nego li moje zaklopim. Ali ne, bilo bi odviše strašno, da u Ciganki poznaš svoju majčicu, a kad na to samo pomislim, onda me popada veći užas nego je smèrt, koja me očekuje. Ja ti spremih veliku, uzmožnu sreću, neću ju u blato svući, a pakost i zloba, koja me ogradjuje, nesmije ju pogaziti. Za te ću se i na umoru moliti.“

Ciganka, uzgledavši na nebo i pogledavši još jednom na palaču, lahkše je išla. Ali do skoro ju spopaše mračne misli ine vèrste; kao munja prošipi užasna sumnja. Jesu li morda donjušili tajnu, koju toli brižno skrivaše? Bijaše li udesno naličenje povodom njezina zatvora? O! ona je tvèrdo nakanila, pretèrpieti najveće muke, nikakvo mučilo neće joj iztisnuti Marijuličino ime.

Nesretna mati bijaše izvan sebe. Ona se popašti, ona koracaše bèrže od povorke, samo da prije dokonča strah svoje duše.

Dovedoše Marijulu u nieku vèrstu kolibe izza vojvodske bašče. Kod vratah joj skinuše kožuh. Vasilj nakani čekati na dvoru, pa makar se morao i smèrznuti. On se sbieže u blatnu, čadjavu sobu, u kojoj su dèržali dèrva, u njoj nadje gnjilu klupu i čabar vode.

Marijulu utisnuše u veću, ali isto tako neugodnu sobu. U sredini stajaše dugi, četverokutni stol; pod je sastojao iz zibljućih dasakah; kroz smèrzle prozore svietljaše mutna svietlost; po stienama se vidjahu paučine, kao krila golemih šišmišah. Na jednom kraju stola

ležahu zaprašene knjižurine. Za jedinu utiehu služahu tri ukaza, koja, nalazivši se kod svakoga suda, naznačahu pravo okrivljenikah *).

Ali tu uspomenu na misao velikoga preporoditelja pomuti vidjenje u otvorenoj prisobi visećih mučilnih spravah.

To je bila vojvodina redarska pisarnica.

Groznim užasom vidjè Ciganka sve te stvari; pa i osobe nebijahu od ličnosti, da iole umire dušu. Na pročelju siedjaše gèrdi, suhonjavi čoviek dugim vlasima; glava mu bijaše uprav kao konjska, kad ju utakneš u ljudsku kožu, a oči mu muklo i okrutno sievahu kao kèrvožedne hijene; orangutangova usta dopirahu mu tako blizo do ušijuh, da su mu se s čeljusti uviek zajedno micale, a ovim u slogu ježahu mu se cèrvenkaste vlasi kao ježevi šiljci.

Odieća mu sastajaše iz cèrveno-broćaste ječerme i svilenih podkoljenicah od iste boje; a duge naručke od čipakah još većma u oči bacahu nečistoću njegovih rukuh.

Kraj njega siedjaše bliedi, mèršavi čoviek od dvadeset i pet godinah. Ni kapljica kèrvi neorumeni mu bliede obraze; njegove pospane oči bijahu značaj od boležljive ili nemarne naravi. Inače si mu iz govora i kretanja mogao slutiti nieke tajnosti; on je naličio još neodgonetanoj zagonetki tebanske Sphingse. Vidno je bilo, da nepiše rado, nego da više gleda na papir i na i na prisutne osobe.

Pèrvi od ove dvojice bijaše vriedni Bironov pomagač, dvorski nadpovierenik Lipman. Tajnik bijaše njegov netjak, koga je posinovio i odgojio kao vodjeno

*) Svaka sudna oblast morala je na stolu pred predsiednikom da izloži u okviru za staklom tri ukaza.

diete. Lipman, koi je jedva znao da podpiše ime, upotrebljavao je ovo živo oružje kod svih sudbenih poslovah. On bijaše bez diece, pa zato i načini netjaka baštinikom svega svoga bogatstva; on je htieo, da u njem opet oživi; za sad mu je izmudrovao samo ovo miesto, jer je živio u nadi, da će ga skoro vidjeti kao dvorskoga tajnika.

Čudna je želja, preživieti samoga sebe. Često poženju potomci, pače čitavi narod, jedan dio svieta, onu poljanu, koju je posijalo samoljubje jednoga jedinca.

Na jednu stranu stola metnuše Marijulu, a na drugu „jezik“, to jest, tužitelja. Ciganka bijaše još liepa; na sebi je imala zlatnim zviezdama posijanu opravu. Majka knjeginje Lelemike dèržała bi za ruglo svoga dostojanstva, da nosi priprostiju odieću. Tužitelj bijaše još uviek u cèrno-platnenoj vreći, kroz njezine škulje vidjahu mu se sivaste oči i ustne, spremne na lažno kazivanje.

Poče preslušavanje. Iz predigre može se zaključiti, kakva je bila doigra.

„Čuj me, Ciganko,“ poče cèrveni sudac, „kaži istinu, inače će ti pucati kosti.“

On joj pokaza na otvorena vrata prisobe, u kojoj se vidjahu sprave za mučenje, a očima ju bodljivo gledaše, kao da je htio da prošipi Cigankino sèrce.

„Ja nesakrivih ništa,“ odgovori Marijula; „pitajte me, spremna sam odgovoriti“ — „samo ne o mojoj Marijulici,“ mišljaše ona.

„Ja ću ti još niešto reći,“ primetnù Lipman; „ako odmah i bez oklevanja priznaš krivinu, radi koje si obtužena, nećemo te nimalo ovdie dèržati. Sad počmimo!“

„Zapoviedajte, mili gospodine!“

„Vidiš li sotonu u vreći? on je više nego jednu dušu upropastio. On tvèrdo tvèrdi, da si, idući iz Moskve, bila u sporazumljenju s vodjom njegove čete, koi je pod imenom Malorusa Gordenka htio da pokrade dèržavnu blagajnicu.“

„Hvala Bogu!“ pomisli Ciganka, predvidivši, kuda se smiera; „o mojoj kćeri neima govora; a za drugo i nemarim.“

Njojzi bijaše, kao da joj gora opanù s duše; ali ju izdadè iz očijuh bliesteća radost.

„Drugo mi se ništa neprigovara?“ upita nehotice.

„Nije li to dosta? Sporazumljenje s vodjom razbojničke čete! Na tom stoji smèrtna kazna. — Sad ponovi tvoju tužbu,“ reče, obèrnuvši se k otajaniku, „kaži njezino ime, i reci što je namieravala, sporazumievši se s tvojim četovodjom.“

Otajanik poče svoju umietno sastavljenu, ali zlo naučenu tužbu. Tko je poznavao Podočkinovo gèrlo, nebi ni malo posumnjao, tko je u udesnoj vreći.

U njoj i bijaše Feraponte Podačkin, i zato je preuzeo ulogu oddavatelja, samo da ocèrni Ciganku. Poslie pregledbe dugo se Ciganka razgovarala s Volonskim, a nije li joj nesretni Gordenko priobćio tužbu, koja bijaše uzrok ili bolje izlika njegove užasne smèrti? Nebijaše li ta tužba u rukama najvećega Bironova neprijatelja? Nije više ni sigurna osoba Nj. svietlosti. Ali je svemogućan ugodnik, pa zašto nebi i upotrebio svoje svemogućtvo? Ciganku učiniti zločinicom, prava je ništarija; ali je to jedino sredstvo, izmamiti joj priznanje, a onda ju mogu po okolnosti pustiti ili kazniti; kazna ili pomilovanje zavisi od Bironove volje.

Kao što smo vidieli, dobio je mudračina Lipman nalog, da sve te stvari dokonča po oblastnikovoj volji.

„Jest istina," odgovori Ciganka odvažno; „ja jesam Marijula; Malorus me je ljubio radi moje lukavštine, on je često sa mnom govorio, i —"

„Dalje! dalje!" reče Lipman nestèrpljivo; „on ti je predao —"

„Ja neznam, što od mene žele," mišljaše Marijula; „ja ću sve priznati. Što je meni do tudjih stvarih? Meni je samo jedno na sèrcu. — Pošaljite otale vreću," reče glasno; „ja znam, što bi od mene rada."

Spokojna odvažnost, kojom Ciganka govoraše, obećavaše bèrzo dokončanje; oblaci, koji su mračili ukočeno platneno lice dvorskoga povierenika, počeše se razlaziti; namignù vreći da odlazi.

Čim vreća izadje, nastavi Ciganka tvèrdim glasom: „Je li, Vi bi ste rada Gordenkovo pismo?"

„Bi, bi, draga ženo," odgovori Lipman cvèrčećim glasom. „Tà ti znaš — ono pismo —"

„Ne, gospodine," odgovori Marijula; „ja neznam ništa."

„Šta, neznaš ništa?" viknù joj gromovito sudac. „Prokleta Ciganko, tà ti si sama —"

„Ja neznam što pismo sadèržava. Ali to pismo —"

„Gdie je?" upita Lipman, dignuvši se nehotice i upriev se na naslonjalo stolca.

„Kod mene," odgovori Ciganka.

Da je inače odgovorila, zaisto bi ju bio dvorski povierenik na komade razderao. Ali taj odgovor tako ga razveseli, da ju za malo nezagèrli.

Marijula otidje na prozor, i okrenuvši Lipmanu ledja, izvadi iz njedarah zapečaćeno pismo.

„Je li ovo?" upita ga pružeći mu pismo.

Lipman zasuka naručke od čipakah, uze joj dèrhćući pismo, razpečati ga, dade tužbu tajniku, te ga upita zaduhanom pažnjom:

„Je li ovo?“

Zievajući uze tajnik pismo, bèrzo ga pročita i odgovori najvećom nemarnošću:

„Jest, ovo je ono pismo.“

Onda ga stadè pomnije čitati.

Prije, nego Lipman dobì odgovor na svoje pitanje, gledao je netjaka, kao da ga htiedè s očima proždrieti; ali vidivši, da je stvar istinita, strašno se razveseli.

„Ah!“ kliknù on.

Tim kliknućem očitovao bi zlatotvorac svoju radost, da nadje mudrački kamen; istim ah-om zaisto je i Kolumbus s one strane mora pozdravio našastu zemlju.

Lukava Marijula, kojoj je Gordenko glede Birona priobćio ponieke političke tajne, nastavi, nežaleć Volonskoga kazivati, kako je došla do toga pisma, kako ju Gordenko moljaše, premda nije znala njegove okolnosti, da carici preda pismo, ako ga kakva nesreća zateče.

„Ja mu obećah,“ nastavi ona; „ali sam pri tom mislila: Ako nam ga Bog uzme, bacit ću pismo u vatru, jer bi mi se djavo mogao narugati, da ga sobom nosim.“

„Ja vierujem,“ reknù Lipman; „da nisi učestvovala kod zločinah onoga razbojnika. Moram reći, da mi je vèrlo žao, jer si sasvim dobra sèrca, pa zato ti se neće samo oprostiti glava, nego se još i od vojvode možeš nadati koje milosti. On je veliki gospodin, najveći u Rusiji — jest najveći na svietu. On je dobar i veledušan. Valja ga znati, pa onda cieniti njegovu vriednost.“

„Dakako, gospodine,“ odgovori Marijula; „naši ljudi, pa i isti Turci govore o njem samo dobra.“

Jedva vidni, sumnjičavi posmieh pomoli se na ustnama mladoga čovieka; ali je odmah svoju nesmotrenost i sakrio u podugo zievanje; zatim metnù pismo opet na stol, te pruživši noge utonù u ravnodušnu sanjariju.

„Još ću te pitati za dvie stvari," reče Lipman; „ako opet bèrzo i iskreno odgovoriš, dobit ćeš liepi darak."

„Da čujem, gospodine."

„Vidjè li kod Malorusa još kakvo pismo?"

„Nevidjeh nikakvo."

„Nije li ti nikad što o njem govorio?"

„Nije nikad gospodine."

„Nije li ti nikad priobćio svoje tajne namiere?"

„On mi je samo toliko rekao, da niekoga traži, na kom bi se osvetio za pretèrpljene nepravde; ali mi nikad nereče, na kom se želi osvetiti."

„Sad odgovaraj na zadnje pitanje: Što si jučer govorila s Artemijom Petrovićem Volonskim?"

Ciganka pobliedi i protèrnù; prestà joj dah, i jedva je tepala:

„Ja — nisam ništa govorila. Na moju dušu, ništa —"

„Kako, ništa? — Tà sva si probliedila, sva strepiš! — Odmah kazuj, što ste zajedno govorili, ili —"

„O! moj dobri gospodine, ja ću kazati, kad biti mora — ali se kunem živim Bogom, da od ove stvari nebijaše govora — bijahu gole trice —"

„Ali zašto toli tvèrdokorno tajiš?"

„Jer se zakleh, gospodine."

„Hej! raztežniče gnjatah!" zovnù Lipman.

Raztežnik dodje.

„O! mučite me, koliko Vam drago, ni slovke nećete više čuti!" reče odvažno Marijula. „Kud ćete da idem na mučilo?"

Ciganķine rieči probudiše tajnika iz pospane ravnodušnosti. On se nagnù svom ujaku i reče niemački:

„Što će Vam mučila? Izručila je pismo; da je znala, ona bi Vam zaisto donjušila i tajne ili nakane Volonskoga. Na svaki način bit će ljubavne stvari; po svoj prilici bila je pomagačica; a Vi ste i onako što o tom već saznali."

Onda se obèrnù k Ciganki i reče ruski:

„Je li, da govoraste o ljubovnim stvarima?"

„Jesmo," odgovori Marijula; „ali ovo je i zadnja, koju Vam o tom kažem."

„Golubice moja, zašto to odmah nereče?" reče utišeni Lipman i namignù raztežniku da odlazi. „Sad i ja dokučujem. Zlato je od zaručnice. Znaš li, da ti naliči kao jaje jajetu? Reci, Marijulo, nisi li nikad u Moldavskoj stanovala kod jednoga bojara?"

„Prestanite šalom!" odgovori ozbiljno Marijula, premda je kao gromom bila ubijena.

„Dà, dà, dobar je to posao!" primetnù porugljivo starac. „Milostnik je vèrlo bogat, pa zato si možeš i zaslužiti dragocienu šubu. Nama se neće da vam pelimom ogorčujemo razkoši i slasti; ali se u ostalom pazi!"

„Ostalo," odgovori razabravši se Ciganka; „to je moja tajna."

„Dobro, dobro, ja sam zadovoljan. — Stani, još niešto."

„Zapoviedajte, gospodine."

„Malorus, hetman — zovi ga kako ti drago — već je izčeznuo. Sad je ovdie od vojvode za svečanosti izabrani Malorus, koga je Gordenko drugim zamienio. Ako se sazna, da je za nieko doba bio izčeznuo, i da se je razbojnik, da pohuli svoje poglavarstvo, htio za njega izdavati, onda će se vojvoda ljuto pokajati; onda

će doći preslušavanje, iztraga, u koju bi se i ti zaplesti mogla. Bože te sačuvaj! najbolje je, da stvar odmah dokončaš: ti na primier možeš reći, da si se na putu spoznala s jednim Malorusom — ostalo ćeš već i sama znati."

„Ja i neznam, tko je taj Gordenko."

„O, lukava huljo!"

„A Malorusova žena?"

„Za nju se ti neimaš starati; jer ona, nadzornik i svi, koji se na putu spoznaše s nemilim Malorusom, zakletvom su očitovali —"

„I ja ću se zakleti," prekinù ga Marijula.

„Dakle pazi, jer znaš, s kim imaš posla: za te bi mogle da nastanu zle posliedice."

„Klieštama mi iztèrgni jezik, ako ikad izustim samo slovku. Pa zašto bi i govorila o stvarima, koje bi mi naškoditi mogle? Tko zna, morda ćete mi jednom od koristi biti?"

„O hoću, i zaisto, golubice moja! Tà ti si pravo zlato! Ja ti obećavam, da ćeš od samoga njega dobiti nagradu."

Da udari uprav onako kao „i on sám", pruži Lipman Ciganki milostno ruku, ali se je pri tom tako djavolski kesio, da bi ga zaisto pohvalilo obćinstvo u paklu, to jest ako uzmemo, da gledaoci u paklu zbilja vide predstave, koje na zemlji predstavljaju njihovi drugovi.

Tako se dokonča preslušanje. Namiesto očekivane kazne dobì Marijula niekoliko rubaljah i k tomu tvèrdo uvierenje, da joj je milostno naklonjen najsilniji muž čitave carevine.

Možemo si misliti, kojom radosti dočeka Vasilj svoju drugaricu.

XII.

Vračarica.

„Eh Vasilju, sad ili nikad dèrži što si obećao," reče Ciganka, sietivši se kao u boli, da joj opet rekoše, da joj naliči knjeginja Marijulica.

Ciganin nereče ništa; on se nemogaše nagledati svoje drugarice, baš kao da je sumnjao, da je zdrava i živa. Onda ju odvede u ribarski varoš. Oni se dakako uklanjahu Perspektivi i Gostinom dvorcu, gdieno su opet oživieli svi poslovi, i gdie poviedahu, da su Ciganku, ženu niekoga zloglasnoga razbojnika, odveli na preslušanje i mučilo.

Napokon prispieše u ribarski varoš. Na kraju ulice zakuca Vasilj na vrata čadjave kućarice, koja se tako cèrnjaše, kao da je bila iz uglievja načinjena. Sniegom pokriveni krov od slame bijaše vèrlo oštećen. Na pèrvi pogled rekao bi, kućarica je pusta. Ali kad Vasilj kucnù, otvori se miehurom zaliepljeni prozorić. Najprije buknù dimni oblak, a za njim se pomoli vraskavo, žuto lice ostariele starice.

„Što ćete?" upita kašljući starica.

„Tebe, majčico, tražimo," odgovori Vasilj; „pusti nas u kuću, nećeš se kajati."

„Baš mi dodjoste u neprikladno doba," reče starica; „ulazite; u ovoj studeni nije dobro na dvoru."

Došastnici sadjoše niz jedan stupanj, koi je nečist i ruševan bio kao i čitava kućarica. Vasilj podignù gvozdeni klinac, što je služio miesto kvake. Otvorivši si sretno vrata, udjoše u malu predkućnicu, koja su dielila

napučeni od nenapučena diela, valjda je služila za liekarnicu, budući je strašno mirisila po bilju.

Pošto su kucali na druga vrata, udjoše u brižno zaliepljenu i dobro razsvietljenu sobicu. Tri voštene svieće gorahu u nuglu kod ikonah. Taj nugao bijaše narešen suhim cviećem i vèrbovim granama. Svieće su razsvietljavale pèrstenjem, vèrpcama i kèrstićima narešenu ikonu sv. Bogorodice. Ta ikona bijaše tako čadjava, da se jedva razabrahu cèrte od lica.

Blieda, bolestna seljanka ležaše licem prama ikoni na dèrvenoj klupi; oči joj se svietljahu u žestokoj vrućici; težko je disala; pletenice joj visjahu do zemlje, noge i ruke bijahu joj svezane, a kraj nje stajaše ogromni čuvar, koi je hunjavo govorio niekakvo zaklinjanje. Starica svojom kičmom, nalik upitnom znaku, nosila je modru suknju; ova je bila čista, kao da je izvadjena iz orahove ljuske. Mèrmljajući čitaše molitvu, a prestavši zamoli došastnike da siednu. Živahna i cvietuća dievojka od četèrnaest godinah usù u mali, razbijeni lončić kadionoga praha, koi po sobi prosù ugodni miris. Ogromni čuvar reče, nagovarajući djavola: „Odlazi iz nje.“ Bolestnica zastenja, zaškèrbeta zubima, i očitavaše svoju bolu najčudnijim glasovima, koji su naličili sad pasjemu lavežu, sad škripanju nenamazanih kolah, a sad opet prasjemu hrokotanju. Od časa do časa sgèrčahu ju gèrčevi, onda zapsovà obaziruć se groznim pogledima; raztèrgnuvši konope, kojima joj svezaše noge i ruke, skoči na noge, kao riba, kad se na led metne. Najednom se sva nadû, a tekar onda predjè joj naduhće, kad joj nabreknuše grudne i vratne žile. Čuvar i još jedan Ciganin gledahu, da ju dèrže, ali zajednički napori nemogahu da odole biesničinoj snazi; odhèrva se protiv-

nicima, te obadva udari pletenicom, da im je ostala debela mastnica.

Marijula se strašno prepade; samo stara nadrivračarica ostade mirna.

Umiri se pomalo i mučenica biesa, ona rigaše pienu, dok joj iz ustijuh neizadje dimni oblak. Starica, stupivši sad k nesretnici, prekèrsti ju svetim kèrstom, te joj rukom stade tèrti oči i tielo. Dočim je to dugo tèrvenje trajalo, dobiše bolestničine oči svoje naravno biće, a sve to većma rasteći tavnocèrveni plamenčić ukaza se na žutim obrazima; iskrenom harnošću pogledavši sad na staricu a sad na razsvietljenu ikonu, sasvim se umiri; zatim težko uzdahnù, prekèrsti se i usnù.

Rubcem joj pokriše lice; dievojka, siednuvši uzè ju za noge; starica, doklimavši k jednoj klupi, legnù i zaspà; čuvar utèrnù svieće, te namignuvši Ciganima damiruju, otidje.

Nastade u sobi gluha tišina, kao da je sašao genij driema, pokrivši ju svojim krilima.

Od težke vrućine sve zadriema. Marijula i njezin drugar legoše na još prazne klupe, te zaspaše. Dievojka nametnù velikih komadah cèrna kruha i umietno našaranu solnicu. Malo se mače igraše komadićem papira, što je trolietno diete, siedeći na postelji, svezalo za šibu kao udicu. Od dieteta mogahu se vidieti samo velike, ljubke, modre oči i liepo izčešljane zlatne vlase.

Dodje domaćica.

„Nesèrdi se, majčico," reče joj Vasilj; „da ti u sobi zaspasmo; ali je bilo tako vruće —"

„Nevele vam se izpričati," odgovori starica; „znam da ste trudni, jer je velik snieg pa težko ići. Sad mi recite, što ćete i odkle dolazite."

„Čini se, da me nepoznaš, Agrafino Paramonova?" reče joj Vasilj.

„Neljuti se," reče starica, obrativši slabe oči na Ciganina.

„Dosta je Neve proteklo, odkad se nismo vidieli," nastavi Vasilj; „a još više, odkad smo se poznakomili; niekad sam i ja bio kèršan i snažan momak, ali sad sam stari tèrbonja; ti si u ono doba bila glavita dievojka, a sad si iznemogla starica. Ah, minù nam mladost i liepota."

Ciganin izvadi češalj, i izčešljavši niegda vrane a sad siede kose, pokaza starici svoje bradato lice.

„Kako ćeš da te poznam?" odgovori starica.

„Tà valjda nisi zaboravila, da su te niekad, kadno te otac šiljaše k niemačkomu liečniku, uhvatili dva vojnika i odvukli u tabor? Ja te izbavih i kući dovedoh — a pred vratima bio sam zadovoljan, što sam te poljubio u obraz."

Razvedri se staričino lice.

„Ti si, Vasilju, sladki Vasilju!" kliknù ona; „Ah, kako mogoh zaboraviti, štò si učinio meni i pokojnomu otcu!" primetnù položivši mèršavu ruku na Ciganovo rame. „Ti si mi iz vatre spasio bolestnoga otca."

„Pa ti ukrah jedno kljuse," reče Vasilj smiehom.

„Još uviek si staro traskalo," odgovori jecajuća domaćica. „Dà, dà, i jest dugo da se znamo. — A tko je ta liepota od mlade?"

„Moja gospodarica."

„Aha! čini se, da se ipak podvèrgnù roboti."

„Ja, pa rob! Varaš se, Agrafino. Medjer me još neznaš. Tko bi me mogao prisiliti, da ostavim službu velikoga cara, da nebudem uzdisao za slobodom? Marijula mi učini puno dobra; da nje nebude, ostade mi glava pusta. Pa zato joj služim i zovem gospodaricom, a ona mene kumom, bratom, i što ja znam kako. Ona

je Ciganka, dakle list iz naše gore, ja bi ju rada služiti kao sluga, jer mi je draža nego rodjena sestra. Hodi, Marijulo, te pozdravi i poljubi moju staru priju."

Marijula ga drage volje posluša.

„Zašto si došao u Petrograd?" upita starica. „Želi li tvoja drugarica, da zaviri u vražje oči, kad se je tako najerila? Dočim je spavala, divjah se zviezdama njezine oprave; ali se i svietle, kao da ih je s neba dohvatila."

„Marijuli se zaželi da vidi Petrograd; ja nemarim gdie sam, samo da sam u slobodi i da imam zalogaj kruha. Za stare griehe neimam se šta bojati; kad me ti nepoznad, drugi će lje još manje. Mi učestvujemo kod svetkovanjah, jer nas dobro hrane i odievaju. Molimo te, načini nam jednu liekariju."

„Sve, što mogu, Vasilju, učinit ću za staroga prijatelja."

„Spominješ li se, Boga ti, tisikave dievojke, što niekad k tvomu otcu dodjè? Ona stenjaše i kašljaše, kao da joj što u gèrlu zapinjaše. On joj dadè nieku liekariju, da u čaši vode uzme svako jutro po niekoliko kapih. — Pazi dobro, mala, reče joj, da nerazbiješ bočicu, jer bi moglo naopako biti."

„Ali bena nije pazila, nego pusti da čep na zemlju pane; tekućina prekipi i ošuri joj ruke, do smèrti je imala cèrvene ošurine."

„O! liekarijom se nevalja šaliti," reknù Ciganin, pogledavši bojazljivo na svoju drugaricu; „ali mi smo pametniji, pa ćemo i bolje paziti."

„A za koga ćete liekariju?" upita starica. „Ti mi se lje nevidiš da si tisikav, a i gospodarica ti je zdrava, premda izgleda malo tužna."

„Čuj me, majčico," reče Marijula umiešav se u razgovor; „jedna vèrlo bogata gospoja u Petrogradu rada bi dobiti liekariju proti suhobolji, obeća me liepo nagraditi, ako ju ozdravim. To sam kazala prijatelju Vasilju, a on se sieti, da ti je otac niekoga izliečio od te bolesti; pomozi mi, Agrafino, pa ćemo na dvie pole podieliti nagradu."

„Imam, što želite. Negovorimo o nagradi; mi ćemo se i bez dielenja razumieti, tà ja još uviek dugujem Vasilju!"

Starica otidje k ormaru, zovnù stariju kćer, da jej izvadi u slami brižno zamotanu bocu, dade ju Ciganki strogim naputkom, da bolestnica samo po niekoliko kapih pije u punoj čaši vode.

„Više kapih," primetnù nadalje, „nebi samo ništa pomoglo, nego bi ju morda i ubio. Metni bocu gdie na stranu, i sutra, kad se pomoliš Bogu, uzmi ju sobom, jer mislim, da ćete kod mene noćiti. Na dvoru je strašna studen; mogao bi vas snieg zamesti."

Zahvali se Vasilj i Marijula obećavši, da će do sutra ostati. Treptećim sèrcem spravi Ciganka bocu. Večerahu svi zajedno večeru. Mlado dievojče sadje bosonoga s odra, te siede na pročelju kraj babe. Starija sestra dvoraše večerom.

Za večerom govorahu kao obično o zlu vremenu i strahoćama prošlosti. Tužahu se na ugodnika i nevolju naroda; žaljahu caricu, da nikoga neima, koi bi joj istinu kazao u prilog svoje diece. Jadikovahu o sudbini obližnjih selah, gdie je kuga vladala, hvaleći Bogu, da nije i do njih dopèrla. Govorkahu o svetkovinama, koje se u Petrogradu spremahu, o slonovima, devama, oslima i inoj zvieradi, s kojom će gosti ići niz ulice; besiedjahu i o ledenoj palači, od koje je za malo časah doprò

glas u palače i zemljušice. Po kadšto im bolestnici pretèrgoše razgovor, što su po liekariju dolazili. Jedni su htieli što za zubobolju, drugi za glavo- ili udobolju; starica je pomagala, govoraše molitve i basne, a pri tom je niekako tèrla rukom, što bi danas rekli da magnetizira. A da joj taj čuri-muri dobije veću važnost, pridoda još jedan klinac, bočicu slane vode, ili koje druge liekarije. Za sve to dobivala je po koje jaje ili koju čašu varenike; s tim darovima bila je starica, koja je radi Boga liečila bolestnike, mnogo zadovoljnija nego liečnik, koi za jedno jedito posavietovanje dobije zlatnu burmuticu.

Gèrbava starica prostiraše oko sebe božji blagoslov.

XIII.

Rusaljka.

Njezino diete, nebijaše li joj čitavi sviet?
Belsac.

Kasno u noći polegoše i zaspaše; ali je samo starica i mala curica spavala. Marijula nemogaše svu noć ni usnuti, po mozgu joj se vèrćahu razne misli i nakane.

Tiho se iz postelje dignù starija dievojka, te zagèrnuv se bielom šubom, izčeznù kao sablast kroz vrata.

Ciganin se uznemiri, jer vidjè, kako se viešto iz sobe ukradè liepa dievojka. Ljubopitnost nedadè mu mirovati; za njom se tiho i on odšulja.

Noć bijaše svietla; u miesečini se svietljahu snježni sagovi, što su pokrivali zemlju i kuće. Dokle je oko dopiralo, dotle je moglo razabrati i najmanji gèrmić, koi je kod najslabijega vietrića zauzimao gibljivu sliku čovieka ili ikoga zviereta. Sela svojim nasnieženim krovima naličila su uzporedice razapetim šatorima. Ovdie

i ondie svietljaše čedna sviećica za utiehu zabasanomu putniku; samo u Petrogradu se vidjaše veća svietlost, kao da uljenice svietle kroz kazalištnu zaviesu.

Ciganin pogleda niz cestu, da vidi kud dievojka ide; ali joj neugleda ni traga. Dočim je prisluškivao, čuo je iznenada, da nietko ide. On podvostruči svoju pozornost i opazi, da nebijaše samo jedan hodac. Koračaji dolažahu sve to bliže, a šuštanje zašušti tako jako, kao da je na domaku velika rulja ljudih.

Ali Vasilj nevidjè ništa; dokle mu dopirahu oči, bilo je sve prazno i pusto.

Odbì pol noći. Prepade se od polaganih udaracah zvonovah. Tri puta se prekèrsti. Premda nebijaše pobožni kèršćanin, ipak ga ohrabri prekèršćenje, jer upèrkos ciče studeni sadje niz stupnje i udari putem oko ćoška od kolibe.

Pèrvo, što je ugledao, bila je na sred polja goruća bačva od katrana. On učini još niekoliko koračajah napried, ali mu se učini, da gomila Rusaljkah razpletenim vlasima bieži u onakovoj odieći, kao što ju opisaše piesnici.

Jedan mah, i sve izčeznù.

Vasilj stajaše. Varahu li ga oči? Nisu; jer je mislio da čuje, kako im snieg pod nogama škripi.

A što je bilo? Takvi prizori naviešćuju uviek predstojeću nesreću. Je li Vasilj uviek razlogom sumnjao, što puk vieruje, da u savezu stoje ribari s Rusaljkama? Neima dvojbe; jer im je danas praznik, a goruća bačva od katrana zato je užežena, da njima na slavu svietli. Tà i mi umèrli isto radimo na Ivanovo.

Vasilj je u čudu trò oči vraćajući se uz stupnje.

Ali jedva što gore uzadje, opet je čuo isto šuštanje, ali bliže i razgovetnije. Prije su Rusaljke bieżale,

ali sad dodjoše k njemu; jasno ih vidjaše, u miesečini je mogao da lasno razpozna dražestna úda. Rusaljke idu kroz varoš. Vasilju ziblju koliena, mora da siedne i Bogu se pomoli.

Sve što su većma Rusaljke na domaku, on se sve to većma gubi. On bi odavno odapeo u sobu, da se nije bojao, da će ga opaziti. Tko zna, što bi mu se moglo dogoditi, da ga ugledaju? Ali kako će da im se ukloni iz očijuh? Skoro su već domakle do kućarice, još odstoje samo niekoliko koračajah. Ciganin jedva da diše. Dvie su prestigle sve ostale. One niešto nose, što kao diete na sèrce pritiskuju. Čitava ih rulja sliedom sliedi, a u rulji je razgovetno razpoznati dievojku iz sobe. Kako je ona medju njih prispiela? Što radi medju Rusaljkama? Tko bi na to bio i pomislio? Toli umiljato i pametno diete, koje se pobožno Bogu moli kao najbolji kèršćanin!

Vasilj može da razpozna, što nose one dvie najprednije Rusaljke. Jedna nosi cèrnu mačku, a druga cèrnoga pievca. Mačka jauče a pievac kukuriče; ali se po duši nemože tvèrdo zareći, da pievac nemauče a mačka nekukuriče.

Za povorkom sliedi čudna krasota od Rusaljke, ali upèrkos njezine starosti rado bi ju poljubili; jer po svoj prilici preživila je već tri do četiri hiljade lietah, premda izgleda kao jedva razpupana ruža.

Jedna druga nosi klupko konca, što se oko vretena hitro suče.

Onda su dolazila kočija, koju je razbacajući snieg vuklo dvanaest tih zagonetnih bićah.

Dočim prolazaše čudna povorka, snadjè se Ciganin. Iznova postadè tako ljubopitan, da, ostavivši miesto gdie je bio, otidje opet oko ćoška da vidi.

Kod goruće bačve stadoše noćni duhovi, svezaše obadva kraja odsukana konca, načiniše rupu u sniegu, zakopaše mačku i pievca, te kazivajući basmu zaigraše kolo oko bačve. Zatim svukoše čudnovate odieće, te se ukazaše kao seoske dievojke. Napokon se razidjoše utèrnuvši vatru sniegom.

Dievojka, na koju je Vasilj osobito pazio, razstà se od drugih, uzadjè uz stupnje, umaknù u sobu, a pri svem tom nije ni vidjela Ciganina na vrebanju.

Misleći Vasilj, da će se strašno zabuniti, poleti za dievojkom; u sobi se dogodì strašna nesreća, koja mu zauzè svu pozornost.

Marijula neimaše mira ni pokoja; trapiaše ju nemila misao, da će joj za milo diete biti još golema nesreća, jer joj je Marijulica naličila kao jaje jajetu. Druge majke bi se tomu radovale, ali Marijula mišljaše baš na to strahovitim užasom.

Ona je Volonskomu obećala, da će otići u palaču; jedina pomisao, da će Marijulicu vidieti, učini ju sretnu i blaženu; ali kod takove nalike, kako bi učinila takovu ludoriju? U palači bi ju vidieli dvorani, carica, pa još kraj liepe knjeginje Lelemike, koja joj bijaše sva slika i prilika. Jedna jedita, pa i najmanja sumnja mogla je upropastiti milu, ljubljenu Marijulicu.

Ta misao neda joj ni časa mirovati; nesnosne su joj muke u sèrcu i duši; oči joj nehotice pogledaše na bočicu, koja sadèržavaše grizuću tekućinu. Ona misli na staričine rieči, da tekućina, polijavši s njom koji dio tiela, načini nezagladjive pèrljotine.

Vasilj bijaše na dvoru; da je u sobi bio, on bi joj po svoj prilici zabranio, da učini što je nakanila. Ona je spremna, pretèrpieti sve nemile posliedice. U njoj vrije samo jedna misao, koja ju jede kao vatra

željezo. Druga bi se pobojala bolje, odustala bi od pogibelji, ili bi barem bila neodvažna; ali ona se mahom odvaži.

Marijula ustade s ložišća, ogleda se po mračnoj sobi, stoji tiho i prisluškuje.

Sve spava kao poklano!

Polagano ide napried, pruži ruke i pipa po mraku. Napokon dopipa bočicu.

Odčepi ju. — Bože moj! što se u časak zgodi!

Vrele kaplje izgorieše joj jedno oko, izgrizoše obraz; strašna bola šiknù joj kroz mozak; pred zdravim okom kao da joj planuše plami; hiljadu noževah prodiru joj grudi kao usjalo gvoždje, i sve te muke jedva joj izmamiše jedan jediti jauk: ona misli samo na Marijulicu, a ta misao je jača nego sve muke i bole.

Ali muke postaju nesnosne. Što da radi? Spasenja više neima; ona misli, da je duša ostavila izmučeno tielo. Budi staricu, da joj barem išta polakša.

Zašto neima Vasilja?

„O Bože! pomozi mi!“ jauče ona.

Ona klima vratima. Ali misli, da ide po iglama, po oštrim ustrama. Iznenada se otvore vrata, i načine joj slobodan prolaz.

Dievojka se vrati kući. Marijula, dèržeći se zida, odziba kroz vrata. Vasilj se prepade, kad ju ugleda, zove ju imenom. Tihi jauk njezin je odgovor. Popade Ciganina za ruku, te se dèrži da nepane. Vasilj osieća, da mu na ruku kapaju vruće kapi: on se sgrozi. Pritegnù k sebi Marijulu, te ju gledaše u miesečini; vidjè joj izgorielo desno oko, izgriženi i kèrvavi obraz. Nemože više da dvoji: Marijula se nagèrdì iz ljubavi prama kćeri.

„O Marijulo! Marijulo! što uradi?“ upita ju Vasilj udarivši u plač.

Uze ju na ruke, odnese ju u sobu, i vapi za pomoćju. Snebivena doleti starica i mlada dievojka. Niekoliko riečih i jedino vidjenje bijaše dovoljno, da se sve dokuči. Pa kako bi i mogli da se varaju, kad ugledaše izgorielo oko, izgriženi obraz! Ali što bijaše raditi? Starica upotrebi sva moguća sredstva, da utaži nesretnici nemile muke; tekar oko zore vrati se mir u kućaricu, koja od svoga postanka nedoživi takova prizora.

Dan osvanù; zakucaše na vrata. Kao obično dodje niekoliko susiedah s darovima: jedan donese naramak dèrvah, drugi lonac vruće kaše; ovaj se nudi, da joj u peći naloži vatru, onaj ju pita, neželi li što iz varoši. Ali je dugo trajalo, dok su pohodjani dobili odgovor.

Napokon izadje na dvor starija dievojka, te izpričavaše babu, da je svu noć bila kod jedne bolestnice, i da je tekar oko zore usnula.

I zbilja, u kućarici se tekar oko podne probudiše. Poviše se iznova rane jadne mučenice, te ju pitaše, kako je mogla, da upèrkos preporučenoj pozornosti, ipak tiče u bočicu?

Ciganka se izgovaraše, da je bila raztrešena i nespretna. Bola, koju joj nanese grizeća tekućina, da je tako strašna, da se više ni nesieća, što se odtad sve dogodì.

„Nežali me, majčico,“ primetnù ona; „Bog me je dragi za moje griehe kaznio. Htiela sam, da prebèrzo dobijem obećanu nagradu. Ako nas tko upita, recimo, da se ošurih vrelom vodom.“

Starica nehtiede ni da sluša te prazne, utiešne razloge; ona je sama sebe okrivila, jer je Ciganki odstupila toli opasnu liekariju; ali Marijula govoraše tako iskreno o svojoj nespretnosti, da se Agrafina malo po malo i umiri. Ako ćemo pravo reći, je li ona i bila kriva, što ju nije slušala. Ponajviše je Marijulu boliело,

što je bila prinudjena, da nekaže istinu; ali bi ju istina bila dovela u tamnicu, pa morda još i dalje.

Za koi dan ostaše još Cigani kod starice, a kad Marijuli poče zaraščivati pèrljotine, donieše joj komadić ogledala. Od obèrve do podvolje, bijaše joj polovica lica strašno nagèrdjeno; ostala je i ćorava, a po jedinom glasu poznavao si još niegdašnju liepotu Marijulu, koja u svoje doba pobudjivaše obće divljenje.

Videći se u ogledalu, nehotice se sgrozi, ali najednom oko ustah sinù joj angjeoski posmieh. U tom se posmiehu zazèrcali ljubezna Marijulica. Marijula bijaše niegda liepa i krasna, a sad je bila samo mati.

Vasilj, koi je znao uvažiti žèrtvu uboge mučenice, opet se je razvedrio, dočim vidanje trajaše. Njegova draga Marijula dostignù svèrhu, a tim se i ukloni opasnosti.

Napokon je želio, da sazna što pobliže o viljenim Rusaljkama. On upotrebi dievojčino odsuće, te poviedaše starici vidjeno čudo.

Starica se smijaše. Vasilj nevidjè Rusaljke, nego predvarošne dievojke; on nebijaše sviedok vèrzina kola, nego jednoga običaja, što još i sad živi u maloj Rusiji.

„Kad dočujemo," reče starica, „da pošast mori u kojem obližnjem selu, onda se skupe mlade dievojke, te opasavši koncem još zdravo selo i miesto, zakopaju ondie, gdie su svezale obadva kraja, cèrnoga pievca i cèrnu mačku. — Ako taj običaj upotrebimo," primetnù starica, „onda se nebojimo, da će pošast preskočiti preko konca. Ako li želiš znati, k čemu služi pievac, mačka i bačva od katrana, onda moraš upitati ljude, koji više od mene znadu. Tako su radili i naši otci, a mi se dèržimo njihovih običajah.

Ali je Vasilj kadšto unuku dražio vèrzinim kolom, a dievojka bi se uviek kao turčinjak zarumenila.

XIV.

Neprijatelja tražiti, naskočiti i pobiediti, nije lahko.

Kantemir.

Iz uboge ribarske kućarice vodit ćemo čitatelja u vojvodsku palaču, samo neka nam dopusti, da prije opišemo miestnosti. Tà takovo opisanje mora po dokazu dieda Waltera Scotta imati svaki roman.

Osim seljanskih kućah ima lje svaka druga po dvoja vrata: jedna svemu svietu otvorena i još jedna vratašca ili stražnja vrata, koja često bivaju i tajna vrata. Ja bi se okladio, da nigdie na svietu neima toli zanimivih prizorah, kao što se u Rusiji sbivaju na stupnjama, ili bolje na tako zvanim stražnjim stupnjama; ali s toga gledišta razmatrat ćemo drugi put stražnje stupnje. Ja ću se za sad ograničiti, da opišem, što je od jutra do podne bivalo u palači kurlandskoga vojvode.

Ranom je zorom oživljavala palača. Ali kakvim životom! Podlim, zazornim, strepećim životom. Iz početka su po dvorištu, hodniku i sobama plazili u poniznosti konjušari, grijači i sluge trećega razreda; ali čim se dočù: „on se probudi!“ nastade strah i trepet: svako kretanje, sve rieči, svi pogledi bijahu prepisu prilagodjeni, još više, po domaćem zakoniku moralo je sve i disati. Nebrojene žice velikoga munjovodje Birona mahom su postavili Petrograd u propisano stanje; uviek se činjaše, da je nietko stanovnicima dao geslo, svaka živa duša po naučenom načinu učinila je počest puškom.

Po dugim hodnicima i na stupnjama palače stajahu tako blizo stražani od vojvodske tielesne straže, da je svaki po dva najbliža vidio. Čitavi, u zlatu sjajući redovi pretorijanah izgledahu kao zlatan lanac, ali žali-

bože izza praga bio je svezan gvozdenim verigama. U velikoj čekaonici bijaše množina leventah, pandurah, Turakah, husarah, lovnikah, teklićah, riečju sva služinčad u presjajnoj odori. Medju ovim dèrzovitim, nadmenim ljudima stajahu častnici od carskih stražarskih pukóvnijah, čekajući naredbe. Po popriekom gledanju i zlobnom odgovoru služinčadi, kad bi dolazile osobe od nižega čina, mogao si lahko suditi, da je domaćin veliki ugodnik.

Kano uviek, Kulkovski je već siedio u dočekaonici, koja bijaše kraj čekaonice. On je došao posliednji put, jer je morao da zamieni službu kod pèrvoga dostojanstvenika carevine s drugim činom, u kom je želio da si i nadalje sačuva staru naklonost. Bio je zabunjen; pa kako je i mogao da bude kano prije radostan i bezbrižan? On se s vojvodinom dočekaonicom oprosti kao kakvim zavičajem. Ovdie, kraj slike u zlatnom okviru, koja predstavlja Satira, uhvati niekad blagohotni posmieh. Ondie kod mramornoga stola kucaše mu po ramenu poljubljena svemoguća ruka. Tamo jednog jutra uštinù ga Nj. svietlost za obraz i dovede pred mletačko ogledalo, da se divi svomu bucmastomu licu i ćelavoj glavi.

Pa taj stolac! nosit će ga u sèrcu kroz sve nepogode života! Zadnji put donosi srećolovcima najnovije viesti, imenice, da je vojvodina kobila mezimica preko noći sretno ozdravila zdravim ždriebcom; da mu je gotova plemčićka odieća, što mu je vojvoda darovao; napokon da je Bichler, Lipmanov netjak, postao dvorski tajnik. To uzvišenje bijaše najnovija novost, za koju osim njega i vojvode nije još nitko znao. Blagoblaženi posmiesi niekoje odlične gospode, koji ga prošahu za njegovu pomoć kod dvora, rukovanje sobarnikom Nj.

svietlosti, sve to bacaše prijatnu sjajnost na konac njegova pragujućega poprišta. Kakov ga čin sad dočekuje? Da postane dvorski lakèrdijaš, to bi mu se još dopalo, jer bi barem u tom cehu bio pèrvi u čitavoj carevini. Ali su plemčeta odviše pakostni majmunci, oni će ga bockati svojim dosietkama, neće mu dati ni časa mira, a kamo li da siedne na stolac; neće više dočuti nikakvu novost. Jao Bože! prolazljiva li je sreća!

Malo po malo napuniše činovnici dočekaonicu. Ti ljudi, dok su vani, dižu nos strašno visoko, ali ovdie se pokunje, te oborenim očima očekuju svoju sudbinu kroz vrata nutarnjih prostorijah. Medju došljacima nečuje se ni najmanji razgovor; samo se vide nieme ustne i bojazljivi posmiesi. Ali su svi važni, odlični muževi, odieveni u zlatu i baršumu. Kad se uzporedaše kraj stienah i prozorah, za malo da neosliepiše oči od živahnih bojah i zlatnoga naresenja njihove odore. Ovdie se nevidi uboga udovica, koja moli za milostinju ili za primitbu sina u kakov zavod; nevide se ni stari seljani, koji jadikuju za njihovim malo po malo prodanim ili za godinu prerano na vojsku odvedenim sinovima; nevidi se ni tèrgovac predlogom za bolju i koristniju tèrgovinu, niti ikakav umietnik, koi je iznenada pozvan, da dobije nagradu za dugu i trudnu radnju, koju je posvetio potomstvu, da ju napokon proda za komadić kruha. Riečju, neima nijednoga molitelja medju došljacima. Zaisto je zlatni viek osvanuo. — Dvorani čekaju jedan, dva sata i još više.

Vidi se, kako je studen parokrug spoljašnih prostorijah. Sad ćemo vidieti, kakva je toplota po nutarnjim prostorijama.

Pošto smo mimohodom pogledali u oblačnicu vojvodkinje, i ugledali ulazeće i odlazeće poslovnike svih

narodah, dobavnikah, zlatarah, krojačah i krojačicah, tajnikah i tajnicah, polazimo u medviedovu pećinu — to jest u vojvodinu poslovnicu.

Vèrlo gizdoljuban bijaše vojvoda; možemo si dakle domisliti veleliepje sobe, iz koje izlažahu plamenjače njegova svemogućtva, da sve popèrši, što je ruskog u Rusiji. On siedjaše na naslonjaču, više koga se je blieštila vojvodska kruna. Na sebi je imao prekrasnu sobnu haljinu, svilene čarape i papuče; jedna mu noga počivaše na veleliepom dušeku od baršuma, a druga na persijskom sagu, koi se po ovoj sobi prostiraše. Od časa do časa pogledao je oštro i vrebajući na ogledalo, u kom nevidjè samo sebe, nego i sve ulaznike. On je bio od takve taštine, da je upèrkos mukah, koje mu zadavaše pletikosa, stajao kao vlasuljača. Njegov pletikosa bio je jedini čoviek na svietu, koi se nije mario bojati, da će mu uzvratiti šilo za ognjilo. Za pletikosom bi dolazio sobar, koi ga je oblačio od glave do pete. Tko bi vidio za svèršenom ličnjom samo milo se smijućega vojvodu, taj bi zaisto pomislio, da se svakomu želi samo dopasti i omiljeti.

U taj par, gdie ulazimo, gledaše se naličeni, obrijani i mirisima namazani vojvoda samomio u ogledalo. Sobarnik izadje, a s pismima dodje debeli Grosznot, s kojim se poznasmo kod Malorusova mučenja. Otvori jedno pismo, te drugo, pa i treće, izčeznù gizdavi, izčešljani plemić, da ustupi miesto pravomu Bironu. Probudi se u njem ljuti tigar: oči mu siplju vatru, lice mu se smrači, grize se za ustne. — „Ha, budala!“ reče poluglasno; „pača se u stvari, koje ga nesvèrbe!“ Pri tom razpara naručke od čipakah, bacajući na sag komade.

Sladka mazalica, koja mu iz ustijuh izmaknù, ticaše se brata Gustava, koi je budalasto učestvovao na

bušnom pohodu proti Volonskomu. Ono pismo, što je sadèržavalo izviešće o promašenom pokušanju, ležaše sgužvano pred vojvodinim nogama. On je biesnio, a kad je biesan bio, onda mu je bilo od potrebe, da se na makar kom izjadi. Naručke od čipakah bijahu dakako razparane, ali su čipke samo stvar, a ne bolju ćuteće biće. Pred njim stajaše Grosznot, na njega dakle gadjao je svojom ljutinom.

„I ti," zavikne pun biesa, „prazna tikvo!"

Pobočnik, sviknut na takove prizore, nepisnù ni slovke. Nigdie se nepokazà ni trag od straha, niti uvriedjena samoljubja na licu toga plazućega mramornóga kipa.

„Zaslužio si kaznu, strašnu kaznu!" primetnù Biron.

Pobočnik mučaše kao hrid, a silnik, nenašavši odpora, sve to većma se umiri.

„Tako je," reče vojvoda; „kad se magarac učini za poljara! On će poharati sav usiev. Tako rade i ove tikve: kad im se što zapoviedi, sunu u kuću, a nedèrže se pristojnosti! Jučer na primier zapoviedih, da se izmuči Malorus: što si s njim uradio?"

„Čabar vode više pretvori ga u kip od leda," odgovori Grosznot ravnodušno. Za hulju je manji broj u svietu."

„Znam dobro, da je bio hulja, pas, kèrmak, ali barem radi oka valjalo sačuvati propise zakona. Nije trebalo, da se dogodi u mom dvorištu. Kako lahko mogla je tamo doći premilostiva moja carica, koja sve čuje, vidi i opazi! Pa tako je zbilja i bilo."

„Vaša svietlost, neimasmo kada, da odgodimo stvar na drugi koi dan; Lipman mi zapoviedi, da dokončam stvar što bèrže mogu."

„Nek te djavo s Lipmanom nosi! Kako znate, onako se i opravdajte, ja neznam ništa, niti ću da što znadem. Ja ću, da mèrtvi žive, jesi li me razumio?“

„Jesam, Vaša svietlost.“

„A kad Volonskomu zovnu Malorusa, onda mu mora živ živcat i doći — pa makar mu se ti u miešinu uvlačio — inače ćeš u Siberiju kao zapoviednik rudničkih tvèrdjavah.“

„Krivina je moja i velikoga povierenika. Na nas dakle neka se strovali odgovornost. Kroz nieke okolnosti izjednačili smo srećom našu pogriešku.“

„Željan sam znati te okolnosti.“

„Mogu Vas uvieriti, da Gordenko neće udebeliti ni vukove ni grobare, i da je već ovdie za svetkovinu nakićeni Malorus. Kako je sve to išlo, to će Lipman potanje razjasniti, ja samo znam, što smijem znati.“

„Dobro je, ako je tako,“ reče vojvoda, sasvim se umirivši. „Drag i mio si mi postao, na te se sviknuh, ti si poslen, pa vieran i odan, kad ti se što zapoviedi; zato bi rada, da sretno izmakneš iz toga škripca. Ali evo velikoga povierenika; hajde za poslom.

Pobočnik Grossnot i veliki povierenik Lipman imali su pravo, da po noći i danu u svako doba nejavljeni dodju k vojvodi; ali povierenje bijaše različito, koje su obadva uživali; svaki od njih imao je svoje područje. Jedan je bio točni, šutljivi izvèršitelj tajnih odsudah, savèršeno izvèrstni zatočnik, niemo orudje, uviek spreman, da zauzla klupko. Drugi je bio okretni, mudri uhoda, svietnik i sudac u svakom slučaju, kad bi se u sebičnoj, okorieloj ugodnikovoj ćudi pobudilo kakvo bolje čuvstvo, pa makar se ono i izdalo samo slovkom ili smierom. Bironu je trebalo da dirne samo u tu žicu, i mahom je zaorila po čitavoj Rusiji. Da je na primier

17

komu na um palo, da u zemlju, kano brijač kralja Midasa zakopa svoju tajnu, a vojvoda da bi ju želio znati, Lipman bi bèržebolje utakao ciev u zemlju, a vietar bi mu tajnu zaisto izdao. Sam ugodnik trudio se koliko mu drago, da donjuši tragove i tajne spletke himbenoga diplomata, i da si prisvoji Macchiavellizam tadašnjega podkancelara Ostermana — nije ipak mogao da dopre do vieštine u pritvornosti, jer zato nije imao dovoljnoga duha niti snage, da sam sobom vlada. U prigodi dakle, u kojoj mu manjkahu dovoljne lukavštine, i gdie bi ga mogla oddati nagla i žestoka narav, onda je pustio Lipmana da radi miesto njega. Lipman je onda i radio kao kèrtina u kèrtinjaku, koja po svojim mnogobrojnim hodnicima svuda dopire.

Tako su oba takmaca, kurlandski vojvoda kao i Volonski, imali svoje previjane svietnike. Izmedju njih bijaše razlika, da je plemeniti, nesebični Suda radio iz osobne naklonosti za napredak obćega blagostanja; Lipman je pako služio svoga dostojnoga zaštitnika samo za časti i novce.

Lipman dodjè pun radosti, kao na milovanje razpoloženi mačak. Ali kad vidjè kèrpe od čipakah, gdie leže kao komadi razdrobljena broda, postadè mnogo ozbiljniji.

Progovori odmah o Malorusu. Ali je zlo nagazio, vojvoda nehtiede ništa znati.

„Uviek gudiš na jednoj gusli!“ planù ljutito; „moram li bez prestanka slušati o toj hulji? S tim li me opet napastujete?“

„Vaša svietlost,“ odgovori Lipman poniznim posmiehom; „ja znam, da me nećete prisiliti, da iznova zaslužim Vaše dragocieno povierenje, koje mislim, da sam dobio kao nagradu za moje službovanje kroz toliko godinah. Ja dakle mislim —“

„Da se šalim, je li? Jest, dragi Lipmane, ja se i šalim, jer sam nešto radostna opazio. Znam dobro, da nam odnošaji nisu povoljni prama Poljskoj; ali i to znam, da u osobi našega velikoga kancelara imademo vierna i pazljiva prijatelja, koi lje neće dopustiti, da nam se što neugodna dogodi.“

„Vaša svietlost ima pravo; sretno je dočeta ta malo zamèršena stvar, koju je Grosznot sabljom nesmotreno razsiekao.“

„Dà, dà,“ reče razveseljen vojvoda; „Grosznot je u svojoj revnosti daleko zabrazdio; zato mu i rekoh, da sám mora za sve odgovarati. U njega se može pouzdati, ali je nespretan kao Turčin.“

„To je istina,“ odgovori Lipman; „ja sam imao sreću, da opravdam povierenje Vaše svietlosti; ali se neda ni tajiti, da nam je od koristi bila domišljatost naših pouzdanikah.“

„Tà vi ste, moj čedni prijane, birali te ljude.“

Lipman se pokloni ulibkom i nastavi dalje, ali tako tihano, da bi i najbolje uho zaludu kod vratah prisluškivalo:

„Vojvoda, jedan od naših opravnikah, podpisao je Gordenkovu tužbenicu, da nepobudi sumnju; ali me o svem ubaviesti, i da nevaljalca sliedom sliedi. U Tveru donjuši za promienu s Malorusom, koi je imao da dodje na svetkovinu. Budući se dosietio Gordenkove tajne namiere, pustio je biegunca uhvatiti i meni izručiti. Gordenka neima, ali je ovdie pravi Malorus, tko reče da nije, ljuto će se pokajati. U stvar se htiede pačati nieka lukava Ciganka; ali sam upotrebio sredstva, koja su mi u ruci, i stvar se bèrže dokonča, nego sam ikad i pomislio.“

Sad je Lipman kazivao svoju sumnju, preslušanje i uspieh upotrebljenih sredstvah; napokon predade vojvodi tužbenicu.

Biron čitaše više putah pismo; onda reče stisnuvši ruku svoga vriednoga pomagača:

„Sad, Lipmane, načinite, kako vam drago odajnicima. — Evo vam bielicah," primetnù, dočim je više tabakah papirah uzeo s pisaonika, predavši ih velikomu povierenikue; „ali valja sve dokončati. Uzmite od ovih tabakah, koliko trebate, a druge slobodno izgorite. Vi mi darovaste liepi darak; nećete ostati bez uzdarja. Vaš netjak postade dvorski tajnik; to mu javite i recite, da mu darivam kočiju i dva konja iz moje konjušnice."

„Vaša svietlost je neizmierno blagostiva; neimam riečih, da izustim moju blagodarnost. Dopustite dakle, moj visoki zaštitniče, da glavom moj netjak Vašoj carskoj —"

„Nežurite se, Lipmane, tim naslovom, mogao bi mi donieti kakvu nesreću."

„O! ovoga puta nevaraju me moje slutnje: tako će Vas za šest miesecih nazivati sva Rusija."

„Udvorico!" reče Biron, grozeći s pèrstom. Onda ga upita, obazrievši se: „Nu, gdie vam je netjak?"

Tigar se igraše lisicom.

„Gospodine Bichler!" zovnù kroz vrata veliki povierenik. „Želi vas vidieti Nj. svietlost."

Bichler, dugi, suhonjavi mladić, s kojim se već znamo, dodje, pokloni se tupavo, očepi svoga ujaka, te ukočen i nepomičan čekaše, što će vojvoda reći.

„Blagodarite Nj. svietlosti za novi dokaz velike milosti, koja vas je dopala;" reče Lipman, namignuvši netjaku, da poljubi vojvodinu ruku. „Postali ste dvorski tajnik."

O jest, Vaša navada — Vaša svietlost — viekovito je spominjanje na Vaša dobročinstva," tepaše netjak, pokloniv se kod svake rieči, ali namignuće glede cielivanja ruke, činjaše se, kao da nerazumije.

„Dosta, dosta," reče Biron porugljivim posmiehom. „Valja reći, vèrlo viešti govornik! Nije dakako Demosten; ali zato kreće perom, kao makar koi dèržavni popečitelj. Nama se i neće velikih govornikah. Osterman nalazi u njem mnogo sposobnosti za velikoga diplomata, a na njegovo mnenje može se ponješto i osloniti." (Bichler se pokloni do zemlje.) „U ostalom mi je drago," nastavi Biron, „da nižji činovnik samo onda misli, kad misliti mora, a ne kad mu se svidi. Ostanite, mladče, takov i nadalje, te nikad nezaboravite, da je čednost najveća kriepost dvorskoga tajnika, a jezik da mu je najvèrliji neprijatelj."

Polagano se Biron nakloni novomu dvorskomu savietniku, i dade mu razumieti, da je dokončan sasluh; a kad Bichler nespretno se poklonuvši otidje, i sabljom skoro stolac da neobori, okrenù se vojvoda k velikomu poviereniku i reče mu posmiehom:

„Vaš netjak, moj dragi Lipmane, vèrlo je neotesan, premda je više od godine danah vaš tajnik; ali će se s vremenom izblanjati na dvoru. Sad sam zadovoljan, jer je dokončan posao s Malorusom; ali ćete se i vi ukloniti, jer imam još važniju stvar za razpraviti."

„S tim misli Vaša svietlost Vašu razmiricu s naprasitim, neukroćenim, ali ne neukrotivim Volonskim?"

„Dà, on i jest čoviek čudnovate ćudi, njega nemože ništa ustrašiti, ništa zadovoljiti; on mi svagdie protuslovi; on mi se i u snu pokažuje kao Damoklesova sablja, koja se svaki čas može da obori na moju glavu.

Dok on živi, ja neživim, nemogu ni makac, ništovetna je moja snaga. — Je li, vi me razumijete, Lipmane?"

„Razumijem, valja ga stèrmoglaviti, da možete mirovati; ali tako stèrmoglaviti, da se nemože osviestiti. On je glava zaviere, koja se zaklè utamaniti sve tudjince."

„Bezobrazni buntovnici! — ali ću ih ja smotati. Pèrnjavi, smèrdeći težaci, moraju se nam za sve zahvaliti, a to im je hvala! Kèrsti vuka, a vuk ipak u goru. Cèrvi, stvoreni da gmižu, hoće da budu ljudi! Ali ću im dokazati, da je bolja i najgora mèrcina u konjušnici kurlandskoga vojvode od najboljega Rusa. Oni ni neznadu komu pèrkose; ovoga se puta neradi o Kulkovskom."

Biron dèrhtaše kao list od glave do pete, škèrbetaše zubima; ali se bèrzo snadjè i primetnù:

„Ali smo, ako vam se može vierovati, naišli i na slabost toga Akile."

Lipman nije nikad čitao Omira, ali se dosieti, što je vojvoda mislio.

„Vaša svietlost misli njegovu spletkariju s moldavskom knjeginjom. O prekrasno je ona sredstvo. Ja sam već prije rekao, da je moguće namamiti ga na tu udicu; a kad mi kažete o Vašim uspiesima, onda ću Vam kazati, što sam učinio."

Mi imamo sobaricu, koja kod knjeginje radi nama u prilog. Jučer mi donese jedno plemče pisamce od našega junaka na svoju milostnicu. Dà, stvar je dobro pošla, samo ju valja viešto upotrebiti. Valja da si češće dopisuju; mora im se dati prilike, da se kadšto sastanu na očištu, pa sám djavo bi se morao pačati, da u gniezdu neuhvatimo sokola! Onda valja —"

„Vas dovesti, ili i samu caricu."

„Dragi Lipmanė, vi lovite moje misli bèrže nego zaljubljeni poglede svoje drage. Carica ju obožava kao svoje diete, ona ju dèrži kao moći, da ju štite od zle napasti. Ona joj je zajedno i za igru, pa najednom doleti sotona u slici Volonskoga, te joj odnese to blago.“

Zlorado se zarumeni ugodnikovo lice.

„Do skoro će Vam dakle dopasti neviera u ruke,“ primetnù radostno valjani pouzdanik vojvode. „Ali da bude savèršena svetkovina, utamanit ćemo ga u palači. Ja ga dèržim za vèrlo opasna; ali ćemo i mi vieštački postupati, pa nek mi glava pane, ako neuzpiemo. Pomaže nam Ciganka, a zašto, nezna ni sama. Ona služi za podvodnicu, valja izraditi, da dolaze k ludoj knjeginji.“

„Dà, carici je drago, da joj se gata iz ruke. Odkad joj zviezdarski gatalac Buchner obeća krunu, muči profesora zviezdarstva, da joj gata iz zviezdah. Nešto je sasvim nova zviezdarski gatalac u suknji, pa zato ćemo i koristiti tu priliku.“

„A dobra stvar će uroditi dobrim plodom.“

„Lipmane, neima zlata, koje bi vam namirilo glavu, moram vas načiniti za popečitelja.“

„Hvalim Vašoj svietlosti, ali već jesam Vaš popečitelj, što više nemogu ni biti. — Još jednu: valja na sve ruke prosipati glasove, da je Volonski udovac, inače bi nam mogle potonuti naše namiere. Što sam u toj stvari mogao, sve sam već uradio.“

„Lipmane, u tom ću vas pomagati.“

„Za nieko doba valja mu suprugu uzdèržati u Moskvi; a to je lahko, jer vierni suprug i sam nam pomaže.“

„To i jest najpametnije, što možemo učiniti. Hodi, Lipmane,“ reče vojvoda posmiehom; „moram te poljubiti.“

Kurlandski vojvoda poljubi u čelo svoga poniznoga pomagača.

Ta milost ohrabri još većma Lipmana, pa zato i nastavi:

„Pa imate još i knjigu, koju gazdarica donese iz poslovnice Volonskoga. Kako se ono zove? zaboravih ime.“

„Poviestnica o Ivanu Napuljskom. Na kraju napisà neviera samo dvie rieči:“

„Ona! ona!“

„Moram reći, da je dobro prispodobio. Sam sebi meće konop oko vrata — a sinoć —“

„Stanite, moj dragi,“ reče Biron zlovoljno. „Moram reći, da me radi vas dogadjaj s bušama neugodno dirnù. Jadniče! u groznoj studeni pa morati piešice iz vučjega groblja —“

„Za me se nebrinite; za Vas sam spreman pèrkositi vatri i studeni; za Vas bi mojim pèrstima izkopavao mèrtvace, a žive zakopavao. Bilo je sve liepo i na dlaku pripravljeno, ali nam svu osnovu osujeti jedna buša, što za nama dodjè. Ta buša prišaptnù niešto domaćinu, i najednom okrenù se igra. K tomu još dodje i ta nevolja, da je brat Vaše svietlosti dovoljno lošo predstavljao zatočnika.“

„Moj brat će u zatvor, pa makar samo za oko. Volonski misli, da je uvriedjen, valja mu zadovoljiti. Ali bi ipak rada znati tu zagonetnu, dèrzovitu bušu, koja tako potanko zna za naše tajne. — Naše tajne!“ primetnù vojvoda začudjen. „Lipmane, valja znati, da to nesmije biti.“

„O! naći ću ga, pa makar izgubio koi pèrst desne ruke,“ govoraše Lipman. „Bog je sviedok, da ću mu se osvetiti za noćno tumaranje, i za golemi strah, što sam pretèrpio. On je zaslužio, da mu kliešta protegnu žile.

Ali sve to je ništa naprama našim uspiesima. Pade mi na um, Vaša svietlost, da je Volonski jučer o carici halakasto govorio. Nazdravivši za njezino zdravlje, zapieva de profundis."

„Zbilja! to će biti od učinka kod bolestne carice."

„A Vi —" primetnù Lipman keseći se i taruć si ruke.

„Mene poslà u pakao! Nečudim se, Lipmane. Ali ćemo ipak vidieti, tko će od nas dvajuh otići prije u pakao. Za sad ide sve po volji."

„Onda mi dopustite, blagostivi gospodine, da Vas molim za dvojaku milost."

„Dopuštam."

„Vi imate Vašega takmaca, a ja moga. Vaš je opasan, a moj goropadan. Suda radi na sve ruke, da nas stèrmoglavi. Kod njega je u sumnji nama odana planinka, pa se svaki čas boji nesreće. Valja ju spasiti, pa makar Volonskomu skuhali samo poparu."

„Ali kako? ona je njegova, jer je nevoljnikova žena."

„I o tom sam već mislio. Ali čekajte, milostivi gospodine, carica hoće silom da došali šalu s Kulkovskim: za njega se traži zaručnica u narodu."

„Ma to je kao voda na vodenicu: carica ju mora zahtievati za zaručnicu za svoje petdesetlietno plemče."

„Volonski nemože dakako zaniekati. Ali, Vaša svietlost, nevalja ni časa počasiti."

„Čim u palaču dodjem, odmah ću se zato postarati."

„Njezin sin — dopustite, da Vam o njem još koju rečem — njezin je sin dakako strašni ludjak, ali nam ipak revno služi. Tekar danas je vješto igrao ulogu „jezika."

„Pa što jošte?“

„Obećano mu je častničtvo, jer nam je za svetkovinu doveo stojaše.“

„Ja Vas opunovlašćujem, načinite ga častnikom.“

„Vaša svietlost, dočeo sam svojim viestima, a sad letim da radim; u Vašoj predsobi i čekaonici čeka množina gospode, da pozdrave svoje sunce.“

„Nu, nek čekaju; moj dragi Lipmane, uviek valja gledati, da veliku množinu nepeče salo, inače bi se posilila. Za zvekane valja spremati huku i varku, a za pametne ljude oštru strogost, pa onda ide sve kao po loju. Pošaljite mi Kulkovskoga, želim se malo zabaviti i prirediti štogod za njegovu ženitbu.“

Lipman pokloniv se do zemlje otidje, a Kulkovski dodje.

„Drago plemče,“ reče mu vojvoda; „moramo se dakle razstati?“

„Žao mi je, Vaša svietlost, da se odsele neću grijati na suncu Vašega lica. Do sad me to grijanje krieppljaše kao nebeska mana,“ odgovori petdesetlietno plemče, primaknuvši se vojvodi, da mu poljubi ruku.

„Zašto žališ?“ reče Biron, uztežući ruku; ali zakasni, jer ju Kulkovski uhvati i poljubi. „Budi uvieren, moj dragi Kulkovski, da te neću ostaviti ni na novom poprišću; a za dokaz moje milosti, kazat ću ti, što sam za te učinio. Ali me nenapastuj hvalom, jesi li razumio?“

Tèrbonja se pokloni koliko mu dopuštaše kulje i željno gledaše na svoga zaštitnika.

„O tebi je carica koješta saznala, radi česa bi bio zaslužio, da hvataš kune i modre lisice. Ali sam ja za

te molio. Ja sam napomenuo, da bi ti čitavu Sibiriju preturio tvojom tèrbušinom, ali da zato ipak nebi ni miša ulovio. Riečju, mi smo stvar tako priredili, da si kod dvora dobio novu službu. Ali plemče mlado“ — Biron zagrozi pèrstom — „ti si razuzdan, nevaljalac.“ — Kulkovski se pokloni koliko mogaše. — „Carica se boji, da ćeš biti opasan njezinim počastnim dvorankama, pa hoće, da te na sramotu oženi. Jesi li o tom što čuo?“

„Na svoja vlastita usta to mi kazati blagoizvoli Nj. veličanstvo.“

„Kulkovski, za te nadjoh zaručnicu. Nemogu reći, da je mlada i liepa, ili od velikoga roda: ali ja ti ju izabrah.“

„Neka Vaša svietlost zahtieva, da se oženim kozom, ja ću blažen biti, ako Vam samo zadovoljim.“

„Pèrvu dvoranku Volonskoga izabrah ti za drugaricu života.“

„Pèrvu dvoranku! —“ tepaše zapanjeno plemče.

„Dakako; za vieno doniet će ti moju naklonost i caričino oprošćenje za stare tvoje griehe. Ja znam, da su rieči „pèrva dvoranka“ okrenuli u grobu kosti tvojih praotacah, tatarskih kanah ili litvanskih knezovah. Oni će po svoj prilici zastariele povelje turnuti pred oči odmetnutoga potomka; ali je potomak na ciedilu, pa mora da uzme ponudjeno blago i obećani dodatak, jer inače bi se morao i bez toga oženiti.“

Dodje službujuće plemče i javi podkancelara Ostermana.

„Nek dodje,“ reče vojvoda. Onda se okrenù opet Kulkovskomu, te mu reče takvim glasom, da mu i kosti zamèrznuše: „Nu, svietli gospodine, imam li vaše privoljenje?“

„Neizmierna je Vaša milost," odgovori nesretni Kulkovski; „Vaša svietlost, ja ću ju uzeti."

„Nosite ovo," viknù Biron poslužnicima, kazavši na kèrpe, što na zemlji ležahu.

Ali ih preteče potomak tatarskih kanah i litvanskih knezovah; oboriv se na zemlju, pokupi dragociene kèrpe.

Vojvoda mu dotura nogom posliednju čipačku kèrpu.

LEDENA PALAČA.

POVIESTNI RUSKI ROMAN

iz sriedine osamnaestoga vieka

od

LAŽEČNIKOVA

Preveo

SPIRO DIMITROVIĆ KOTARANIN.

Dio drugi.

U ZAGREBU.

Narodna tiskarnica Dra. Ljudevita Gaja.

1863.

XV.

Takmaci.

Strašna li prizora! Oni se susretoše, pa se i udariše, sada jedan a sad drugi nadvladjuje.

Osterman, sin jednoga svećenika iz Bokuma u Vestfaliji, učio je na sveučilištu u Jeni, gdie jednoga druga na dvoboju tako gèrdno rani, da je morao tražiti utočište u dvoru velikoga moskovskoga preporoditelja. Petar I., spoznavši vieštim okom sposobnosti mladoga Niemca, načini ga plemićem i tajnim savietnikom. Osterman bijaše zahvalan prama novoj otačbini, on joj učini mnogu važnu službu. Njegova je zasluga, da pod ruskim žezlom ostaše baltičke pokrajine, koje se htiedoše izmaknuti. Velebogati vlastelin i u grofovski stališ uzvišeni podkancelar, znao si je sačuvati naklonost i blagohotnost dvajuh carah, dvijuh caricah, jednoga vladara i jedne vladarice, a pod vladom carice Ane Ivanovne bio je neka vèrsta uztege prama natiečnim strankama. Mudri, lagodni popečitelj, znajući za Bironovu vlast, radio je u potaji za niemačku stranku, ali se ipak javno neodupiraše ruskoj stranki, kojoj kolovodja bijaše zaslužni, plemeniti, postojani Volonski; jer uz njega stajaše dosta rodoljubah, koji bijahu spremni, da i glavu pogube za svetu stvar; a osim toga imao je čisto rusko ime, i stajaše kod carice u milosti. Osterman se dèržaše te prevèrtljivosti, dok nedodje u nuždu, da bira izmedju oba-

dvajuh takmacah. On je vidio, kako se zameće borba izmedju silničtva Bironova i rodoljubja Volonskoga; ali je i dobro znao, da se to rodoljubje neoslanja nego na niekoliko pèršljivacah, i da velika množina naroda ni neosieća rodoljubno čuvstvo. Narod i plemstvo bijaše u ono doba zakorielo u neznanstvu i robskom strahu, zato je u svojoj nevolji podlom ravnodušnošću i gledalo, gdie mu gube i hule najbolje branitelje.

Osterman je dakle znao, da u Rusiji nebijaše narodnoga čuvstva, i da ono malo rodoljubah igraju vèrlo opasnu igru; on osim toga još mišljaše, da će caričino nagnuće napokon pretegnuti na Bironovu stranu. Iz toga uzroka i dèržaše s Bironovom strankom, ali tako, da je po vidu proti prevèrtljivoj sreći zauzimao dobri položaj. Ali je pri tom zaboravio, da je u svakom čovieku ipak sakrivena klica narodnoga čuvstva, pa da je lahko bilo, probuditi rusko narodno čuvstvo u kćeri Petra velikoga. Podje li to za rukom, onda je carica mogla više razpiriti narodnu samosviest, nego samo na se oslonjeno družtvo rodoljubah. Ali Osterman mišljaše, da netreba više nego Jelisavu Petrovnu dèržati daleko od neposrednoga učešća na dèržavnim poslovima, a u tom se varaše. Tu je pogriešku sa svim platio, što je stekao za službe, koje je učinio caru i zemlji.

Osterman je čudni pojav u našoj poviestnici. Što je sve znamenita preko sebe preturio od kolievke u ubogoj župnoj kući u zapadnoj Niemačkoj pa sve do smèrti u Berezovu u Sibiriji! On položi temelj za velike družtvene preinake; ugovori saveze s kraljima i narodima, izdade zakone, koji obezbiedjuju budućnost Rusije, te dokonča svoje slavno, sjajno poprišće na ledenoj goleti u Sibiriji.

Bokum, Jena, Nistadt, Berezov! čudne li i pomenite staze života!

Ali se pustih, da me zanese sudbina jednoga od najboljih zaštitnikah ruske prosviete, koga još nisu dostojno po zaslugama uvažili, i koi još čeka poviestnika, da mu opiše život.

Vratimo se k našemu poviedanju.

Odlučni čas bijaše za Ostermana. Do sad je podupirao vojvodu kao ugodnika carice, koju je podkancelar dignuo na prestol; ali sad dodje radi Bironova nenasitnoga častoljubja u položaj, da mu utare stazu do prestola, ili da sasvim od njega odustane. U ovom zadnjem slučaju dobavio bi Osterman ruskoj stranki pobiedu, i dignuo bi Volonskoga na pèrvo miesto vlade i carevine. Osnovavši dakle dvostruku zadaću za naumljenu namieru, otidje k Bironu; do skoro se morahu sbiti udesni dogadjaji, a ovi opet naznačit mu stazu, kojom da udari.

Jedva što dodje kurlandskomu vojvodi, doleti plemče te javi, da vojvodu Jelisava čeka.

Vojvoda dade odgovoriti, da će zapovied odmah poslušati.

Popečitelj u haljkavoj odieći udaraše u oči naprama nagizdanomu vojvodi. Osterman se naslonjaše na štap, kao da bijaše slab i trudan.

„Kako ste sa zdravljem?“ upita ga Biron prividnim zabrinućem. „Kulkovski, dušek, klupčicu pod noge našemu vriednomu gostu. — Siednite na ovaj stolac. Zaisto Vas muče ulozi. — Skoči! dušek za nasloniti ledja!“

Staro plemče metnù klupčicu pod popečiteljeve noge, a za ledja utisnù mu dušek, te zasopljen otidje hujeći od napora. Popečitelj uzdisaše, zahvali se i uzgleda prama nebu, da mu nitko nebi u očima što čitao, te onda odgovori:

„Vaša svietlost zna za moje tielesne mane. Nemili ulozi! — A za nevolju slabe mi se i oči, do skoro ću još posve i ogluviti.“

„Vi zbilja sve i nečujete,“ odgovori Biron; „ali ćemo se ipak pomoći.“ — On se posve blizo domaknù k popečitelju. — „Slabi vid očijuh nadoknadjuje duševno oko, a to netreba naočalah.“

Podkancelar se pokloni, pogladivši pèrstima zlo češljane kose.

Biron nastavi dalje:

„Simson se podvèrgnù slaboj, ali lukavoj ženi, — duševna valja više od tielesne snage, — mili grofe, za Vas je zdravi i bistri duh od prieke potrebe, a osobito sada, gdie su vèrlo posleni naši neprijatelji. Ja velim: naši neprijatelji, jer ja moju i Vašu stvar dèržim za jednu te istu.“

„Dakako, Vaša svietlost,“ odgovori Osterman; „ja dèržim s Vama, pa sam Vam i iskreno odan. — O nemili ulozi!“ prekinù sam sebe, češući se po nozi, kao da mu bola neda govoriti. Napokon primetnù: „Dà, ja ću uz Vas čvèrsto dèržati, kao što se čestim radjanjem oslabljena vinova loza uzvije oko liepe, kriepke hrastovine.“

Vojvoda mu prijatno stisnù ruku.

„Vaša svietlost, od posliednjega našega razgovora, je li se što novoga dogodilo?“ pitaše podkancelar.

„Gospodine grofe, moram Vam priznati, da dan na dan sve to silnija i dèrzovitija postaje razdorna duša Volonskoga. Peruškin, Sumin, Kupšin, Jećukov i mnogi drugi sastavljaju rusku stranku. Podbadani djavolskom pobunom, gledaju da se domaknu k prestolu i da kod carice izrade našu propast; njihovo je geslo: „Smèrt svakomu Niemcu!“ Još nikad nisu radili tako složno i tako lukavo. Vi znate, kako sve mèrze, što

nije rusko; ali neznate, kako osobno mene mèrze. Do skoro neću uzmoći, da od naroda utieram daće; ruska stranka namierava nedati nikakva poreza, jer bi s tim načinom razorili svu dèržavnu zgradu, a za posliedice, koje bi iz toga proiztekle, ja bi im morao odgovarati; oni poviedaju plemstvu i narodu o mojoj okrutnosti, čitava sela bune pod izlikom, da sam u Rusiji nakanio uvesti drugu, nepravoslavnu vieru; kažu, da sam neznabožac, i čitava se sela preseljuju preko granice. Carica mora to saznati. Pomislite na budućnost nesretne zemlje! što će reći carica, koja nam povieri dèržavno kormilo? Što li će o nama poviestnica reći?"

Osterman pogleda prama nebu i stisnù ramena. On mišljaše: Nije mi do toga, što će poviestnica o tebi reći. Ali su pobunjeni ruski seljani kadri, da nas na kolac nabiju, kano niemačkoga liečnika za carevanja Ivana groznoga.

„Ako kaznim krivce," nastavi Biron; „onda kažu, da sam okrutnik, kèrvolok, Neron. Upotrebljenje zakona proglašuju zločinstvom; izvèršivanje ugovorah, uzdèržívanje savezah nazivlju izdajom! Vi znate, kako su pravedni poljski zahtievi glede naknade za prolazenje ruskih četah?"

„Tako su pravedni," reče Osterman, „kao iskanje mieničnoga duga. Pa hoće zbilja — Jao! moja noga!"

„Pomislite, dragi grofe," nastavi Biron; „ja, tobožnji gospodar zemlje, nesmijem o toj stvari ni da progovorim u dèržavnom vieću, dok si neosiguram mnienje vriednih, dobro mislećih prisiednikah. A tu stvar hoće naši neprijatelji da upotrebe proti meni kao tužbu! Moram reći, da se sramim kazati medju četiri oka, što po ulicama na sva usta govore: da ja, kurlandski vojvoda, koi iz svojih dèržavah i po milosti moje vla-

darice dobivam više dohodakah, nego što trebam, da ja, koi bi jednom riečju, jednim podpisom mogao imati milijunah — da ja iz puke lakomosti branim nevaljalu stvar!“

Plemče opet dodje i pomenù vojvodi, da ga carica u palači čeka.

„Reci, da ću odmah doći,“ odgovori malo sèrdito vojvoda.

„Zadèržavam li Vašu svietlost?“ upita ga Osterman mukom ustanuvši.

„Imam kada govoriti sa caricom,“ odgovori Biron; „a naš je razgovor zanimiviji, nego dogovaranje, koje me čeka. — Vi dakle vidite, dragi grofe, šta se svega moram bojati. Carica zna moje odanje, moju revnost za blagostanje Rusije. Ona mi povzdaje sve njezine tajne, njezine brige za njezino zdravlje, za budućnost carevine. Ah! kao i druge umèrle su krunom ovienčane glave. Da carica umre, kakvih bi bilo posliedicah! Ja ću s Vama kao prijatelj govoriti —“

„Vidit ćemo, što nam je raditi,“ reče podkancelar. „Hoće li zato dèržavno kormilo lasnije izpasti iz rukuh? Tko bi ga i mogao da dèrži čvèršćom i opreznijom rukom?“

„Bi,“ odgovori Biron; „morda pomoćju toli oštroumna prijatelja, kao što ste Vi. — Nu, još i sad sam spreman za popustiti —“

„Popustiti bila bi slaboća, Vaša svietlost — Vaša čast i Vaša slava — čast i slava carevine zahtieva od Vas tvèrdu postojanost.“

„Ja bi se bio žèrtvovao, kao drugi Horacio Cocles ili Decius; ja bi se u bezdan bio sunovratio, da je zahtievalo blagostanje zemlje. Ali da bi ja otišao, onda znam, da bi Rusija neizbiežno propala; Vi bi po mom odstupu za kancelara dobili razkošnika, koi u slasti

pliva čitave noći; koi, kao voznik preobučen, leventari po ulicama varoša. On neima samo neotesanih riečih, nego je spreman pobiti se i na šake, ako na sebi ravna gdie nagazi. On bi iz viećnice dèržavnoga vieća načinio kèrčmu, — a onda naopako po one, koji su niemačkoga imena!“

Na dvoru se iznenada porodi žestoki inat.

„Čujete li? njegovo je gèrlo — vidite, grofe, kako mi dosèrće, a neda se ni javiti. To sasvim nalići ruskomu seljaninu. A to je naš budući kancelar! Valja se i poklepakah bojati. Grofe, amo desnicu, je li, mi ćemo zajedno dèržati, složno raditi? ako ne, idem natrag u Kurlandiju.“

Posliednje rieči govoraše tiho ali odvažno.

Pomno slušaše podkancelar, dèržeći ugnutu ruku na uhu, samo da ni slovke neizgubi. Od časa do časa stiskivaše ramena, kao da žali, da mu nije moguće razumieti svaku besiedu. Ali kad vojvoda umuknù, stisnù mu prešno i žarko ruku, metnù pèrst na ustne, uzè opet svoju palicu i poče govoriti o ravnodušnoj stvari.

Na dvoru je Volonski zbilja govorio; ali prije svega valja nam kazati, kako je tamo došao i s kim je govorio.

* * *

Popečitelj, ljutit radi nepovoljna uspieha njegova pisamca kod Marijulice i sèrdit radi nemarnih pripravah za svečano otvorenje ledene palače, koracaše uz stupnje lietnoga dvorca.

Srete ga novi dvorski tajnik Bichler. Po svoj prilici je traljavi, sanjarski mladić od radosti radi svoga povišenja brojeći po stropu zviezde, taknuo Artemiju Petrovića.

„Zvekane!“ reče planuvši Volonski.

A kad vidjè, da niem ostadè zabezeknuti mladi Niemac, primetnù:

„Pa se neumije ni izpričati! Kakav gospodar, onaki je i mladji.“

Bichler zaplamti u gnievu, ali nereče ništa.

Razjarenje Volonskoga bijaše naviešćenje skore nepogode.

Htiedè da udje u čekaonicu; ali stadè da napried pusti grofa Münicha, koi ga stiže. On štovaše vele toga dèržavnika i vojskovodju, koi je baš tada za Rusiju ubrao nove lovorike; on vidjaše u njem razborna, za zemlju vèrlo koristna čovieka; on se po više putah ogledavaše s Bironom, a budući da je neizbiežno bilo i nadalje tèrvenje izmedju obadvajuh takmacah, tako je morao samo Volonski i Münich da postane caričinim ugodnikom. Osterman nemogaše računati na uztrajno štovanje svoje vladarice.

Münich se začudi na uljudnosti Volonskoga; uze ga prijatno za ruku i reče s posmiehom:

„Koliko znadem, dragi Artemija Petroviću, Vi rado neustupate nikomu prednost!“

„To je istina,“ reče ozbiljno Volonski; „ali vèrlo rado sliedim za mužem, koi je dika moje otačbine, i koi obećava, da će joj i nadalje podupirati slavu i blagostanje. Meni je neizmierna radost, gospodine vojskovodjo, da Vam ustupim prednost.“

To bijahu proročanske rieči.

„Ja sam Niemac,“ odgovori posmiehom Münich, uzevši popečiteljevu ruku; „a kažu mi, da Vi niste prijatelj tudjinacah.“

„Ja Vam, grofe, opet kažem, da me ljudi nerazumiju, da me ocèrnjuju. Ja jesam protivnik tudjinacah, koji neimaju ni duha ni značaja, i koji su si upèrkos

svoje nesposobnosti ipak sredstvom tajnoga kovarstva prisvojili pravo, da nas Ruse gule, na smèrt muče ili pomiluju. — Kažite slobodno i dalje, ako Vas je volja," reče Artemija Petrović pomno slušajućemu Kulkovskomu. — „Ali," primetnù koracivši u dvoranu; „da je tudjinac i Indijanac, ja bi ga gledao kao rodjenoga brata, da ljubi Rusiju, koja ga gostoljubno primi i hrani, i da novoj svojoj otačbini služi po snazi i saviesti. Vi znate, jesam li Ostermanu, popečitelju Petra velikoga, uzkratio ikad moje štovanje; ali ja prezirem pripuznicu, što pred služinčadi gmiže. Ja neznam ništa podlijega na svietu, nego tu služinčad naše služinčadi," — pri tom je Volonski kazao na stojeće osobe kraj stiene. — „Pogledajte samo te kao mačke vèrnčeće naravi, ta ponizna i kukavna lica. Recite im, da tèrbušice plaze, oni Vam neće ni časa počasiti, nego će kao cèrvi plaziti. Još im recite, da sinu, na majčinoj grudi ležećemu nejaču, strieljaju jabuku na glavi, a zato im ponudite Bironovu milost, oni će Vam potrošiti na snopove strielah, dok neudare u nišan."

Münich stisnù ruku Volonskoga, te ga opomenù, da bude oprezniji; ali plemeniti gniev popečiteljev na podlu kukavštinu ljudih poteče iz sèrca kao usjala láva, te moraše sve razoriti, što joj na put stadè. U takovom razpoloženju zaboravi na sve namiere, na saviete svojih javno radećih prijateljah, kao i svoga neznanoga prijatelja; on nemaraše za žive svejedno kao ni za mèrtve, niti za Macchiavella, koga se je brižno učio, niti za Sudu, koga je s pouzdanjem slušao.

Htiedoše ući, ali ih ustavi jedno plemče, jer moraše da ih javi.

„Žuri se," odgovori Artemija Petrović; „Münich i Volonski nisu naučili čekati, nisu—ni pred vratima ikoje carice."

Plemče otidje; ali videći kroz bravu, da je vojvoda s Ostermanom u živom razgovoru, vrati se natrag i zamoli vojskovodju i popečitelja, da malo pričekaju, budući neće da Nj. svietlost i podkancelara smeta u razgovoru.

„O! kad je tako," reče Volonski, „a mi ćemo i sami unići."

On otvori vrata od poslovnice i pusti napèrvo grofa Münicha. Plemče ih sliedjaše, da ih naknadno prijavi.

Prijatno dočeka oba gospodina kurlandski vojvoda, privoli ih da siednu, pogleda poprieko plemče i reče posmiehom k Volonskomu:

„Baš govorasmo o sinoćnoj Vašoj pustolovini. Bezobraznici! valja reći, pogèrdno je zlorabiti moje ime. Ako što jedan proti drugomu na sèrcu ima, onda se mogasmo očitovati, kao što se plemićima dostoji. Gèrda je sramota! što takva ja nemogu tèrpieti. O tom ću obaviestiti caricu. Ali prije svega doći će mi brat u strogi zatvor."

„Hvala, Vaša svietlosti, ja toga neželim niti nezahtievam," odgovori Volonski mrazno.

„Vi nezahtievate, ali pravda zahtieva," reče vojvoda; „ja neću poštediti krivce, pa makar mi bili i srodni."

„Ja mislim, da sam ih prisiljenom šetnjom po noći dovoljno kaznio," odgovori Volonski.

„Jeste, jeste," smijaše se Biron; „bilo je prekrasno. Gospodin podkancelar zna već za čitavi dogadjaj."

Ostèrman potvèrdi sve posmiehom.

„Ali Vi, grofe," primetnù obèrnuv se k Münichu; „Vi još zanj neznate, moram Vam poviedati."

„Ljubopitan sam čuti," reče Münich.

„Nj. gospodstvo dalo je sinoć odsanjkati i izkèrcati na vučjem groblju niekoliko glupih mladićah. Bagra

moraše piešice kući, a danas leži u postelji. I pravo im je bilo."

„Dopustite, da Vam prigovorim," primieti Volonski; „jedan je od gospode samo amo poveden i izkèrcan pred ovom kućom."

Biron, vidivši da mu je i brat ubrojen medju „glupe mladiće", primetnù porugljivo:

„A kao voznik bijaše preobučen Artemija Petrović. Valja svojim očima vidieti, da dobije čoviek ponjaće, kako našemu popečitelju liepo pristoji ta narodna ruska nošnja."

Taj odgovor izmami opet posmieh podkancelaru.

„Pravo velite, Vaša svietlosti," odgovori Volonski; „ja sam na se i u Persiji svratio oči; ali nitko nemože tvèrditi, da sam bio voznik a ne ruski popečitelj. Ruski bojari — ali ne pridošlice, nego urodjenici — ljube nedužnu zabavu, ali zato nezamaruju dèržavne poslove. Petar veliki dadè nam primier, a njegova prostodušnost metnula bi u čudo svakoga nezvanoga svojatača."

„Ja kažem, što ste Vi uradili, a ne što bi o Vašem mnienju morao misliti," odgovori vojvoda. „Pa tko bi se i usudio, zaniekati Vaše zasluge? Tà vi znate, da sam ih uviek kako valja uvažavao, a zadnja milost —"

„Milost je moje carice," prekinù mu Volonski vèrlo ozbiljno govor; „od koga drugoga nebi nikad ni uzeo nikakve milosti. Vi željaste, da dodjem, ali lje niste, da mojoj osobnosti opredielite vriednost."

„Bože moj, čudne li azijatske oholosti!" reče vojvoda. „Mi nismo u dèržavnom vieću, nego u mojoj kući; ako Vam se nedopada prijateljsko razgovaranje, onda ću Vam kao kurlandski vojvoda kazati —"

Izza ovih riečih, koje radi pretèrgnuća ostaše beznačajne, gledao je Biron grozno i oholo popečitelja; on je mislio, da će mu protivnik ustati; ali i Artemija

Petrović gledaše vojvodu istom oholosti, te mu odgovori studeno i ozbiljno:

„Ja u Kurlandiji neimam nikakve službe."

Birona ostavi razbor, pomaknuvši u ljutini svoj stolac reče:

„Nu, dakle ću govoriti u ime carice."

Volonski ustade i odgovori pokloniv se:

„Ja čekam na zapoviedi moje carice."

„Ona Vam iznova zapovieda, da se paštite gradjenjem ledene palače."

„Dapače," odgovori Volonski porugljivim posmiehom; „je li, Vaša svietlosti, u njoj će se svetkovati pir dvorskoga lakèrdijaša? O toj stvari već sam dobio zapoviedi Njezina veličanstva; danas su mi priobćene pismeno, i da se na dlaku izvèrše. Ja bi medjutim zamolio Vašu svietlost, da mi kod Njezina veličanstva izprosi za koristnu zemlji službu."

„Kad dobijemo kakvu zapovied," reče vojvoda malo spokojniji; „valja nam ju izpuniti, a ne ozivati."

„Koliko bi se na primier sretnijim cienio," nastavi Artemija Petrović; „da bi mogao u ičem pomoći ubogomu ruskomu narodu. Zna li na primier carica što od gladi? Zna li za potrebe njezina naroda? Ona po svoj prilici ni nezna za okrutna sredstva, koja se u vrieme težke nevolje upotrebljuju za utierivanje poreza. Vierujete li, grofe," primetnù Volonski, obèrnuv se k Ostermanu, „da kukavnomu prosjaku nesmiljeno otimlju zadnju kopeku, koju je prištedio za zalogaj kruha; da na snieg izmeću ljude, i da ih u cičoj zimi polievaju vodom?"

„To je užasno!" reče Münich. „Nije li moguće, dobaviti sirotinji posla, i na taj način polakšati nesnosnu nevolju? Slavni car Petar veliki neostavi li nam

toliko nacèrtah, da ih ni naši unuci neće dočeti! Šta bi na primier bilo koristnije od dobrih cestah? Za poduprieti takvu radnju, ja bi lopatom drage volje zamienio moju sablju. Ali dopustite, da Vas pitam Artemija Petroviću: u kom je predielu zavladala najveća nevolja?“

„U Malorusiji,“ odgovori Volonski pogledavši uništenjem kurlandskoga vojvodu; „tamo bi radi obćega blagostanja bio od potrebe oduševljeni dèržavni povierenik.“

„To je dèržavnikova briga, kod koga imamo sreću da se nalazimo, a on će zaisto sve upotrebiti, da obezbiedi sreću Rusije,“ reknù Osterman.

Volonski ga porugljivo pogleda ali on nastavi najvećom ravnodušnošću:

„U ostalom, koliko ja znadem, urodiše mu trudi najboljim uspiehom. Carica je naumila, da imenuje vèrlo duševna i valjana čovieka za hetmana u Malorusiji, koi će svojom sabljom doskočiti četovanju opasnih susiedah.“

Te licomierne rieči, koje se ticahu grofa Münicha, primakoše ovoga ponešto na Bironovu stranu; a ovaj videći, da mu podkancelar pomaže, odgovori grofu oštrije i ozbiljnije:

„Vierujte mi, da neima nevolje, koju Vam toli strašno opisaše; gospodin Volonski rado pušta, da ga varaju njegovi dopisnici.“

„Ja nisam diete niti žena, pa nedam, da me zavadjaju lažnim viestima,“ reče Volonski; „ja imam nepobitnih dokazah za moje tvèrdjenje, pa ću ih do potrebe i pokazati — ali jedinoj carici. Mi ćemo vidieti, što će reći Njezino veličanstvo, kad dočuje, da je radi zaostavšega poreza jedan skoro na smèrt izmučeni otac ubio svoju ženu i diecu; da je jedan drugi sve troje diece odveo u guduru, da se smèrznu, i da ih neostavi, dok se zbilja nesmèrznuše.“

„To su izmišljotine zloradih ljudih — klevete nemirnih pèršljivacah," odgovori Biron.

„Slušajte me, vojvodo," reče Volonski, skočivši sa stolca; „ja Vam se kunem pa sam i spreman mojom glavom zasviedočiti istinu mojih riečih!"

Po treći put od carice poslano plemče opet dodje i ponovi caričin poziv.

„Eto me odmah," reče vojvoda; „po treći put izvoli me carica zvati! a evo me zaustavlja sujetno riečanje."

„Vaša svietlost," reče Münich; „poruči po me, da govorimo o naknadi, koju imamo da platimo Poljskoj za prolazak naših četah."

„Dà," odgovori Biron; „gospodin podkancelar misli, da tu naknadu moramo platiti."

„To zahtieva čast carevine," reče Osterman; „ali ja bi rekao, da o tom govorimo u pèrvoj siednici; jer je ta stvar pobudila nieko negodovanje."

„Čast carevine!" planù Volonski. „Valja reći, da se bezsramno zlorabe te rieči! I ja ću reći, što o tom mislim, ja ću u dèržavnom vieću svejedno kao i pred istom caricom, i na svakom miestu na sva usta reći, da na izplatu naknade može samo poljska pristalica svietovati."

„Na rieč: „poljska pristalica" skoči Münich i Osterman. Ovaj jaukaše, da ga tište ulozi; obadva se gledahu mučnom, ali napetom pažnjom. Tako govoriti, još nikad se neusudì Volonski; on nemogaše da muči.

„Ludi dèrzniče! skupo će Vas stajati te rieči!" vikaše biesneći Biron; „hoće, tvèrde mi viere, i još vèrlo skupo!"

„O, Vi ste sám lud dèrznik!" odgovori Volonski.

„Carica Vas čeka," reče Osterman Bironu.

„Dà — idem,“ reče Biron, pokrivši obadvima rukama svoje goruće lice. — „Ja se nadam,“ reče, obèrnuvši se Volonskomu, „da se zadnji put vidimo u kući kurlandskoga vojvode.“

„To mi je vele drago,“ odgovori Volonski; „i ja drage volje preuzimljem dužnost, da za moga vieka neću nikad više kročiti preko Vašeg praga.“

Nepokloniv se otidje.

Odè takodjer i zapanjeni Münich i Osterman, jer nemogahu pomisliti, kakve će posliedice poroditi to riečanje. Grozno im zvučahu ljute Bironove rieči, a dok se s njim oproštahu, reče im više putah:

„Jedan od nas dvajuh odviše je svietu!“

„Dà, dà, jedan od nas dvajuh je suviše,“ opetovaše ugodnik, kad je sám bio, i lupnuvši rukom po stolu, nastavi: „jedan od nas dvajuh mora dakle zaglaviti!“

„Nadmenik i zasluži strogu nauku,“ zašaptaše čekaoci u dvorani, koji su razumieli jedan dio inata, kad je Volonski kroz čekaonicu išao.

On ih porugljivim uništenjem pogleda.

„Njegova svietlost!“ javi plemče.

To javljenje, opetovano više nego kroz stotinu gèrlah, doleti i do kućnih vratah.

Praćen od mnogobrojne pratnje, koracaše Biron kroz veliku čekaonicu, pozdravivši gospodskim sniženjem čekajuću množinu. Ali koju neizmiernu zahvalu steče za nagnuće vojvodske glave!

„Kako je pun milosti! — Kako veličanstveno koraca, kako li su mu duhovite oči! — Valja reći, rodjen je za vladara! — Prekrasni obrazac za dielaonicu velikoga slikara! Za njim manita moja žena.“

Ali jedan od prisutnikah usudi se tvèrditi, da je Petar veliki u očima umietnikah i ženah bio ipak liepši muž od kurlandskoga vojvode.

„Oprostite," odgovoriše mu jatomice; „car je imao liepu glavu, ali je kod Birona sve savèršeno."

U dvorištu stade šesteroprežna, pozlaćena kočija, strane joj sastajahu iz debelih, staklenih pločah. Od glave do pete mogao si u njoj vidieti siedećega vojvodu, uprav kao liepoga leptira, koga prirodoslovac čuva u ormaru od stakla.

Vojvoda siednù i mahom polieti od husarah i jezdećih lovnikah praćena kočija, a na čudo zablenute množine.

Dočim ugodniku zavidjaše množina za sreću, grizaše mu cèrv na dnu duše: neprekloni Volonski smèrtno ga udari u živac njegove oholosti.

„Mora poginuti," reče Biron škèrbetajući zubima; „pa bilo što bilo!"

Najednom mu padoše oči na papir, koga je na jednom od zlatnih gajtanah dèržala bačenčica.

Vojvoda popanù papir dèrhćućom rukom, kao da je slutio sadèržaj. Pomislimo, kako se moraše ljutiti, pročitavši sliedeće:

„Dèrži se, hudobo! Noćas je ukradeno Gordenkovo tielo, pa je ostavljeno na miestu, gdie se može naći, kad dodje vrieme, da ti se dokazom dokažu tvoja zločinstva. — Još više: Pobiegli su izvèršitelji zapoviedih tvoga pomagača, neboj se, neće ih naći tvoje okrutničtvo."

To pisamce je imalo baš onaj učinak, koi je pisac očekivao: užasno protèrnù vojvoda na zlokobnu viest i grožnju, uprav kao ljuti lav, kad hoće da razdrapa ulovljenu zvier, pa se prestraši od pietljeva kukurikanja. On zaključi, neodkriti od takmaca mu nanešenu uvriedu, dok nevidi, da će mu nakana sretno za

rukom poći. On je na sve ruke morao nastojati, da ukloni Gordenka, koi ga kao avet progonjaše.

Dočim Biron na novo umorstvo mišljaše, nakani se od pèrvoga opravdati.

On izmišljavaše najokrutnije kazne za Grosznota, koi ga neoprostivom nemarnošću dovede u toli opasni položaj. Voznici, poslužnici, svi, koji se mogahu domaknuti pozlaćenim kočijama, bijahu posvećeni kèrvolokovoj osveti. On se zareče, da će do potrebe i najužasnijim mukama naći kućnu uhodu, koi obielodani njegovo zločinstvo.

XVI.

U palači.

Dodje doba; ali nemogu da se sietim, neimam mojih spremljenih odgovorah; moj duh zabunjuje mi ljubav.

„U palaču!“ zaori Volonski svomu vozniku, ulazeći u kočiju.

Pri tom je mislio na malo zaboravljenu, svim milinama nadarenu Marijulicu.

„Morda ću ju opet vidieti, divnu Marijulicu, koju nemogu da si izbijem iz glave,“ mišljaše Volonski; „ja ću pomanitati, ako me neusliša.“

Radi mučanja liepe Moldavke, radi mnogobrojnih zapriekah, koje mu se protivljahu, uzplamti mu strast do tako silovita plamena, da se više nije varao o njezinoj veličini. Do sad je dèržao svoja čuvstva za prolazno opojenje ljubavi; ali sad je trebao samo pomisliti na Marijulicu, i mahom zaboravi, da je popečitelj i najveći rodoljub u prostranoj carevini, i sam sebi da izpo-

viedi, da zbilja strastno ljubi. Častne rieči: „čast i otačbina“ izgubiše kod njega svoje veličanstveno značenje, pa se i pokaja, što je do ljutine razdražio ugodnika, jer to bi mu moglo biti povodom, da ga odstrane iz palače. Nerazbornik! morda je u žilicama odrezao najliepši cvietak svojih nadah.

U trenutcima, kad bi na Marijulicu mislio — ali samo u tim trenutcima — bijaše Volonski spreman, da uzmakne neprijatelju svoje otačbine, ako bi ga samo taj neprijatelj pustio u posiedu ljubljenoga predmeta. Za tu cienu mogao je ugodnik bez bojazni upotrebiti njegovo usnuto rodoljubje, te po volji daviti, klati, mučiti, progoniti i izgoniti. Biron se slobodno mogaše nasladjivati na mukama svojih žèrtvah i opajat se kèrvju, Volonski bi mu dopustio. Suda je pravo rekao, da u njem neima dovoljne snage, da u Bironovoj osobi satare hudu sreću Rusije.

Kano sieverna ptica u mlačnom i mirisnom svibnju, tako i on se nija i gubi u svojoj Marijulicom napunjenoj misli. Duša mu još bijaše samo povèršina vode, u kojoj Marijulica, kano vila u bistrom vrelu, zèrcali svoju mladost i divnu liepotu; kao talasi toga vrela obuzimlju i njegove misli i žudnje dražestna ramena, labudov vrat; kao talaseće lice vode i on se uznosi do njezinih rumenih ustah, ljubi joj sladjane, polu otvorene ustne, nakvasuje liepe, cèrnomanjaste zavojke, te najposlie zastire joj tielo, kano Veneri starodavnosti, lahkim, mirisnim oblakom.

„Kočija je, preuzvišeni, već davno pod stupnjama,“ reče njegov poslužnik.

Volonski, prenuvši iz sanka puna slasti i razkoše, vidjè otvorenu kočiju, spušteni stupanj i svoga poslužnika, koi je gledao svoga u nuglu sgurena gospodara.

„Preuzvišeni, da niste bolestan?“ upita poslužnik.

„Nisam," odgovorì Artemija Petrović; „čini mi se, da sam malo spavao."

Dočim izlazaše, razljuti se sám na se i reče, da će odsele pametniji biti.

Ali upèrkos te nakane nimalo nemisli na doček, koi će kod carice naći; on misli jedino na Marijulicu. Sèrce mu kuca, kao sèrce mladića, kad se u sviet odtisne.

Udje u caričinu dvoranu. Dočeka ga Ana Ivanovna; nadje ju, gdie igra na biljaru — u zabavi, koju je osim jezdenja i gadjanja na nišan najvećma ljubila.

Jedva što Volonski udje, obtekoše ga dvorski lakèrdijaši. Ovi bijahu od različite dobe i nejednaka stališa. Ako se dobro spominjem, bilo je onda šestorica plaćenih dvorskih lakèrdijašah, medju kojima bio je već i novo imenovani Kulkovski. Nadalje Talijan Pedrillo, dvorski guslar, koi je našao, da je bolje biti dvorski lakèrdijaš, nego da ostane glasbar; Lakosta, portugezki žídov, koi je već na dvoru Petra velikoga obnašao to miesto pod pridievkom „Samojeda"; i stari Balakirev, koi je toli poznat bio radi svojih odnošajah prama preporoditelju Rusije, dokonča svoje poprište kao dvorski lakèrdijaš; obkoljen od svojih mladjih i sretnijih takmacah, morao je na sramotu zaustavljati svoje suze, te se smijati na sva usta. Ah! on igrà samo područnu ulogu; on je često žalostan, tuži se, kako ga tudjinci zlostavljaju, i samo onda nadje svoje grizljive pecavke i dosietke, kad je mogao, da im se ruglom uvuče u salo. Nije ni čudo da se tuži; zaboravljene su njegove službe, zastariele ruske šale i dosietke. Dodjoše pridošlice Niemci, Kurlandezi, Talijani, Portugezi. Lakosta i Pedrillo nose u zapučki Benedettov kèrst, koga je carica naročito za njih načinila — a on, dobro postavljeni dvorski nadlakèrdijaš Petra velikoga, nedobì

Benedettov kèrst, pa još nosi stari kaftan, koga mu je gospodar darovao 1720. godine.

I pravo ima, ubogi Bakirev, ondašnji lakèrdijaši kod dvora bijahu dobro plaćeni, ali se nemogu prispodobiti s onima od starih vremenah. Dosadne su dosietke na dvoru carice Ane Ivanovne, pa kako i mogahu peckave i duševne biti, kad je pecavka i duševnost mogla lasno da se pobliže spozna s Bironovim „Knutovićem".

Dosietka je diete bezbrižne radosti. Na dvoru carice Ane Ivanovne postao bi isti Jorick bogomoljac, premda je znao svojom šalom uzdèrmati mnogih bubrege.

Kad Volonski dodje, koga lakèrdijaši nemogahu tèrpieti, jer im nikad ništa nedarovà, nego ih strašno preziraše, poče Pedrillo i Lakosta vikati:

„O Volinka *) — tru-du-du!"

„Aha! neće vam se, hulje, da vam svira moja volinka!" reče Volonski. „To vam i vierujem, ruska je svirka i prejaka za vaše tikvurine."

Carica se, kao što rekosmo, igraše na biljaru. Pomislimo radost Volonskoga, kad vidjè, da se i Marijulica igra! Sama carica učaše mladu knjeginju, da odmah pri ruci ima učestnicu.

Kad Volonski udje, bila je Marijulica na igri. Došašće liepoga popečitelja ustavi joj kèrv po žilama, ona dèrhtaše i mienjaše lice. Ona mišljaše, da vidi dvostruke kruglice, biljar se u okolo kretaše; ona igraše i neshvati kruglicu, koju smieraše.

„Čudno li ga shvati!" reče smiehom carica;" valja reći, bit će mi na diku moja učenica." — Onda pri-

*) Tako se nazivaše u ono doba jedno vèrlo omilielo glasilo, a zajedno bijaše i natucanje na popečiteljevo ime.

metnù, obèrnuv se k Volonskomu blagohotnim posmiehom: „Eto gle! naš dragi popečitelj. Kako ste?“

„Hèrdjavo, Vaše veličanstvo,“ odgovori pobliedivši Volonski, jer je opazio knježičinu zabunu.

„Pravo velite,“ reče carica; „vidi Vam se i na licu.“

„Upèrkos svemu tomu ipak se požurih, da lateći se posla izvèršim želju Vašega veličanstva.“

„Je li, već se radi na ledenoj palači za pir moga maloga plemčeta?“

Na te rieči pokloni se Kulkovski tako duboko, da mu glava do koljenah dodje.

Pedrillo upotrebi tu zgodu, te udari druga po glavi, da dvorana zaori.

„Već sam kroz prozore vidiela, kako radnja napreduje,“ nastavi carica. „To mi je drago, i hvala Vam za dičnu revnost, koju pokazujete, premda ste bolestan.“

„Vaše želje,“ odgovori Volonski, „izvori su naše sreće.“

„Nesèrdite se, moja gospodo, ako vas kadšto obustavim od dèržavnih posalah, da zadovoljim moje hire. Dà, ja priznajem moje hire; ali vi znate, da stare, boježljive gospoje uviek imadu svoje male pohote. — Ali se tiešite,“ primetnù tužno; „moje vam neće dugo trajati.“

Ana Ivanovna govoraše tako tužno posliednje rieči, kao da je slutila njezino skoro skončanje.

Volonski htiede odgovoriti, ali ga preteče carica.

„Nerecite da hoće,“ primetnù ona, oštro ga gledavši; „Vi bolje znate nego itko drugi, da mi već pievaju *de profundis.*“

Volonski probliedi i htiedè odgovoriti; ali mu mahnù carica da muči, i nastavi dalje:

„Valja Vam znati, moj valjani Artemija Petroviču, da dobro znam razlučiti istinu od jedne čašom u ruci

ili u planuću gnieva izrečene šale. U ostalom je Vaša radnja bolji sviedok Vaše viernosti i odanosti, nego sve čevèrljanje, kojemi doušuju.“

Pruži prijatno popečitelju ruku. Volonski pokleknù na jedno koljeno, te poljubi iskrenim štovanjem caričinu ruku.

Toga časa dodje Biron.

Iz početka se činjaše, da je carica malo zabunjena, i pošto je došastnika mrazovito pogledala, obèrnù se opet k njezinomu popečitelju veleći:

„Vi se nedate po tri puta zvati; Vi dodjete, kao da Vas slutnja goni, kad mi se hoće da s Vama govorim. Vi možete uvieren biti, da nikomu neće za rukom poći, da me s Vama zavadi.“

Na taj prizor gledaše Biron podmuklim posmiehom.

Za dugim pomučanjem stade sad s lakèrdijašima, a sad s Marijulicom govoriti.

Zaigraše lakèrdijaši; oni morahu da razvedre caricu. Pedrillo uzporeda svoje drugove u jednu vèrstu kraj stiene, kano dieca svoje vojnike od papira, da im svi opanu, čim se pèrvi sruši.

Bakirev nehtiedè da se pokori tobožnjemu zapoviedniku; njega nemetnù u red i u vèrstu.

Pedrillo turnù krilaša svoje pukovnije, i svi dužimice oboriše se na zemlju. Kulkovski, ležeći takodjer na zemlji, moraše se radi svoje debljine smiešno kopèrcati, dok mu za rukom podje da ustane.

Carica se opet razvedri; njezin posmieh predje na gledaoce i na lakèrdijaše.

Balakirev, upitan za povod njegova neposluha, odgovori svojom suhoparnom smiešljivošću:

„Udje mi cèrv u mozag, a kad se na Rusa obori takva nesreća, onda neima cara kokoših, niti cara jastrebah, da izkljuju toga cèrva.“

Tu dosietku skupo je platio ubogi lakèrdijaš, jer Biron samo namignù, da ga na dvor odvedu, gdie mu odvališe toliko štapah, koliko je riečih izustio u odgovoru.

Na veliku radost Marijulice svèrši se medjutim i igra na biljaru. Odkad Volonski dodje, neshvati nijednu kruglicu, premda naprezaše svu vieštinu. Ovejana, sanjarična Marijulica postadè plaha i zabunjena kao dievojče, što malo prije izadjè iz dievojačkoga zavoda. Naravno, da je Marijulica izgubila.

Čudnovata bijaše uloga igre. Kao što stari, ruski knezovi imahu svoje pokornike, tako je carica i knjeginja Lelemikova imala svaka svoga učestnika, koi je za njih morao platiti.

Za svoga učestnika uzela je Marijulica Kulkovskoga a carica Pedrillu.

Budući da knjeginja izgubì, nenačinivši ma ni jednoga oka, zato je i morao njezin učestnik tri puta na sve četiri oko biljara plaziti. Ta kazna dopadè dakle Kulkovskoga.

Neizgubivši nimalo na licu svoje stalne, blaženstvom smijuće se cèrte, počè Kulkovski na sve četiri, uz grohotno ruganjè drugih lakèrdijašah, svoje težko, polagano putovanje oko biljara. I dobro je išlo, dok su ga dvonožci pratili; ali na što se nije mislilo, dodjè mu jedan učestnik u hèrtovoj slici. Dobro vidjaše milenče od caričinih pasah, da u dvorani neima za loviti zeca, niti ikakve lovne divjači, ali se na to nimalo neosvèrćaše, nego skočivši popadè ga za uho kao viepra. Siromah Kulkovski nemogaše nikako da veselim spokojstvom nastavi svoje putovanje; htiedè da ustane, ali ga hèrt neizpusti. Uz to vikahu lakèrdijaši, da još poldruga puta mora obići, a osobito Pedrillo veleći: da sam iz-

gubio, ja bi saviestno dočeo svoje putovanje; zato zahtieva, da i Kulkovski to učini.

I Kulkovski plazi napried; ali carica, htijući da ima plemče sa dva uha, zovnù hèrta, koi ga tekar na treće zvanje izpusti.

Kulkovski, koi je danas pun nesreće bio, ustadè kèrvavim licem.

Suze roneć prosila je više putah Marijulica, da se dokinu lakèrdijaševe muke; ali od velike buke i obćega smieha nečù se njezina prošnja.

Carica Ana svietovaše jedva izbavljenoga Kulkovskoga, da se sprijatelji s hèrtom, jer će mu to u prilog biti, ako knjeginja kad opet izgubi igru.

Dočim lovak trajaše, izčeznù u obćem veselju caričin gniev prama Bironu. Viešto upotrebi vojvoda prijatnu preinaku njezina osiećanja; stupi k njojzi, zamoli oprošćenje, bacajući krivinu na važnost dèržavnih poslovah.

„Da umirim Vaše veličanstvo glede riešenja njekojih važnih predmetah,“ reče vojvoda, „evo sam pogriešio; ali ruska poslovica kaže: gdie je gnieva, tu je i milosti.“

Lukavi dèržavnik znao je sve upotrebiti, eto i ruske poslovice, kad su mu u račun išle. Što je od poslovice očekivao, to je i dočekao; carica mu oprosti, ali pod uvietom, da o toj stvari medju njom i Bironom nebude više govora.

Dočim Ana Ivanovna iskreno s vojvodom niemački govoraše, došla je više putah na prozor, te gledaše na radnju ledene palače.

Biron upotrebi tu zgodu, da pohvali revnost Volonskoga u izvèršivanju caričinih željah. Ta hvala laskaše carici, koja opet od svoje strane upotrebi taj povod, da

ugodnika pohvali radi njegove pravednosti i nesebičnosti. Zatim izreče želju, da se ponovi sloga izmedju dva pèrva dostojanstvenika carevine; ona je svima dobra, ali jednomu od njih ustupljuje nieku prednost.

„Svaki mora imati što ga ide," reče Ana; „koliko ja znam, neimate ništa za dieliti."

Vojvoda, po vidu duboko ganut, bogmaše suznim očima, da bi Volonskomu odstupio svoja prava, ako bi carici ugodno bilo.

Ali dočim to na glas govoraše, zaklè se u duši, da se s Volonskim neće prije smiriti, dok god mu glava na stratištu neostane pusta. Pisamce, što u kočiji nadjè, uvieri ga, da još nije hora otvoreno raditi, pa zato i zakopa ljutu mèržnju, dok nedodje doba strašne osvete.

Videći Volonski s radošću, da je carica drugdie zabavljena, zaboravi na svoju razpru s Bironom. On se domaknù knjeginji Marijulici.

U rumenilu njezinih obrazah i u plamenu svietlećih očijuh, pokazà se u haremu nenaučena, nego od matere naravi kao najliepši dar dobiveni častni stid i ljubav, u koju bi se, da u njoj izgori, sunovratilo svako drugo sèrce.

Kad joj se domaknù Artemija Petrović, zaplamtiše joj oči niežnijim, iskrenijim izražajem, a strepeći joj ustne zatepaše:

„Jeste li zdravi?"

„Bio sam bolestan, vèrlo bolestan," odgovori Volonski; „ali ipak ne dovoljno bolestan, jer nemogoh umrieti."

Jedna suzica zasvietli na dugim trepavicama naše knjeginje; ona umiljato krenù glavicom, što je značilo: Nesretniče — ili bolje nesmiljeni prijatelju, bi li želio, da doživim tu nevolju?

Onda reče glasno:

„Kad što takova želite, morali ste pretèrpieti mnogu muku."

„Pa što mi i vriedi život," reče on, „kad mi pomoći nećete, da mu podnosim terete? Ali Vas htiedoh još jednom vidieti, još jednom se sunčati na milini lica Vašega, pa onda neka Bog medju nama sudi, ja nisam kriv. Zašto moraste u Petrograd doći i začarat me Vašim božanstvenim pogledom? Ja sam umèrli čoviek, a morao bi od mramora biti, da podnosim moje muke."

Marijulica neodgovori ništa; ali osloni zato opojene oči na Volonskoga. Strepeći metnù na prozor rubac; popečitelj opazi, da iz njega vire uglovi pisamca. Bijaše odgovor, što je jutros pisala, ali ga opet s Telemakiadom dobì natrag po viernoj, pametnoj sobarici.

Marijulica ljubljaše kao iztočanka; ona življaše samo u svojoj pèrvoj ljubavi, i sve se činjaše neizviestno i dvojbeno, osim uvierenja, da je na nju od providnosti upućen Volonski, ne kao mimohodeći gost, nego kao mogući gospodin, komu mora da bude viečna robinja, prijateljica, ljubeznica, supruga, komu mora da bude poslušna, koga mora da ljubi sa svom snagom mladjahne duše. Mogaše li dakle da neodgovori njegovo pismo? U ovom slučaju zaustavilo bi mladu Evropljanku sijaset predsudah i inih obzirah radi pristojnosti; ona pako, plemenita iztočanka, poboja se jedine ljutine i studeni svoga gospodara. Njezina ljubav neuzplamti malo po malo uz borbu i žèrtve, niti se ukorieni brižnim razmatranjem ljubljenoga predmeta i njegovih svojstvah — ne, ne, ona u jedan mah u plamenu buknù; Marijulica osiećaše iznenada, da ljubi, i da inače ni nemože ljubiti. Ona se s nikim neupusti u svietovanje; ona neupita ni razum, ni sèrce, niti ljude, niti knjige: odozgor joj dodjè ljubav, kao na raju carev ferman.

Ona je mògla samo jedno birati: ili sliepo sliedovati svoja čuvstva, ili umrieti. Nitko nesaznà, što je osiećala, svoje boli čuvaše za se bolje nego neznam kakvo blago; te boli nebi ona zamienila ni za krunu ruske carice. Ona je želiela, da samo za svoju ljubav živi.

Volonski opazi pisamce, i slućaše, da je odgovor; nemogaše ga uzeti, lakèrdijaši bijahu neprestance oko njega, pohotno mu vrebahu na rieči, poglede i najmanje micanje. Često se zaljubljenikom prekida razgovor, mieša riečima, koje samo oni razumiju. Volonski se zahvali knjeginji, što mu je opet omilila život, obeća joj ga sa svim posvetiti, te ju napokon zamoli za dozvolu, da joj po odgovor pošalje Ciganku. Uvieri ju, da se u Ciganku može slobodno pouzdati. Tako malu prošnju nemogaše da mu uzkrati.

Volonski bijaše preblažen i klicaše od radosti; on vidjaše sve kroz bridnik ljubavi, ali ipak nebijaše tako zasliepljen, da nije opazio, kako mu se primaknù kèrvni neprijatelj, mukli, previjani caričin ugodnik, kako se s njom šali i razgovara, kao da joj ni najmanji oblačić nepomuti njezino nebo, i kako se Ana Ivanovna radovaše radi bèrzoga pomirenja.

Carica siedjaše na siediljci od iste svile, kojom bijahu zastèrveni i zidovi sobe; k toj siediljci uzvodjahu velebnim sagovima zastèrveni stupnji. Na najgornjem stupnju siedjaše joj Marijulica kraj noguh.

„Liepa li i cvietna izgledaš, moja kćerce!“ reče carica, poljubivši ju u čelo i zagèrlivši jednom rukom.

Kod te prigode pomaknù se knjeginji cèrvena kapica; prosuše se smedjokosi zavojci.

O kako krasna bijaše! Carica ju gledaše materinom niežnosti i milinom, sakupi joj zavojke, omota ih dvaput oko tiemena, i najeri joj kapu po ruskom običaju.

Onda umiljenjem pogleda opet svoju Marijulicu, dèržeći ju za voljku.

„Milo, sladko diete!“ reče ona.

Zagledani u Marijulicu mučahu prisutnici; pače i lakèrdijaši prestaše sbijati svoje šale, kao da se pobojaše, da nepokvare dražestnu sliku. Kao mramorni kip stajaše Volonski; sèrcem i dušom klečaše u duhu pred Marijulicom, koju je proždirao s očima.

Carica opazi napokon popečiteljeve usjale poglede i reče, pokrivši rukom knježičino lice:

„Volonski, ako ste zlogledja, negledajte na moju milenicu. Vi gledate kao lisica, kad vreba na svoje plieno.“

„Oprostite, Veličanstvo,“ odgovori Volonski; „ali i ja kao drugi plaćam moj danak; tà, ni Vaše veličanstvo, kad pogleda na knjeginju, netaji svoje divljenje.“

Marijulica se još većma zarumeni, ali zato nezamieri velesiganje.

Medjutim se Biron zabavljaše s hèrtom, samo da i njega nezačara dražestna Marijulica, i da nezaustavlja Volonskoga na putu k propasti; ali napokon i on progovori:

„Vaše veličanstvo, oženite Kulkovskoga, i pustite mu načiniti bračnu kuću; ali mi se čini, da o njegovoj zaručnici nebijaše još ni govora.“

„O jest,“ odgovori Ana; „mi sami se potrudismo, da mu ju naljemo; ali ako našemu milomu plemčetu nebude po volji mlada, koju mu izabrah, onda mu dajemo vlast, da bira po čitavoj carevini, samo ne po našem dvoru, pa da uzme onu, koja mu se najbolje dopada.“

Kulkovski se duboko pokloni, metnù ruku na sèrce i očitovà uzdišući, da je izabrao, i dan i noć da misli na gospoju Podačkinovu, i da bi od žalosti umrò, ako mu se nedopusti, da ju uzme.

„O! che bella ceremonia!“ reče Pedrillo. „Corpo di Bacco! Zaručnik je širi od bačve, a zaručnica mèršava i dugonoga kao roda.“

„Iz njih neće biti dvojica, nego čudovište,“ primetnù Lakosta; „tri lakta duga zmijurina ući će u praznu bačvu.“

„Tko je ta razvikana Podačkinova, kojoj dopade tolika sreća,“ upita carica, hineći, da je zaboravila.

„Moja je nevoljnica,“ reče Volonski, dosietiv se, da je to Bironovo maslo. „Ali se čudim, kako je taj novi Pariz, ni neustavši sa stolca u čekaonici Nj. svietlosti, mogao odkriti zlato, koje se brižno pod zaklopom čuvalo.“

„Gospodine Volonski,“ reče carica; „ja se uzdam, da nećete pogubiti moje plemče, što Vam otima liepotu — kako se zove liepota, za koju se zaratiše gèrčki kraljevi?“

„Jelena,“ odgovori prešno Biron.

„Bože sačuvaj!“ odgovori Volonski.

„Dakle ćete mi ustupiti liepu Podačkinovu?“

„Veoma rado, Vaše veličanstvo.“

„Zahvali se, dvorski lakèrdijašu!“

Kulkovski se pokloni neizmiernom poniznošću, te se zaplete u pučinu zahvalah.

„Ta ženitba bit će po volji Vašega veličanstva,“ reče podmuklo Biron; „ali oko Vas ima slugah, koji su odavno oženjeni, ali još do danas taje.“

Čuvši Pedrillo te rieči, pade na koljena i reče glasnim jecanjem:

„Smilujte se, svietla carico! Ja sam pogriešio, ali mi darujte glavu.“

„Kako! u mojoj palači, bez moga znanja!“ reče Ana Ivanovna prividnom ljutinom.

„Il cuor mio je želilo," reče Pedrillo u smiešanom rusko talijanskom jeziku; „valjalo je da izprebijam, il cuor mio; ali sèrce nepodnosi tojagah. Ah! Vaše veličanstvo bilo bi mi zaisto oprostilo, da je vidilo, la mia cara; modre oči, sniežanu kožu — lahkonoga kao sèrna — Ah! valjalo je vidieti, kako se uz brežuljak penjaše; sam bog Pan*) bio bi se u nju zaljubio."

Ovo cèrtanje proprati Pedrillo strasću i očajanjem, jer sad metaše ruku na sèrce, a sad obraćaše oči k nebu.

„Ja stojim za istinu njegovih riečih," reče ozbiljno Biron.

„Ali tko je?" upita carica; „po cèrtanju mora biti da je plesačica."

„Nemogu kazati —" stenjaše Pedrillo.

„Govori, ja ću znati!"

„Mlada je liepota, stanuje u palači," reče Pedrillo.

„A njeno ime?"

„O, sad me opet strah popada — sèrce mi kuca kao malj, ali će mi se ipak darovati glava?"

„Njezino ime?"

„Ne, nemogu kazati!"

„Velim ti, kazuj ime!"

„Zove se — Galatea."

„Moja koza!" smijaše se Ana Ivanovna.

Pedrillo se baci tèrbušice na zemlju.

„A žalostnica," primetnù jadikujuć, „stoji osamljena bez pomoći svojim dvonjacima, štono jutros ugledaše la luce del giorno!"

„Ustani," reče carica smiehom; „sve ti je oprošteno."

„A Vaše veličanstvo premilostivo će blagoizvoliti, da posieti puerperu?" odgovori Pedrillo.

---

*) Pan, bog čobanah.

„Sad tekar dokučujem, kud vragoljak natuca," reče po našem ponjatju neslanom šalom razvedrena Ana Ivavovna. „On zna, da se po starom ruskom običaju kod takva pohoda donose kojekakvi darovi. Nu, nek bude; šala vriedi nagrade. Ja ti obećavam, da ću doći. Je li, vojvodo, Vi ćete me sietiti na moje obećanje?"

„Kako bi zaboravio zapovied Vašega veličanstva?" odgovori Biron.

„Ali danas zaboraviste i dva puta," reče smijući se carica.

Još se malo posmijaše radi Pedrillove šale. Onda se svi veselo razidjoše — možebiti osim Volonskoga, koi osiećaše šiljak oštroga noža, koga Biron na njega tèrgnù.

Kad se vojvoda kući vrati, nadjè Lipmana, koi čekaše da mu javi, da su Grosznota našli ubijena u njegovoj sobi. Zločinci da su po svoj prilici konjušari, koji su umakli radi Grosznotova umorstva.

Vojvoda dobro uvidjaše, da je opasno izliti žuč na Lipmana; zato je i slušao viest mirnom dušom, preporučivši velikomu poviereniku, da neprestane raditi na dogovorenoj namieri, koja mu više nego ikada na sèrcu stajaše.

Za Grosznota nadjè Biron desetoricu, koji ga dostojno izmieniše.

Petrograd se nelišavaše Grosznotah.

XVII.

Ljubovna mamura.

U sred poboja mišljaše vojvoda na svoj pèrsten, onda ravnodušan ostadè za bitku, te se činjaše, kao da je bio na drugačijem pozorištu. *„Opat“, od I. K.*

Ljubeće sèrce odhèrva pobiedu slavoljubnomu osiećanju, a ja suzama zamienjujem slobodu, koja mi toli draga bijaše, naprama neizviestnoj sreći. *Martinski.*

Volonski bijaše obećao, da će knjeginji poslati Ciganku; poslati po nju, bijaše mu pèrva briga. Ali bezplodna ostà sva tražnja. Želja, da dobije pisamce, što je u rubcu vidio, nedadè mu mira ni pokoja; za malim oklevanjem nakani za viestnika upotrebiti Trečakovskoga, ali mu zato nepovieriti tajnu. Po nesreći bolovaše sačinitelj Telemakiade na bolesti podlih dušah, na zavisti.

On [pisaše Artemiji Petroviću, da duševno i tielesno boluje, odkad ga suvremenici nepravedno pomeću za Lomonosova, štono je pievao pohvalnu piesmu na osvojenje Chotyma; i tekar onda da može stupiti u službu mudropojke i svoga mecene, kad mu dobavi stolicu riečitosti.

U ono doba imasmo vele malo književnikah, inače bi se bilo i sklopilo družtvo nesposobnih glavah, da piesnikovu geniju postrignu mladjahna pera *).

*) Mihajlo Vasiljević Lomonosov, sin jednoga ribara iz Holmogore u arkangelskoj guberniji; on se dèrži za ustanovitelja novije ruske književnosti. Pošto se je, pomagan od svojih zaštitnikah, učio u Moskvi, Kievu, a kašnje i u Niemačkoj, pobudi na se gore navedenom pohvalnom piesmom pozornost carice Ane Ivanovne. Skoro zatim postadè ravnatelj rudoslovnoga kabineta u Petrogradu, a poslie profesor lučbe i dèržavni savietnik. Umro je 1765. godine.

Razumije se, da je naduti Trečakovski dobio strogu ukoru od popečitelja; Lomonosov pako za pohvalnu piesmu dragocienu uspomenu.

Artemija Petrović nevidjè skoro Marijulicu; on se sasvim preinači; postadè tvèrdoglav, mušičast, razdražljiv, a osobito nemaran za svoje zvanje. On neslušaše Sudove opomene, nego ga do skoro sasvim ukloni. Ali neimavši nikoga, komu bi tužio svoje nevolje, opet ga pozvà, ali pod uvietom, da mu Suda nikad neprigovori, ako se što tiče knjeginje Lelemikove.

„Dotično politike," reče mu Volonski, „treba mi samo da dobijem geslo od neznana dopisnika. A budući da znadem, da me Marijulica ljubi, neću se opet samo razvedriti, nego ću i raditi. A taj dan nije zaisto više daleko. Carica je više putah ljuta na Birona; pred mojim očima očitovà mu svoje negodovanje. Zašto je zatajio uvriedu, kojom ga uvriedih? On ju nebi zaboravio niti oprostio, da neosieća svoju slaboću. Još koi dan nek je carica zlovoljna na Birona — onda netreba više nego jedna slovka, uspomena na prolivene suze, na iztočenu kèrv, i na pomoć pozvat će me Rusija. Onda, Sudo, sav ću se posvetiti mojoj dužnosti; onda ću i poginuti za svetu stvar, ako je od potrebe. Onda u mom sèrcu neće biti miesta za ljubav i prijateljstvo; onda ću se posvetiti otačbini, a na to ću se i zakleti, iztisnuvši iz sèrca sve svietovne misli. Ali, Suda, sada mi moraš popustiti; neimam više snage. Pusti, da se još naužijem sve zemaljske sreće; pusti, da još zavirim u angjeoske oči, i da se naslušam sladko-čarobnoga glasa! Ali kad dodje časak zriesni, neću, kunem ti se, Sudo, ni dlakom s miesta uzmaknuti — pa makar me na kraju puta čekalo i isto stratište!"

Suda klimaše dvojeći glavom. Drugo nemogaše ni činiti.

Kad je Volonski saznao, da je Podačkin postao častnikom, nezapitavši ga nitko za njegovo mnienje, onda je osiećao, da se nešto dogodì, o čem ništa neznaše; ali stisnù ravnodušno ramena i reče:

„Ako im se hoće, nek ga načine i viećnikom.“

Kad mu Suda poviedaše, da je u ledeni kip smèrznuti Gordenko zakopan na njemu poznatom miestu na obali Neve, i da je spreman izaći iz groba kao sviedok Bironova zločinstva, odgovori Volonski:

„Dobro je; ali pusti da miruje ubogi pokojnik, zašto ga još poslie smèrti uznemirivati?“

Kad dočù, da su Bironovi konjušari, koji ledeni kip donieše na obalu Neve, pobiegli na dobra Volonskoga, i da su spremni izaći kao sviedoci, reče Volonski:

„U dobroj je luci njihova ladjica; nek ostane tamo, i neka se paze kao oči u glavi.“

Jedne večeri dadè mu pred kućom jedan prosjak pismo, te izčeznù. Bijaše sastavak od Gordenka spisanoga izviešća, koi je Ciganka predala Lipmanu, i koi je ovaj izručio kurlandskomu vojvodi. To pismo bijaše za popečitelja dragocieno blago, jer ga dosad nikad ni nevidjè, dakle nemogaše ni znati za toli važnu tajnu. Artemija Petrović, premda se izpèrvice strašno radovaše, da je saznao za tajnu, ipak se malo i prestraši.

„Neće li ovo udesno pismo,“ mišljaše u sebi, „u odlučnom času razlučit me od Marijulice, kao što je i jadnoga Gordenka dovelo do užasne smèrti?“

Mišljaše li Volonski na svoju vojnu? Mišljaše; ali od koje vèrsti bijahu te misli? On dieljaše ljuti bojak u duši; on cienjaše njezinu dobrotu, štovaše njezin razum; on sám sebe gorko koraše radi svoje neharnosti, proklinjaše svoju slaboću, i — življaše ipak za jedinu Marijulicu.

Slika plemenite gospoje diraše ga u duši kao nemili sviedok, kao nesmiljeni tužitelj. Skinù sliku i obiesi ju izza stola, na kom je pisao. Pobojavši se njezina došašća, pisaše joj, da će skoro po vladinoj zapoviedi doći u Moskvu, i moljaše ju, da ga tamo čeka. Uz te laži vèrlo težko pristadè mu pero; čuvstvo mu se pobuni, kad dokonča pismo najniežnijim dragovanjem. S druge strane u težkom očajanju razbijao si je glavu, da nadje povod za razženitbu, i već je nastojao, da dobije naklonost niekih članovah od cèrkvenoga sabora.

Bezdietna bijaše uboga gospoja. Dovoljni povod za razženitbu, a on nebijaše ni onako pèrvi, koi je upotrebio toli važni uzrok.

Bezuspiešna ostadè opomena neznana prijatelja.

„Vaša ljubav za Marijulicu," pisaše mu taj neznani prijatelj, „Vas će zaisto upropastiti; Vaši neprijatelji znadu za tu strast, te ju proti Vama upotrebljuju kao opasno oružje."

Ali Volonski klimaše glavom i reče:

„Sve te mukle opomene dolaze od Sude. Dva božanstvena čuvstva mogu uzporedice živieti, ako je jedno ljubav otačbine; jedno je čuvstvo jako kao drugo. Kao što se zakleh, da ću Rusiju izbaviti od ugodnikova kèrvoločtva, isto tako tvèrdo sam nakanio dobiti Marijulicu. Za Rusiju kidišem rusu glavu, a Marijulica bit će mi nagrada za pobiedu."

Što je većma malaksao Volonski u takovom trenutku, sve to većma je popečitelju u prilog radio Suda i tajni pouzdanik; oni su gojili na plemenitosti njegova značaja osnovano uvierenje, da će domoljubje u odvažnom času nadjačati svako drugo čuvstvo, pa zato i upotrebiše svaku zgodu, da mu budu koristni. Velikom su vieštinom radili proti tajnim namierama mogućega i lu-

kavoga ugodnika; ali morahu sakrivati svoju tajnu radnju, jer Artemiji Petroviću nehtiè se što drugo, nego otvoreno ogledanje.

Prije svega valja nam ovdie navesti čudni dogadjaj, koi se dogodì iste večeri, kad je popečitelj vidio knjeginju u dvorani biljara. Volonski poviedaše viernomu Sudi svoje posliednje inatenje s Bironom, te se pokaja, da neposluša saviet svojih prijateljah. Iznenada čuše izza stiene u oblačnici dugotrajno skvičanje, a zatim i glasno jecanje.

„Što je ono?“ upita Artemija Petrović, skočivši sa stolca. „Zar se u mojoj kući neće još i ubijati? Toga me Bože sačuvaj!“

I Suda prisluškivaše neugodnom pažnjom.

„Nemogu da ponjam,“ reče on.

„Pomagaj! pomagaj!“ vikaše nietko. „Spasite me od djavola — pustite me da izdahnem kao kèršćeno čeljade!“

Volonski i Suda poletiše u sobu, iz koje mišljahu da čuju jaukanje; ali u njoj bijaše tako mračno, da se nevidjè ni pèrst pred očima. Čuli su samo disanje jednoga čovieka, koi je umakao iz jednoga ormara, što stajaše kraj stiene.

Donesoše svieću.

Podačkinova ležaše u nesviesti na zemlji; vlasi joj bijahu razčupane, a lice razgrebano.

Kraj nje stajaše na sva usta smijući se Cèrnac.

„Jesi li pobiesnio?“ reče Artemija Petrović; „staricu ženu, pa tako prestrašiti?“

„Nije žena,“ odgovori Afrikanac; „nego vieštica, pa i žalim, da odmah neodleće u pakao.“

„Što to znači?“ upita Artemija Petrović ozbiljno.

„Ja ću Vam kazati,“ reče Afrikanac. „Već odavno — ja i gospodin Suda — opazismo bezstidno šaranje ove vieštice. Čim tko u kuću dodje, odmah se ušulja u oblačnicu. Jednom sam za njom išao. Nenadjoh žive duše. Šta vraga, pomislih, gdie se je sakrila? Drugi put bio sam pametniji: kad opet unidje, gledao sam kroz bravu, te opazih, kako se u ormar uvuče, u njem je i ostala, dok neotidje nazočna osoba. Što vidjeh, to javih gospodinu Sudi. Za dobri glas poljubi me gospodin Suda veleći mi, da šutim, dok nedodje vrieme da govorim. — Zato Vašemu gospodstvu i nisam ništa kazao,“ primetnù Afrikanac, sipljuć iz očijuh vatru, dočim mu debele ustne pokazaše dva niza liepih zubah.

„Eh, kad je tako, oprosti, da se razsèrdih,“ reče Volonski.

„Eh, ništa zato, dobri gospodaru; ali slušajte dalje. Valja Vam znati, da je onomad gospodin Suda opazio pukotinu, koju su u stieni izza ormara vèrlo mudro načinili. Mi mišljasmo, da je ta pukotina u savezu sa nutarnjim od ormara. Mi si dobavismo ključ za bravu, pa kad se smèrknù, sakrih se bez znanja stare vieštice u njenu stražarnicu. Nadjoh pukotinu te se uvierih, da se razgovetno čuje i najtihanija rieč, koju Vi izgovoriste. — Medjutim donjuši stara kèrnja, da će se Vaše gospodstvo sa Sudom tajno razgovarati. Čuh Vas doći, i ona se uvuče k meni u njezinu stražarnicu. — Dobro mi došla, stara dèrljo, pomislih u sebi. Ali čim pritaknù uho na pukotinu, bocnem ju iglom u rebra. Budući da ju jako nebocnuh, nije zato ni marila; počeša se malo, te opet prisluškivaše. Sad ju bocnem rečenom iglom podublje u osušeno meso — neznam reći, bocnuh li ju na istom ili na drugom miestu. Ovoga puta vrisnù mèrvičak, ali zaguši bolu, prekèrsti se i šaptaše: Bog sa

mnom! Bezobrazna kèrnja neizdaje samo ljude, nego hoće da i Boga prevari. Pustih ju malo u miru; ali kad Vam razgovor postadè zanimiv, vèrlo zanimiv, popadoh ju za gèrkljan, te ju stadoh grizti i bosti. Sad, mili gospodaru, da Vam je bilo vidieti šalu! Za dlaku da nepuknuh od težkoga smieha. — Da je sad na meni," primetnù cèrnac, pogledavši grozno svoju žèrtvu, „ja bi joj na miesto igle urinuo nož u rebra — jedna šarena zmija bila bi manje svietu."

„Mèrtva je!" reče jedan od doletivših sluguh, koji Podačkinovu okružahu.

Budući da zbilja kao mèrtva ležaše, podigoše joj jednu ruku. Kao mèrtva kosturina pade opet ruka na prijašnje miesto.

„Po glavi ju polite vodom," reče drugi sluga.

„Pustite joj kèrvi," reče treći.

„Najbolje bi bilo, čvèrsto ju bičem ošinuti," primetnù Cèrnac.

„Vode — kap vode!" jecaše Podačkinova, videći, da savietovanje na dobro nesluti.

Volonski ju gledaše preziranjem, ali neodgovori ništa. Onda reče slugama:

„Bacite na ulicu staru ordulju, a š njom i sve njezine stvari, pa više ni rieči o njojzi. Ali odmah, na noge!"

„Napokon nadjosmo kućnoga uhodu, sad Vam je i u ruci," reče Suda, kad je bio na samu opet s gospodarom, i pošto se uvieri, da nitko neprisluškuje. „Ja bi rekao, da se Podačkinova uzme na strogo preslušanje."

„Ti bi ju morda i mučio, kano što Biron radi?" reče smijući se Volonski. „Nek ide k vragu, prošlo se nemože preinačiti. A o harnosti, koju mi duguje, nego-

veti ni rieči, dragi moj prijane; na svietu je jedna duša, prama kojoj sam neblagodaran, više nego itko živ prama meni."

Volonski uzdisaše, pomislivši na svoju suprugu.

Zapovied, da se na ulicu baci Podačkinova, ostà dakle jedina kazna, koja dopadè zaručnicu Kulkovskoga. Ali se ta zapovied i izvèrši nesmiljenom točnošću, jer odsudjena stara kèrnja bila je služinčadi već odavno na šuplju zubu.

Popečiteljeva uslužna služinčad izvuče silom Podačkinovu iz kuće, ali prije nego ju na snieg baci, izbi ju, pogazi i izruga. Starica se odvuče sa svojom pèrtljagicom, i kucnù na Lipmanova vrata. Brižno ju njegovahu u kući velikoga povierenika, a na to je imala pravo kao uhodnica, a sad osobito kao zaručnica Kulkovskoga.

Jednoga jutra jave popečitelju, da je nadjena Ciganka. Ali viestnik nije ipak za izviestno znao: bijaše njezin glas, njezin hod, bijaše, ako se može reći, i polovica njezina lica — pa ipak nije ona više bila.

Jedini Ciganin Vaso potvèrdi, da je to liepa Marijula. Ali neimaše kakva razloga obmanuti Volonskoga, da mu izmami kakov dar, ili da ga gdie iznevieri?

Volonski slušaše viestnikovo kazivanje lahko dokučinim čudom.

„Mora da je u zraku kakva tonja, jer se čini, da su svi ljudi pobiesnili," reče Volonski. „Dovedi ju amo."

Dovedoše Ciganku u poslovnicu, gdie je na samu bio Artemija Petrović. Jedno je oko pokrila visećim vlasima, a povezačom desni obraz.

„Jesi li ti, Marijulo?" upita Volonski.

„Jesam, gospodine," odgovori ona.

Volonski poznadè gèrlo i gledaše pomno na Ciganku.

Viestnik imaše pravo; to nebijaše više liepa, umiljata, slikovita Ciganka.

„Dà," odgovori na pomno gledanje, kojim ju Volonski upèrkos njezine rugobe gledaše; „dà, dopade me nesreća: ošurih lice vrelom vodom. Možeš li me sad poznati?"

Jezik joj dèrhtaše, podignù povezaču i ukloni kose. Obraz joj zastirahu cèrvene piege i duboke brazgotine. Artemija Petrović nemogaše da gleda strašno vidjenje, nego se odvrati.

„Evo ovo je," primetnù žalostnim uzdahom, „toli slavljena liepota."

Volonski mahnù rukom, a Marijula spusti opet vlase i povezaču.

„Marijulo," reče popečitelj sažaljenjem, „netrebam tvoje liepote, ali trebam tvoj razbor i tvoju viernost."

„Već sam Ti rekla, moj dragi i dobri gospodine, da će mi sreća biti, Tebe služiti," odgovori Ciganka dubokoumnim čuvstvom.

Volonski joj izpoviedi, da ljubi knjeginju Lelemikovu, i da ona njega ljubi.

„Dalje," reče ona.

„Ja joj pisah; gotov je njezin odgovor; ali smo ogradjeni od zasiede i neviere, ona se nemože u nikoga pouzdati. Ti moraš otići u palaču, ti moraš s Marijulicom govoriti i donieti mi njezino pismo."

„Hoću sa tristah radostih," odgovori Marijula strepećim glasom, jer joj se izpunjava goruća želja: ona će vidieti od sèrca diete, bit će posrednica izmedju Artemije Petrovića i Marijulice — pomagat će joj, da dostigne sreću, ako ju zbilja ljubi Artemija Petrović — morda i spasiti, ako ju samo vara.

„Ali," primetnù moleći; „samo pod jednim uvie-

tom bit ću Ti robinja. Ja ću Ti pomagati sa svom snagom, sa svom viernosti, ako mi obećaš, da — " ovdie zapè — „ako mi obećaš, da nećeš prevariti jadnu siroticu. Ona neima roditeljah a iz daleka amo dodjè. Nemoj ju poružiti, Artemija Petroviću! Boj se Božje pravde, uzmi ju za ženu."

„Uradi ono, što ti rekoh," odgovori smijući se Volonski; „a za drugo će se brinuti pop i provodačica."

„A što sam ja?" reče Ciganka; „nisam li ja provodačica? Ja na duši imam puno griehah, pa zato me Bog i pokara. Mi smo dakako samo Cigani, ali mi znamo Boga, pa ga se i više bojimo nego vi velika gospoda. Za me je nastalo doba, da pošteno živim, pa zato i neću podupirati zle namiere. Ti ćeš ju oženiti, je li tako?"

„I te kako," reče Volonski.

„Zakuni se."

„O, tvèrdoglavko!"

„Zakuni se, ili Ti neobećavam ništa."

Volonski mišljaše, da zakletva neima osobite vriednosti, ako se Ciganki zakune.

„Nu," reče on; „ja ću se zakleti kad već hoćeš."

„Zakuni se svemogućim Bogom!" reče Marijula svečanom ozbiljnosti, dočim ga skoro grozno gledaše.

„Zaklinjem se živim Bogom!" reče on; „da ću ju oženiti, ako mi dopuste."

„Tko bi Ti mogao zabraniti?"

„Carica, na primier."

„O! bojari mogu od nje sve izprositi, ako samo zbilja hoće. Spomeni se, da Bog krivorotnika kazni!"

„Marijulo," reče Volonski prisiljenim posmiehom; „ti bi bila kèršna propoviednica."

„Strah od Božje kazne čini da sam riečita," reče ona. — „Dakle ostaje što zarekosmo: Ti ćeš dobiti gospoju; sirotica dobra, bogata, odlična muža — a meni ćeš za pèrvi poljubac darovati zlatom izvezenu koprenu Ja ju trebam, oslanjam se na Tvoju vieru. Ja ću sirotici iz daleke zemlje biti prava mati, tà ljubim ju kao da mi je od sèrca diete, ja ću ju sretnu učiniti. Ah! i mene je zaveo liep, odličan gospodin, kao što si Ti gospodine —" Marijula si otrê suzu. — „Jednom ću Ti kazati, ali nije tomu još doba. Ja nisam ovdie da cvilim, nego da radim. Ja čekam na Tvoje zapoviedi."

Dozvaše Cèrnca da u palaču odprati Marijulu.

Volonski, opetujući svoju molbu, htiedè joj darovati zlatan novac; ali ga Ciganka oholo odrinù.

„Ne, ne," reče ona: „što je urečeno — koprenu liepu zlatom izvezenu povezaču!"

XVIII.

Odaslanica.

> O Bože! njezina mati, rodjena mati pruža joj u ruke smèrtno orudje; vodi ju na kraj strahovite bezdani. Misli ona, da ju vodi na svatbu, na ljubavnu sreću.

Kad se čeka na pèrvo dragino očišće, onda lje nemože, da većom razkošnom slašću omamuri sèrce, nego Ciganķino čekajuć na sastanak s Lelemikovom knjeginjom. Skoro da se neosviesti od težke radosti, veselja i jedva izčekane sreće, gdie će vidieti i govoriti sa svojim dietetom. Dà, odahne, na putu moraše često stati.

Sprieda koracaše Cèrnac. — „Hodi, te se neboj,“ reče on kažući na vrata od palače.

Dočim se kadšto ogledavaše da ju ohrabri, vodjaše ju kroz čitavu rulju poslužnikah preko niekoliko stepenah i hodnikah.

Bijaše skoro devet satih prije podne, ali se činjaše, da u palači sve još driema.

Marijula je odkrila lice, jer se nebojaše, da još priliči Lelemikovoj knjeginji.

„Kud do vraga vodiš tu gèrdu ženetinu?“ upitaše Cèrnca niekoji ljubopitnici.

„Kud moram,“ odgovori Afrikanac; „bèrzo ćete ostariti, ako za rana sve saznate.“

Niekojim drugim opet reče, da je glasovita metačica karatah, koju k carici vodi na vojvodinu zapovied.

U jednom triemu, gdie su na pèrstima išli, reče Afrikanac jednomu poslužniku, da mu dovedu mladu Afrikanku, koju su s njim u Evropu doveli. Ona dodje.

Mlada, liepa Afrikanka nosaše bielu, vunenu odieću, njezin nakit sastojaše iz djerdana od koraljah. Prijatno pozdravi svoga zemljaka, i na njega se skoro nježno nasmija.

Nikola — tako se zvaše Cèrnac — reče joj u svom jeziku niekoliko riečih; onda mu mahnù, da ju spratilicom sliedi.

Idući časak po dugom hodniku, otvori Afrikanka vrata, te zavirivši u sobu, reče:

„Nietko bi rada s knjeginjom govorio.“

„Tko je?“ upita iz nutra ljubki glas, koi protèrnù sve žilice u Ciganskinom sèrcu.

„Jedna Ciganka,“ odgovori Afrikanka.

Jedva što izusti rieč „Ciganka,“ zašuštaše u nutra tihi, lagani koraci.

„Unutra! unutra!“ zovnu se izza polu otvorenih vratah.

Cèrnac i Cèrnica odstupiše na stranu, da se razgovaraju o svojoj postojbini i da ložničarku zadèrže, koja idjaše po ručak za knjeginju.

Koliko mogaše sakrì Marijula svoju gèrdobu; ali u nemiru zaboravi, da skopča povezaču, koja joj zastiraše polovicu lica, i tako joj knjeginja ugleda lice.

Od straha nehotice ciknù, uzmaknuvši se niekoliko koračajah.

Marijulica se obèrnù k Cèrncima, da vidi, jesu li zbilja blizo, ako bi ih do potrebe trebala.

Toga časa na sve zaboravi, pa i na svèrhu Ciganskina pohoda.

Sve vidjè i dokuči Marijula. Taj prizor bijaše za nju neizmierna bol. Da neopane, nasloni se na vrata, i obadvije knjeginja, i Ciganka, stajahu na istom miestu: ova moleći, da joj oprosti gèrdobu, a ona povladjivajući svoje gadenje.

Napokon se obèrnù Marijula prama knjeginji tako, da joj pokazà zdravu stranu lica. Liepa strana pomiri ju s mladom dievojkom.

Napokon progovori Marijulica.

„Što ćeš, draga ženo?“ reče ona.

„Vi već znate, liepa gospojice,“ odgovori Ciganka dèrhćućim jezikom; „radi čega me Artemija Petrović —“

Marijula zapè, ili bolje, bijaše zaustavljena, jer na sladjanu tu rieč minù Marijulici strah i bojazan, te razširivši ruke sunù na Ciganku, kao da ju želi na sèrce stisnuti.

Ali pomisli da se nedoliči, da neznanici povieri tajnosti sèrca.

Zarumeni se i odgovori:

„On te dakle poslà? O kako si dobra! — Hodi, siedni. — Reci, nisam li te uvriedila?“

Marijula upotrebi ganuto čuvstvo, da se domakne knjeginji. Pri tom joj gledaše u liepe oči, uprav kao pas, kad ga gospodar izbije, da mu u očima vidi, čega se ima nadati.

„O niste," reče ona; „Vi — mene uvriediti? ne, to nije moguće — Artemija Petrović ima pravo: Vi ste liepa i dobra."

Jednim okom gledaše sada liepotu svoje kćeri: cèrne oči, duge, gojene vlase, pravilni obrazac lica, rumene ustne, smielo dèržanje, vitki uzrast. A u misli joj na hiljade putah poljubi vrat, pleća i ruke. Zatim se razžalosti, jer nemogaše ponjati, da je ova liepa, svakom zemaljskom srećom ogradjena knjeginja zbilja ona uboga, malena, zapuštena, izgubljena, dronjcima zamotana Ciganka Marijulica.

Da nije ona!

Ali jest ona; to potvèrdjuje, da sasvim naliči niegdašnjoj Marijuli.

Kad bi se na knježičinim cèrtama opet pomolio oblačić straha ili bojazni, onda joj trebaše samo da izusti Artemijevo sladjahno ime, pa se je mogla domaknuti kćeri, i ljubiti divnu ručicu. Neizrečena je to sreća za majčino sèrce! Sladka nagrada za pretèrpljene i buduće jade!

Žalim te, jadna ženo," reče Marijulica. „Zašto ti je izgèrdjena polovica lica?"

„Kazat ću Vam, liepa gospojice. Imala sam kćercu od šest godinah; planù kuća, htiedoh spasiti svoje hranče, ali padoh na goruće bèrvno, te izpèrlih polovicu lica."

„Požar! požar!" reknù Marijulica, kao da joj u duši proniknù davno spominjanje. „Gdie je to bilo?"

„O daleko od Petrograda. Tu zemlju nemožete poznavati; bilo je u varošu, koi Jašom zovu."

„I ja se u Jašu rodih,“ odgovori Marijulica. — „I ja sam spašena iz požara,“ mišljaše. — „Mi smo dakle zemljakinje,“ primetnù ona.

„Ako je tako, liepa knjeginjo, onda mi možeš biti mèrvičak dobra. Ja sam dakako uboga Ciganka, ali smo obadvije iz jedne postojbine —“

„O jesmo,“ odgovori Marijulica; „bit ću ti od sèrca dobra.“

Uzè Ciganku za ruku i dadè joj miesto kraj sebe na siediljci.

„Poviedaj dalje. Ti rečè, da si spasila kćer.“

Marijuli se htiedè govoriti, ali se poboja, da nekaže odviše.

„Nisam,“ odgovori ona; „nisam ju spasila — ona je izgoriela, nemogoh joj jadna ni kosti naći.“

Niz knježičino lice potekoše dvie suze učestnice.

„O, sad jadna ženo možeš slobodno odkriti svoje lice,“ reče Marijulica; „nebojim se više. Bijaše li ti ono jedinica kćerca?“

„Bijaše jedinica, liepa gospojice; vèrlo Ti je naličila. Oprosti da to kažem, ali je istina, nemogu da mi ostane na sèrcu.“

Marijula poljubi sad opet knježičinu ručicu.

Marijulica joj dopusti i poljubi Ciganku u obraz.

Ali je ložničarka mogla doći pa im razpèršiti razgovor. Ali je dovoljno bilo za materino sèrce, da je opet ugledalo svoje diete, i Marijula sieti knjeginju, zašto je došla.

Knjeginja izvadi iz njedarah vruće, mirisno pisamce.

„Evo pisma,“ reče ona; „dajem ga tebi kao svoje oči.“

„Osim Tebe i mene neće živa glava što znati,“ odgovori Marijula.

I pošto je božji blagoslov sazvala na knjeginju, otidjè opojena od radosti.

Preblažen bijaše Artemija Petrović, vidivši žudjeno pisamce u ruci. U radosti sèrca bio bi Ciganku zasuo zlatom i dragim kamenjem.

Knježino pisamce sadèržavaše sliedeće:

„Zorom u ponedieljak. — Vi želite odgovor na Vaše pismo! Evo ga. Sve, što imam, u njem ćete naći: moje sèrce, moju dušu, sav moj život. Nisam dugo mislila, bi li, nebi li Vam odgovorila; moje sèrce, Vaše muke, sudbina me morda na to nanuka.

„Vi hoćete znati, da li Vas ljubim. Da mi ništa nebrani, da mi na dnu duše nevlada nieka plahoća, koju nemogu dokučiti, već odavno bila bi Vam rekla: Ja Vas ljubim. Kadno Vas pèrvi put vidjeh, zauzè mi sèrce čuvstvo te ljubavi, a odtad sve to većma se ukorieni. Čini se, da to sudbina zahtieva, i ja joj se pokoravam. Spremate li mi Vi neizrečenu sreću ili bezkonačne muke, ja nemogu niti ću zaigrati pèrvu, a drugim neću se uklanjati.

„U isti dan rano. — Naumih Vam poslati odgovor u knjizi moga učitelja u ruskom jeziku, ali ju bijahu već odpravili. Viečna šteta! Što ćete Vi misliti? Suza mi suzu sustiže.

„Zorom u utorak. — Ti si mi pisao, da ćeš umrieti, ako Ti neodgovorim. Eto vidiš, da sve radim, što Ti sèrce želi. Hoćeš li mi sad živieti, moj dragi? Hoćeš li još da umreš, moj angjele?

„Zašto nemogu da pogodim Tvoje želje? Uzmi mi život, ako Ti je od potrebe; ja bi Ti drage volje i sto životah žèrtvovala.

„Ja te tîkam, tako je kod nas običaj. O kako je sladjahno to milozvučno tîkanje! I Ti meni tako piši.

„U sriedu. — Neima još nikakva glasnika, a Tebe nevidim. Nisi li morda bolestan? Neće mi se da pitam druge ljude. O! sad znam, kako je sladka a zajedno i strašna ljubav.

„U večer. — Piše Ti dievojka, a što Ti piše? Znam dobro, da nevalja po ruskom običaju. Stid me je, kad pisano čitam. Rekoše mi, da se smèrtju kazni ovakvo pismo; ali ja zato nemogu odolieti, moram Ti pisati.

„Pitala sam moje prijateljice, koja je najsladja rieč od mila u ruskom jeziku. Rekoše mi, mili golube. Tim imenom ću Te zvati, jer milijega ja neznam. Morda me varaju, ili nisu nikad ljubile, kao što ja Tebe ljubim. O, kojih sladkih riečih mogla bi naći u turskom jeziku!“

* * *

Valja potražiti u riečniku ljubavi, pa će se naći kod rieči „pismo“, da pèrvo ljubezno pismo nije do vieka nikad zadnje, pa makar se u njem i reklo, da jedno drugom neće nikad više pisati. Kad se jednom niz obronak baci klupko pisamah, onda se kotèrljajući samo odmota, dok teče samo lakat svile, ili dok se dobro nezauzlani konac neprekine. Tako i medju našim milencima trajaše dopisivanje dovoljno dugo. Volonski je svojim ljubavnim bogmanjem oteo knjeginji mir i pokoj. Za nju bijaše odviše, da bez prestanka na njega misli; ona htiedè, moraše ga uviek vidieti i slušati; ona samo u njem još življaše, i pokoriv se njegovim najtišim željama, postadè njegova robinja; jedan pogled iz njegovih očijuh mogaše ju razveseliti ili raztužiti.

Taj pogled! postadè joj vodjom života, upraviteljem njezine sudbine. Znala je, da joj je duša prosta od krivnje, ali iz pisamah Volonskoga predjoše joj u mašte i

sèrce sve domame zlotvorne strasti. Sladki otrov prodjè joj u sèrce i žile, ona stajaše na kraju bezdani.

A on! On življaše u vieku, u kom se slavjaše zavedenje nevinosti, u kom su običaji vladara i razuzdanja ugodnikah izpričivali takove prestupke. Izopačen obćim razuzdanjem i povladan od nesretne strasti, nemišljaše Volonski na ništo drugo, nego na uživanje, koje mu obećavaše njegova ljubav, saviest mu umuknù, na Boga zaboravi, u mamuri skova u njegve volju, a razbor ušutka.

Marijula donosaše pisma. Volonski i Marijulica nastojahu oko toga, da joj nadju u palači miestance. Dakle rodjena mati, uzdajući se na obećanje braka i na zavodnikovu zakletvu, podupiraše opasne strasti svoje kćeri; ona je radi Marijulice žèrtvovala svoju liepotu, još bijaše spremna, da joj žèrtvuje i život. Morda još mišljaše, da će biti pri ruci, da sačuva čast svoje kćeri. Tako Marijulici omili Ciganka, da joj siedjaše na krilu, da ju gèrleći milovaše, da joj kose i povezaču popravljaše, dok joj nesakrì izgorielu stranu lica. Marijula, zanešena materinim čuvstvom, nazivaše ju najsladjim imenima. „Ljubi ga, liepoga Volonskoga, on će Te sretnu učiniti; ali prije vienčanja nedopusti mu ni najmanje slobodice; poljubac — i ništa više, inače si propala.“

„O moja draga, dobra Marijulo! odgovori uzdišući ljubavju opojena dievojka; „samo jedan poljubac — jedan jediti poljubac — pa da bi znala izdahnuti dušu!“

XIX.

Ledena palača.

Prištedih ti poljubac mojih čistih usanah.
Tumanski.

Počè radnja. Izmedju zimne palače i admiraliteta podignù se, kao izpod vilinske šibice, glasovita sgrada, koja se samo u Rusiji pomoćju strašne zime od 1740. godine načiniti mogaše.

Samo voda bijaše gradnja; temeljni zidovi, stiene, krov, prozorna stakla, naresi, sve bijaše iz vode. Voda je bila melta, ona uzimaše svaku sliku, koju joj davaše graditeljeva mašta; a kad je zasjalo sunce na ovu palaču, onda si mislio, iztesana je iz jednoga jeditoga safira, i nakićena slikama iz opala.

Jedan suvremenik, Gjuragj Vuk Kraft, ostavì „za ljubitelje prirodoznanstva“ točno opisanje te sgrade *). Neće mi se da mu otimljem slavno stečeno miesto, nego ću pustiti, da sám opiše gradjenje, pokućinu i nakićenje te čudnovate palače **).

„Najčistiji led tesali su u obrazcu siečenih pločah, zatim ih naresiše graditeljskim uresima i izmieriše prugom i šestilom. Te iztesane ploče metaše ozibom jednu na drugu, a zatim ih redomice poliše vodom, koja smèrznuvši dèržaše bolje nego ikakva melta. Na taj način načiniše do skoro petdeset nogah dugu, petdeset nogah široku i dvadeset nogah visoku sgradu. Pred palačom

*) U jednoj sad već riedkoj knjizi, pod naslovom: „Točno opisanje ledene palače i svih u njoj bivših stvarih, koja se u Petrogradu načini 1740. godine.“

**) Koga nezanima „prirodoznanstvo“, neka preskoči Kraftovo opisivanje.

stajaše šest topovah stalcima, točkama i drugom spravom, izuzamši sastojine, koje nemogu biti od leda. Ti topovi imahu ušće kao miedeni trifuntaši. Više putah ih nabiše gvozdenim ili konopljenim tanetom; jedno od ovih zadnjih probì, na vidiku carice i njezine pratnje, na domet od šestdeset koračajah dva palca debelu dasku od hrastovine.

„Uz topove stajahu dva mužara, salivena po obrazcu miedenih za šestdesetfuntna ognjena klupka.

„Na vratima bijahu dvie plieskavice, koje su po noći rigale goruću naftu, da ih je liepota bilo gledati.

„Izza topovah ogradjivaše palaču krasna, četverovetnim stubovima nakićena rešetka: sve iz čistoga leda.

„Kad si se domicao k palači, onda si se divio umietnoj radnji na pročelju i na kraju krova uzporedanih ledenih kipovah. Rubež vratah i prozorah namazan bijaše nalik zelenomu mramoru. Preko vanjskih stepenah došao si u krasan triem; na svakoj strani bijaše po jedna soba; krov je služio za strop.

„Triem je imao četiri prozora, a svaka soba pet. Prozorna stakla sastojahu iz čista, tanahna leda. U večer, kad si kraj palače prolazio, onda ti stotinama sviećah razsvietljeni prozori kazahu svakojake smiešne slike, koje su unutra stajale.

„Kraj velikoga ulazka nalažahu se sa strane još dvoja vrata cviećem, narančama i gèrmovima; na granama siedjahu ptice: sve to bijaše izvanrednom umietnošću načinjeno.

„Sprieda na svakom uglu stajaše četverovetna, na dragi način narešena stubočica. Šuplje bijahu te stubočice, a u nje se ulazaše iz palače. Prozori bijahu okrugli i zarubljeni šarenim okvirima. Jedan unutri postavljeni

momak kretaše osmerovetnu, smiešnim slikama naslikanu svietiljku.

„Desno od ledene palače stajaše slon od naravne veličine, a na sapima siedjaše mu, dugim kopjem oboružani Persijanac. Dva druga Persijanca stajahu na obadvim stranama. Taj slon bijaše šupalj. Danju je iz sebe lievao dvadeset i pet nogah visoki mlaz, koi je iz jednoga prokopa dolazio; a noćju, na veliko čudo gledača, rigao je opet samo goruću naftu; osim toga siedjaše u slonovoj utrobi jedan čoviek, koi je uprav kao slon rikao.

„Po sievernom običaju načiniše i parnu kupaonicu, ovu su kadšto i ugrijali, da se ljudi u pari kupaju.

„Sad da vidimo, kakva je iz nutra ta palača od leda. U jednoj je sobi ličionik sa sviećnjacima, u ovima gorahu po noći u naftu zamočene svieće. Na ličioniku stajaše ogledalo, ogradjeno različitim cviećem. U istoj sobi se vidjè i krasna postelja zastorom, strunjačom, perinom, pokrivalom i dvie kapice, a pred posteljom stolac i papuče. Na ognjištu, narešenom krasnom kipotvorinom, gorahu kadšto duge, u naftu zamočene ciepanice od leda.

„U drugoj sobi stajaše stolić za igru, a na njem karte, sve od leda. Kroz led se jasno vidjaše točkovje stojna dobnjaka. Na svakoj strani stola stajaše po jedan naslonjač; na svakom nuglu po jedan kipić.

„Desno se vidjaše u narezkanom staklenom postavcu podpuno stolno posudje, čaše od svake vèrste, jedan pladanj i na njem pečeni puran. Sve te iz leda načinjene stvari bijahu umietno bojom naslikane.“

Već i dan naznači carica za dolazak u ledenu palaču. Ona željaše da vidi, kako su izvedeni njezini naputci, i da za koi časak zaboravi svoje duševne i tie-

lesne boli. Ali da bude to vidjenje još liepše i čarobnije, bijahu zaključili, da onda carica dodje, kad u večer bude palača sjajno razsvietljena.

Listom povèrvi Petrograd; sa svih stranah dolažahu piešci, kočije i saonice. Starci se pomladiše i letieše k predmetu obće ljubopitnosti. Dieca, dèržeći se roditeljah, miešahu se u talaseću množinu. Kod kuće ostaše samo bolestnici, koji se bojahu ciče studeni, i majčice, kojim ni kraj pameti nedodje, da na tisku iznesu svoju nejačad, morda još i sliepci, kojim njihova mašta nadoknadjuje uživanje, što nam umietnost i narav nudi.

Ali svi ti jedva čekaše na kazivanje čudesah, što su vidieli na ledenoj palači. Zaboravivši na biedu, glad, strah Bironova imena i na užas smèrti. Ledena se palača svietljaše u tamnoj tmini, i razbacaše svoju čarobnu svietlost u dalekom polukrugu preko nagomilanih gledalacah. Od časa do časa morahu straže u naznačenoj pruzi uzbijati ljubopitnike, koji se čudjahu slonovu rikanju, jačemu mlazu od vatre, što mu zujaše iz dugoga hobota, ili koje kakvoj slici na prozoru. Kao pčele kad se roje, zarojiše sa svih stranah i ruske dosietke.

„Vidiš li, pobro," reče jedan, „pèrvu sliku: suhokosta Niemca s trokutnim klobukom i izlizanom haljinom, kako u ruci mudruje sa četkom i češagijom? A u zadnjoj je slici već debeo kao prasac; obrazi mu izgledaju kao povitica, kad iz peći dodje; jaše na krasno zauzdanom dorinu, te lievo i desno dieli udaracah."

„Ti neznaš tumačiti," odgovori jedan drugi; „eno ondie dolazi piešice u Rusiju, a ovdie šeće se na konju; tamo češe konja, a ovdie jaše na izčešljanu konju."

„Čuješ, Ivane, kakva je to kuća?" upita jedan.

„Kupaonica," bijaše odgovor.

„Ja bi rekao, Simeone Kudrativiću," primetnù jedan drugi, „da imamo slastnih i mastnih kupaonicah."

„Čujete li? slon riče —"

„A u zla vremena izrikat će vam i kamenje," reče jedan važnoviti ciepidlaka.

Na taj način čevèrljahu naše levente. Takvim dosietkama oni se izvećivahu za svoje ubožtvo i poniznost, dapače s njima se i oružaše proti nemiloj studeni.

„Carica! carica!" zaviknù straže.

Sve zamuknù mukom. Snieg hèrstaše pod kopitima niekoliko stotinah konjah. Dodjè satnija husarah, za njom saonica Njezina veličanstva, praćena od nepregledne pratnje. Niekoliko dvoranah, a na čelu im Volonski, stadè pred ledenu palaču. Jedva što saonica stadè, dozvà carica popečitelja, te ga preblagostno razpitivaše o gradjenju palače, a medjutim se i smijaše smiešnim slikama, koje se svaki čas na prozorima mienjahu. Volonski sve dosietno raztumači.

Najednom viknù nietko ljuto izza caričine saonice:

„Ovo je ludorija, dostojna svoga stvoritelja. Vèrlo je smiešno!"

Te pakostne rieči polećeše iz Bironovih ustah. O tom posumnjati nemogaše ni carica ni njezina pratnja. Ona planù, i namračivši čelo reče:

„Ja neznam, na čijoj je strani ludorija!"

Ovo je bila pèrva zlovolja prama Bironu, što je malo u oči padala. Carica se ogledà, i odmah joj sretoše oči dèrzoviti pogled njezina ugodnika. Uzdahnuvši zlovoljno, okrenù se opet k popečitelju:

„Dragi Artemija Petroviću, kažite mi, što znače sve te slike?"

Te slike nemogahu biti zagonetkom za one ljude, koji su znali za Bironove tajne; one predstavljahu:

1. Rekao bi po naravi slikanu sliku nemiloga Gordenkova smèrznuća.

2. Prizor na Nevi: noćna avetinja otimlje konjušarima u led smèrznutu lešinu.

3. Junake bušarije na vučjem groblju.

4. Umorstvo Grosznota.

„Morda se još spominje Vaše veličanstvo," odgovori Volonski, „da ste onomad, vraćajuć se iz vojvodine jezdionice, u dvorištu vidieli kip od leda?"

„Jest, jest, spominjem se."

„Ovaj kip dovede na misao Vaše veličanstvo, da načinite ledenu palaču, a gradjenje da izručite meni; zato sam u ovim slikama i predstavio dogadjaj, koi je povod ove palače. Pošlo mi je za rukom, da dobijem pravi ledeni kip, pa sam ga dao i metnuti u jednu sobu, koju će Vaše veličanstvo blagoizvoljeti da pregleda. Druge su slike pored umietnikove mašte."

„Ja sam Vam vèrlo harna za Vašu namieru, pa ako ste Vi, kao jedan drugi veli, i načinili ludoriju, ja Vam zapoviedih, da ju učinite. Ja ću s Vama dieliti ljutinu Nj. svietlosti, premda nemogu da ju razumijem."

Caričino naruganje nebijaše samo u riečima, nego i u glasu, kako je govorila.

„Skrajnja je doba," odgovori kličući Volonski, „da se kaže, zašto se ove igraljke od leda neće da dopanu Nj. svietlosti."

„I jest doba!" reče Biron, neznajući u svom gustilu, što je rekao.

Još tepaše niekoje nerazumljive rieči, ali u taj par osieti, da ga nietko za rukav od šube tèrza. On

stadè da vidi, tko se to usudjuje, ali ugleda bliedo, suho lice surim očima i orangutangovim ušima.

Bijaše Lipman.

Toli oprezni čoviek morao je imati vèrlo važni razlog, da vojvodu tèrza izza caričine saonice. A da ga je imao, vidjaše se iz njegove zapane, iz njegova očajana lica.

Biron se okrenù, a na tihanu slovku njegova pouzdanika izčeznuše oba, kao da ih bezdan progutà.

Carica opazi, što vojvoda radi. Ona se strašno prepadè, jer slućaše nešto izvanrednoga; poniknù očima i duboko se zamisli.

Naokolo vladaše tiha tišina; i slon šutaše šutom. Saonica stajaše još uviek na istom miestu. Kraj saonice stajaše Volonski, a oko njega dvorani. Pred saonicom stajahu husari, za njima duga povorka saonicah i kočijah, a u polukrugu čekaše nagomiljena, nepomična svietina.

Čudno i čarobno bijaše vidieti tu divnu, u tamnoj noći sjajuću se palaču od leda, pa caricu kao prikvačenu u saonici, te konje, vojnike, dvorane i nepreglednu množinu naroda.

Da obmana bude sasvim podpuna, nijahu se više prizora maglasti oblaci, nalik nevidnim duhovima.

Slon zariknù prodirućom rikom. Carica se ganù i čitavi prizor kao da iznova oživi. Ana Ivanovna domahnù k sebi Volonskoga, te se u koraku sanjkaše oko slona; zatim se spremì da pregleda i nutarnjosti ledene palače.

Medjutim dodjè i Biron, dopraćen Lipmanom.

„Nije moguće,“ reče strašno sèrdito. „On da mi je skuhao takvu poparu? — Zbilja, je li istina? — Od koga si saznao?“

„Od moga netjaka,“ odgovori Lipman; „a Vi znate, da on nelaže.“

„Ali gdie je?“

„Ovdie.“

Obadva udjoše u sobu, u kojoj stajaše stol za igru. Napèrćenim buzdovanom, kao da stražu čuva, stajaše Kupido u kutu. Drugi Kupido, opiruć se laktima na prozornu popèrsnicu, dèržaše pèrst na ustima, a u desnici ticalo, valjda zato, da naznači, da je mučanje izvor sve zemaljske sreće.

Dosad se još ništa nevidjè, što je moglo da opravda Bironovu ljutinu; ali eto iznenada opazi u uložini blieda čovieka, bosa, u smèrznutoj košulji, a na glavi šubarom od leda. U utèrnutoj ruci dèrži pismo; voda mu teče niz košulju; na lice mu udara znoj od leda.

Evo opet te užasne slike! — Mora li me svagdie progoniti?“ reče užasom kurlandski vojvoda.

Ali je i imao razloga, da se straši; tà, na stotine dušah slao je svake godine u rajske prostorije, i nijedna od tolikih njegovih žèrtvah nedodjè natrag, da ga muči; samo na prokletoga Malorusa svagdie je nagazivao. Bijaše golemo čudo, jer se činjaše, da mu neda, te neda mira.

Kao što njega ništa se nebojaše Biron. Bilo je za pomanitati. Zamahnù štapom, da lupi po nemiloj glavi — ali mu se slabi štap spusti, a studeni znoj udari na ugodnikovo čelo. Nepomičan stajaše malo od straha i ljutine; a zatim se malo po malo snadjè, počè se smijati, zamahnù kao biesan štapom i razlupa ledeni kip.

Pred noge mu padè ledena krinka i okororamljena ruka. Ruka mu se priviesi za šubu, pa se činjaše, kao da neće da ga pusti; iz ruke se u baršum zadrieše izkrivljene žice, da ih Lipman jedva izvadi.

Dočim je Biron na šubi otirao prilieplјene komade od leda, kao da bijahu od kèrvi, predadè mu pouzdanik dignuto pismo, pa onda još potraži, nije li još što za naći.

Vojvoda pogleda hitro na pismo, te čitaše:

„Carice! Ja sam Gordenko, maloruski plemić: jer sam istinu govorio, načiniše me ledenim kipom. Na Bironovu zapovied postradà ih istom smèrću na hiljade dušah. Tvoj narod strada. Pitaj Volonskoga i ublaži žalostnu sudbinu Tvoje Rusije, pa zato i odtieraj opaka, licumierna, svemu narodu mèrzkoga čovieka.“

Biron stèrpa bèržebolje pismo i upita hladno:

„Kud ćemo sve to metnuti?“

Zašušta izza njega — oni se prepaše — nietko dodjè. Bijaše Kulkovski. On je njušio, da je od potrebe pèrvomu velikašu carevine, pa zato i doleti.

U dobar si mi čas došao,“ reče Biron, obèrnuvši se k plemčetu; „nosi to, Lipman će ti pomoći. Sakri, gdie ti je drago — do potrebe i u žepove. Za svaki komad možeš si izprositi jednu milost.“

Ni nečekajuć dok dokonča zaštitnik, počè Kulkovski ledene komade tèrpati u žepove, u haljinu, pa i u ista usta, samo da pokaže svoju uslužnost i odanje, Za dva puta odnese sve komade u odaljeni zakutnjak kuće, zatim očisti miesto tako bèrzo, da se je Lipman divio i čudio. Onda se ušulja mokar i okororamljen u caričinu pratnju, koja baš ulazaše u ledenu palaču. Sad je mogao reći: o uzvišeno zatajanje samoga sebe, dostojno pravoga Rimljana! Biron rado upotrebljaše te rieči, a osobito onda, kad bi se blago otačbine žèrtvovalo njegovoj posebnoj koristi.

Carica je pregledala svu palaču, i još postaja kod svake stvari, ali negovoraše više o ledenom kipu, morda

zato, da ju opet neponiže. Vele je laskavo hvalila Artemiju Petrovića, njemu u oči, i njegovim prijateljima, još ga uvieri o njezinoj naklonosti.

Kad carica iz palače izadjè, bila je takva maglurina, da nemogaše ništa razabrati. Časkom se vidjaše konjski rep ili glava, ili vojnik kao da je u zraku, ili se sablja svietljaše kao zmija; onda se vidjè bez podprege i po koja saonica, gdie prosanjkuje, kao da ju vile gone. Vatrene piknice (razsvietljeni prozori obližnjih kućah) bijahu po zraku razdieljeni kao izbuljene oči gorostasnih avetah, a žižci mimohodećih skakućahu kao kresnice na sve strane. Nevidni konji hèrzahu, baktahu i lećahu upropice, umoreni od studeni i dugoga stajanja. Saonice ostaše privezane jedna za drugu.

Svuda se zalećeše redarnici, voznici dozivahu i psovahu, u tiesnilu vikahu ljudi, konji se kao maniti ritahu — riečju, čitavi prizor bijaše pravi darmar.

„Bože moj! što je? Smiluj nam se Bože!“ reče prestrašena carica. Ogledà se i htiedè zvati: „Artemija Petroviću, spasi me iz ovoga pakla!“ — ali strahom ukočeni jezik tepaše samo nerazumne rieči.

Nebijaše Volonskoga. On se prihvati prilike, da u darmaru prišaptne koju toju Lelemikovoj knjeginji. Kurlandski vojvoda upotrebì tu zgodu, te se bèržebolje domaknù carici. Ona ga proseći pogleda.

„Nebojte se Vaše veličanstvo,“ reče najponiznijim poštovanjem; „ako ste ikad u opasnosti, ja ću Vas braniti mojom grudi.“

„Ja u opasnosti? nedaj me za Boga!“

Uzè mu ruku, te ju nepusti, dok k palači nedodje.

Podjè caričina saonica, praćena od bezbrojnih zubaljah.

„Bože moj! ovo je sprovod! Hoće, da me živu zako-

paju!“ viknù Ana Ivanovna, ustrašena od toga vidjenja, da se skoro neosviesti.

„Otale zubljem! Tko vam je rekao, da nosite zublje?“ zavikne razjareni vojvoda.

„Njegova preuzvišenost Artemija Petrović Volonski,“ odgovoriše niekoji dvorani.

Carica ih razumi.

„Bio tko mu drago,“ reče Biron; „pravi je glupak!“

U muklom, vrebajućem robu pobudi se nadmeni zapoviednik.

Volonski se domicaše, ali ga carica više nevidjaše. Na Bironovu zapovied donesoše žižakah, a skoro nesviestnu caricu odvedoše u palaču.

Dvorani bijahu u neizmiernoj zapani; nieki pohitiše u palaču na svoje miesto, drugi opet kući. Svaki samo na se mišljaše.

Prestrašene dvorske gospojice nadjoše uslužnih plemićah, koji im u svojoj saonici ponudiše miesto i njihovu pratnju. Volonski dozivaše svoju saonicu, ali mu se nitko neodzovnù. Prijatelji mu bijahu izčeznuli, i služinčad — sudbina, a ostalo učini ljubav. Artemija Petrović moraše piešice da u palaču odprati knjeginju.

Oni su sretni! — S njom se izgubi u magli, niežno joj stiskuje ručicu i obasiplje cielovima. Razgovor im sastoji iz pojedinih, pretèrgnutih slovakah, iz čitave povorke sladkih imenah, koji se više opetuju, nego udvornosti ikakva Kitajca. Puko je benetanje, koje u naš obični jezik prevadjamo klikovnim znakom, ali je uviek razumljiv za zaljubljenike. Glavnu ulogu igra naravno neizbiežno pitanje: „Ljubiš 'li me?“

Marijulica neodgovaraše ništa, ali je Volonski osiećao, kako mu niežno stiskaše ruku na strastno uzbureno sèrce.

Oni idu nasumce, neznadu ni sami kuda. Misli su zaljubljenikah ograničene na njihova sèrca, ili bolje oni ni neimaju nikakvih mislih; biće im je raztopljeno u sladkoj razkoši.

On ju zagèrli i oko sèrca savì. Na svojim ustnama ćutaše joj goruće lice; njegove ustne nadjoše njezine, i Volonski se nasladjuje u blaženstvu duga i sladka poljubca. Do vieka na svietu nedariva boginja sudbine dva takova poljubca, odviše je ljubomorna na umèrle.

Marijulica je sva ljubav, sve odanje; upèrkos cičoj studeni osieća ona, da sva u vatri gori. Volonskomu opade šuba sa ramenah, ali on zato i nemari. Oni osiećaju, da su premetnuti u kakvu oparu, oni su vrieme, palaču, caricu i sav sviet zaboravili.

Tko zna, dokle bi još po varošu tumarali, da ih iz te sanjarije neprobudi: „stoj! tko si?“ vojničkoga stražara, na koga bijahu naišli.

Mišljahu, da se prenuše iz sladkoga sanka, bilo im je, kao da iz neba padoše.

Ali se snadjoše, jer vidjahu, da su blizo stanovanja dvorske služinčadi. Za niekoliko časakah mogahu doći do stražnjih stepenah. Oni se kao tati dokraše u palaču, jer im se učinì, da bi im sám sviet na obrazu mogao čitati večerašnje dogadjaje.

Srećom spavaše u triemu službujući poslužnik; od plemčetah nesretoše ni jednoga, a oni su kod takovih prigodah vèrlo opasni radi njihove pakosti. Kao da sve u dogovoru bijaše, nitko živ ih nesrete, pa i iste svieće gore mutno, a nieke su i dogoriele. Vidi se, da u krilcu, gdie stanuje carica, sva je briga za Njezino veličanstvo.

Napokon dodjoše na knježičina vrata. Ovdie će ju Volonski lje ostaviti i ponieti sladki zalog od ljubavi. Svetinja je dievojačka soba, u koju nesmije da unidje mužka glava.

Bezumniče! promisli još jednom, što radiš! — Volonski sve zaboravi, sve, što je čovieku svetinja — on ulazi za Marijulicom! Gori jedna jedita svieća, neima nikoga živa! — Sumračna je svietlost i tišina sobice!

Knjeginja strepi a nezna zašto, baš kao plaho diete; ona ga moli, ona ga zaklinje da odlazi.

„O moj angjelu, daruj mi još časak ove sreće!" reče on, vodeći ju k siediljci; „još poljubac, pa ću Te ostaviti kao najblaženiji na svietu!"

Zagèrli ju oko tankoga pasa, i opet joj dugo i dugo poljubi rumena usta; po sto putah ljubi joj liepi vratić, umiljata ramena, grimizne obraze, cèrne, gojne zavojke.

Jadna Marijulico! i ona zaboravi da je na svietu.

Iznenada otvore se vrata, a Lipman se bez pare pokazà.

„Knjeginjo!" viče kao biesan; „carica je strašno oboliela; ona je već davno —"

On zapè, čim popečitelja ugleda; ali se i odmah snadje, te primetnù pogledavši brukom na nenadanoga gosta:

„Davno je već carica za Vas pitala — svuda Vas traže — po drugi put sam već ovdie — oprostite, da dodjoh u nezgodan trenutak —"

Umuknù podmukli pakostnik, zinù ustima do ušijuh; ove mu klepetahu kao zečje pred glavicom kupusa.

Da je grom iz neba udario pred noge Volonskoga, nebi se bio prestrašio, kao što se prestraši, kad ugledà ovoga čovieka. Gnievom mu se naduhnuše grudi, i jedina rieč: „huljo!" bijaše odgovor pakostnomu dvorskomu naduhodi.

„Ja neznam, koga s tom rieči misli Vaša preuzvišenost," reče Lipman posmiehom i nimalo se neljuteći.

„Meni se čini, da onaj tu rieč zaslužuje, koi ubogoj, mladoj dievojci otimlje najmilije blago; dakle —"

„Što smieraš s tim reći, bezobrazniče jedan!" planù Volonski, htijući, da ga za vratinu popane.

On bi židova bio zaisto i zadavio, da ga Marijulica neizprosi molećim očima. Volonskomu pade još i to na pamet, da bi zavada u palači, u knježičinoj sobi, bila neizmierna sramota za jadnu dievojku.

Lipman otidje do vratah, te reče mirno i tèrpljivo:

„Što smieram s tim reći? Ja bi rekao, da o tom netreba potanjega razglabanja. Ja, veliki dvorski povierenik, nadjoh Vašu preuzvišenost kao zavodnika kod počastne dvorske gospodične, koja uživa osobitu caričinu ljubav — i da će se to obznaniti Njezinu veličanstvu, ako mi se svidi, da je od potrebe —"

„Tko će vierovati pokèrštenomu židovu? jednoj ulažici, jednomu od glave do pete zakaljanomu nevaljalcu?"

„Ako Vas je volja, mogu i sviedokah dozvati."

Tko bi mogao da opiše goleme muke jadne dievojke u Marijuličinu položaju? Duboko li potonù! vele dublje, nego da je opet postala Ciganka! Lipmanovim nečekanim došašćem postadè ruglom i sramotom, postadè predmet riečanja izmedju neizmierno ljubljenoga muža i pogèrdnoga čeljadeta, koi joj dèržaše dievičansku čast u ruci! Udari u plač sirotica; ona ni nemisli na to, što će se onemiliti carici, niti što će ju odpraviti iz dvora, niti na njezino ubožtvo i poniženje; nego na svoga dragoga prijatelja, koga možebiti očekuju još velike muke. Ta gorka misao planù u njoj tako bujno, da na noge skoči, te nedajuć da govori Artemija Petrović, reče odvažno:

„Priesna je laž! on nije kriv, ja ga zamolih, da me doprati kući. Hoćeš li da ti još i više kažem, zlo-

sèrdni čovieče? Ja ga ljubim; a da ga ljubim, kazat ću i sama carici; dà, još i više, ja ću to javiti svemu Petrogradu i svemu svietu!“

„Javiti? to bi bilo zaisto smiešno. Ja Vas žalim, knjeginjo. Zna li Vaša visost, koga ste udostojili toli usèrdnom blagohotnosti?“

Ta rieč sadèržavaše paklenu bruku. Bijaše jedna od onih riečih, koje čovieka, na koga su upravljene, za niekoliko godinah ostare, koje sèrce usahnuju, život truju, jedna od onih riečih, na koju se s užasom misli kod blagovanja, gdie dobrodošlica od ustah do ustah ide, koja ogorčuje i istu radost od ljubavi.

Marijulica, kojoj plamćahu obrazi, uhvati gèrčovito ruku Volonskoga i jedva od ljutine mogaše izustiti:

„Koga? Znam li ja? —“

Volonski, premda strepeći od ljutine, mučaše, ustupivši neprijatelju ogledište. On se poboja, da će Lipman odati tajnu, da ima ženu, i zato je osiećao strašni položaj, u koi je utisnuo jadnu Marijulicu.

O dlaci viseći mač dèržaše Lipman više glave Volonskoga, a igrajuć se istim mačem, primetnù mirno i tèrpljivo:

„Znate li, da Vas Njegova preuzvišenost nemože nikad oženiti?“

„A zašto ne?“ upita Marijulica ljubomornom ljubopitnošću.

I zlosèrdnik već nakani, da uništi svoga neprijatelja; već radostno nakostrieši duge uši; ali u isti čas ugleda, kako ga Volonski mèrko, naopako okomi, i kako rukom dosizaše težki, miedeni sviećnjak, a u tom okomljenju, u tom dosizanju vidjaše svoje neizbiežno zaglavljenje. Uzmaknù, pokloniv se do zemlje, te uklonom odgovori:

„Kad bude od potrebe, onda ću Vam kazati — sad izvèrših samo zapovied Njezina veličanstva; za sad ću sve u grud zakopati, a na to se možete slobodno i osloniti.“

Jedva što otidje, obori se Marijulica na grudi Volonskoga.

„Ljubiš li koju drugu?“ upita ga ona. „Varaš li me? O govori, ako mi imaš i najstrašnije da kažeš. Na sve sam spremna, samo su mi nesnosne te strašne sumnje.“

Kako najbolje znaše, onako ju utieši; da ju ljubi, uvieri ju najsvetijom zakletvom, i pošto umiri nesretnu, ljubomorom izmučenu knjeginju, dovede ju na siediljku, i poljubivši joj bliedo čelo i zakèrvavljene od plača oči, otidje iz sobe, samo da se ukloni žalostnomu prizoru, što mu pripraviše njegovi neprijatelji.

Ali jedva što preko praga predje, nadje rulju plemčetah, a malo dalje u triemu hèrpu dvoranah; medju njima stajaše Biron, lice mu i dèržanje izražavahu slaveću oholost. Svi se smijahu, a ta bruka, koja Volonskoga kao oštar nož u sèrce udarì, bijaše pravedna nagrada za oskvèrnuće, koje večeras učinì.

„Strašivice!“ reče tako glasno, da ga mogahu dočuti sve uhode.

Do dvie minute stajaše pred njima, kao da ih je htio izazvati na junačko ogledanje, a kad mu se, nerekavši ni slovke ukloniše, udari i on svojim putem. Ali bez šube, kako je mogao da ide kući? Od koga ju mogaše posuditi? Pod kojom li izlikom?

On iskaše samo svoju saonicu. Rekoše mu, da je ovdie bila njegova saonica, ali nenašavši nigdie Njegovu preuzvišenost, da se je vratila kući.

U taj par srete ga novi dèržavni tajnik Bichler. Bliedi mladić požali, da je po svoj prilici otišla i šuba

na saonici, zato ponudi svoju Njegovoj preuzvišenosti. Ponosom odbì Volonski ponudu, neće mu se nipošto, da mu Lipmanov netjak učini ikakovu ljubav, jer u tom vidi samo zlobu i himbu.

Popečitelj koracaše stupnjima, da dobije šubu od jednoga poslužnika, u koga bi se pouzdati mogao.

Ali na stupnjima stoji žensko lice, koje nieśto golema na ruci dèrži.

„Jeste li Vi Artemija Petrović?“ upita ga tajno i tihano.

„Jesam glavom, golubice moja. Što bi rada?“

„Šalje Vam knjeginja svoju šubu. Sad je mrak, neće Vas nitko opaziti. Pošaljite ju natrag, ja ću ovdie čekati.“

Pored svih gorkih čuvstvah misli Marijulica na jedinoga njega, pa se i brini samo za njegovo zdravlje. Ona samo toliko želi, da večerašnja večer nebude za njega od zlih posliedicah. Na sebe ni nemisli, ona je spremna, da dočeka ubojite striele, koje će se na nju odapinjati.

Volonski se zagèrnù šubom, darovà viestnici kesu zlata i poslà carici svoga sèrca hiljadu sladkih cielovah.

Sutradan poslà mu redarstvo njegovu šubu.

Ali mu nitko od ukućanah nereče, da je na šubi bila pribačenčena cedulja, na kojoj stajaše zapisano:

„Vraća se žao za sramotu, ali s vojvodskim kamatama.“

XX.

Koprena.

Mučke gledam cèrni rubac, a duša mi je strašno raztužena.

Puškin.

Sutradan otidje Ciganka u tuzi od palače, jer ju od ulazka odtieraše; ali u taj par ju nietko po imenu zovnù. Ona se ogleda i vidjè dugu ženu prostačkoga izgleda, gdie joj maše rukovnicom od pasje kože.

Marijula stadè i razmišljavaše, gdie je vidjela to šafransko lice, tu tamnomodru povezaču, tu šarovitu, žutu šubu, te sivaste, vrebajuće, mačje oči, tu klimajuću, kao na žici stojeću glavu. Dapače, vidjè ju u kući Volonskoga: njegova je planinka.

„Dolazi iz palače; morda ću što čuti o Marijulici," mišljaše Ciganka.

Ona odè na susret Podačkinovoj, te ju upita, što želi.

Podačkinova gledaše da odahne, jer je bèrzo išla; zatim se ogleda, da li ju tko nesluša, te odgovori glodjući na klinu, kao krava kad preživlje:

„Hvala Bogu, ja netrebam ništa; ali te zovnuh radi tvoje sreće."

„Hvala ti za dobru namieru; nuder da čujem, golubice moja, što mi imaš kazati."

Naslov „golubice moja" učini se našoj gospoji za odviše prijateljski; ali proguta svoju ljutinu, te naumi, da će se Ciganki osvetiti, čim postane Kulkovskova gospoja.

„Meni se čini," reče joj himbenom prijatnošću, „da ideš u Viborg?"

„Dà, idem u kèrčmu."

„I ja, draga, tamo idem. — Ah, čudna li svieta! Sve ide naopako: hrana nije rodila, a studen zimu na zimu sve to većma raste; ljudi postadoše divjom zvieradi, jedan drugoga proždire, jedan drugomu o glavi radi. Neima čovieka, koi na Boga misli! (Ovdie se prekèrsti.) Oprosti sveta Bogorodice, da se usudjujem suditi ljude!“

„Te licumierne rieči nenaviešćuju ništa dobra,“ mišljaše Marijula.

„Netreba daleko gledati,“ nastavi Podačkinova; „Artemija Petrović — Bog da mu prosti griehe — htiedè me živu pojesti, nevarenu, nepečenu, nego priesnu; ali naša velika zaštitnica, Bogorodica dieva, uzè me pod svoje zakrilje, te me nedostojnu uzvisi poviše nego sam zaslužila. — Ja neznam, jesi li već čula: Ana Ivanovna, naša mila majka, daje mi za muža jednoga plemića od pèrvoga razreda. Skoro ćemo se i vienčati. Moj je Petrica pravi knez, on je blizo carice, pa da mu što u glavu sune, mogao bi nahuditi i oholomu Volonskomu, i suzah izmamiti vuku svejedno kao ovci. Podlomu doušivanju neću se nikad poniziti — ne, on može da zaboravi, da ja — (ovdie počè naša pikbaba mahati svojom rukovnicom). Polagano, Volonski! i ja ću do skoro biti plemenita, pa i ravnorodna tvojoj gospoji, carica Ana Ivanovna pružat će mi svoju ruku, a kurlandska vojvodkinja dočekat će me na osebno saslušanje.“

Marijula osiećaše nieko tužno a zajedno i radostno nestèrpljenje. Ona i zakašlja niekoliko putah, da pretèrgne žicu razgovora, ali sve zaludu.

„Ja bi rekla,“ reče ona, „riedak je čoviek Artemija Petrović.“

Ali Podačkinova, kao da ju ni nečuje, nastavi dalje:

„Oči ću mu izkopati, ako mi što zla ili ružna reče, a moj Petrica nahuckat će na njega caričinu kuju. On me nesmije ni u dlaku taknuti! Mi dèržimo s Bironom; ja ću drage volje izgubiti moje čašno ime, i još više, dopustit ću da mi slobodno kažu, da sam šarena zmija, ako samo vidim, da je na stratištu mojemu neprijatelju odrubljena glava —"

Grozno se kolačahu Podačkinine oči, i što većma se razjari, sve to većma joj klimaše glavurina, sve to većma joj praćakaše rukovnica; napokon iznemože govoriti, ona kašljaše, udari u plač, i nemoćna zapè u dubokom sniegu.

„Draga gospo, ja vam neznam ime, reče nestèrpno Ciganka, vadeći ju iz sniega; „vi mi još nerekoste, što bi od mene rada."

Buduća plemenitašica iztegnù iz sniega svoju dugu, suhokostu trupinu, nasloni se tobožnjim odlikovanjem na Ciganku, odahnù i nastavi dalje:

„Čekaj samo, majčice, red će i na te doći. Hoće se prostora velikim brodovima, zato mali moraju i čekati, dok veliki neprojedre. Vi Cigani ste prelukavi narod, ali sam u tebi našla mnogo iskrenosti."

„Morda zato, što u žilama imam ruske kèrvi," odgovori lukavo se smijući Marijula.

„Nećeš se lje dugo smijati," reče Podačkinova; „a kad čuješ, što se o tebi kaže — o fij pi! hulja od Volonskoga! (Zaboravi klin u ustima i pljunù.) Čim ga na zemlji nestane, užeći ću pred ikonom svete Bogorodice u Tikvinu najdeblju vošćanu svieću. — Ah! gdie mi je klin iz ustah?"

Stadè ga tražiti po sniegu.

„Nemogu ni makac, ako mi nije klin medju zu-

bima. Kuga pomorila tursku zemlju, odkle nam dodjè ta Marijulica."

Marijula nadjè toli žudjeni klin, pa joj ga dadè. Već joj bijaše dodijalo. Ali Podačkinova nastavi:

„Hvala ti, liepa majčice. Tko bi što mogao o tebi zla govoriti? — Ti da pomažeš hudobi, da prevari siroticu, pa još knjeginju! Ona je kèrštena, premda je kod nas tudjinka; ona posti sve naše svete poste —"

„Da prevarìh? nije istina!" odgovori Marijula, zarumeniv se od jada.

„Istina je, kao što imamo ciču zimu. Mene neprevariste, znam vam ja za sve. Slušaj me, ali mi nekèrši rieči. Carica ima najveće pouzdanje u knjeginju. Jao, ako se nadje i najmanje perce u paperju njezina uzglavja! A vi hoćete da nevinost urinete u bezdan, u pakao? Znaš li, kud ćeš radi toga još doći? Na ovom svietu doći ćeš pod kèrvnikovu sablju, a na onom nataknut će te djavo na usjali ražanj."

Marijula se zarumeni.

„On joj obeća, da će ju za se vienčati —" tepaše ona.

„Što veliš? Bože prosti, ti si luda! Živimo li medju Turcima ili Tartarima? Može li čoviek, koi ima još živu živcatu ženu —"

„Živu živcatu ženu!" kliknù Marijula u smèrtnoj zapani; ali se skoro snadje i grohotom se tako nasmija, da se Podačkinova stadè kèrstiti i natrag uzmicati.

„Netrebaš se smijati, majčice!"

„Ti me dèržiš za benajlu, pa misliš, da mi se možeš na sva usta rugati."

„To nipošto, nego ti kažem radi Boga i njegovih svetacah, samo da te spasim od nemile nevolje. Volonski

je oženjen, a to će ti svi živi kazati. Njegova žena Natalija Andrijeva, sad je u Moskvi kod svojih roditeljah. Ona bijaše oboljela, ali ju Bog, morda naopako po nju, opet ozdravi. Ja mislim, da je bolje umrieti nego živieti s takovim mužem. Dosad je bezdušnik prevario nebrojenih dievojakah. A ona je dobra duša, prava dobrota, pravi angjeo na zemlji! Pa liepa i krasna! Odviše je dobra za njega; pa kako još nevaljalca ljubi! — Koliko joj putah rekoh: „Ostavite ga, Andrijeva Natalijo!“ — „Nemogu, Saviševa Akulino“ — jer me uviek zove s imenom moga otca — „neću, volim se lišavati sunčane svietlosti, nego moga Artemije Petrovića.“ — Ah! kako će jadikovati, kad mu opet dodje!“

Marijula jedva da pri sebi ostade. Što bi marila, da bi knježičin ljubovnik bio Turčin, pa da bi imao i više ženah? Nebi li više nego druge ljubio Marijulicu? Nebi li ona medju svima bila pèrva? Ali je mnogoženstvo nemoguće u Rusiji, to je dobro znala (nije znala rusku poviestnicu, niti je živila po visokom svietu). Marijulica koracaše k svojoj propasti.

„Oženjen! — nije moguće!“ mišljaše ona, tražeći i najmanju iskricu nade. „Da je zbilja, bila bi zaisto saznala već prije niekoliko nedieljah. Može biti, da je bio oženjen s niekom Andrijevom Natalijom, ali je sad udovac. Ženu je odtierao iz službe, pa zato bi mu se rada osvetiti.“

Ona sunù na Podačkinovu, popade ju rukama za šubu, pogleda ju poraznim očima i reče najvećim ogorčenjem:

„Ti si lagala!“

Groznim izkolačenjem, kojim proprati te rieči, htiedè joj da reče: Nećeš mi tako lahko proći — ja ću te razderati, ako mi opet do rukuh dodješ.

Već naumi prestrašena Podačkinova, da u Cigankinim rukama ostavi žutu šubu, i da u bieg odapne, kad najednom ugleda Perokinova slugu.

„Kume, dodjè mi u sto dobrih časah," reče, pokłoniv se do zemlje; „ti me moraš opravdati. Reci, je li ili nije li oženjen Artemija Petrović? ili je morda udovac?"

Marijula nategnù i uši i oči, da čuje i vidi, daje li žena kakvo znamenje slugi.

Sluga uzè pèrstoviet burmuta, gledaše najvećom ravnodušnošću na prijatno se dèržeću dvojicu i odgovori:

„A tko bi mogao bolje od vas znati, Saviševa Akulino? Tà vi ste i odrasla u kući Njegove preuzvišenosti; vi ste ga nijala i odhranila; vi ste mu na piru jela meda i čestitala mladoj dvojici. Nu, ja vidim, da me pitate, da uvierite ovu ženu, pa zato ću i reći: Andrijeva Natalija supruga je Njegove preuzvišenosti, a sestra moga gospodara; ovaj je baš jučer dobio od nje pismo, u kojem mu piše, da će do koi dan doći. Možemo dakle pravom reći, da je ozdravila."

Žalostna mati nemogaše se više dèržati; ona si čupaše kose, deraše odieću i odleti vičući u groznom očajanju:

„O hudobo! — bezobrazniče! — neviero! — Marijulico! — O Bože! tà nedaj —"

Sluga i Podačkinova stajahu još na istom miestu, kad se Ciganka okrenù i kao mahnita previjaše; onda odleti k dvoru Volonskoga, a njih dvoje izgubiše ju iz očijuh.

„Što će to reći?" reče sluga, uzevši pèrstoviet burmuta.

Podačkinova nereče ništa, i obadvoje se pozdravivši razidju.

Ciganka, strašeći očajanim krivljenjem mimolazeće ljude, otidje k Volonskomu. Idući k njemu, kadšto je stala, da odahne, jer bijaše iznemogla i skoro u nesviesti.

„Ali sam luda, da se mučim!“ reče tiešeći samu sebe; „nije sve još propalo, sve još može dobro biti.“

Ali kad udje u popečiteljevu kuću, izčeznù joj opet samosviest. Jedva da se uz stepene nosi.

Javiše ju; Volonski zapoviedi, da pričeka. Ona čuje, kako slugu šalje na Pazar. Vidjè slugu, da se vraća. Onda ju preda se pusti.

Jedva da se dèrži na nogama, da neopane, naslonja se na vrata.

„Amo, Marijulo; hodi amo!“ zovnù nietko iz poslovnice.

Ona udje.

Volonski siedi na naslonjaču. Pred njim na stolu leži zlatom izvezena koprena.

Žalostna mati! hoće da govori, ali nemože, nego jeca. I kamen bi morao proplakati.

„Što ti je? što želiš?“ pitaše raztrešeni Volonski. „Je li te tko uvriedio?“

Marijula klimaše glavom.

„Što želim? — Gdie je Tvoja sreća? gdie li Ti je duša? Reci, ruski bojaru — imaš li Boga?“

„Za pèrvi poljubac obećah ti koprenu —“

„Štedi ju za moje ili Tvoje pokopanje! Nà Ti i Tvoje novce, gore mi u ruci i na duši.“

Uzè sve novce, što joj je Volonski po više putah darovao, i reče, kažući mu jedan cekin:

„Vidiš, na svakom cekinu stoji djavo svojim pandžama —“

I sve zlato pobaca mu pred noge.

„Marijulo, jesi li manita?“

„Reci slobodno, da sam manita Ciganka; ali Te, ruski bojaru, ipak pitam, gdie Ti je Bog, gdie li Ti je duša? Što si mi obećao, kad si htio da zavedeš ubogu, nevinu dievojku? kadno Ti pomogoše moje proklete ruke, da dobiješ to blago? Nereče li, da ćeš ju vienčati? Pa koga si uzeo za sviedoka? — Nemili, bezdušni čovieče, Ti si upropastio slabu dievojku; to ćeš pred Bogom odgovarati na sudnjem danku, pa ćeš još i za života doživiti valjanu kaznu.“

Premda Volonskoga zabuniše rieči njegove tužiteljice, zato je ipak gledao da ostane pri sebi.

„Što ti je stalo,“ reče on, „jesam li oženjen? tà ti nisi moja milostnica.“

„Što mi je stalo? Sad govoriš tako? O! da bi znao, da sam ja —“

Nemogaše dalje uzustiti; kleknù pred popečitelja, ljubljaše mu skuta i koljena, i gledaše ga molećim očima; pretežka bijaše za nju borba naravi i želje, da i nadalje svoje diete vidi u dojakošnjem sjajnom položaju; ona, jadna Ciganka, nehtiè se odati, da je mati Lelemikove knjeginje, pa zato ju i spopadoše strašna tèrzanja.

I dugo trajaše, dok opet oživi. Čim se malo snadjè, donieše ju u kèrčmu, gdie je stanovala, i platiše unapried sve njezine potreboće. Ali koje blagostanje da naknadi žalostnoj materi sreću svoga dieteta?

Volonski nemogaše dokučiti uzrok, zašto Ciganka ima toli rado Lelemikovu knjeginju; pade mu na um golema sličnost, koja u oči padaše, i odmah posumnja.

Saviest ga stade tim većma koriti, jer je dobro znao, da ga Marijulica niežno ljubi. Od onoga časa često mu po ušima zvučaše rieči: „Oženjen si bezzakoniče!

upropastio si nevinu dievojku! jednom ćeš Bogu odgovarati!“

Često je u snu čuo, da jeca jadna Marijulica, cvileću ju vidjè pred nogama. Nemogaše da ukloni to snovidjenje.

XXI.

Ciganki no poviedanje.

> Da utažim ljubopitnost mojih čitateljah, neću se vraćati do dèrveta poznanja zla i dobra, nego samo do rodovnika, štono ima ogranak pod imenom Mina. Ja dakle počimljem.
>
> *Marlinski.*

Niekoliko danah zasobice gledaše zaludu žalostna Marijula, da govori s Lelemikovom knjeginjom. I po strašno studenim noćima stajaše ona pred palačom, i gledaše, da za prozorom opazi lice svoje milenice. Ali majčinomu sèrcu nije privlačilo Marijulicu ništa po ostanu. Napokon dočù Ciganka, da je knjeginja bolovala, ali da je već ozdravila, i da je još uviek u caričinoj milosti. Taj doglas ju poniešto umiri.

Medjutim se spremahu priprave za Kulkovskovo pirovanje; u svatove morahu doći i Cigani, da vesele više od trista pozvanih gostih.

Živinar Vaso, Marijulin pratioc, prodavaše i kupovaše konje, bezzubnoj kljusadi umetaše nove zube, sliepe činjaše da vide, stare mèrcine pretvaraše u mladu ždriebad; riečju, on je gledao da dobije puno novacah, a malo da troši.

U sred takovih posalah, za koje su Cigani kao rodjeni, i kojih se nebi za nikakvo blago okanili, neza-

boravi naš Vaso ni časak na svoju drugaricu. Marijula mu bijaše predmet najnježnijega njegovanja. Jedva što dočù za posliednju tugu, koja ju dopadè, odmah se pobrini, da ju nadahne novom nadom. „Volonski," reče joj, „neljubi svoju suprugu; zašto se dakle nebi s njom razženio? Što takva dosta putah se dogadja u svetoj Rusiji. Bolestna je Andrijeva Natalija, može dakle i umrieti, a onda neima nikakve zaprieke za knježičinu sreću. Morda će sama carica zapoviediti popečitelju, da oženi Marijulicu. Tà, Marijulica može naći i zgodnu priliku, da carici uruči molbenicu, u kojoj bi morala kazati, da je Volonski obećao oženiti jednu dievojku, koja je pod caričinom zaštitom, a sad jadnoj Ciganki da niječe to obećanje."

„Još se neboj, draga Marijulo," nastavi Vasilj; „mani se prošlosti i dèrži se budućnosti. Staro kljuse nemožeš natierati da skače na kolače kao mladi, žestoki pastuh. — Ali da bolje radimo, sve mi kaži, od najdalje prošlosti, pa makar počela s basnovitim konjem sveznalicom, ili sagradjanjem Moskve. Jednom riečju, kaži mi, kako ti je Marijulica postala knjeginjom."

Vasiljeve utiehe oživiše poniešto ubogu Marijulu. U njoj se opet porodiše nade, pa zato je i bila spremna, da kazuje viernomu prijatelju svoje dogadjaje.

Soba, u kojoj stanovaše, bijaše mračna kao kakva tamnica; samo jedna svieća goraše; kraj stiene stajahu dva kreveta.

Marijula pogleda na vrata, da li tko neprisluškuje, te onda stade ovako poviedati:

„Kadno se u Jašu spoznasmo, onda si mogao suditi o mojoj liepoti, premda bijah već opala: tuga neprija liepoti! Da si me vidio, kad mi je bilo dvadeset godinah, kao mojoj kćeri!

„S pokojnim otcem pristah i ja u jedno cigansko pleme. To pleme spadaše medju one, što dozivlju u družtvo odličnih ljudih. Moje gèrlo, moje lice, donese mi puno novacah.

„Mi preturasmo Rusiju, Poljsku i Tursku; svagdie me dèržahu za najliepšu, i svagdie me gledahu zamamiti, darivajući stare Ciganke. Ali što nemogaše zlato, učiniše cèrne oči moldavskoga kneza Lelemika. On bijaše mlad i krasan; sladkim riečima splete mi sèrce u mrežu, kao u vodi ribu; ja ga ljubljah. —

„Zasù me zlatom i darovima. Zlata neuzeh, ja čeznjah za njegovom ljubavju; da mu se dopanem, nagizdah se njegovim darovima. Zatim osvanù danak, gdie sam pod kolima u kutu našega tabora rodila žensko čedo. Moj otac me proklinjaše, zlostavljaše, zahtievajući novacah.

„Otidjoh knezu; on mi za otca dadè novacah. Kad sam kèrstila moju Marijulu, svezah joj oko vrata blagoslovljeni kèrst od zlata, a taj kèrst, na kom je urezan dan i godina, kad se rodì, nosi još i danas. Skoro zatim dočù kneževa mati, da za ljubovnicu ima Ciganku, pa zato ga i prisili, da oženi bogatu i odličnu dievojku.

„Roneći grozne suze, razstà se sa mnom; ja mišljah, da naš razstanak neću preživieti. Ali pogledavši na moje zlato, stisnuh ju na sèrce, te se umirih.

„Od tad mi postà Marijulica moje najmilije blago; njezine oči bijahu moje sunce, moje zviezde, moj sjajući alem kamen dragi; njezin posmieh bijaše za me najliepši cvietak; njezino zdravlje moja jedina misao, njezin život moje živovanje.

„Ja bijah zla kćerca, morda bi bila i zla supruga; ali mi ipak Bog dadè materino sèrce. Ništa se neližavaše moja Marijulica; kod razstanka dadè mi knez

dosta novacah. Ja joj pievah piesmicah, mogu reći baš valjanih, da u san uljuljaju i kraljevo diete. Milovaše ju čitavo pleme Ciganah. Ja i svi ju nazivasmo knjeginjom. Ja nemogoh nikako odolieti misli, da jednom neće postati velikom gospojom, morda sultanicom. Svakomu bi izkopala oči, da je inače tvèrdio.

„Čèrgašući s plemenom, pruži li Marijulica kadšto ručicu za kojim cviećem, sve se pojagmi, tko će joj ga najprije ubrati. Kaza li na leptira, mahom poleti za njim sva cigančad. A razapesmo li gdie šator, sve skoči da ju u ičem posluži. Pa kako bijaše već krasna; a osobito kad bi, ležeći na bieloj bielcatoj perini, nakićena vèrpcama i dragim kamenjem, niežnom ručicom bacala blatnoj, razderanoj cigančadi kruha, sladkarijah a kadšto i novacah!"

Ciganka umuknù; spominjanje prošle sreće zasja joj u očima, zaplamti obrazom, zadèrhta riečma.

Izza kratkoga pomučanja i tihoga premišljenja nastavi uzdišući dalje:

„Čèrgašeći po Rusiji i Ukrajini, razsipljući na gospodsku novce, dodjosmo izza dvie godine opet u Jaš. Lelemiko me još uviek ljubljaše, ali mi omèrzka njegova ljubav, jer se pobojah, da opet nezačmem, i neuzkratim momu zlatu jedan dio moje ljubavi.

„Lelemikov brak ostà bezdietan; svi liečnici izrekoše, da mu žena nemože nikad začeti. Stara knjeginja bijaše preminula. On me milo moljakaše, da mu dadem Marijulicu, te mi se zaklè, da će ju pokćerivši učiniti baštinicom svega svoga imetka; a ako mu neučinim tu ljubav, da više za nas neće ništa znati, pa neznam, kako da nam lošo bilo. — Kleknuh mu pred noge i sklopih ruke; bez moga zlata, što mi valjaše jadno živovanje!

„Ali onda i vidjeh pred očima „knjeginju“ Marijulicu, gdie razderana glodje suhu i pliesnivu koru kruha, i gdie joj se rugaju drugi Cigani. Burno se pobuniše moja čuvstva. Dronjci — čèrgašenje — ruglo — nevolja — i što ja znam, što ju sve čekaše! Po glavi mi se vèrtljahu sve te misli.

„Čim omèrknù i Marijulica usnù, brižno ju zamotah i cvileći odnesoh u njezinoj kolievci.

„Kao što sam napućena bila, metnuh kolievku i pisamce u cvietni vèrtao pod prozore kneževa dvora.

„Kod razstanka da mi od žalosti nepuknù sèrce. Jedva što se odmakoh desetak koračajah, opet natrag doskočih. Napokon pregorih muke — čuh cviliti moje zlato, ali odoh! —

„Iz pisamca i niekojih riečih moje maljutice mogaše se slutiti, da je od visoka roda, i da su ju Cigani ukrali, ali da ju zato opet izložiše, jer ju nemogahu odhraniti.

„I neostà mi pusta nada. Blagodušna knjeginja izmoli u vojna milost, da uzme i odgoji diete. Moja Marijulinka postà Marijulica i knjeginja Lelemikova.

„Na doglas njezine sreće prodje mi tuga i bola. Naselih se u Jašu, i stanovah na kraju varoša. Često vidjah moju Marijulicu, kad bi se vozila ili šetala svojom „majčicom“; ali ja se pomno sakrivah, da me nevidi knjeginja ili koi od njezinih slugah; jer mi je, premda mi je to drago bilo, vèrlo naličila.

„Jednom, u gluho doba, prenem se iz sna od žestokoga tištenja. Otvorivši oči, vidim svietlu sobu kao u sred podne. Skočih k prozoru, ali što vidjoh? — varoš u vatri! Sa svih stranah ližu golemi plami.

„Bože! Marijulico! viknuh, i jedva obučena, odletim k njezinomu dvoru.

„Po ulici bijaše zadušljiva zapara; kud idem, kud li pogledam, padaju krovovi, prašte prozorna stakla, iz dima se prolizuju golemi plami; množina urliče, zvonovi klepeću; ali jače nego sva ta huka i buka ječi mi u sèrcu: Spasi od sèrca diete!

„Skoro luda od nemila straha dovalim do kneževa dvora; ja se protisnem kroz ljude, što pred vratima stajahu, doprem do vèrh stepenah, opazim janičara, gdie kroz goruću pokućinu i oborene ormare nosi u naramku diete. — Ona je! ciknem. — Skočim kao lavica, otmem moje ćedo, turnem janičara niz stepene. Čvèrsto se za me dèržaše moja Marijulica; iznesoh ju na ulicu, i — što dalje bijaše, neznam ni danas. Samo se spominjem, da sam dugo bolovala, i kad najprije progovorih, da sam pitala za mladom Lelemikovom knjeginjom.

„Nitko mi nemogaše kazati, kud je dospiela. Kazaše mi samo toliko, da je u vatri izgorio njezin dobrotvorac, i da mu je od straha umèrla i onako boležljiva žena.

„Radi toli tužnih glasovah za malo da nesadjoh s uma. Gdie koga sretoh, pitah ga za moju kćer; tražeći svoje diete po pepelu, kamenju i pougljenim gredama, basala sam po gorištu od jutra do mraka.

„Napokon sam dočula, da je janičar prodao moju Marijulicu. Moje diete, pa prodano! Rodjaci kneza Lelemika darovaše janičaru znamenitu svotu novacah, samo da u sviet odvede moju Marijulicu, i zbilja, on ju odnese iz Jaša.

„Za njim se odtisnuh u potieru. Stigoh ga napokon u Chotimu. Tamo se dogovorih s mojom mudrom Marijulicom, bijaše već deset godinah navèršila, a ženi, kod koje janičar stanovaše, dadoh sve novce, koje sam uza se imala. Ta žena mi i pomože, da u potaji uklonim svoje diete.

„Neznah više ni sama, kuda da se krenem; bojeći se progonstva i neprilikah, otidjoh k chotimskomu paši, te ga zamolih, da mi uzme Marijulicu, da ju odgoji, a tamo kašnje da ju metne u svoj ili sultanov harem. Na taj način sam mislila, da će doći do velike časti i sreće.

„I zbilja paša mi ju uzè, a poslie mu se tako omili, da ju ljubljaše kao rodjeno diete. Dobro ju odgoji po Mohamedovu zakonu.

„Više nego jednom vidjeh ju kroz pukotinu vratah; više nego jednom čuh ju i pievati. Slušajući, kako slavuljevim gèrlom pieva, htiela sam od milinja da umrem. A Marijulica ni neslućaše, da ju jedina vrata luče od rodjene matere! Što velim? jedina vrata! Već onda nas lučaše neizmierna dalečina.

„Paša bijaše već ostario; zato i naumi, da Marijulicu daruje sultanu, budući joj, što se liepote tiče, nebijaše u devet zemaljah ravne. Ali medjutim dodjoše u Chotim Rusi, i odvedoše Marijulicu u Petrograd.

„Ja otidjoh za njom. Gdie je ona, ondie hoću da mi se zakopaju kosti. Kad umrem, čuvat će ju moja siena, i nikad neće saznati, što sam za nju uradila; u sèrcu će sačuvati uspomenu na tudje ljude, ali svoje majke neće se nikad spominjati.“

Poviedalica otare suze, koje joj ronjahu iz jednoga oka. Tèrbonjasti Ciganin kašljaše, hrakaše, pa se i okrećaše, samo da sakrije suze, koje mu ronjahu niz inače ravnodušno lice.

XXII.

Raztierani sastanak.

> **Ni makac dalje, nego tragom u natrage, barune! Nužda nas učini, da smo hodočastnici, po tri koraka idemo napried, a po dva natrag.**
>
> ***Marlinski.***

Vrieme, bivši prije podne malo pitomije, ošteti ponješto ledenu palaču, ali oko sutonje stadè opet biesniti, kao biesan čoviek, koi znade, da u sebi ima dovoljne snage. Do malo časah padahu sniežinke na nos, bèrzo se podignù strašna mećava, koja sliepljaše ili obaraše ljude. Prozori se zadèrmaše, vietar urlaše, vietèrnice škripahu po krovima. Riečju, narav tako pobiesni, da si mogao misliti, da sastoji iz smiese Francezah i Novgorodjanah.

Nije dakle ni čudo, da se u mračnoj, burnoj, pravoj lord-Bironovoj nepogodi nijedan Petrogradjanin neusudi, da pomoli nos kroz vrata. Mi velimo: nijedan Petrogradjanin; ali izmedju vojvodskih konjušnicah i kuće tajnoga savietnika Šćurkova, izpried gorišta nieke izgoriele kuće, idjahu dva lica sa dvie protivne strane. Jedan se činjaše da dolazi iz zemlje Liliputanacah, a drugi iz zemlje gorostasah. Dva put oba tiho zakašljaše, a čim se po geslu spoznaše, uzadjoše na dimnjak, koi još čvèrsto na zidu stajaše. Tèrtajući sretoše se u mraku; dugonja se pognù, uzè malonju za ruku i reče uzdišući:

„Nu, kako je, prijatelju?“

„Mi zaisto igramo ćoše,“ odgovori drugi takodjer uzdišući, podignuvši ruku do vèrh glave, da stisne pruženu mu desnicu.

„Jedva što napried učinismo dva koraka, moramo se opet vraćati. Valja da se dèržimo u pèrvom položaju, premda je sva prilika, da ćemo izgubiti igru.“

„O! još nije sve propalo,“ odgovori dugonja; „dakako da nam je svojom naglošću oteo oružje iz rukuh, od koga zavisi sav uspieh, on se ljuti, pa je i žestok, ali sasvim tim nevalja ga ostaviti na ciedilu, odviše je plemenite duše!“

„I ima plemenitu dušu, ali je i veliki pomamnik,“ odgovori malonja; „ja sam ga mogao i ostaviti, da —“

„Je li, da ga neimaš rado? Ja ga žalim, pa sam mu ipak odan. Da za knjeginjom toliko neluduje, onda se nebi ni sbilo, što se je sbilo, i mi bi bili lahko pobiedili.“

„Zna li carica?“

„Još nezna. Još ništa se nedočù o dogadjajima one večeri. Strogo zabranì vojvoda, da se o tom što govori. Nitko da je što čuo ili vidio. On si štedi dragocienoga tužitelja, koga će upotrebiti kod zgodne prilike. Zato sam i svezao za kratko ugodnikove ruke, koje su spremne, da udare udesnim udarcem. Po jednom licu, na koje vele dèrži, pustio sam mu doušiti, da se u Petrogradu začimlje pobuna radi kaludjerah i kaludjericah, što je dao svèrgnuti i amo dovesti. Još iste večeri je saznao, da čitave naseobine bieže u tudju zemlju, jer se boje novih okrutnih zapoviedih. Morao je dakle samo oko toga nastojati, da što carica nedočuje. Medjutim gledam, kako bi doprò do carice. Danas joj uručih jedno izviešće, i ona me milostivo izpitivaše o niekojim stvarima. Ako budem imao kada, da se utvèrdim u njezinoj milosti, i da lukavštinom nadkrilim bezobraznu hulju, onda ću joj predati izviešće, koje će ga opuriti kao vruća paklina.“

„A knjeginja?“

„Ona bolovaše. Valjda zato, što mišljaše, da je o večernjem posietu čula carica i palačani, i da sav Petrograd o tom govori. To je najbolji dokaz, da ženi nemože zagušiti častni stid ni haremsko odgojenje, niti izopačeni primieri naših suvremenikah, ako već neutonù u kaložu sramote. Ali ljubezno caričino milovanje, mučanje o nesretnoj onoj večeri, pa i štovanje, koje joj sve kao i prije davaše, oživi joj opet utèrnulu dušu. Nu ponajviše zato ozdravi, jer je od Volonskoga čula dobrih viestih. Ti znaš, da ga je carica zvala. Sve je mislilo, da će bakljadni dogadjaji za njega imati zlih posliedicah; ali ti znaš, kako ga je carica dočekala.“

„On mi je sám kazivao, da mu je carica milostivo pèrstom grozila, i da mu je ruku za ljubljenje pružila góvoreći: „Tko na prošlost pomisli, nesmije više da mi dodje pred oči.“ Ja bi rekao, da se te rieči netiču samo bakljadnih dogadjajah, nego i ledenoga kipa; ona donjušuje, da bi iz toga moglo što neugodna izaći za njezina ugodnika, pa zato morda želi, da mučanjem o svem prošastom pomiri obadva takmaca. Ali da istinu kažem, mene strašno nukaju milostive Bironove rieči, da se odvažimo na udesni udarac.“

Dok se njih dva razgovarahu, postadè mećava tako žestoka, da su joj jedva i silimice odolieli.

„Bieži iz sniega, prijane,“ reče malonja, koi se u sniegu jedva još micaše; „ja se sve bojim, da će nas snieg još zasuti.“

„Najprije će na svaki način tebe,“ odgovori drugi, izvlačeći iz sniega maloga prijatelja.

„Mojoj mašti dadè mećava opet nova krila; zauzè me prekrasna misao — velim ti, prekrasna misao.“

„Željan sam ju čuti.“

„Ja ću nastaviti, što su toli mudro počeli protivnici moga zaštitnika; kažem ti na kratko, pomagat ću zaljubljenoj dvojici.“

„Ti ćeš im pomagati? Sadjè li s uma?“

„Reći ćeš bolje, da sam našao golemu rudu zlata. Dà, dà, moramo im pomagati. Ja sam do sad upotrebljavao svu svoju snagu, sav razum i svu riečitost, samo da opametim i odvratim Artemiju Petrovića od nesretne te strasti. Nu, nepodje mi za rukom. Ali sad ću i ja raditi kao Biron, podjarivat ću vatru. Meni se sve čini, da naš zaštitnik ljubi Marijulicu čuvstvom pohote i sladoljubja. Inače je s Marijulicom: ona mu je odana ljubavju, od koje se možeš svega nadati. Iz te ljubavi mogu načiniti liestvu, koja neće samo do carice, nego i do neba dopirati.“

„Kukavne li misli!“ reče drugi uzdišući; „varaju te, daju ti rog za svieću, u bezdan te bacaju! Naravno, da svaka stranka radi sebi u prilog; uzet će te i baciti, da okolujeŝ kao novac, koi valja i ide u obadvima zemljama, i da sám na sve ruke radiš, da se dogadjaji uskore — onda nesmiljeni svadljivci oskvèrne liepu i bujnu ružicu; jer svaki pojedini traži u njoj otrova, da ga proti drugomu upotrebi. Ne, ne, prijatelju, neznam ti još za prave namiere, ali ako su nevaljale, pusti ih podlim ljudima.“

„Nesudi naprieèac!“ odgovori drugi; „najprije pomisli, da mi neradimo za slavu jednoga pojedinca, nego za sreću čitavoga naroda; — onda, da je knjeginja vriedna požalenja, ali da se više nemože spasiti. Njezina je propast ljubav, kojom Volonskoga ljubi, ni sám Bog nemože joj više pomoći! Kadno ju pèrvi put vidjoh, kad joj pèrvo pismo pročitah, proniknuh joj do dna duše; ona je od onih naravah, koje se iztroše na vlastitoj vatri. Njezin život je ljubav. Volonskomu su posvećena

sva njezina čuvstva, pa tako će i ostati, dok godj neizdahne. Na sve ju nagoni ljubav prama Volonskomu; i sám ćeš lahko dokučiti posliedice. A kad nam nije moguće, da uklonimo nevolje, koje su knjeginji već sudjene, onda barem možemo za našu svèrhu upotrebiti njezine strásti, a da zato ipak neradimo ni zlo ni podlo —"

„Muči! čujem niekoga."

Oba prijatelja slušahu velikom i bojazljivom opreznošću.

„Nije ništa," reče malonja; „samo vietar, što se sniegom igra."

„Šta! nije ništa? Za Boga, muči!"

Za malo trenutakah mogahu dobro slušajući čuti pojedinih prekèršenih riečih.

„Amo, amo — evo im traga — bijah ga izgubio — a ti? — nije pèrvi put — evo opet i drugoga traga — amo — neće nam lje uteći —"

Ove zadnje rieči razgovetno su čuli naši prijatelji. Oni gledaju kroz pukotine stiene i opaziše ljudih, kojih u mraku nemogahu razpoznati.

„Ono je gèrlo moga ujaka", reče dugonja; „sad smo uhvaćeni!"

„Što da radimo? Iz ovoga sbiega nemožemo umaknuti, ako nećemo, da im dodjemo baš na umet. Da mi se je kako uzpeti do prozora, onda bi skočio u Šćurkov vèrtao."

„Slomio bi si noge —"

„I to volim, nego da mu dopanem u ruke. — Ali ti?"

„Ja ću čekati na Božju pomoć! Hodi bèrže na moja ramena, pa onda kroz prozor!"

Dočim dugonja govoraše, spremi se malonja da bieži. S rukuh skoči na ramena, a sa ramenah na pri-

jateljevu glavu, te onda kao mačka uza zid, dèržeći se za kuke i bočine. Dodje čas za spasenje, već se dovera skoro i na prozor — ali mu nesrećom zapè kabanica za gvozdenu kuku. On povuci i potegni, ali se nemogaše nikako da oprosti; rukama se nemogaše koristiti, jer samo jednom da pusti kuku, morao je neizbiežno stèrmoglaviti.

Sav se sgrozi, kad mu na um pade, da razširenim krilima visi kao šišmiš na zidu — nevidi izmaka iz nemiloga škripca; na ramenu nosi svoja viešala.

Onaj dio porušine, gdie se u potaji dogovarahu obadva prijatelja, najednom se razsvietli od srebèrne prašine padajućega sniega; na jednoj strani vidjè se nemilo stanje jadnoga Sude, a na drugoj ružna Lipmanova glava. Strašno i baš užasno bijaše vidieti, kako mu izpod klobuka vise smèrznute pletenice cèrvenih vlasih. Sivooki cèrljenko vrebaše naokolo paklenom pohotom, kano carinar, kad očekuje krijomčara, da mu za uviek utèrne svieću. Vidjè se i dugi, suhokosti Bichler svojim šiljastim nosom.

Pred Lipmanom, žižkom u ruci, stajaše čoviek šubarom na glavi, a u zadku se vidjaše niekoliko dugim toljagama oboružanih seljanah, koji spremni bijahu, da, ako uztreba, ubiju ili u Nevu bace dvonogu ribu.

„Šta — netjače!“ viknù Lipman, dèržeći štapinu u ruci.

„Jesam, kao što me vidite,“ reče dvorski tajnik, utèrnuvši žižak. „Ja sam, ujače, glavom, a to i sami vidite. — Ali zašto,“ primetnù tiho, „zašto me smetate? Što će vam ta nemila pratnja?“

„Što mislite, gospodine Bichleru? ja vas nerazumijem, jer nisam sposoban, da odgonetam zagonetke.“

„Ali ćete bèrzo razumieti.“

Dvorski tajnik uzè govoreći toljagu od jednoga seljanina, te pohiti k stieni, gdie još visaše jadni Suda. Toljagom oprosti svoga prijatelja. Suda se bèržebolje dovera do prozora, a odtale skoči u susiedni vèrtao.

Čuše, da niešto pade — pa ništa više. Je li se što izlomilo? odnese li živu glavu? nezape li gdie u sniegu? Sám Bog je znao.

„Što padè?“ upita Lipman sumnjičivo.

„Nečuste li, da čoviek padè?“ odgovori netjak, vraćajući seljanovu toljagu. „Nije škoda, ako si i vrat skèrhà. — Zanj sve učinih, što sam mogao u mojoj neprilici,“ mišljaše Bichler; zatim opet stadè pred Lipmana. „Hajdmo, mili ujo; sve ću vam idući kazati; mogla bi nas čuti vaša pratnja, vi bi ste bili krivi, pa bi ste morali i odgovarati kod našega zaštitnika.“

Lipman mahnù svojim ljudima, i oni se odmah razidju, neposèrnuvši samo jednom po tamnoj podèrtini.

„Ah! ujače,“ reče ganuto dvorski tajnik, uzevši Lipmanovu ruku; „upèrkos moje brige i kine, koje mi već zdravlje poruši; upèrkos svemu nastojanju, da sakrijem caričinu i vojvodinu nesposobnost, vi još uviek na me vrebate! — Znate li,“ primetnù, nedavši ujaku ni progovoriti; „znate li, s kim sam bio?“

„Neznam.“

„Sa Sudom.“

„Sa Sudom! od kad se vas dva sprijateljiste?“

„Na ovom gorištu već se triput sastajasmo.“

„I jest tako! Malo prije mi javi vierni moj uhodnik, da se ovdie po drugi put sastaju dva čovieka, i na to — doletih amo. Ali ni nepomislih, da ću baš vas ovdie naći. — Ali zašto mi prije nekazaste?“

„Jer nisam želio, da vam kažem, što snujem u mojim mislima, dok ih nespletem u nerazriešivo klupko.

Vierujte mi, da je ono, što snujem, prava vieštačka umotvorina, pa da nas neće osramotiti. Dao bi odmah glavu, da će me vojvoda zagèrliti od radosti i veselja. Zaveo sam tako neprijatelja, da mi već i ruku meće u čeljustinu. — Ha, ha! čujete li, kako psi laju u Šćurkovom vèrtlu? svi su dosta jaci, da udare i na medvieda. Nu, ipak bi žalio, da mi od hulje neostave koi komad. Ne, ne, prijane, tebe ću i Volonskoga nabiti na kolac. Ako prije od njega neprispijem, onda nevriedim moga imena, niti častih, koje me čekaju; onda sam luda sovurina, ćuk, zvekan, koi vriedi da mete petrogradske dimnjake! — Ali vas molim, dragi ujače, pustite me, da radim na moju, i da me nesmetate. Ako li nedodjem do svèrhe, onda me slobodno obiesite, ili na stratištu pogubite, ili radite sa mnom, što vam je drago —"

Dvorski tajnik govoraše takovim uvierenjem, tako sjajućim licem od paklene radosti, tako jasno i razgovetno, da je staromu zlikovcu zaigralo sèrce kano vihar, kad zavèrti prašinom. Duge mu se uši micahu kao poudrice, kad s njima glasbenik zamahuje; posmiehom stisnù netjakovu ruku i reče:

„Više ni slovke, netjače, čuješ, ni slovke! Na vas do vieka neću više posumnjati, u vas se uzdam svejedno kano i u se. Vi ste moja jedina radost i utieha; dok se u vama živa vidim, uviek mi se čini, da ni neću umrieti. — Da sam znao — ali smo slabi ljudi — nebi amo ni doveo ovoga zvekana, niti bi mu poslušao luda nabrajanja. — Hej! čujte!" viknù Lipman svojim ljudima; „da se ni jedan neusudi kazivati, da sam našao netjaka na kletom gorištu; jer onda — gledajte" — pokazà na Nevu — „stèrpat ću vas u vreću, pa s vama u Nevu!"

Po toj ozbiljnoj opomeni oprosti se ujak s netjakom, i obadva otidju kući.

XXIII.

Vojvodin majmun.

Muha pade s hrastom,
I golemom praskom.
(Stara ruska piesma.)

U velikoj dvorani, koju razsvietljivaše rumenilo naložene vatre, stajaše kod peći stari čoviek, upiruć se na gvozdenu rogulju. Na sebi imaše cèrvenu baršumnu kapicu, modroprugasti haljinac iz dvonitke, široke, bliedocèrvene hlače, tamnomodre čarape, zelene papuče i bielu pregačicu.

Kad pèrvim mahom ugledaš tako odievena čovieka, težko da se nećeš od čuda nasmijati; ali iz lica čudnoga starca govorahu tako jasno junačko poštenje, pa mirna i iskrena duša, da bi ti mahom smijanje prešlo u iskreno štovanje.

Da je starac još mlade, svieže ćudi, izdaju ga vesele cèrte rumenoga lica; ali zamišljen podjaruje roguljom vatru u peći. Po kadšto pogleda milo na četiri oko njega stojeća vižleta od prave poljske pasme i jednake boje. Dobrodušna starina, da nepobudi zavist medju svojim prijateljima, sve ih jednako miluje.

Oko njega se čini, da je sve samotno, pusto; ali kad goruća ciepanica jasno plane, onda se bèrzo napuči samoća. Pokažu se sa svih stranah knezovi, kraljevi, kraljice u dèržavnoj, svečanoj odieći, te s požućenih i samotnih svojih okvirah gledaju, kao s prozora, ljubopitno po prostranoj dvorani. Ivan grozni, rekao bi, pa se i zakleo, da će sad nà s očima sve proždrieti, a cèrna brada mu izgleda, kao da će mahom izustiti rieč „kneže“.

Jadnoga Godunova, koga mudri i mnogobrojni zavodi nemogahu da spase od mèržnje, kojom nadahnù potomstvo radi umorstva carevića Dimitrije, naslikao slikar razbojničkim licem, želeći, da i on kao član čoviečanstva odsudi prošlost. Manje ili više, hoće se velikim muževima, da imadu pratnju, koja im sačinjava krunu njihove slave; samo Petar veliki steče si ime, komu netreba sunčanoga luča.

Obkoljen od mnogobrojnoga toga družtva, stoji od žerave ožareni starac, te u ruci dèrži roglje, kao vilenjak, kad iz sna dozivlje mèrtve siene. Kao kèrvava zviezda svietli mu puce na kapici.

Najednom nestadè sienah iz drugoga svieta. U dvorani se opet smèrknù, starac je opet sám svojim mislima i svojim psima.

U prisobi slovika jedan čoviek u molitveniku. Taj mu posao zadaje težkih mukah, ali mu gèrlo jasno kaže, da je zadovoljan; svaku slovku opetuje niekoliko putah, onda naniže rieči, pa se raduje, kad sastavi jedan riek.

„Ivane!“ zovnù starac iz dvorane.

Tužnim uzdahom javi slovnikač izza vratah, kako mu je težko da ostavi svoje milo slovikanje. Mahom doleti u dvoranu čoviek pri godinah, a po vidu prava dobričina; po odieći je bio sluga odlične koje kuće.

Blizo vrátah stadè Ivan, dèržeći sklopljene ruke na dovoljno debeloj tèrbušini.

„Ozdravi li kuhar?“ upita domaćin.

„Kako, da ozdravi? Tà, opija se do zla Boga.“

Taj odgovor kao da se nedopadè domaćinu.

„Ti uviek misliš, da su ljudi pijani,“ reče domaćin. „Pusti ga samo da pije medenice, lipove vodice ili što drugo, da se znoji.“

Sluga zaklima glavom, te reče bojazljivo:

„Gospodaru, Vi na zlo učite Vašu služinčad; izmedju petdeset slugah jedva je jedan, da Vam osnaži odieću, spremi jelo, ili da upregne konje.“

„A ti, Ivane?“

Način, s kojim je izgovorio te tri rieči, jasno je govorio: „Ivane, dok tebe imam, drugih i netrebam.“

Ivan nereče ništa, nego se nakošuri kao provijuša na svoga dragoga. Pri tom je u viek dèržao ruke na tèrbušini.

Domaćin stadè razvijati svoje misli.

„Nespremaše li mi ti jelo? Nebijaše li ti moj voznik na putu? Nesnažaše li ti moju odieću?“

„Dok god uzmognem, bit ću sretan, da Vas mogu služiti; ali kad umrem —“

„Mani se toga, Leonteviću; ti ćeš me samo ozlovoljiti.“

Preko lica vriednoga domaćina preleti mračna siena; promisli malo, pa odvažno reče:

„Tà i ja imam do dvie ruke.“

„Šta, gospodaru dragi, pa Vi da radite, dočim imate toliko slugah? To bi bilo nečuveno čudo! Nebi li se sramili pred licem drugih bojarah?“

„Zla diela su sramota, a ne radnja poštena. I sveti su otci radili znojeći svoje lice.“

Ta prispodoba bila bi svakoga uvierila; ali Ivan, izgladivši si tanke kose, reče:

„Ali sveti otci nisu imali petdeset slugah, i na stotine seljanah, koje im je Bog i car darovao, da se za njih kao za diecu staraju. A Vi puštate, da ta dieca postanu još opaki neznabožci! — Grieh je i prevelika dobrota; dobra je kadšto i šiba, kad već nepomažu rieči.“

„Meni se čini, da si zaboravio, da ja neću svejedno kao Volonski, da se ljudi tielęsno kazne.“

„Lahko je Artemiji Petroviću, on je, dopustite da rečem, riedko kod kuće, pa zato mu živi služinčad kao kaludjeri; ali Vi živite kao samac, a vaše sluge —"

„Dosta, Leonteviću! Hajde pa čitaj u zborniku."

Leontević siede opet na obično miesto, te poče iznova, ali revno slovikati.

Gospodar podjarivaše vatru po običnoj navadi; ali jedva što sluga poče slovikati, čuje opet:

„Ivane!"

Ivan doskoči mahom u dvoranu, te čekaše prekèrštenim rukama, što će gospodar zahtievati.

„Jesi li onomu, što je jučer ovdie bio, tà ti znaš — darovao mali rubalj?"

„Nisam, gospodaru."

„Onda mu odnesi ili pošalji te novce."

„Gospodaru, neću mu ih nositi niti poslati."

„Ali kad ti ja zapoviedam?"

„Vi zapoviedate, da se u vietar troši."

„Ali ja hoću, da tako bude!"

„Ali neću ja, gospodaru. Ono je strašna pijanica, koja Vam u kèrčmi pije novce. Takvomu nevaljalcu, tko bi dao rublju!"

„Rublja nije tvoja."

„Znam; ali zašto mi dadoste, da čuvam Vaše dohodke?"

Nastadè za niekoliko časih ogorčeno pomučanje; ali Ivanovi dokazi bijahu odviše razboriti, da bi ih mogao tko pobijati. Čudna, dobrodušna starina položi oružje i reče pokunjen:

„Dà! imaš pravo, novci su u tvojim rukama, nemogu ništa prigovoriti."

Ivan otidje, nečekajuć na dalju razpravu.

U taj par zalajahu sva četiri vižleta.

„Ivane!“

Jadni mučenik svoje dužnosti dodje opet u dvoranu.

„Zaisto je sèrna opet izmakla.“

„Nemože biti; mrak je, a vrata su zatvorena.“

Zatim kao biesni zalaju i psi u dvorištu, a četiri poljska vižleta sprovadjahu ih, da ti uši pucaju, jednodušnim skladom.

„Psi zaludu lje nelaju,“ reče Ivan, i pošto je malo oprezno prisluškivao, odleti na dvor kao bèrzi mladić.

Dozvà svu služinčad. Ali nebijaše lahko sporazumieti se pospanim i pijanim ljudima. Jednim zapinjaše jezik, drugi čevèrljahu kao žèrvanj; svi vikahu, još puna vina bijaše im glava.

Takve sluge imao je tajni savietnik Šćurkov, s kojim se sprijateljismo početkom ove glave.

Tajni savietnik bijaše točan i saviestan u izpunjavanju svoga zvanja, u družtvu duhovit i vèrlo izobražen, ali kao domaćin preko miere slab i dobar. Sad se poboja, da će seljane ogorčiti pretieranom pažnjom, sad ovaj ili onaj upotrebi kumstvo ili rodstvo kojega sluge, samo da se ukloni tielesnoj kazni, na koju je i onako mèrzio. Iz toga je i dolazilo, da je Ivan pravom uztèrpnosti junaka i neprispodobnim poštenjem Slavena, podnosio sve domaće brige, kao kornjača svoj teret, s kojim se samo u smèrti razstavi.

Po kadšto se potuži na lienost svojih drugovah, ali nikad da ima odviše posla, jer je iskren i vieran bio svomu gospodaru.

Iz smèršene vike sakupljenih slugah razabrà naš Ivan po prilici sliedeće: Majmun kurlandskoga vojvode da se izmače iz lanca, pa da uskoči u bašću Nj. preuzvišenosti; da se najprije sakrì u sniegu, ali poplašen

od pasah, da pobieže na zid od vèrtla, i tamo kao mačka da još i sad čuči.

„Kao djavo izkesuje zube," reče jedan uslužnom hitrinom; „morda mu je i studeno, ili bi rada da koga ujede, kao što mu radi gospodar."

„Mudra je ono mudronja!" reče drugi; „ja ga htiedoh domamiti, a on stadè kao čoviek da govori."

„Ljudi kažu, da su majmuni vražje blago, kao što su i zmije," reče treći; „za jednoga, koga ubiješ, bit će ti na onom svietu prošteno četèrdeset griehah."

„Valja ga ubiti!" viknù divlja rulja.

Vika služinčadi domami i Šćurkova u prednju sobu. Dočuvši što je i kako je, i ogèrnuv se s kalmučkom šubom, reče, da bi rada vidieti Bironova majmuna, i da gledaju, nebi li ga živa uhvatili.

Rat bijaše već naviešten, a kad četuju zavadjene stranke, onda i ima dosta darmara. Volonskovu stranku zastupao je Šćurkov svojom služinčadi, a majmun Bironovu.

Za čas se uzporedaše ratoborci. Mrak, zlo vrieme, pretežna sila, sve im bijaše u prilog, ni najlukaviji neprijatelj nemogaše im izmaći.

Krenù se vojska. Ivan, noseći sprieda kao čarkalac žižak, kazivaše im za gomile sniega i za svako opasno miesto. Za njim koracaše domaćin sa cèrvenom kapicom; kad potiesno bude, da se vojska oko njega sgèrne. „Smèrt ili pobieda!" geslo je njegove stranke. Šuba mu se nija kao rimska toga. Kao vojskovodja svoju vojskovodnu palicu, nosi i on svoje rogulje. Vojnici su mu oružani stranom metlama, stranom četkama, s kojimi se čiste sobe, a stranom i ciepanicama; jedan je ponio i gvozdenu peć. Ovoga je Ivan preziranjem okomio, kao da mu htio reći: Ti nosiš štit, a ne oružje. Štitonoša,

dosietivši se, što mu reći želi, odgovori ljutito: „Na mom štitu samo ću se vratiti!“

Zaplećnu četu sačinjavaše veliki danski samosov sa petero četveronožnih, ratobornih junakah.

Vojska stadè, čim u vèrtao pade. Njezino je geslo: „Smèrt ili sužanjstvo Bironovu majmunu.“

Ali mnimi majmun spozna u svietlini, koju žižak prostiraše, tajnoga savietnika, a na obće čudo zavapi tužno:

„Spasite me, preuzvišeni!“

„Eh, gursuze!“ viknù niekoliko junakah; „zar neznaš, koga za spasenje prosiš? Amo glavu!“

„Stante!“ viknù Šćurkov. „Ni makac s miesta! — Ivane, hodi sa mnom.“

Vojnici pognuše oružje, kao kod pokopa.

Ali se još većma začudiše, kad mnimi majmun progovori k tajnomu savietniku:

„Smilujte se, Andrijo Ivanoviću! Ranjen sam i na polu smèrznut. Za ime Božje, čuvajte me od Vaših pasah — i od Vaših ljudih, koji su gori od samosovah.“

„Što do vraga! Vi ste, moj dragi Sudo? Koja Vas nevolja amo dovede?“ reče začudjeni Šćurkov, bacivši rogulje.“ Pomozi mi, Ivane!“

Vierna sluga bijaše mahom pri ruci. Izpod miesta, gdie se jadni Suda još jedva dèržaše, prostrieše po sniegu šubu, i na nju djisnù dvorski tajnik. Ali je iznemogao već od pèrvoga skoka, od straha, što su mu psi zadali, a ponajviše od studeni. Ivan i Šćurkov, dèržeći se za obadvie ruke, načiniše nosila i u kuću odnieše sniegom zastèrtoga malonju. Svukoše i staviše ga u postelju, a zatim ga napojiše zelenim čajem iz velikoga bakrenoga kotla, jer još onda neznaše za samovar.

Kraj Sudove postelje vidimo još jednoga učestnoga prijatelja, koi nebijaše kod četovanja, ali je ipak iz daleka sliedio, da vidi, što se radi. Bijaše patulj tajnoga savietnika.

Poručiše Volonskomu, da će mu tajnik kod prijatelja prenoćiti.

Eh, pače! valja nam još pomenuti i sudbinu zelenih papučah: one se žalibože ove udesne večeri izgubiše u sniegu. Ova opazka bit će budućemu opisatelju pèrvolika u cèrvenoj kapici od velike koristi.

XXIV.

Pas miesto konja.

> **Bilo je vrieme, gdie su se ljudi do zviereta ponizivali; tada je i mnogo zviere, ńagonjeno čudnim nagonom, i obnašalo ljudske službe.**
>
> *Lažečnikov.*

Sutradan vidimo našega, dovoljno oporavljena Sudu, gdie se s vriednim domaćinom u kućnoj odieći gore i dolje po dvorani šeće.

Ivan donese zadovoljnim licem odieću, vlasulju i sve drugo, što je od potrebe za sjajno i svečano odielo, ali mećući na stolac razsèrdi gospodara, jer ga smetaše u revnom razgovoru. Šćurkov ga moljaše, da se stèrpi i pričeka, izpričavaše se i pogadjaše, i napokon zahtievaše kao biesan, da mu donese ručak.

Naš vriedni starac, viknut povoljnosti i kućnoj odieći, težko je oblačio svečane odore, jer bi tada uviek mislio, da ga u okove skivaju. Mila i lagana mu bijaše cèrvena kapica, i u prugastom haljincu mogao se je,

kako mu drago pružati i micati, a sad glavu obterećivaše mu vlasulja, a tielo mu stezaše tiesni, izvezeni dvorepak!

Dočim se je s povoljnošću inatio, dodje Perokin i grof Kupšin. Oba bijahu Bironovi zakleti neprijatelji, a čvèrsti podlog prestola i otačbine. Po njihovu mnienju bio je samo onaj pravi plemić, koi se rado žèrtvuje za obće blagostanje, koi silniku zemlje u obraze kaže istinu na sva usta, i koi je spreman, da za pravo i pravicu izgubi i svoju glavu. Obadva su i dokazali, da im rieči nebijahu pusta šala, u ovom ratu stranakah nisu oni nikad šarali. U dvoranah, u viećh, u carskom dvoru, pa i na vidiku carice izražavali su svoje nezadovoljstvo. Zato ih i nazivaše visoki sviet pèrsljivcima. I carica ih dèržaše za dosadne ljude, premda je znala, da su joj vierni i odani. Nijedan nemogaše da se posebno tuži na Birona, ali su ga mèrzili radi nesreće, koju je *na* Rusiju navalio.

Suda pobiegnù, čim ugleda ta dva posietitelja.

„Andrijo, jesi li spreman?“ upita Perokin, protiskujući tèrbušinu kroz tiesna vratašca. „Ele, gle! sad tekar iz postelje izadje!“

„Jesi li i ti psetanče iz caričine ložnice?“ primetnù bliedi, od starosti iznemoženi grof Kupšin, klimajući po dvorani velikim štapom.

„Valja reći, sve je naopako! Ali mi se čini, da vidjeh Sudu u haljincu. Tajnik, pa u haljincu kod tajnoga savietnika! Što takva još se nedogodì u Rusiji. Zbilja, Andrija Ivanoviću, ti kvariš ljude, koji ti u kuću dolaze. Skrajnje je doba, da ti u kući načinimo poredak.“

Zarumenjen i posramljen, kao u skrišu uhvaćeni učenik, počè se Šćurkov bèržebolje oblačiti, a medjutim govoraše im pokunjeno:

„Suda je bolestan, jučer se je nagèrdio. — Skoči, Ivane!“

Sluga, prešeći kao i gospodar, nataknù mu na oči vlasulju. Tajni savietnik izpravi dobrodušno tu pogriešku. Pošto se opet malo snadje, upita:

„Tà što je, da ste tako zanaglili?“

„Pa još neznaš? Nedobì li naša pìsma?“ odgovori Perokin i grof Kupšin.

„Neznam ništa, niti ih dobih.“

„To je za čudo! — Ivane, nedodjè li nikakvo pismo za tvoga gospodara?“

Ivan je imao pravo da odgovori: Ja sam izprašio odieću, osnažio konje, ja sam vario ì pekao; ali to bi dèržali kao ukor za gospodara. Zato i odgovori kratko: „nedodjè, ja barem neznam ništa. Smijem li pitati patuljka?“

Dozvaše patuljka. Lice mu bijaše žuće i sgrišpanije, nego stare naručke od čipakah.

„U prednjoj sobi leži niekakvo pismo,“ mèrmljaše zlovoljno; „neznam, tko ga donesè; spavao sam na velikoj škrinji.„

Medjutim dodje u dvoranu i obučeni Suda. Ali čuvši, o čem se govori, odleti u prednju sobu i donese pismo.

Šćurkov ga razpečati i pročita.

Kupšin, zamahnuvši štapom na patuljka, reče sèrdito:

„Da nije grieh, ubio bi kao biesno pasče ovu nakazu, koja je stvorena po djavolovu obrazcu. U kuhinju šikaj, hudobo!“

Zaplakavši patuljak, otidje žalostan van. U sebi proklinjaše da živi kod gospodara, pred kojim se usudjivahu tudjinci, da tako nemilice zlostavljaju vierne sluge:

„Hvala Bogu,“ reče prekèrstivši se Šćurkov; „da će te carica već jednom saslušati; ali si dosta i moljakao.“

Suda zaklıma glavom i reče uzdišući: „Ja se bojim, da će to saslušanje biti od veće štete nego li koristi; još je prerano.“

„O, ako budemo čekali, dok se izvedu vaše naumljene i opet zabačene namiere, onda nam valja čekati do sudnjega dana. Ne, gospodine malonjo, sad ćemo se Božjom pomoći latiti posla; a to će biti najbolje i najsigurnije. Mi ćemo ti skoro dokazati, da ste nam strašno nahudili vašim tajnovanjem, vašim nedosižnim namierama i vašim velikim izkustvom. Ali Božjom pomoći sve ćemo opet na dobro okrenuti. Stèrpaj sad mierilo i šestilo tvojih maštah u torbu, te budi pametan i razboran. — A ti, Andrijo Ivanoviću, sad znaš, kako nam stoje stvari. Hajde s nami u palaču. Neće nas tako rado slušati, morda ćemo biti prisiljeni, da odvažno kažemo svoje mnienje, pa zato si nam ti od potrebe. Više nego nas dva, valjaš ti kod carice. Tebi se dakle i dolikuje, da joj svaku razborno razložiš, pa da gledaš, da i nas posluša. Osim toga moraš gledati, da s njom na samu govoriš.“

„O, drage volje, sve ću učiniti, što mogu,“ odgovori Šćurkov, koi se je dosad podpuno obukao. Oči mu gorahu, hod mu i govor bijaše čvèrst i junačan; Kupšinove rieči kao da su mu mladu kèrv ulile u stare žile. U ovaj čas da bi mu tko povierio konjičku četu junakah, on bi ju zaisto bio poveo na okèršaj, na ogledanje.

„O, što bi moglo sve biti iz toga krasnoga čovieka!“ mišljaše Ivan, diveći se svomu gospodaru; „da mu prijatelji nebijahu ludi, on bi siedio na vojvodinu miestu!“

Grof Kupšin nastavi svoje dokazivanje:

„Volonski je poludio za svojom Moldavkom. Sve znamo, dragi Suda, premda na nikoga pitanjem nenavaljujemo. Mi živimo u opasnu vremenu, zato i valja da smo uviek na oprezu; često se dočuju stvari, koje neželimo ni znati. Jezici osiećaju nuždu da govore: kad šta neima da se o vojvodi govori, onda se govorkuje i o malo manjim ljudima. Traže samo uši, koje bi radá čuti. Moj sobar časti čajom, i onda nemanjka ušijuh; mati mu ima uši, ima i vratar, pa i čitava družina. Kadšto se u vreću stèrpa obiešenjak od patuljka, i onda dočujemo, da je pamet izgubio prijan Artemija, da je oslabio kao ozdravljajući, i da je strašiv kao koza! Razumiješ li dobro, nije mu do njegove glave, ali se boji radi mira i poštenja liepe Moldavke, ljubezno susreće Birona, i dopušta, da ga hule neprijatelji svetoga prava. Žalostan Artemija! zašto se i pusti nemilice splesti! Inače je radio proti ugodniku, a kèrv mu je na obraz udarala, kad bi dočuo za koju novu nepravdu — a sad je kao prikovan za zagonetnu Moldavku. Nametnuše mu zamku.“

„Nemožemo sad ni suditi,“ primetnù tužno Perokin, „što će još carica od gnieva reći, kad dočuje, da joj je Volonski zaveo milenicu. Knjeginja joj je najdraža igračka, pa i tu joj razbì!“

Suda htiedè da govori, ali mu Perokin mahnù, te sám nastavi:

„Mi na dlaku baš neznamo, kako je bilo, mi smo se i sramili, da izpitujemo za potanje okolnosti; ali ima sviedokah — da je nadjeno pisamah, koja govore proti Artemiji Petroviću. Jest, ružno je i griešno radio, nije za izpričati. Ali što je bilo, bilo je, nemože se preinačiti; a sad se o tom radi, da spasimo prijatelja a s njim

i našu pravoslavnu Rusiju. Žalostna Rusijo, mi smo spremni i najdraže ti žèrtvovati, i mi se klanjamo Božjoj volji.“

Perokin stadè da počine, i da skupi novu snagu za težku namieru, koju je osnovao; onda nastavi velikim ganućem:

„Samo jednim sredstvom možemo doći do žudjene svèrhe: bèrzom, odvažnom radnjom. Slušajte moje razloge. Jasno je kao sunce, da Volonski više neljubi svoju suprugu, moju jadnu sestricu. Proti tomu neima lieka. Ljubav se nemože silimice dobiti. Morda mu je bezdietnost braka povod, da za nju nemari. Pisao sam sestri, pa ju zaklinjao, da pristane uz razženitbu. Danas idemo zato pred caricu, da joj kažemo, koje ljubavne sveze vežu našega prijatelja s toli ljubljenom knjeginjom, pa da joj i dokažemo, da je Biron na sve ruke radio, da ih sve to čvèršće sveže. Mi ćemo moliti Nj. veličanstvo da dopusti, da se Artemija Petrović razženi svojom ženom. Nas će carica lje uslišati, ona je dobra moldavskoj knjeginji. Mala neće ni pisnuti. Tako će se Artemija izkopèrcati iz svoga tiesnaca, a ugodnik omèrznut će carici. Onda ćemo joj predočiti pravo stanje jadne Rusije, te dokazati, da je od prieke nužde, da iz careva dvora odtiera Kurlandeza, a dèržavno kormilo da preda opet Volonskomu, ako želi da spasi porobljenu i pohuljenu zemlju, i da se kao vladarica opravda pred najpotonjim potomstvom.“

„A tvoja sestra?“ upita Šćurkov, nemogavši da odoli suzama.

„To je njegova briga, a ne tvoja,“ reče ozbiljno grof Kupšin; „gdie se radi o obćem blagu, ondie se neosvèrće na odnošaje porodicah. Nemože se tajiti, da naš prijatelj nedonosi veliku žèrtvu: ali ja sam pèrvi,

koi je zavio tu ranu, jer vidim, da je nuždna. — Sad, Sudo, reci tvoje prigovore."

Kakve prigovore? Suda bi od radosti poljubio velikašima skute i koljena; on je priznao, da odvažnom radnjom mogu bèrže do svèrhe doći, nego diplomatičkim šaranjem.

„Sad nam se valja sporazumieti o govoru, što ćemo pred caricom govoriti," nastavi grof Kupšin; „dobar je jedan um, ali su bolja dva uma. A mnogobrojna skupština kadšto je štetna, jer više putah žèrtvuju ljudi tudju sreću, samo da kažu, kako su dosietni i oštroumni."

Svi se prekèrstiše i pokloniše pred spasiteljevom ikonom. Izza njih pokazà i vriedni Ivan isto oduševljenje; jer nedèržahu, da je vierna sluga opasna ili suvišna kod dogovaranja.

Zatim se dogovarahu, što će svaki po se pred caricom govoriti. Napokon zaključiše, da svaki po svom sèrcu govori.

U onaj par, kad su sviestni o čistoj i plemenitoj stvari polazili iz kuće u palaču, zateče ih nenadana zaprieka.

Perokin je imao patuljka, bio je dakako liepši od Šćurkova, ali jednako pakostan i podmukan. Prisluškivaše kroz bravu, nepropusti nijednu rieč, što prijatelji govorahu. Zatim se toli pošten i nevin pričini, da ga ni Suda nije vidio, gdie u predsobnom zakutku spava.

Čim je mala hudoba dosluśala razgovor prijateljah, odmah se tiho odšulja da potraži prijatelja, gadnoga Šćurkova patuljka.

„Odmah da se vojvoda o svem obaviesti," reče on, kažući mu u kratko, što je čuo; „pa makar se u pticu pretvorio, moraš mu poviedati novu novcatu novinu."

Od strašnoga smieha tresahu se laloke gèrdoga patuljka; a opet sèrce mu od radosti puca, da što može

vojvodi doušiti; nije se ni u snu nadao, da će mu tako bèrzo doći prilika, da se osveti oštromu Perokinu i njegovim prijateljima.

„Sve ću učiniti, nosi se opet na svoje miesto,“ odgovori i otidje u kuhinju, uze komad mesa, razkide ga na više komadah, te izišavši na prag, stade dozivati: „Dodji vilinski sivalju, što sve znadeš! Stani preda me, kano šuma pred livadom!“

I dodje veliki samosov od danske pasme, ali poveći od patuljka, obliza gèrdu hudobu i pojede meso zavievajuć od radosti.

„Sad, kume, na posao,“ reče patuljak, milujući ga po hèrptu.

Dosietivši se pas mahom što želi, pruži se kao pravi sivalj jezdenik.

Patuljak povèrši samosova, uze ga jednom rukom za vrat, a drugom baci napried komad mesa. Tako je samosov letio, dok, žderući meso, nedokasa sa svojim gospodarom u lietni dvorac, koi je malo ne pet stotinah koračajah stajao od Šćurkove kuće.

Nebijaše to pèrvi put, da je patuljak upotrebio tu priliku; on je na svom Bucefalu jašio na poštu i u dućane. Danskoga samosova i njegova konjika poznavaše sve susiedstvo. Lasno je dokučiti, zašto mu bijaše tako poslušan: patuljak ga je dobro hranio, dočim ga drugi nisu ni gledali.

Sjaše konjik u dvorištu lietnoga dvorca. Dozvà njemu poznato čeljade, izruči poruku, dobì nagradu, te opet se baci na ramena svoga samosova, a ovaj dobivši komad mesa, odkasa opet od kud je i došao.

Svojom izrukom bijaše patuljak vèrlo zadovoljan. Došavši kući, baci služinčadi deset kopekah, veleći:

„Na vam, pa se napite za zdravlje moga sivalja!“

I sve zavika: „živio samosov!“

* * *

Kadno se prijatelji krenuše, da idu u palaču, dodje sluga kurlandskoga vojvode, te preda pismo.

„Što to znači?“ upitaše jednodušno.

Otvoriše i pročitaše pismo, ali se strašno zablenuše, kad dočuše, čega se nisu nadali.

Pismo sadèržavaše sliedeće:

„Po zapoviedi Nj. veličanstva carice, imam vam priobćiti, da je do nadalje odgodjeno za danas dozvoljeno saslušanje. Zajedno vam imam i to javiti, da sve gospoje i gospoda, koje uživaju pravo pristupa u carske prostorije imadu danas po podne u jedan sat doći u najvećoj ličnji u Pedrillovo stanovanje, da mu se čestita za sretno okozenje njegove supruge, dvorske koze.

Ernesto, vojvoda kurlandski.“

To pismo bijaše uporavljeno na Andriju Ivanovića Šćurkova. Još primetnù Bironov glasnik, da istu viest ima još javiti dvorskomu nadstojniku Perokinu i viećniku grofu Kupšinu, budući je vojvoda slučajno doznao, da su obadva gospodina u savietnikovoj kući.

Glasnik bijaše već davno otišao, a oni stajahu još uviek zabezeknuti, kao da ih je grom udario. Nemogahu se odmah ni snaći, jer osiećahu, da su ljuto posramljeni i poniženi.

„Prostačke li šale!“ progovori napokon Perokin, uzdahnuvši od jada.

Grof Kupšin dèrhtaše kao list, a Šćurkov uzdisaše.

Sva tri otidjoše k Volonskomu, jer tvèrdo dèržahu, da će ga toliko pohuljivanje ruskoga plemstva napokon iza sna uzdèrmati, i svèrnuti na put prave časti i dike.

XXV.

Okozenje koze.

Pazite, da koza nepostane vučica.
I ti Brute? —
Voltair.

Muči, sve znam po samome sebi.
Jest, štakorica je moja kuma.
Krilov.

I Volonski dobì pozivnicu, da dodje u stanovanje lakèrdijaša Pedrilla. Popečitelj ni nepomisli, da mu to zahtievanje nameće neizmiernu porugu: tà, kurlandski vojvoda eto mu ponudi priliku, da se sastane s Lelemikovom knjeginjom. Poziv ga dakle neuvriedi.

Od one večeri, kadno se je naužio onolike slasti i namučio onolikih mukah, nijaše se izmedju različitih čuvstvah. Sad se zaklè, da će se osvetiti Bironu, a sad opet pomisli, da bi osvetom u ruglo i nemilost urinuo jadnu knjeginju. U takovom trenutku izmiri se s Bironom, pa još govoraše, da je vojvoda još veledušan, jer još ni rieči neizgubì radi nesretnoga dogadjaja onomadnje večeri, a ovaj se medjutim lukavo spremaše, kako će ga najbolje utamaniti. Kadšto naumi, da piše svojoj supruzi, budući je znao, da je dobra i blaga sèrca; spominjuć se ljubavi, koju mu toliko putah dokazima posviedočì, nukaše ga, da joj odkrije sèrce, i zamoli ju, da mu se opet vrati. Kad bi što takova nakanio, onda je i ronio suze prava pokajanja.

Ali sve te nakane ukloni jedina misao na Marijulicu, i sladka uspomena na knježičinu ljubav i odanost; èto, sad opet mišljaše na čašu radosti, koju još neizciedì.

„Čekaj," prišaptnù mu u uši djavol strasti: „još ti nekazah, dokle dopiru granice slastih, kojima te po-

služiti mogu; imam još i druge vilinske dvore, ove ću ti otvoriti. Za sreću, koju ti muklo nudim, prodali bi drugi i spasenje duše, a ti u tvojoj malodušnosti bojiš se kratkih zemaljskih brigah! Pomisli na blago, koje imaš, pa slobodno ga baci, nedaj se, strašivico, da te ustraše obzirima na dostojnost."

Na taj način propanù nesretnik sve to većma u bezdan svojih strastih. Onda mišljaše, da Marijulica nemože da ostane neizviestna o njegovim odnošajima. „Ako ona," mišljaše, „u većem družtvu dočuje za pravu istinu, onda znam, da će se izdati od težkoga straha i neprilike, te će nas obadvoje upropastiti. Pa da bi imala tolike snage, da sakrije utištenje toli nemile viesti, kako bi joj mogao doći još pred oči! što da joj rečem? s čim ću joj se izpričati? Bolje je, da pismom doskočim toj nevolji, kažući joj istinu. Ljubav će sve izpričati. Inače neznam, kako da nas spasim od nemile opasnosti. Dva, tri mieseca joj zatajih tajnu: sad je dosta, nije druge, sve će na vidjelo izaći — morda bi se mogao kako razženiti — još se svemu nadam."

Ali sve to bijaše lasnije rečeno nego učinjeno. Na sva ta pobolja čuvstva udarahu i podli cincari sebičnosti. Sám se već nezna plemeniti, veledušni Volonski; strast mu u mrežu splete sèrce i dušu, a nemože da je razkine.

Ah! na Volonskoga miestu koliko ih nebi isto tako radilo! nakani pisati knjeginji; ali kroz koga da opremi pismo? Kako, da iznova opet ludo zabrazdi? Stara Ciganka bijaše dakako mudra i viešta; ali po zadnjem razgovoru nemože se nadati, da će mu učiniti tu ljubav. Čudna li i zagonetna čeljadeta, što toliko knjeginji naliči i za koju se tolikom ljubavju zauzimlje! Valja reći, da Volonski strašno plaća svoju griešnu ljubav, jer mu je Marijula uviek pred očima, kao kaznuća

saviest; svagdie ju vidi. Ide li u palaču, uviek nadje Ciganku, gdie pred vratima glavom klima i pèrstom na nebo kaže. A kad kući ide, opet ju nadje na istom miestu, gdie isto radi.

Zašto da ju nepusti kamo odpraviti? On je popečitelj, pa može. Kojim pravom spominje ga ta ženetina na njegovu dužnost?

Ali kako da pošalje pismo? On će da upotrebi danas navieśćenu smiešnu svetkovinu, da carici javi, da je sve već spremljeno za Kulkovskoga vienčanje, i da ništa netreba, nego da Nj. veličanstvo opredieli dan za svatbu.

Morda će ugledati Marijulicu, morda će naći i zgodu, da joj dade pismo.

„Kočiju!“ zovnù Volonski, i mahom se dovezoše škripljući po sniegu. Hoće da se u palaču odveze, ali izlazeći iz sobe, dovede mu Suda tri prijatelja.

Perokin reče na sva usta, da ga nijedna sila na svietu, pa ni ista carica neće prisiliti, da ide svetkovati kozino okozenje.

Šćurkov je zlovoljan; tužan i žalostan misli na cèrvenu svoju kapicu, na prostrani svoj haljinac, na poljsku svoju vižlad, na odurnoga svoga Ivana, na milo svoje ogrište, koje mu nadoknadjuje sve dogadjaje svieta.

Grof Kupšin reče, da će na svetkovinu, ali se zaklinje, da će carici kazati, kako je to pogèrdno, da jedan ugodnik dèrži ruski prestol prividnim tricama, a u istini robskim okovima.

Prijatelji odobriše muževnu nakanu, te se zarekoše, da će zajedno dieliti slavu, sreću i nesreću ovoga dana.

Jedva što Volonski u palaču dodje, izadje i carica iz malih prostorijah. Najponiznijom odanošću vodi ju za ruku Biron.

„Stanite malo," reče Ana Ivanovna, vrativši se natrag niekoliko koračajah; „moram prije blagosloviti moju Marijulicu, nebi li ju sačuvala od urokah."

Blieda, ali uviek dražestna Moldavanka stajaše na vratima.

Carica je osobito ljubila, da po volji svako jutro kao lutku nakiti liepu knjeginju, i da kuša, kako joj stoje različite narodne nošnje. Kadšto je načinila jedno odielo iz različitih narodnih nošnjah. Rado se igraše kněžičinim dugim i gojnim zavojcima, više putah bi ih razsukala i prosula niz divna ramena, a sad opet bi ih splela u pletenice, da joj proviruju izpod cèrvene kapice ili ruske šubarice — i uviek joj je mogla ono reći, što pieva nieka narodna piesma: Svaka nošnja pristoji ti, mila!

Danas je Marijulica odievena u svojoj narodnoj moldavskoj nošnji. Kad ugleda Artemiju Petrovića, zarumeni se i pobliedi; ali to mienjanje lica bijaše tako bèrzo, da ga nitko neopazi.

Carica ju pusti da napried dodje, onda blagoslovivši i poljubivšì ju u čelo i oči, reče popečitelju:

„Ipak sam imala pravo, da ste Vašim zlim pogledom urekli moju Marijulicu. Zar se nespominjete, da Vam niekad to rekoh?"

Volonski se željaše nasmijati, ali se nemogaše nasmijati, niti progovoriti: carica izustì strahovitu istinu.

Knjeginja poljubi caričinu ruku, samo da se sakrije pogledima, koje na nju bacahu.

„Kako, Vi se nesiećate?" reče carica, nasloniv se na Bironovu ruku; „eto vidite, da mi žene umijemo bolje što zapamtiti."

„Molim ponizno oproštenja — dèržavni poslovi —"

Jezik mu zape. — Carica smijući se primetnù:

„Valja reći, Artemija Petroviću, Vaš pogled je od neizmierne snage; morda je u njem i ponješto čara. Znate li, da ja sama, gospodarica silnoga carstva, jednom Vam u gnievu zato popustih, jer Vaše oči —“

Na te rieči uztegnù Biron tako bèrzo svoju ruku, da se zaljulja podebela Ana Ivanovna, te bi zaisto bila i opala, da hitro nedoskoči viešti popečitelj, i nezauze, ohrabren kroz caričinu milostivu šalu, vojvodino miesto.

„Što Vam je, vojvodo?“ reče planuvši carica. Ali to bijaše kratko uzavrienje gnjieva; njezino žensko oštroumje znalo je odmah, da po svom načinu tumači vojvodinu nezadovoljnost.

Ona pomalo oduze ruku s Volonskoga ramena, zahvali mu se, i uze opet Bironovu ruku, koju joj nije sad smio da uzkrati.

„Što Vam je, dragi Ernesto?“ reče prijazno. „Odmorite se, ako ste još od jučer trudni; ali do Vas neću drugoga plemića.“

Izza takovih umiljatih riečih mogaše li itko i pomisliti, da će ugodnika izrinuti iz caričina sèrca? Naopako po onoga, koi bi samo pokušao! Suda je prorokovao popečitelju, da će ga vojvoda potući hametom u borbi, i pravo mu prorokovaše.

Malo zlovoljan uzmaknù se Volonski pred svojim dobitnim protivnikom. On upotrebi tu priliku, te otidje u nutarnju palaču. Odlazeći govoraše s niekim dvoranima, i tako neopažen umaknù. Opet se vrati u sobu, iz koje je malo prije izišao. Neprevarì ga njegova slutnja: kao mramor blieda stajaše Marijulica kod vratah, što su bila na drugom kraju sobe. Iz daleka je gledala Volonskoga, a kad ga vidjè doći, opet joj se zarumeniše obrazi.

Na sve strane ogleduje se Artemija Petrović. Soba bijaše prazna, te prazna! Izvadi pismo i metnù ga na najbliži prozor; žalostnim licem očitova svoju tugu i odleti, da pristane uz ostalu pratnju.

Marijulica uzè pismo, stisnù ga na sèrce i izčeznù.

Sav taj prizor minù kao bèrza munja.

U Pedrillovu stanovanju imao je Volonski opet priliku, da ga carica opet opazi; ona mu dadè, pošto je Biron bio otišao da prigleda pripreme za svetkovinu, s umiljatim riečima i ljubkim ponašanjem najjasnije znake svoje blagohotnosti.

Niekoji dvorani radostno ugledaše caričinu blagohotnost prama Volonskomu; dočim su opet drugi od straha strepili, da bi ta blagohotnost mogla sasvim pretegnuti na njegovu stranu.

Velike nenadnice očekivaše gledaoce u Pedrillovu stanu. Sve sobe bijahu pretvorene u jednu veliku dvoranu. Na dnu dvorane uzvodjahu niekoji stupnji na pozorište, nakićeno na čudan način šarenim vèrpcama, kozjim papcima, repovima i rogovima. U dubku stajaše velika postelja cèrvenim zaviesama. Izpod posteljnoga, s papagalima i inostranim cviećem izvezanoga pokrivala provirivaše ubava, kapicom iz svilenih čipakah narešena kozja glavica. Po kadšto se izpod pokrivala kopèrcahu i svezane noge.

Podignuvši glavu s mehkanoga uzglavja, gledaše koza umiljenjem na svoje pošastnike. Kraj nje, na vezenoj perini, ležaše u povojima jarešce, bielije od sniega. Na obadvie strane kraj postelje stajahu razne osobe, koje su kod ove lakèrdije morale igrati kojekakvu ulogu; sve bijaše u svečanoj odori i velikim vlasuljama. Dvojica izmedju njih nošahu u posudju blagovonjave mirise,

drugi dèržahu rukomije, srebèrne zdiele i zlatom izvezene ručnike.

Blizo postelje stajaše niekoliko patuljakah s kozjim glavama u kozjoj miešini. Jedna babica uzimaše pokadšto u naramak jarcšce, da ga unija u sladki sanak.

Nebijaše tek nabikablića; baš jučer je došalio posliednju zemaljsku šalu, on mèrtav boravi od otčinskih šibah, kojimi ga je vojvoda dao nagraditi za kaznu nepristojne dosietke.

Bogatije nego mu drugovi odieven Pedrillo, odlikujuć se osobito visokom, tako rekuć razgranjenom napravom vlasih, dočekivaše goste po pravilima najstrožije udvornosti.

Carica stadè kod postelje, baci zlata na pripravljenu perinu, te upita Pedrilla, kako ide njegovoj bolestnici.

Rodilja (koju je babica za noge štipala) veknù odgovor. U taj mah zaveknù čitavi sbor kozah, nieke visoko, nieke duboko a nieke baš i sopran. Na sva usta izvoli se nasmijati Nj. veličanstvo.

Uzmaknuvši se carica od postelje, uzè miesto na naslonjaču, a vojvoda preuzè od Bichlera sastavljeni imenik, te poče imenice dozivati goste, da i oni po redu čina pozdrave ležeću rodilju. Carica je sama naznačivala, što joj tko ima darovati.

Na svako pitanje o njezinom zdravlju odgovori kao i prije Pedrillova signora, a sbor kozah sprovadjaše ju skladnim mekanjem. Svi igrači predstavljahu svoje uloge takvom točnošću i pristojnošću, da se gledaoci sve to većma radovahu.

Riečju, carica zaboravi na svoju bolest, dvorani opet na strogu udvornost, i obćemu smiehu nebijaše ni kraja ni konca.

Kao drugi, metnù i Volonski svoj dar na perinu, i zapita, kako je kozi?

Dočim oko postelje stajaše smijuća se množina, dodjoše tri čovieka, te se uzporedaše kao pripitovnici u sred dvorane.

U jednom, to jest u starcu siedinama s bliedim licem, iz koga težka tuga toli jasno govori, poznamo grofa Kupšina. Tko su bila ona dva druga, lasno je pogoditi.

Došašće ozbiljne trojice, koja se odaljeno od dvoranah dèržaše, zaguši gromko smijanje, i pobudi obću ljubopitnost. Ni sveti proroci, da su došli u skupštinu griešnikah, nebi ih mogli nemilije zabezeknuti.

Biron, neimajući čiste duše, gledaše smielu trojicu takvom zapanom, da ju nemogaše zatajiti. I Volonski se nalazi u zabuni.

Carica, uzburena kao obično kod nenadana dogadjaja, jedva da odoli žestokomu gnjievu, koga u njoj pobudi grozovito dèržanje tih trijuh prijateljah. Napokon reče Bironu:

„Zašto stoje ta tri gospodina? pustite ih da idu gore kao i drugi.“

Pedrillo otidje k njima i izruči im caričinu zapovied.

Ta tri bojara nepisnuše ni slovke, a Pedrillo javi, da se nespremaju posluhu.

„Ono su vèrlo opasni ljudi!“ prišaptnù Biron carici; „ja sam Vam već napomenuo, da niešto opasna snuju. Još prije podne dobio sam tajnu opomenu — morda su upotrebili ovu priliku — imadu sukrivnikah od velikoga upliva — ali sam i ja na oprezu, da ih dočekam kako valja.“

Petar veliki, Katarina II. i — ali nećemo da imenujemo žive, jer hvaliti ih, naličilo bi laskanju — smielo

bi se bili odupèrli opasnosti; ali Ana Ivanovna bijaše boležljiva, a ugodnik, vladajući s njom, znao je upotrebiti njezinu slaboću. Tiho i dèrhćući zamoli vojvodu, da upotrebi svoja sredstva.

Mahom odleti Biron, da razda svoje naredbe. Rulja dvoranah zadèrhta od golema straha, a nitko nije znao reći, čega se boji. Opasnost bijaše u Bironovim riečima, jer je svojim uplivom dèržao caricu u neprekidnom strahu.

Čujući Volonski podmukle vojvodine rieči, nemogaše više da neplane. On zaboravi na Marijulicu, na ljubav i na opasnost; on ugleda samo velodušnu nakanu svojih prijateljah, i već mu živa iskra užeže sèrce i dušu.

Dokle sunčani zraci nezasinu na Memnonov stub, dotle i neda da mu se čuju rajski glasi.

Volonski stade pred caricu, te smielo i odvažno progovori:

„Himbene su rieči u duši Tvoga veličanstva pobudile strah o mnimoj opasnosti. Ja sam spreman na stratištu izgubiti glavu, ako nedodjoše ovi plemići, da Ti kao vierni podanici, a ne kao buntovnici, podnesu čednu molbu glede težke nevolje, koja tišti našu otačbinu. Skrajnje je vrieme, da čuješ golu istinu.“

Smiele te rieči naviestiše otvorenu vojnu izmedju dvajuh takmacah, koji se dosad samo šaranjem i spletkama proganjahu.

„Ovdie nije miesto za podnositi tužbe,“ reče planuvši Biron, ali ipak niekom nesigurnošću. „Tko kod zabave smeta Nj. veličanstvo, i posluh joj odriče, onaj je buntovnik. A Vi, gospodine popečitelju, još podupirate buntovanje!“

„Dakako! dèržim i dèržati ću uviek s onim, koi brani pravo, a nikad s gniečiteljem prava,“ reče po-

pečitelj; „tò velim na sva usta,' pa se s tim i ponosim.“

„Šta, preda mnom se riečati!“ reče sèrdito carica; ali se odmah utaži i primetnù: „izabraste zlo miesto. — Bože moj! nedate li mi nigdie mira? I Vi, Artemijo Petroviću?“

Carica uokomi tako Volonskoga, kao da mu htiedè reći: I ti, moj sinko — koga sam tako milovala i koga sam branila proti napadanju moga ugodnika — pa ti me možeš tako uvriediti!

Tako je Artemija Petrović razumio po očima i govoru, premda toga ni nereče carica. Ganut od niemih riečih, otidje k svojim prijateljima, te ih zamoli, da za svoju tužbu opredicle drugo miesto i drugu priliku.

„Ali gdie je to miesto?“ odgovori ljutito grof Kupšin; „već je dotle došlo, da nemožemo ni doći pred našu caricu! Danas nam bijaše naznačeno, da će nas saslušati Nj. veličanstvo; ali se za važnije dèrže od tudjinacah izmišljene trice i lakèrdije, nego blagostanje naše otačbine.“

„Nećemo ni makac s miesta, dok nas nesasluša,“ reče Perokin žestoko.

Sva tri dodjoše napried i kleknuše pred caricom.

Stari grof stade govoriti:

„Morda je na domaku naša posliednja hora; morda je zadnji put, da pred Tvojim veličanstvom izušćujemo puku svetu istinu. Uzmi nam glavu, ali nas poslušaj. K Tebi, miloj svojoj majci, vapije od tudjinacah pohuljena Rusija! Čut' ćeš Ti njezin vapaj, kad izadješ pred lice svemogućega, kao svi vladari, da pred njim opravdaš svoja diela; ali će onda biti prekasno. Tvoji podanici neće onda, kao mi, pred Tobom klečati, nego će Te tužiti, kažuć na svoje gèrdne rane, na svoju golo-

tinju, na svoje okovė, u koje ih okova Tvoj bezdušni ugodnik. Oni će kazivati, da je Tvoja pratnjá sbijala podle trice, dočim je morala da služi zemlji, koja ih hrani; oni će pred Bogom kazati, da je dovoljna i najmanja sumnja, da na oružje skoče brat na brata, a sin na rodjenoga otca!“

Već odavno bijaše Biron uzeo caricu za ruku, te gledaše, dèržeći se u granicama poštovanja, da ju iz dvorane izvede.

„Neću ništa da čujem!“ reče ona, mašući rubcem i salazeći niz stepene. „Ovdie je zlo miesto — drugi dan ću naznačiti — neću dalje da vas slušam. — Bože moj! nedadu se ni uputiti, bezobraznici — nemirnici!“

„Ne carice, mi nismo nemirnici,“ odgovori Šćurkov. „Reci, da za Te ili za Rusiju gubimo naše živote, i mi smo spremni to i učiniti — ali se smiluj jadnoj, pognietenoj Rusiji. Nitko i nediše, nego se na pèrstima šulja, samo da nepobudi sumnjive uši kurlandskoga vojvode. Tvoji pravi sinovi umukoše ustnama, oklopiše sèrca, samo da neizuste glas poštenja i pravde. Već je dotle došlo, da se Tvoji Rusi neboje, nego i srame biti plemeniti i veledušni. Rodoljubje i zatočenje, poštenje i smèrtna kazna postale su rieči, koje jedno te isto znače.“

Carica, koja otidje, nerazumije posliednjih riečih. Obkoli ju krug dvoranah, i sva se rulja protiskivaše kroz različita vrata. Dvorana ostà tiha i pusta, kao koliba, kad su poslenici gdiegod na radnji. Samo tri prijatelja klečaše još tužni na podnožju pozorišta.

Na sried pozorišta stajaše Volonski. Lice mu gori u plemenitom gnjievu; iz očijuh mu sievaju munje. Ukloni natrag duge, cèrne kose, pa onda uzdignù glavu kao lav u žestokoj sèrditosti.

Na postelji ležaše još uviek jadna, svezana **koza**; babica i patuljci u kozjim miešinama sgèrnuše se od golema straha u zakutnjak pozorišta.

Napokon ustadoše sva tri prijatelja, te harnošću okomiše popečitelja, jer ih duboko ganù svojim plemenitim ponašanjem.

Volonski dodje k njima, te im mučke stiskivaše ruke.

„Zar će Božjom pomoći Jelisava, kći velike carice, a ne Ana spasiti Rusiju?" reče uzdišući grof Kupšin.

Jedva što iz palače izadje Šćurkov, Perokin i Kupšin, bijahu pohvatani i u tvèrdjavu odvedeni.

Za osobitu milost izprosi si Šćurkov družtvo svoje četvorice vižladi, svoj kućni haljinac i cèrvenu kapicu. Od Ivana nereče ništa; ali on i sám dodje; i nisu mu zabranili, da kraj gospodara na slami spava.

XXVI.

Odgovor na pismo.

U pismu, što je navedenim načinom došlo u knježičine ruke, nacèrtao je Volonski velikom riečitošću svoje očajanje, da je oženjen. Jadnik mišljaše, da će ju laskama lasnije utažiti i privoliti, da mu oprosti; pa zato ju i uzdignù do nebesah, kao uzor, kakova neima na svietu.

On je morao biti baš pravi sliepac, ili ju vèrlo malo poznavaše, budući je dèržao, da su mu od potrebe takva sredstva.

Dobì od nje sliedeći odgovor:

„Ja neznam, jesam li bolja ili gora od drugih ženah, ali sam tvèrdo uvierena, da Te nijedna nemože

ljubiti, kao što Te ja ljubim. Znam od onomad, da si oženjen; kod carice bijaše govora o gospoji, koju nazivlju Tvojom suprugom. Neću Ti zatajiti, ta viest me je nemilo udarila; ali je zakasnila; više se nemogu preinačiti, nemogu zapustiti moju ljubav, tako hoće moja sudbina. Pa kako bi bilo i moguće? Sve moje misli prepune su s Tobom, svako mi bilo sèrca veli, da sam sva Tvoja! Ako Ti je drago, imaj i stotinu ženah, ja ću Ti ipak bliža biti, nego kora dèrvetu, nego žila zemlji. Razpolagaj sa mnom kako Ti drago, uzmi me za igračku, koju možeš baciti, kad Ti dodija, kao voćku, koju nećeš, kad si iz nje iztisnuo sok. Meni će sve to drago biti, to je moja sudbina, koja mi je prije poroda odsudjena. Tuži se, pusti nek Te kori sviet, neću ništa da čujem, niti ništa da vidim, u Tebi je sve blaženstvo moga života.

„Veliš, da si hudoba? pristoji li se meni, da Te zato kaznim? nisi li to postao iz ljubavi prama meni? Pa nebi li svaki udarac, koi bi mogao da te udari, po sto putah odjeknuo u mom sèrcu?

„Eto vidiš, ja sam samo slaba žena, — morda slabija nego druge. Mene tieši misao, da Te nevriedi Tvoja žena; jer da Te ljubi, nebi Te toliko vremena ostavila sama.

„Oko ponoći da si kod Apraksinove kuće; svejedno bilo liepo ili ružno vrieme. Ja ću Ti dokazati, kako Te ljubim. Vierna je moja sobarica; ona je kupila mučanje pouzdana čovieka; obadvoje će me pratiti. Ovih danah dobila sam puno novacah. — O moj dragi, da sam mogla, bila bi kupila čitavi sviet, samo da Te radi Tvoga mira bezbrižna obožavam.“

Sad se je radilo, kako da opremi dokončani odgovor. Njezina sobarica postadè joj pouzdanica, jer se

od one nesretne večeri odreče stražariti nad knjeginjom, a na to se je i po sto putah prisizala. I zbilja, Gruška nebijaše više robinja, nego vierna službenica, koja bi za svoju gospodaricu i kroz vatru išla. Često i težko pade joj na dušu spominjanje prošlosti; osobito se s užasom spominje na pokradjena pisma Volonskoga; ona je sve moguće učinila, da utieši Marijulicu. „Iskali su pisma," govoraše Gruška knjeginji; „ali pobojavši se nesreće, užgah ih na samu kažući Bironovu podmićeniku, da ste ih Vi sami uništili."

Prevarena od Gruškinih riečih i hèrpicom pepela, koi je imao da potvèrdi istinu, udari Marijulica u plač, i stèrpa tobožnju uspomenu svoga milostnika u svilenu kesicu, koju je uviek na sèrcu nosila.

Sad se radi o predaji pisma. Obeća Gruška, da će ga uručiti. Ona otidje iz palače. Marijula je pèrva duša, na koju nagazi. — Evo listonoše, pomisli Gruška; već odavno me moljakaše, da ju pred nju dovedem. Ona zna za kuću Volonskoga, a ja bi mogla zabasati, osobito u večer, dakle ću upotrebiti ovu priliku.

Dovede Ciganku knjeginji, a Gruška joj prišaptnù, zašto se vrati.

Marijula dèrhtaše od radosti, nemože ni pomisliti, da je zbilja istina njezina sreća; napokon je kod svoje kćeri, gleda ju od glave do pete. U uzhićenoj radosti zaboravi na pretèrpljene žalosti; samo ju uznemirivaše: Marijulica je posve blieda, a uzrok njezinih mukah nije ništa drugo, nego ljubav za nevriednim Volonskim.

Marijulica poljubi Ciganku, te ju prijatno zapita, je li joj još uviek dobra, kao što je i prije bila.

„I kako sam ti dobra! — Reci samo, što da radim, pa ću ti dokazati."

„Vidiš ovo pisamce; moraš ga odmah predati —
ali svojom rukom — ti znaš —“

„Njemu da predam pismo!“ odgovori Marijula, izražujuć na licu golemo užasnuće.

„Njemu, njemu — i još odmah!“ reče nestèrpljivo knjeginja.

„Ja ću ga odnieti,“ odgovori Ciganka; „ali znaš li dobro,“ primetnù uzdišući, „znaš li dobro, da je već oženjen, da je —“

Na nju skoči Marijulica, začepi joj rukom usta i reče ljutim žarom:

„Čuvaj se, Ciganko! ni zle slovke negovori o njem, ili ću te prokleti!“

Ti mene prokleti! mišljaše užasom Marijula; rodjena kći hoće da prokune svoju majku! — Bože moj! Bože moj! Biva li to igdie na svietu, ili je samo meni to sudjeno?

„Liepa knjeginjo, predat ću tvoje pisamce,“ reče opraštajući se s njom.

Ali u isti mah osieti i novacah u ruci. — Novacah od kćeri! —

Ciganki se učini, kao da izpod nje zemlja zinù, — popade ju gèrčovito dèrhtanje — iz ruke joj padoše novci. Htiede baciti i pismo; ali se užasom spomenù, da će ju diete zbilja prokleti.

Marijula ju posluša.

Što je u pisamcu? mišljaše na putu; što bi dala, da znam, što mu u njem piše!

Ali povriediti kćerinu tajnu, dopustiti, da joj tko čita pismo, značilo bi, iz tudjih, podrugljivih usanah slušati, Marijuličinu sramotu — ne, bila bi draže po sto putah umèrla!

Kad Volonski poslie burno razpèršene lakèrdije kući dodje, nadje Ciganku pred vratima. Oni se oko-

miše — čudna okomljenja!

Dade mu pismo. On ga uze i reče:

„Ja mislim, da si se boljemu domislila.“

Ciganka nereče ništa, ali iz očijuh sipaše vatru. Tako se razstaše.

XXVII.

Stražar.

Tužan i čemeran mišljaše Volonski o nemiloj nevolji, u koju mu dopadoše prijatelji radi smieloga koraka, koga su ponajviše radi njega učinili. Daleko mu bijahu misli od Marijulice, kad li ga došašće neumorne Ciganke opomenù na njegovo pismo, i mahom mu minuše plemenitije nakane, koje su u njem pobudili junački prijatelji.

Što mu odgovara knjeginja? Niešto ga nagoni, da čita odgovor, a zajedno ga i strah popade. Kaje se, da joj je pisao, on želi, da se je premislila; morda mu i javlja, da prekida ljubavne odnošaje. Pa ako je baš tako!?

Čudna li, nestalna čovieka! nalik je moru, kad zaplima, te na jedva zanijanom licu svoje vode nosi sad galebove, a sad opet sèrditim slapovima baca pod oblake i najveće brodove.

„Marijulica je moja!“ kliknù radostno i s pravim oduševljenjem; „Marijulica je moja, ali je l' još čista! sviet ju odsudi od nesretne one večeri. Ali što je sviet? skupština ljudih, koja je uviek spremna, da sve ocèrni, što se nedogadja svakomu pojedincu; uviek spremna, da sve do sunca diže, što laska njezinu samoljubju! Pa zato sám sebe da ocèrnim? da sebičnoj rulji opet vratim moju Marijulicu, da joj opet postane predmetom

laskanja, da joj iznova izadje ime čisto i neokaljeno iz dvoranskih ustah, kao iz novoga kèrštenja."

Kako lahko sanjalica razdieljuje uloge igračima za svietovno pozorište; kako ih pušta da po njegovim mislima govore i osiećaju; kako žalostnu igru dovodi do žudjenoga razvitka; kako bèrzo lieči rane, koje je sám zadao!

Jesi li premislio, Artemija Petroviću, da je mlado sèrce, ožareno žarom tvoje strasti, već postalo onakvom slikom, koju si mu želio dati, i da bi ga slomio, čim bi pokušao preliti ga u drugi obrazac? Jesi li premislio, da su tvoje laske, tvoja pisma, tvoji poljubci preinačili jadnu Marijulicu? Jesi li premislio, da si ju izvèrgao javnomu mnienju? A znaš li, što je javno mnienje tvojih suvremenikah?

Bogati, mnogo mogući leventa, štono muhe lovi, te ih zove sad slavuljima a sad guštaricama, štono s dèrvljadi koru guli. Odjek je glasa, majmun, koi podražava sve, što vidi. Sva svietina šuti, dok im taj mušicavi kèrvolok začepljuje usta; ali izusti samo jednu i to tihanu slovku, i mahom ti častna dika uboge dievojke, leti kao novac od blatne do pohotne ruke.

Ti veliš, Marijulica vriedi još štovanja; ali bi morao primetnuti: štovanje je mudrac, koji nesudi na pèrvi mah, niti pod ičijim uplivom.

Tako nesudi velika množina, ti si svojim poljubcima oskvèrnuo cèrnookoga kumira, i narod je prestao, da mu se klanja. Ti ćeš da prisiliš narod, da mu se zbilja opet klanja, da ga kao božanstvo štuje, da mu žèrtvuje, i da mu do neba načini hram. Ali narod veli: „Kumir je oskvèrnut", pa se odvraća, da se klanja drugim bogovima.

Suda tèrči na susret popečitelju, pa mu neda ni časa da otvori knježičin odgovor, nego mu povieda, kakvom liepom namierom odoše u palaču trojica dobrih prijateljah; kako je Perokin spreman, da za obće dobro žèrtvuje sreću svoje sestre, i da će svom snagom pomagati Artemiji Petroviću, da se s njom razženi.

Tronut tolikim veledušjem, nemareći za sadèržaj pisma, nakani Volonski nadmašiti prijatelje u veledušju. Dapače naumi izpaliti nečitano pismo. Ali iskra ljubavi, koja mu još u sèrcu tinja, uzpiri ljubopitnost do golema plamena; a ljubopitnost naš je prirodjeni grieh!

„O ja nevriedim takvih žèrtvah," reče strašno ganut, dajuć pismo svomu tajniku. „Ja ću na očišće — nemogu inače. — Bože moj! daj mi snage! — Dragi Sudo, moli za me!"

Prije neg otidje na naznačeno miesto, naloži tajniku, da pod kamen u stieni lietne bašče utura pisamce, u kom je stajalo: „Sutra, ili ću sám raditi!"

Tako je naredio neznani prijatelj, ako ga uztreba.

Ode Volonski u naznačeno doba moleći sve svetce u raju, da čuvaju Marijulicu, i da ju brane od Bironove izdajničke zasiede, njemu pako da dadu snage, da odoli u toli neravnoj suprotivi.

Blizo Apraksinove kuće izadje Volonski iz saonice. Noć je vèrlo mračna; iz daleka vidi tamne okoštice stiene, i na naznačenom miestu udje u praznu stražnicu.

„Noćas," misli, „moram za uviek odtisnuti ovu čarobu, što me tako začarana dèrži, da sam skoro zaboravio moju otačbinu, moje prijatelje, moju ženu i sav sileni sviet. Prije niekoliko danah, što bi bio dao za obećani sastanak, koga se evo skoro i bojim! Ali moja nakana, nenadmašuje li snagu jednoga čovieka? Neću

li pokleknuti? U tamnici čame moji prijatelji, otačbini grozi strašna propast — te misli moraju me omužiti, ojunačiti!“

Pol sata već čeka na Marijulicu. Čuje korake zakasnjela čovieka ili noćne uhode; čuje huju vietra, pèrhanje ptice; vidi, gdie na jednom prozoru palače gori i izčezuje svieća — ali neima, te neima još nikoga.

Strepeć od studeni, izadje iz kriša. — Čuje govoriti — sèrce mu zalupa — opet je sve tiho. Nedolazi nitko. Sve je opet tiho i mirno kao u grobu.

Iznenada dolazi cèrn predmet, kao noćna avetinja. Volonski se prestraši i uzmaknù malo natrag. Pred njim stoji avetinja, čudno ga okomi, udari na sva usta grohotom se brukati, od užasa sježi se popečitelj. Hoće da popane čudnu sliku, ali mu izmače, i novo, još grohotnije brukanje presieca noćnu tišinu.

„Ali si ga zakasnio!“ viče mu u uho, promuklo, zviždućim glasom i škèrgutanjem praćeno gèrlo: „Već si proklet. — Dockan, dockan, moj golube dragi!“

Volonski hoće da popane paklenu avetinju, ali sve zaludu hvata samo studeni zrak. On je izvan sebe. — sad kraj njega zašušti nešto, plešući po sniegu. Ali šta da se boji? Je li avetinja, može se kèrstom obraniti, je li čoviek, može i nožem.

Što se s knjeginjom desi? Zašto nedodje na očišće, koga je sama naznačila? Je li mi se rugala? — Ne, to nije moguće. — Nesrete li ju kod kuće ili na putu kakva nezgoda?

I dugo pred palačom ide gore i dolje — osim stražara nije nikoga vidieti.

Uz strah i brige pristaše skoro i tielesne muke, dolazeće od strašne studeni. Noge su mu smèrzle, grozna

studen prodire mu kroz sve žile, nemože više da odoli nemiloj studeni. Ljut i zlovoljan otidje k saonici. Proklinje studen, ljubav i čitavi sviet.

O, ta ljubav počimlje zbilja mèrznuti.

Sad ćemo gledati, što se s knjeginjom desi. Za niekoju minutu prije naznačene dobe iztiera ju iz sobe ljubavno smagnuće. Nitko ju nebi poznao u sobaričinoj odieći, premda bijaše odviše umiljata ložničarka.

U družtvu vierne Gruške izadje knjeginja bez zaprieke iz palače; mi znamo, da je zapoviedio kurlandski vojvoda, da joj nitko nezabranjuje njezina diela i nediela. Ali je na dvoru oštrije pažena, nego bi uzmogle sve Bironove uhode: na nju je pazilo majčino oko.

Marijula slućaše, da joj kćeri grozi niekakva nesreća, pa zato je i čekala kod vratacah od palače. Nitko ju neodtiera, jer je upotrebljavala pravo, koje steče u Lipmanovoj službi.

Izza jednoga stuba stoji Ciganka s pruženim vratom, kao nejasit, kad od orlušine brani svoje ptiće. Jednim okom vreba u mraku i prisluškuje svako zašuštanje. Ledeni sieverac šiba joj obraze, studen joj prodire u žile i kosti; ali zato ni nehaje, jedno čuvstvo, jedna jedita misao oporavlja ju i nadahnuje snagom: hoće ona da spasi od sèrca diete! Jadna Ciganka puše u ozeble ruke; micati se nesmije, snieg bi joj škripao pod nogama. Zubi joj cvokaću, misli su joj zamèršene; jasna je samo jedna svèrha: hoće ona da spasi od sèrca diete!

Već idu — dva ženska lica, salaze niz stepene — vietar im u obraze natieruje plamen od svietiljke. Ciganka viri izza stuba; jest Marijulica! Nevara se majčino sèrce.

Pusti knjeginju da prodje niekoliko koračajah, onda za njom poleti.

„Kamo, liepa gospodično?“ pitaše ju dèrhćući, i uzstavljaše Marijulicu za rukav od šube.

„Ti si?“ reče ona; „kako si me preplašila! Nu, jesi predala pisamce? hoće li doći?

To pitanje bijaše kažiput za Ciganku.

„Što si željela, ono sam učinila — neidi dalje!“ reče tiho Marijula, ali ozbiljno i zapoviedno, dèržeći ju za rukav.

„Čudna jezika! — pusti me! — Što ti je stalo, išla ja ili ostala?“

„Puno mi je do toga stalo! Velim ti, neidi dalje, ili ću ti učiniti ruglo i sramotu — zvat ću ljude — pobunit ću svu palaču, čitavu varoš!“

„Nemila Ciganko! — Ti bi novacah? Nedadoh li ti dosta?“

„Netrebam novacah, imam više nego dosta — uzgledaj gore na onu zviezdu,“ reče svečano Marijula. Onda odvuče knjeginju malo na stranu od sobarice, te joj prišaptnù: „Ja sam tvoja mati! spomeni se ciganskoga plemena, požara u Jašu, Janičara, koi te ugrabì, paše, komu si bila predana. Ja sam nagèrdila svoje lice, da se nedomisle, da sam ti ja mati. — Ali sam uviek ovdie, čim ti nesreća zagrozi — evo me i danas izmedju tebe i Volonskoga!“

Ciganine rieči imale su svečano-ozbiljni izražaj posliednje opomene umirućega roditelja.

Knjeginja bijaše zapanjena, i premda tvèrdo uvierena, da joj je Ciganka rodjena mati, ipak nedadè nikakva znaka od radosti ili tuge. Nerekavši ni slovke, vrati se u palaču.

Ali Ciganka osiećaše, da joj izčezuje snaga; neprestani strah, koga je preživila posliednjih danah; česti i žestoki potresi sèrca i duše; studene, pod nebom neprespavane noći; misao, da je za nju izgubljeno njezino diete; kajanje, da joj očajanje iztisnù priznanje — sve to bijaše povodom, da izgubi pamet.

Jadna mati!

Mi smo poviedali, kako je u pèrvom mahu manitosti tražila čekajućega Volonskoga, i koi mu je strah zadala.

LEDENA PALAČA.

POVIESTNI RUSKI ROMAN

iz sriedine osamnaestoga vieka

od

LAŽEČNIKOVA.

Preveo

SPIRO DIMITROVIĆ KOTARANIN.

Dio treći.

U ZAGREBU.

Narodna tiskarnica Dra. Ljudevita Gaja.

1863.

I.

Takvi su muževi.

Ti mi više nego ljubav duguješ, ja ti moram sve biti: majka, sestra, ljubovnik. Spomeni se, Enriko, da se radi o tvom poštenju; jer je takva ljubav nešto uznešena.
Sue.

Čim da se opravda Marijulica? što može da mu reče? Da je srela svoju majku, Ciganku.

Volonski je spreman da se razženi, i da vienča Lelemikovu knjeginju; ali jednu Ciganku!

Ona bi mu rado i robovala, samo da je sva njegova; ali takovu doglasu hoće li odolieti njegova ljubav?

Užasna noći! Kojom radošću podjè Marijulica na očišće, pa kakvu Sisipovu stienu donese za uviek u svojoj grudi! Miesto sladkih cielovah, koji ju čekahu, nadjè žig poruženja. To li bijaše nagrada za žèrtve, na koje bijaše spremno vatreno diete iztoka? — Ona stenje, uzglavje poliva groznim suzama; ona bi rado umèrla; — ali ne, smèrt bi ju za uviek od njega razlučila, a nijedna bolja nebi ovoj takmacom bila.

Kći Ciganke! — Kod te misli zatèrnû joj sèrce. Nemože da prione uz jednu misao. Ali je li i istina? Neizusti li Ciganka strašnu rieč, da ju prevari radi nèznane svèrhe? — Ne, istina je — misli Marijulica —

ja se kao u snu spominjem šatoru naličnih kolah, liepotu žene, koja me milovanjem zasipavaše. Spominjem se i požara — pa i tu je kao svagdie bila liepa ta žena, dà ona me otè janičaru! To može samo majka učiniti! — Nemogu dokučiti, zašto onako tronuta bijaše, kad me pèrvi put u Petrogradu vidjè. Kako niežno a zajedno i ponizno poljubi mi ruku — i ja nemogoh nikako razumieti, zašto me tako neznanica ljubljaše. Onda sam mislila: ljubi me radi novacah, što je od Volonskoga dobila. — A moje sèrce nekazà mi ništa? Ako sad dodje, ljubit ću joj ruke i umiti u mojim suzama! — Ali nesmije nitko vidieti, da što on nedočuje. To ona ni neće. — Sad mogu dokučiti, zašto me je onako pazila, i zašto je pobacala ponudjene novce, kao da su joj na pèrstima gorieli. Radi mene se nagèrdì, samo da se nedosietim, da mi je mati. Jednom mi poviedaše Volonski o niekakvoj ženi, koja mi naliči kao jaje jajetu; zaisto da je nju mislio. — Moja žalostna mati! s čim ti nagradih tvoje požèrtvovanje? Ruglom i podlim službovanjem! Ah, oprosti, dobra, nesretna majko — ah, oprosti, i ja sam nesretna; jer neima sumnje, da smo obadvie rodjene pod nesretnom kojom zviezdom.

Tako mišljaše cvileća Marijulica. Na pitanja njezine sobarice odgovaraše, da je bolestna, da joj Ciganka rekla, da Artemija Petrović nemogaše radi posalah na očišće doći.

Pošto je svu noć preplakala, zatvori u sèrce burno uzkipljenu bolu. Sutradan činjaše se mirna; ali smèrtni cèrv podgrize joj sèrce, te poče svoje rovanje.

Neusnuvši svu noć, siedjaše Volonski sutradan u poslovnici, te mišljaše o nesreći svojih prijateljah i o sredstvu, kako da njih i Rusiju spasi od nemila robovanja.

Odgovori mu pouzdani kamen iz stiene lietne bašče: „Bèrzo, posve bèrzo, danas, sutra, prekosutra — ili nikada!“

„Neću Vam tajiti,“ reče Suda k popečitelju, „da dan i noć radim; ali još nemogu da Vam kažem moje suradnike, samo toliko mogu Vam reći, da me podupire jedan čoviek i jedna žena.“

„Ja vas nepitam za vaše suradnike, niti ću da ih znadem; ali radite što bèrže možete, pa makar mi i do glave došlo.“

„O! ako Bog da, spasit ćemo Vašu glavu. Valja da promienimo naše kretanje. Vi znate, da smo ledenim kipom i drugim sredstvima razbiesnili Birona, nebi li ga ponizili u caričinoj milosti; on je morao do toga doći, da Nj. veličanstvo izgubi svako stèrpljenje. Sad smo naumili, da liepim, niežnim, ali neodoljivim sredstvima podtičemo caričina čuvstva.“

Kad je Volonski sám bio, dadè se opet tužnomu spominjanju i žalostnim slutnjama. Poniknù glavom, a duge, cèrne kose zasuše mu tužno lice.

Uprav ovako ga vidjesmo, kadno sa svih stranah carevine na stotine dvojicah dodjè na pregled u narodnoj nošnji. Nije tomu tako davno, pa ipak je medjutim neizmierno mnogo preživio i osiećao.

Groznim suzama oblivao je lice, kad bi si predstavljao sve miene svoje nesmotrene ljubavi; sunce bijaše na salazku; iznemožen nasloni Volonski na naslonjač utrudjenu glavu, te usnù.

U snu mnije, da blizo sebe čuje neobično šuštanje. Prenù se iz sna, i u sutonji zahodećega dana vidjè izpred sebe sliku liepe žene. Njezine velike, modre oči gledaju ga tugom, ali i neizmiernom ljubavju; tihano se rumene njezini obrazi; po labudovu vratu prostiru se gojni za-

vojci zlatnih vlasih. Bože! je li snovidjenje? — njegova je supruga!

Volonski neima snage ni da se makne. — Na vratima stoji ona, kano iz čarobne bašče iztierana Peri; gleda ga tužnim, motrećim i molećim očima; ona se neusudjuje pobliže mu doći.

Još nikad nebijaše mu tako krasna; sve njezino biće kao da se preobrazilo; iz njezinih očijuh, iz njezina lica, iz njezina dèržanja diše ljubav, dobrota i plemenština duše.

„Ti me nepoznavaš, Artemija Petroviću," reče izza kratkoga pomučanja niežnim ukorom, dočim joj se dvie suze niz lice oboriše. „Sad se više sa mnom nećeš razstavljati; jer sam došla, da te nepozdravim samo kao muža, nego i kao otca."

„Natalio! sladka Natalio!" reče Volonski, i jedva što izusti te niežne rieči, već mu se savijaše oko sèrca.

Dovlači ju k sebi na krilo; stiska joj na sèrcu ruke, ljubi joj oči i usta. Ona se kao bèršljan oko njega svija; niežno mu u oči gleda, miluje ga kao nejačko diete, igra se njegovim cèrnim vlasima.

„Sladki Artemijo," reče tronuta i uzhićena; „ja vidim, da me ljubiš kao i prije. — O! strašno li lagahu okrutni ljudi, kadno tvèrdiše, da — ne, ne, jeziku se neće da opetuje njihove izmišljotine, ja im nevierujem ni trunke! Morda me htiedoše prestrašiti, samo da me natieraju, da se bèrže vratim; ali ti ćeš mi oprostiti, da sam tako dugo u Moskvi ostala, kad dočuješ pravi uzrok."

Poniknù liepe oči, te se kao dievojka zarumeni.

„Artemija," primetnù, stisnuvši na sèrce ruku Volonskoga; „ti si otac —"

Samo onaj čoviek, koi se pèrvi put čuje tako zvati, osieća božanstvenost toga imena, i sladko uzhićenje, koje prouzrokuje. Volonski se jedva usudjuje, da se oda novomu, nenadanomu čuvstvu. Supruga mu znade, koliko je željan da bude otac: nije li himba, da ga iskrenije oko sèrca svije?

Niežno gleda Nataliju, ali dvojeći klima glavom.

„Ti mi nevieruješ?“ reče ona, kažući na svete ikone. „Kunem ti se svetom Bogorodicom. Nisam ni ja vierovala, kadno u Moskvu otidjoh; ali napokon nemogoh sumnjati, da sam pod sèrcem začela. Neizmierna bijaše moja radost, samo kadšto mi je strah ogorčao sreću, bojeći se, da ću ju izgubiti. U pomoć dozivah Boga i sve svetce; išla sam u trojičinu lavru, da mi pomogne sveti Sergija, i u Kijev, grobovima Nikolajeva samostana. Pa koi drugi povod mogla bi i imati, da tako dugo ostanem daleko od tebe? Ali svagdie si uza me bio, u gospodnjem hramu, na svetim grobovima vidjah tvoje lice; za te sam Boga molila, za tvoje zdravlje i za uzdèržanje tvoje ljubavi; bez prestanka mišljah na radost, koju ću ti učiniti s ovom viesti; o tom sam ti pisala; ali po svoj prilici —“

„Nisam ništa dobio, mila Natalio.“

„Zlobni i pakostni ljudi! Nisi ništa dobio? Zato si dakle i mučao. Ali ipak mišljah uviek na radost, koja te očekiva. Tad mi rekoše u Moskvi, da ljubiš nieku moldavsku knjeginju, i otac mi je pisao, da si — Bože moj! i danas još neznam, kako sam preživiela to pismo. — Otac mi je pisao, da si naumio sa mnom se razženiti — on mi je svietovao, da se neopirem, nego da privolim; on mi govoraše o slavi i otačbini. — Ja, da se s tobom razlučim? O! ljudi me neznadu; jedini Bog nas može razlučiti.“

Da potvèrdi svoje rieči, zagèrli Natalija još čvèršće jlubljenoga muža.

„Okrutnici!“ primetnù ona. „Užasna viest za malo da neubì mene i moje diete. Ja neznam, kako sam podnieti mogla. — Ja sam često i usèrdno molila svetu Bogorodicu, da mene i tebe sačuva od takove strahoće. Ona me usliša; ja vidim, ja osiećam na tvom milovanju, da su te pakostno ocèrnili, da sve, što su o tebi govorili, nije nego puka izmišljotina. — Neću na to više ni misliti, nego ću izbiti sve iz glave, kao kakvu strašnu sanjariju. Reci mi, dragi Artemijo, da su to gole laži zlobnih i zavistnih ljudih; zareci mi, da me kao i prije ljubiš.“

„Jest, Natalio draga, sve su laži i izmišljotine,“ reče Volonski niežno ju zagèrlivši. „Morda je šala s knjeginjom, što je ovdie zarobljena, pobudila te lažne viesti; ali ti se kunem, da je bila puka diečarija, ludorija: od tebe daleko, bio sam kao osamljen, zapušten! — Gdie im je duša, da su te tako strašili! Koja druga, Natalio mila, da mi te iz sèrca iztisne!“. (Morda je pri tom mislio na noćasno, studeno očišće i na strah, što je pretèrpio.) „Čista i bistra je naša sreća; tko nam može braniti, da se ljubimo?“

„O, samo za te ću ja živieti — svaki dan, samo da ti se dopadam, izobretit ću novo milovanje.“

„Malo li te poznavah, moj angjelu!“ reče on, i u svom oduševljenju htio je već reći: „Pa drugoj sam mogao da darujem sèrce!“ ali domislivši se primetnù: „Dakle ćeš me učiniti sretnim otcem! Morda ćeš mi darovati kćercu, koja će ti naličiti —“

„Neću, nego sina, bit će tvoja krasna slika i prilika — ti ćeš vidieti, da se neću poreći.“

„Ali za sad sam ja tvoje zlato — tvoje milenče.“

Volonskoga liepa glava počivaše na Natalinjoj grudi, koja se talasaše pod sladkim bremenom.

Marijulica bijaše zaboravljena.

II.

Ljubavna obmana.

Suda se nevaraše, kadno reče, da se iz Marijuličine ljubavi mogu načiniti do neba dopiruće liestve. Zato i nakani upotrebiti tu ljubav za svoje svèrhe, a da ih dostigne, pisaše knjeginji sliedeće pismo:

„Položaj, u kom se nalazi gospodin Volonski, nuka me da Vam pišem. Ja sam Suda, njegov tajnik, njegov prijatelj; on preda mnom neima tajne; ja se uzdam, da ćete me blagohotno saslušati.

„Vi znate, da u tvèrdjavi siede Artemijevi prijatelji, jer su htieli da obore kurlandskoga vojvodu, i da im oslobodjenje zavisi od vojvodine samovolje.

„Da se nevolji ukloni, koja prieti Artemiji Petroviću, nuždna mu je zaštita prijateljstva ili ljubavi. A k tomu se hoće čvèrsta, odvažna duša, koja se ništa nestraši. Ja sam već sada uvieren, da ćete reći: „Ja ću glavom dokončati to dielo! Zato se i obraćam na Vas, knjeginjo; Vaša plemenita čuvstva, Vaše veledušno sèrce neće to komu drugomu ostaviti. Morda će u vatru doći sva ova pisma; ali mi moramo upotrebiti posliedno sredstvo, da spasimo čovieka, koi Vam je drag i — moram istinu reći — koi je od prieke nužde za Rusiju.

„Neće mi se nabrajati o slavi i diki otačbine, jer me za sad nebi ni razumieli. Ja ću Vam samo razjas-

niti opasnost, koja prieti ljubljenomu mužu, a Vi se lje nećete zaglušiti mojoj prošnji. Zašto da Vam nebi kazao, da me je vèrlo zabrinulo Vaše došašće u Petrograd? Vaša milina i liepota premami nam odvažnoga muža, pa zato se i bojimo, da će se srušiti sgrada, koju je podigao za spasenje svoje otačbine. Od trenutka, kad se s Vama spozna, zanemari svoje najsvetije dužnosti, zaboravi svoje drugove, svoje prijatelje, svoga Boga! Njegovi protivnici podupirahu njegovu slaboću, ili bolje njegove strasti, da ih upotrebe za dostignuće svoje svèrhe.

„Ali Vam nabrajam stvarih, koje Vaše sèrce još nemože da dokuči, i koje bi dèržalo za tlapnje. Ne, ja Vas neću pozivati, da ga vratite svetoj dužnosti; ali ću Vas opomenuti na opasnost, koja grozi ljubljenomu mužu. Vi ga možete od propasti sačuvati. Vi mu možete prištediti poniženje, što je za njega strašnije od najhudje smèrti.

„Trenutci su dragocieni; čujte dakle, što valja raditi. U prilogu su dva pisma, starajte se dakle, da ih carica vidi i pročita — ali kad kod nje neima Birona.

„U uslišanju moje prošnje naći će Vam plemenita duša sladjahnu zadovoljnost; sama providnost šalje Vam spasonosno sredstvo, Vi ćete ga radostno upotrebiti.

„Ako Vas carica upita, od koga ste dobili ta pisma, onda joj recite, da ste ih našli s pisamcem, koje Vam takodjer šaljem, u Trećakovskovoj knjizi, što ju je kod Vas kao učitelj ostavio. Trećakovski će medjutim saznati, što ima odgovoriti, ako ga carica što pita.

„U Vaše ručice polažem sudbinu našega Artmije Petrovića!“

K pismima priloženo pisamce glasaše ovako:

„Ako caricu ljubite, ako Vam je draga njezina slava i pokoj duše, onda joj predajte pisma, što su u

knjizi Vašega učitelja; ali budite na oprezu i upotrebite priliku, kad kod nje neima himbenoga Birona."

Tu pošiljku uruči popečiteljev cèrnac u cèrne ruke svoga prijatelja u carevoj palači, i nitko nebijaše sviedok pobune, koju to pismo pobudi u sèrcu Lelemikove knjeginje.

Kako rado izpunjava Sudovu želju. Samo njoj su povierena dragociena pisma, koja ga spasiti mogu. Tà zna providnost, kako Marijulica ljubi, pa zato joj i nudi sredstvo, da dokaže svoju ljubav. Marijulica zaboravi sve svoje boli, zaboravi užasnu noć i svoju majku, ona misli na svoga dragoga Artemiju Petrovića, na njegovo spasenje, na njegov pokoj, na njegovu diku i na njegov život. Što je stalo, da je samo Ciganka, ona ćuti, da je od svih uznešenija, jer njojzi je poviereno, da spasi ljubljenoga muža.

„Mora znati," reče u sebi Marijulica, „da sam ja sama sve za njega učinila! U njegovo ime neka me Suda što mu drago pita, pa će vidieti, kako mi sve za rukom ide."

Oči liepe knjeginje svietljahu nebeskim žarom, njezino lice počè se rumeniti. Kojim oduševljenjem ovienča liepu glavicu ponudjenim viencem od tèrnja!

Što je medjutim Volonski radio? On zaboravi na diete fatalizma na sèrcu prije prevarene žene.

Što postadè iz vatrene, bezkonačne ljubavi? Lahko si je domisliti. I u tom se neprevari Suda.

* *
*

Bijaše u večer u carevu dvoru. Čitavi dan bijaše carica nemirna i zlovoljna. Još uviek joj u sèrcu i ušima zvonjahu govori smielih bojarah. Pa ako je samo polovica bila istina, što su kazivali o nesreći Rusije, imala je ipak dovoljna povoda, da se razjari na nedostojni pred-

met njezina milovanja; ali se neosiećaše dosta jaka, da razkine negve, u koje se skovala.

Biron, dosìetivši se njezine misli, bijaše čitavi dan neizmierno udvoran, i gledaše na sve ruke, da razvedri caričino, gustim oblacima naoblačeno čelo. Naredi različite zabave, ali ništa nemogaše da razvedri caricu. Napokon reče kurlanskomu vojvodi, da joj je mučno i da želi sama biti. Uze knježičinu ruku i ode u svoju ložnicu.

„Dušo moja," reče, idući k naslonjaču; „kako ti sèrce kuca! na ruci mu osiećam udarce. Nisi li bolestna?"

„Nisam, nego zdrava zdravcata," odgovori Marijulica, koja strahom očekivaše udesni trenutak, gdie će se odlučiti sudbina ljubljenoga muža. „Ja sam zdrava, samo za Vas me je briga."

Ana Ivanovna stisnù joj niežno ruku; onda umorena siede na naslonjač. Htiedè zovnuti jednu dvoranku, da joj donese drugi stolac, na koi je obično pružala noge; ali tu uslugu učini joj Marijulica ljubezljivom udvornošću, kleknù na koljena, te joj traše tabane, da joj olakša boli.

Brižno njegovanje mlade dievojke vèrlo i ugodno dopade se carici.

Same samcate bijahu u sobi; gluhu tišinu prekidahu samo uzdasi bolestne carice; sa zidnih sviećnjakah od modrih sagovah uzbijena svietlost bacaše joj na bliedo lice mèrtvačku boju; a tužna slika da bude još žalostnija, moraše se i postelja, pred kojom siedjaše, činiti visokim zaviesima, da je mèrtvačko odro, spremno, da na se preuzme zemaljske caričine ostatke. A knjeginja, upirući oči na njezine gibljuće se ustne, rekao bi da čuva razstavljajuću se dušu.

Da je tko vidio obadvie gospoje, težko bi bio pomislio, da im je u ruci sudbina velike carevine; jer

jedna, nadahnuta kobnim slutnjama, nosaše na licu pečat smèrti, a druga opet ništa neosieća do jedine svoje ljubavi.

Niekoliko minutah uztraja neprekinuto mučanje.

„Bože moj!“ moljaše knjeginja tiho, pobojavši se, da joj za predanje pisamah nemine zgodna prilika; „Bože moj, okriepi mi sèrce!“

Carica progleda i reče:

„Dosta, sladka kćerce, već mi je malo bolje.“

Marijulica, još uviek klečeći, uze joj ruku, te ju celivaše zanešenom niežnošću. Ustne joj bijahu studene, a carica osiećaše na ruci groznih suzah.

„Što ti je?“ upita ju; „meni se čini da plačeš?“

„Vaše veličanstvo,“ odgovori Marijulica, „što da radim, kad vidim, da osim tielesnih bolah imate još i drugih mukah; kad mi Vama vierno odani ljudi davaju u ruku sredstva, da Vas spasim?“

„Eto opet kakve nevolje! govori, što je?“ reče carica, pognuvši se malo napried.

Marijulica izvadi iz njedarah pisma, te ih preda carici; zatim joj živo poviedaše, što joj je naloženo.

Dèrhćući preuzè carica pisma, i pošto se uvieri, da nije nitko izza vratah, stadè čitati.

Jedno pismo bijaše Gordenkova prošnja, radi koje su jadnoga Malorusa nemilice smaknuli, Ciganku izmučili, Grosznota ubili, toliko ljudih progonili i odsudili.

„Ova prošnja doći će u caričine ruke,“ prorokovao je Gordenko prije nego je izdahnuo dušu; „moju prošnju predao sam Bogu.“

I Bog usliši na pragu viečnosti izušćenu prošnju, i čuvaše dragocieno pismo od zasiede zlobnih ljudih, dok napokon nedodje u caričine ruke.

Pismo sadèržavaše najstrašnije objave o kèrvoločtvu kurlandskoga vojvode, najjasnije dokaze njegove okrutnosti i pohlepe podnese svojoj carici. „Kèrvavim ćeš proplakati suzama," veljaše pismo, „kad dočuješ, premilostiva gospodarice, kakva se sredstva dan na dan upotrebljuju, samo da se pomnoža gotovina u kamatnoj blagajnici, s kojom bez prigl̈ednika upravlja jedini kurlandski vojvoda, i koja mu služi, da se obogati. — Najužasnije okrutnosti, koje samo djavolske sluge izmisliti mogu, upotrebljuju se za rodoljube, koji se opiru Bironovu kèrvoločtvu; istina se zagušuje udarcima težkoga štapa, šibama, umakanjem u ledenoj vodi, presoljenim jelom bez pića. Od hiljadu primierah, carice silna, samo ću dva navesti, da Ti dokažem, na koi se način može doskočiti njihovu okrutničtvu, i za razlučiti nesretnika, koi radi hude sreće nemože da plati, od bezposlicah i zlovoljnikah, što neće da namire porez i daće. O da bi moguća Tvoja zapovied olakšala nevolju onih nesretnikah, koji moraju da hrane mnogobrojnu porodicu, koji radi bolesti nemogu da što zasluže, i kojim je Bog nametnuo težka izkušanja. Seljanu, koi je osiromašio radi marvinske pošasti, nek se za izgubljeno dade domaće živinče, pogorielomu nek se dade stanovanje, gladnim nek se razdieli kruha i žita. Nek pomisle izvèršitelji zakona, da imadu s ljudima posla, a ne sa stvarima. Na dan božića dodjoše poreznici u selo ***. Svečanost samoga dana već ih je morala nagnuti, da se nevolji smiluju; ali kao da su pakostno izabrali baš veliki praznik, da okrutno gule čovječanstvo. Nalik rulji vukovah razlete se po selu, utieraše zaostavši porez, odsudiše svojevoljne kazne, oteše iz staje marvu, iz dvorišta ratarsko orudje, iz žitnice žito i zlostaviše siromake, koji nebijahu u stanju, da ih

ikako zadovolje. Čuo se je samo jauk od udaracah težkih štapah. Kod niekoga otca mnogobrojne porodice, koju je on jedini hranio i od zla branio, upotrebiše okrutna Bironova sredstva; ali kod svake nove muke, kojom ga nemilice mučiše, odgovaraše, da bez matere ima šestero nedorasle diece, za koju neima ni zalogaja krušca. — „Lažeš, huljo, sakrio si novce!“ vikahu poreznici, pa onda se dogovarahu o novój muci. — „Platit ću,“ moljaše nesretnik; „pustite me u kolibu;“ od muke bijaše pobiesnio. Diečica mu viču za kruhom. — „Sad nà, čim ću vas nahraniti,“ reče jadnik, te u biesu popane siekiru i ubije svu porodicu. Polugodišnje diete, što je u kolievci spavalo, probudi se na užasnu viku; za nožice ga popade kèrvavom rukom, iznese ga iz kolibe, te užasnim smiehom razlupa mu glavu na glavi velikoga poreznika. — „Dajte mi sad namiru, razbojnici kleti!“ viknù im grozno; „sad je manje za šest dušah na vašem računu!“ — Za nedielju danah kašnje ostà selo pusto, svi se seljacì preseliše u poljske šume.

„U drugom jednom selu dogodì se sličan dogadjaj. Jedan otac odvede na polje petero diece; bijaše u sred zime; upèrkos groznih suzah pusti ih nesmiljeno, da se smèrznu. „Volim sám u pakao doći, nego da živite za Bironove muke;“ reče on.

Drugo pismo, što je Marijulica dobila, opisavalo je muke, koje je Gordenko pretèrpio, kao i njezine posliedice.

Čitajući udari carica u plač.

„Tako me varaju!“ reče stenjući; „ni na kraj pameti nisam slutila ovakve muke. Tako mi zlorabe ime, da ugnietuju ubogi narod! Živa čovieka — pa skoro izpred mojih očijuh pretvoriti u ledeni kip! — Bože

moj! jedva je za vierovati! — A ta licumierna viernost i odanost nije ništa drugo nego zasiena podle pohlepe, gadnoga vladoljubja, koje bi sve, pa i samu mene podjarmilo! Doba je, da dokončam te nevolje. — Bože moj! oprosti mi griehe i neuzkrati u nezgodi tvoju blagu pomoć! — Kćerce draga," primetnù, obèrnuv se knjeginji; „o svem, što znadeš od pisamah, i o svem, što se ovdie večeras dogodì, nesmiješ ni slovke progovoriti. Ja ću sakupljati snagu — da kaznim. — O! kako je žalostno, u nikoga se nemoći pouzdati — ni u istoga prijatelja — to ti je toli zavidjena carska kruna!"

Opet zaplaka Ana Ivanovna.

„Još Vam ostaje Artemija Petrović Volonski!" reče oduševljenjem knjeginja. „Uztegnite onomu svoje povierenje, koi ga nevriedi, a darujte ga onomu mužu, koi zaslužuje sve pouzdanje svoje vladarice. Predajte mu dèržavne poslove, pa ćete vidieti, da će Rusija biti sretna; Vi ćete čuti, kako će Vam blagosivljati ime!"

Čudeći se oduševljenju knjeginje, široko ju gledaše Ana Ivanovna. Marijulica se zarumeni i poniknù očima.

„Kukavicò cèrna!" reče carica, zaklimavši tužno glavom; ipak je dakle ta sotona u mrežu te splela! ni tebe nesačuva sudbina! Moli Boga, da ti pomogne. — Ali sad zovni koju dvoranku, mir nam je obadvima od potrebe."

Ali se knjeginja nemaknù ni s miesta. Ona mišljaše, da je sada najzgodnija prilika, govoriti za korist Volonskoga, i da joj to kašnje neće poći za rukom. Smiela je ljubav; Marijulica reče velikim tronućem:

„Vaše veličanstvo, dajte zapovied, da se puste —"

„Volonskoga prijatelji?" pade joj u rieč skoro prestrašena Ana Ivanovna. „Kako, sada — po noći?"

„Dà, Vaše veličanstvo, još odmah. Bog će Vam poslati bolja snovidjenja, pa će Vam i sèrce okriepiti.“

Ona govoraše tako riečitim, iskrenim čuvstvom, i celivaše tako niežno caričinu ruku, da joj Ana Ivanovna nemogaše više odolieti. Odmah je pisala zapovied na glavara tvèrdjave, da odmah izpusti sva tri plemića, koji su zatvoreni radi današnje neslane i smiešne svečanosti.

Za pet minutah kašnje bila bi rado vratila viestnika i zapovied, tako se strašno skanjivaše carica, tako se bojaše posliedice samostalne, od ugodnika neodobrene radnje. Ali bijaše kasno.

Prijatelji bijahu već u slobodi, i oni blagosivljahu caricu, mnijući, da će sada ugodnika stèrmoglaviti.

Kojim harnim čuvstvima, kojim tronućem, kojim li suzama radosti moljaše se knjeginja, kad dodje u svoju sobu! — „Ja sam mu oslobodila prijatelje. O! njegova sreća, njegova slava odsele je jedina moja misao,“ reče uzhićenom radošću.

A on? — on ju zaboravi na sèrcu onomad zaboravljene supruge.

III.

Udarac kroz sèrce.

Ako nije tako, onda je nova nesreća ili novi rat.

Još iste noći saznà Biron, da je glavar petropavlovske tvèrdjave dobio zapovied, da u slobodu pusti sva tri zatvorena plemića. Njegova biesnoća bijaše bez kraja i konca; nije znao, koga da okrivi, i izmuči se u pogadjanju pobuditelja ove naredbe bez njegova dozvoljenja.

Na sva pitanja samo toliko mu odgovoriše, da izza njega nebijaše nitko više kod carice, i da je sama ostala s Lelemikovom knjeginjom. Ali su opazili, da je carica puno plakala, prije nego se je u postelju legla; a knjeginja da je bila neobično dobre volje.

„O! osvetit ću se na pakostnom stvoru! neima sumnje, to je njezino maslo,“ biesnjaše kurlandski vojvoda, idući naglo gore i dolje po svojoj poslovnici.

I šetao se je po sobi kao straža, dok neosvanù zora. Jedva što dodje obično doba, požuri se mračan u carsku palaču. Njezino veličanstvo dočeka ga vidnim tajanjem i nehanjem. Da na samu s njim neostane, zapoviedi Lelemikovoj knjeginji, da iz sobe neodlazi. Nijedna stranka nenapomenù, da su izpuštena sva tri plemića; okrenuše razgovor na svetkovinu, koju spremahu za Kulkovskoga svatove.

„Kad je pir?“ upita carica.

„To zavisi od popečitelja,“ odgovori Biron; „ja neznam, kad će mu na um pasti, da opredieli dan za svetkovinu.“

Ana Ivanovna kao da zamieri taj odgovor.

„A ja bi opet rekla,“ odgovori ona, „da to od mene zavisi. Ja za sutra opredieljujem svetkovinu, jer ću Vam s tim dokazati, da će mi radostno izpuniti moju želju.“

Carica zapoviedi knjeginji, da u tom smislu odmah Volonskomu piše; ona podpisa i odpravi pismo.

Biron se ni nepotrudi, da zataja svoju ljutinu.

„Vašu želju?“ primetnù porugljivim posmiehom; „njega bi dakako i ozledila zapovied Vašega veličanstva; a to je najsmielijim riečima očitovao pred Münichom i Ostermanom.“

„Diela više dokazuju nego rieči; za sad mi dopustite, da Vam nevierujem. Još Vam moram kazati,

da sam od nieko doba primietila, da ste vèrlo ogorčen proti popečitelju, koi me sèrcem i dušom vierno služi. Volonski nedokazuje samo riečima, da mu je na sèrcu blagostanje moje Rusije. Ako se nevaram, od onoga dana nastala je proti njemu Vaša pizma, na kom je namiestio Vaš ledeni kip.

Kod ovih posliednjih riečih pooštro gledaše vojvodu. Biron pobliedi kao stiena. On je želio, da odavno naumljeni udarac obori na glavu Volonskoga; ali se zaustruča podignuti tužbu na vidiku Lelemikove knjeginje, jer i nju je htio da utamani zajedno sa svojim protivnikom: ustručavanje, koje će bèrzo zaboraviti.

„Dopustite," reče on, „da otidje knjeginja."

„Kod mene će ostati moja Marijulica," odgovori odvažno carica, što joj nebijaše obično.

„Varaju Vaše veličanstvo."

„Znam, ali Volonski nije varalica."

„Ipak, jest on," odgovori Biron, i pogledavši na zarumljenu knjeginju, primetnù: „Jastrieb se sakriva za krilima mladih golubicah, samo da baca svoje tužbe proti viernom slugi. Pazite, Vaše veličanstvo, da nesune i na Vaš prestol."

Caričino lice pokaza strah i sumnju.

„Za sad," nastavi vojvoda, „hoće jastrieb da mi izkljuva oči, samo da mu nevidim paklene namiere; ali prije mora mi posèrkati kèrv iz sèrca! Napokon je doba, da i ja govorim. Ja više nemogu podnositi sva ona poniženja, koja sam Vam radi Vašega zdravlja zatajio. Jedan drugomu mora se ukloniti i glavu izgubiti; jer ja odviše cienim Vašu milost, nego da ju dadem za lahku cienu. Ja zahtievam, da me sasluša Vaše veličanstvo!"

„Kašnje."

„Uzdam se bèrzo. Danas dakako da nije prijatna zgoda: drugim se je obratilo Vaše milosèrdje; pred koljena kleknut će Vam njegova žena i —“

Te rieči strašno uzdèrmaše Lelemikovu knjeginju; one ju tako u sèrce kosnuše, da se je dèržati morala, da se na zemlju nesruši.

„Dodje mu dakle žena?“ upita Ana Ivanovna.

„Dodje siroć, i po svoj prilici odmah je i saznala, da on nedostojnom —“

Klevetno oružje duboko se zadienù u sèrdašce nesretne Marijulice; snaga joj iznemože, da podnese toli goropadni udarac, — ona prokašlja, a njezin rubac, koga je na ustima dèržala, zakèrvavi se cèrvenom mèrljom, tim udesnim pečatom, koga smèrt udara na čelo svoje žèrtve. Kako skupo morala je namiriti sudbinu za trenutak zemaljske sreće!

Videći vojvoda, da je carica pobolje volje, već klicaše od radosti; ali nesmiljena okrutnost, s kojom je milenicu udario, uzbì ga iz osvojena položaja, načinivši novu zagradu izmedju njega i carice. Odviše se vidjaše namiera, za koju je upotrebio otrovno oružje, ali zlo miesto izabrà za tužbu. Jadno knježičino stanje opazi Ana Ivanovna, a smilovanje ju nagnà, da se za jadnicu zauzme. Ali ipak neimaše sèrca da otidje i da ju brani od ugodnikova okrutnoga zadirkivanja. Bojeći se, da Biron čim novim neocèrni njezinu dragu Marijulicu, svèrnù studeno i odvažno razgovor na drugi predmet.

Javiše popečitelja Volonskoga. Marijulica kao da opet oživi, čujući mu ime, duša joj nadje opet nova krila.

Dodje Artemija Petrović. Zašto nevidjè okomljenje, koje ga dočeka? U tom okomljenju bijaše čitavi sviet ljubavi, nade, bojazni i zahvale.

I još jednom ga uokomi. — O! to ga je moralo uzplamtiti, pa da je na umoru osiećao i smèrtnu studen.

Domaknù se Artemija Petrović, ali ni nepogleda na ubogu knjeginju; morda ga povladjivaše uskèrsnuta ljubav prama svojoj supruzi, ili je odviše mislio na posliednje dogadjaje.

„Morda se kosuri na me," mišljaše Marijulica; „jer na očišće nedodjoh! Nemože li misliti, da sam se titrala s njim? — Morda se i pričinjava, da nepobudi kakvu sumnju. Samo da me ljubezno pogleda, i ja sam zadovoljna, što će mi odrediti sudbina."

Ali je i to zaludu očekivala.

„Artemija Petroviću," reče carica puna milosti; „jeste li čitali, što od Vas želim?"

„Vašega veličanstva bit će izpunjene želje."

„Sutra?"

„Sutra, i još u onaj čas, koga će opredieliti Vaše veličanstvo."

„Čuste li, Vaša svietlosti?"

„Je li pèrvi put, da se gospodin popečitelj vara o nemogućoj stvari? Je li pèrvi put, da toli nesmotreno govori?" reče Biron, nemogavši da nadvlada svoju ljutinu.

„Planù kèrv u Volonskom, ali se snadje i odgovori, koliko je mogao mirno:

„Hvalite, da je ovdie Njezino veličanstvo, inače bi Vam vratio žao za sramotu. Volonski se nikad neporeče, ni prama Vama, pa da bi ga stajala i glava."

„Znate li, moj dragi gospodine, što biva medju ljudima, koje ste naumili za svetkovinu upotrebiti?"

„Bolje sam ubaviešten, nego Vi mislite, moj dragi gospodine: ja znam, da ste jednoga izmedju njih, ili bolje jednoga Malorusa izvolili izbrisati iz ime-

nika živih ljudih; ali Vam nije do toga, živi li jedan čoviek manje ili više na svietu. Tà i onako ima dosta Rusah! Ali Vi ste se potrudili, da mu zemaljske ostatke pretvorite u kip od leda."

„To su bajke, koje je izmislila Vaša dražestna robinja, nebi li Vas s tim razvedrila i spasila od pravednoga gnjieva Vaše vladarice."

„Vi sad nastojite, da klevetom zagušite Vaše mašte i Vašu saviest, jer Vam se obadvoje prestrašiše od nadgrobnicah Vaših žèrtvah. Valjalo bi, da iz Rusije načinite veliku grobnicu."

„Bože moj! ovi dèrzovnici zaboravljaju, da sam i ja ovdie. Ja vam zapoviedam, da obadva šutite!" reče razjarena carica; „ja ću u svoje doba sve razpitati. — Jesu li Vam spremni svi ljudi?" upita popečitelja za malim pomučanjem.

„Jesu, Vaše veličanstvo."

„Opet laže," baci Biron opeticu.

„Dokažite."

„Jučer je pobenavila Ciganka Marijula; redarstvo ju moraše zatvoriti."

Čujući ove rieči za malo se neosviesti knjeginja; ustade da otidje, ali nemogaše ni makac učiniti.

„Je li to ona, koja —" počè carica.

„Koja je imala čast i diku, da gata Vašemu veličanstvu," prekinù ju vojvoda.

„Ona je pomanitala?"

Ništa više nereče Ana Ivanovna, jer se čû, da opade jedno tielo.

Svi se ogledaše za Lelemikovom knjeginjom.

Kao mramor ležaše Marijulica na zemlji.

„Bože moj, što ju ubì!" viknù Volonski, udariv se rukama po čelu i priskočivši joj u pomoć.

Za njim podjè i Biron.

Carica, premda ljuto prestrašena, zazvoni na zvonovodu, te im kažući na vrata, oholo reče:

„Pustite. Vaše brižno staranje nije ovdie na pravom miestu: suzama se nekvase kose na glavi, koja je odrubljena. Odlazite, gospodo moja!“

„Ja neidem, Vaše veličanstvo,“ reče Volonski, klečeći pred knjeginjom i dèržeći joj ruke, nastojeći, da ih ugrije svojom parom.

„Dakle me silite, da gledam takvo ruglo!“ reče ozbiljno carica. „Hoćete li, da Vas dèržim za buntovnika? Nemojte da opetujem moju zapovied.“

Dočim se carica žestoko riečaše sa svojim podložnikom, stajaše Biron na vratima.

Dodje jedna dvoranka.

„Sad se mogu ukloniti;“ reče Volonski ustavši i pogledavši na knjeginju, te onda otidje praćen od Birona.

Jedva što predjoše preko praga, reče porugom Biron svomu razžalošćenomu neprijatelju:

„Divite se Vašemu dielu!“

Volonski nereče ništa. Morda nije ni čuo grizljivu opazku; morda ju osiećaše i za istinu, jer od makar koje strane smatrao prošlost, uviek je čitao opomenujuće rieči: zaslužena nagrada!

Kèrvava mèrlja, što ju vidjè na bielom rubcu knjeginje, kojoj je oteo mir, sreću, pa morda još i život, manitost Ciganke, koja je mladu Moldavku do čuda ljubila — sve to bijaše, i nije si mogao zaniekati, bilo je njegovo dielo! — Na putu cvietahu ruže, ali mu pakao počè već na ovom svietu.

Izišavši iz carske palače, bio je u stanju čovieka, koi, došavši pod bèrdo, čuje vapijanje svoga glavitoga pri-

jatelja; on hoće, da mu u pomoć priskoči, da ga spasi od ubojicah, ali previsoko bèrdo luči prijatelje. Bori se dok može, onda sve zatihne, i ništa se više nečuje.

Ili bi ga mogli prispodobiti čovieku, koi u manitoj napasti ubije ljubljeno biće; a kad opet opameti, sieća se čina i gleda mračnim očajanjem na svoje dielo.

IV.

Medju dvie vatre.

Paklom u sèrcu, dodje Volonski kući. Oči mu se na divlju kolače, na licu su mu cèrte grizuće saviesti, sve mu biće pokazuje veliki nemir. Služinčad ga kao obično susreće; ali ju mèrzko gleda, jer misli, da sve gleda, kako bi saznali njegove misli. — „Hodite do biesa!" već iz daleka im dovikuje; ljudi i odlaze od straha, a nemogu da dokuče gospodarovu zlovolju.

U ono doba nije se ni po kućama istih velikašah znalo za razliku izmedju gospodinovih i gospojinih prostorijah; supruzi imahu zajedničko stanovanje.

Da se nesrete s Natalijom, ostà Volonski u velikoj dvorani. Sad ide, lomeći se pod teretom grizljive saviesti, težko gore i dolje; sad opet najednom stane, i stoji kao mramor niekoliko minutah. On bi rado pobiegao od svoje kuće, svoje porodice i iz istoga svieta, te bi umakao u koju gustu šumu ili koi samostan u gluhoj pustinji, i pod zemlju bi se sakrio; progoni ga kèrvava mèrlja, a sve, što je bielo, čini mu se da je kèrvju zakaljano.

Jedva što dočù Andrijeva Natalija, da se je vratio njezin Artemija, mahom doleti, da ga pozdravi. Neće

joj milovanja: sve, što ga s umiljenjem pita, odgovara joj dosadom i nehajnošću. Mlada gospoja, bojeći se nesreće, milo ga moli, da se izjasni. On joj veli, da je boležljiv, zlovoljan; ali suze u Natalijnim očima provališe mu napokon do sèrca stazu.

„Dosta je jedna žèrtva!“ mišljaše Volonski; „pa i Natalija da životom namiri ljubav, što za me goji?“

Gleda da ju utieši, vodi ju u svoju poslovnicu, ljubi ju i gèrli, te gleda, da milovanjem umiri saviest. Dobra, blagoćudna Natalija raduje se svojoj pobiedi, i gleda, da niežnošću sapne ljubljenoga muža. Nije to više plaho nagnuće supruge, koju je prije krivio, da je kamenita sèrca, nego je strastna nieżnost ljubovnice, koja se sad smije, a sad opet plače.

Ali najednom, kao da ju zmija ujede, prozebe od glave do pete, te mu se iz naručaja izvinù; protèrnuvši uzmaknù, kao da se dotaknù usjaloga gvoždja. Nerazbornik! On se zaboravi, usta ga izdadoše sladkom rieči: „Sladka Mariju....“ ali zapè, zaniemiše mu ustne, koje nedorekoše izdajničko ime, sav se sježi i nakostrieši.

„Zašto nedočimlješ?“ reče Natalija smijući se na sva usta, ali joj ljubomora zaguši smijanje.

Burno ju zagèrli Artemija Petrović, kao da je gledao, da mu se neizmakne; ljubljaše ju u obadvie ruke i moleći ju gledaše u oči. Ali mu se odtèrgnù i od sebe ga odrinù.

„Odlazi! neharni, himbeni čovieče!“ reče stenjući. „To li je dakle tvoja ljubav? To li je dakle ono blago, koje nebi bila dala za sve blago svieta. — Liepe mi ljubavi! Dočim me gèrliš, dočim se za blaženu dèržim, tebi je u sèrcu i duši tvoja Moldavka. Ja sam dakle samo lutka, kod koje se učiš ulogu, što ćeš predstavljati kod nebeske Marijulice! Ali to tako neće ostati,

neću dopuštati, da me i nadalje ponižuješ. — To je dakle bio povod tvoje težke žalosti? zašto si me prevario? Liepše ti je bilo reći: postala si mi ravnodušna, ja ljubim moju Moldavku, nijedna druga me nezanima. — To bi mi po sto putah draže bilo. Reci, i mi ćemo se razlučiti. Ja mogu bez ljubavi živieti, Bog će mi pomoći — Bog, na koga si ti zaboravio!"

Žalostna mlada gospoja jecaše i svijaše ruke. U biesnilu sljubovnosti izusti stvarih, koje učiniti neimaše nikad sèrca.

Pred njom kleknù Artemija Petrović, te joj se kune, da ju je samo izkušavao, da nju jedinu ljubi, i da nijednu drugu neće nikad ljubiti, a Marijulicu da samo žali.

Prelahko vieruje prava ljubav; Andrijeva Natalija vierovaše njegovim riečima, ali zahtievaše, da se zakune pred razpetim Isukèrstom, i on, kao pred oltarom, opetovaše rieč po rieči, kako mu Natalija kazivaše. Ovoga časa mislio je zbilja, da pošteno mnije.

Poslie tolikih izkušanjah ostavi mu ljubav prama Marijulici samo veliko sažalenje; ali probudjujuća saviest vidjè mu svagdie zamke i neprijateljske spletke, te mu se zato i činjaše, da mu još jedina smèrt nudi sigurno utočište.

I ljubljaše li zbilja Nataliju? On je dakako osiećao za nju nieko nagnuće, odkad je znao, da je pod sèrcem začela; ali čisto, uznešeno čuvstvo, kako je moglo da nadje miesta u sèrcu, koje su izrovale burne strasti?

Vèrlo pobožna bila je Natalija; molitva joj davaše utiehu i pokoj u svim odnošajima života. Jedva što ju umiri Artemija Petrović, odmah ode u svoju ložnicu, te moljaše usèrdno Boga, da joj sačuva suprugovu ljubav, to jedino blago, što ima na svietu.

Pošto je Volonski umirio svoju suprugu, naumi da ponješto utieši i ubogu Marijulicu. To mu zapoviedaše saviest. Siede k stolu i poče pisati Marijulici. Ali čim što zašušti, ili se što u prisobi maknù, odmah zastrepi kao krivi novčar, kad novce kuje.

Da Natalija dodje, da ga uhvati, gdie piše njezinoj suparnici! I samoga svoga micanja bojaše se Artemija Petrović. Niekad toli odvažni popečitelj, koi je pèrkosio ugodnikovim pristašama, koi se nebojaše smèrti ni zatočenja, danas je strašivica kao malo diete.

Ustade i zaključa vrata.

Cèrnilo na papiru raztoči se od njegovih suzah. Jedva što napisa niekoliko redakah, kucaše nietko na vrata.

Volonski si tare oči, urinù bèržebolje pismo u gomilu listinah, te onda strepeći otvori vrata.

Sluga mu naviesti grofa Kupšina, Perokina i Šćurkova. Volonski proklinje nezvane goste. Ovoga časa mu je politika i prijatelji za nepriliku, kao starim Rusima došašće tatarske čete. Ali pusti, da mu dodju prijatelji.

Prijatelji dodjoše, da mu se zahvale, što je za njih kod carice govorio, i da se unapried raduju nedvojbenoj pobiedi pravedne stvari. Oni ni neslutiše, da bi se moldavskoj knjeginji imali zahvaliti za dobivenu slobodu.

Volonski je izpoviedio, da u toj stvari nije ništa učinio, nego je sve pripisao dobromu caričinu sèrcu.

Kod toga razgovora obnoviše prijatelji svečanu zakletvu, da će učiniti odvažni korak, da od dèržavnih poslovah uklone groznoga neprijatelja pravoslavne Rusije. A do nesreće, ako im to nepodje za rukom, da će moliti, da ih opet u tvèrdjavu zatvore.

Težko se radovaše Artemija Petrović, kad vidjè, da mu otidjoše prijatelji! On doče svoje pismo. Cèrncu zapoviedi, da odmah odnese pismo.

Kad se knjeginja osviesti i carica otidje, taknù ju rukom njezina Gruška, a to ju kosnù kao munjeviti udarac. Ali ta ruka i dèržaše sgèrčeno pisamce, koje moraše da-ju vrati ljubavi i životu; jer dievojka odmah progovori čarobne rieči: „Od Artemije Petrovića!“

Marijulici bijaše, kao da ju iz sna probudjuje nebeska svirka; opet joj zaplamtiše oči, a sèrce zakuca.

„Ravnodušan je sadèržaj ovoga pisamca!“ mišljaše sirota, ali ga s uzhićenjem poljubi; „evo vidim, da me se spominje!“

Stade uzdišući čitati:

„Ah ja žalostan, kud sam te doveo! — Je li ovo raj, što sam ti obećao? Što da radim, da ti vratim mir i sreću? Daj mi reci, oh reci, moja sladka i ljubljena Marijulico! Reci samo slovku, izusti samo želju, i ja ću se pokoriti, pa makar me došlo i glave, pa makar i do vieka morao tèrpieti najnemilije muke.

Umiri mi sèrce, piši mi, kako si. Čuvaj se za Boga, kùpi snagu za bolje danke; jer ću inače mene, moju ženu i sve, što bi niekad moglo živieti pod mojim imenom, izbrisati iz imenika živih. Neću ti usnuti, dok mi neodgovoriš.“

Knjeginja odgovori:

„Ti si mi obećao raj na zemlji, pa si mi ga i dao. Jesi li ti kriv, da do vieka nemože trajati? Tà ti nisi Bog!

„Časovi sladke sreće, koje sam uživala, dakako da su minuli, ali neću ih lje nikad zaboraviti, pa neznam, kako da su velike moje muke. Ništa mi nedugaješ, jer si mi više dao, nego sam se ikad nadala; ti si me poznakomio ni neslućenim radostima. Zato i jest sad na meni, da ginem i živim za te, za tvoj pokoj, za tvoju sreću i za tvoju slavu.

„Ti si plakao, vidim ti suze na pismu. O, zašto su kapale na pismo? Zašto mi nebijaše sudjeno, dozvoljeno, da ti ih s mojim ustnama utarem? Bože moj! ja sam ti iztisnula ove suze.

„Rieč me onesviestì užasnoga Birona; nebijah spremna, nisam još na što takva ni svikla; ali ti zadajem vieru, da te mojom žalosti neću više uznemiriti, bit ću jaka, jaka kao moja ljubav.

„Spavaj, spavaj, sladki ljubovniče, i sanjaj mi što vesela, kao što mi je veselo sad sèrce.“

Ni rieči o osuječenom sastanku, o njezinoj bolesti, niti o Ciganki; na sve je zaboravila, samo na muža misli, koga neizmierno ljubi. Jedno jedino čuvstvo oživljuje joj sèrce, kao što razcvietano pamuk-dèrvo samo onda prostire svoj vonjavi miris, kad ga cèrv grize; čim nestane cèrva, prestane i miris.

Čitajući taj odgovor, umiri se Volonski; saviest mu utonù u sanak, u kom je vidjao čudnih snovidjenjah.

Pismo je spalio a pepeo bacio u peć, da mu neostane ni najmanjega traga. Ali obožavanomu kumiru oteše dogadjaji već odavno sjajnu krunu, a sèrce mu nemogaše da podnosi potištujuću uspomenu.

Dvostruka uloga, koju je igrao, nevriedjaše zavisti; on je morao nastojati, da obmani Marijulicu i Nataliju, koje ga strastno ljubljahu.

Volonski je osiećao, da se je sám pred sobom ponizio, a to osiećanje otè mu mir i razbor, što je sad najvećma trebao. U ovom stanju kako je mogao da prijašnjim žarom i prirodjenom duševnom snagom radi za spasenje svoje otačbine?

I ovdie se obistìni Sudino proročansko oštroumje.

V.

Odakle će duvati vietar?

Za uviek propade u ruglo.

Sad ćemo ući u slabo razsvietljenu sobicu. Stiene imadu stranom kanate, a u njima utaknute knjige; zabilježena su na hèrbtu ponajvećma imenom „Rollin“.

U niekojim kanatima stoji daščicama ili knjigama zaklopljeno kadilno posudje. U nutri se vidi i dèrvena zdiela, kositrene žlice, mišolovka, papirnim čepom začepljena boca i razne, vèrlo jednostručne domaće stvari.

U sried sobe stoji stol s množinom listinah, koje su opekama naterećene. Na jednom svezku čitaju se rieči: „Ovdie leži Odiseov sin, rodjen na ostèrvu Itaku, Minervin i Fénélonov ljubimac, ubijen u Petrogradu od profesora riečitosti.“

Još se vidi na stolu ogromni kalimar, tako tèrbušast kao — ja znam, ali neću da kažem, jer bi morao ponavljati poznatu Krilovu basnu o guskama; papirnu posipaču i gvozdeno sjekalo od pèrvotnoga obrazca, kao da bì skovano za života praotca nam Adama.

Posoblje sastojaše još iz dva stolca, velike škrinje i postelje, na ovoj je uzglavje bilo tako cèrno, da si iz njega mogao graditi i poše; miesto pokrivala prostèrta je stara šubetina.

Kredom su našvrakane stiene. Tko bi se potrudio da razslovi napise, našao bi toli dugih stihovah, koje ni najjača pèrsa nebi mogla da u jedan mah pročitaju.

Napokon se vidi i mastna vlasulja, muholovka i jedna slika s velikom bradavicom na obrazu.

Rollin — nemoguće piesničke mašte — bradavica? Ha, ovdie nemože stanovati drugi nego Trečakovski, ljubimac mudropojkah.

I zbilja, on je glavom! Vasilj Kirilović siedi na stolcu; ćelava mu glava predstavlja zemaljsku kruglju; na onoj strani, odkle mu svieća sjaje miesto sunca, svietli je tiemenik, malo nadalje je sutonja, pa onda mračna tmina. Oko sieverne stožerine nećemo ništa tražiti, jer bi tamo isti Rosz i Franklin našao samo pustaru od leda.

Na drugom stolcu siedi cèrveni nosonja u častničkoj odieći. Stari je znanac, novorodjeni zastavnik Podačkin.

Na ino nam se nemože, nego da prislušamo, što govore ti podli bezsramnici.

Podačkin. Slušaj me i pazi, švrakavče. — Ocèrnit će te kod carice. Pred njom ćeš na koliena kleknuti i reći, da te je prestrašio Volonski, grozeći se viešalima i kèrvnikovom sabljom, pa da te je prisilio, da se Moldavki zakuneš, da je udovac, i da joj uručiš njegova pisma; da te je nagovorio, pisati i razširiti po narodu stihove proti Nj. veličanstvu.

Trečakovski. I jest mi sve to zapoviedio, ali mi nedodje ni na kraj pameti, da mu što zaniječem.

Podačkin. Nelažeš, pobro. Ali ako više ili manje kažeš, nego je od potrebe, doći ćeš na glavnu stražu, gdie će te izbiti.

Trečakovski. Uzdajte se u me, kao u tvèrdu od kamena stienu. Sve i sva ću učiniti, da dokažem moju harnost za blagočinstva, kojima me zasù Nj. svietlost. Je li dopušteno Njegovoj sluzi, da mu posveti jednu piesmu?

Podačkin. (Našepiri se.) Zašto ne? To nemože škoditi. Ti si pravi mudronja, ti uvidjaš, da valja namazati kola, ako ćeš ih s miesta krenuti; ali kad su namazana, idu i sama — morda i do ložnice velike knjeginje.

Trečakovski. (Ustane, otvori škrinju i izvadi iz kese srebèrnu rublju, te ju dade častniku.)

Podačkin. Vidjeh ti još jednu.

I druga rublja, koja sačinjavaše sve nadripiesnikovo bogatstvo, dopadè razširitelju blagočinstvah Nj. svietlosti. Tà obeća mu slavu i zlatna bèrda.

Trečakovski. Častniče i gospodine, bi li mi dopustili, da Vam čitam piesmu?

Podačkin. Slobodno. (Već se je sin kućne aždaje šepirio za pokrovitelja znanostih.) Ali nebi od gorega bilo, da popijemo i čašu vina?

Mahom se doskoči toj želji; Podačkin izciedi čašu za čašom, dočim je Vasilj Kirilović čitao kurlandskomu vojvodi posvećenu piesmu. U toj piesmi kaže Bironu, da je sunce Rusije, blagočinitelj naroda, Solon, Aristid, Temistokles, Mecena.

Podačkin. (Presiečuć mu rieč.) Valja reći, hvale je vriedno, premda ni rieči nerazumijem. Ali do vraga! medjer si postao kèršni nadripiesnik. Morao bi štogod pievati i za pir moje matere. Dobra je duša od majčice: ona me odhrani i odgoji, načini me za častnika, a pri svem tom nije na se ni malo zaboravila.

Trečakovski. Vašemu sluzi bit će osobita dika, da Vam preda niekoliko stihovah. Za slučajnu prigodu već sam načinio svatovsku davoriju, a ta je kao da je naročito udešena za vienčanje Vaše matere.

Podačkin. O dakako, dovoljno je duga — nije šala četèrnaest dobrih vèršokah! Ali reci, prijane, bi li ti i dotle uzašla vieština, da iz svatovske davorije skrojiš pokopnu piesmicu?

Trečakovski. (Ponosnim samočuvstvom.) Sve ja mogu! Ako izvadim nieke laskave rieči, kao na primier gazelje, te umetnem volove, koji oru mračnu brazdu,

onda i mogu — ali dopustite da dalje čitam popievku, koju sam posvetio veledušnomu pokrovitelju znanostih i dobrotvorcu Rusije.

On čitaše pohvalnu popievku, a medjutim izciedi vojvodska ulizica bocu vina.

U taj par dodje tihano starac od sedamdeset godinah. Bio je suh i blied kao bieli vosak; kose mu bijahu biele kao snieg, a brada riedka i sieda. Odieven bijaše u dugom, cèrnom kaftanu, koga je oko pasa stezao ćemer od kože.

Starac izgledaše kao idući mèrtvac, što se grobu domiče; samo oči bijahu mu žive i pune vatre.

To bijaše ujak našega piesnika. Niekad je bio profesor na kievskom sveučilištu, a poslie postadè namiestnikom mitropolita Lapušinskoga — onoga istoga, koi nehtijući zatajiti svoje osobno mnenje, načini si ugodnika za neprijatelja, i koga su u sried božje službe u svećeničkoj odieći zatvorili i bacili u vlažnu tamnicu.

Stadè netjak, čim ugleda siedoga starca.

„Čitaj dalje,“ reče ujak porugljivim posmiehom; „tvojim pohvalama možeš pridodati novo junačtvo velikoga dobrotvorca ruskoga naroda.“

Vriedna starina razkopča ćemer oko pasa, razgèrnù kaftan, odkrì lievo rame i pokazà gèrdne rane, iz kojih je još curila neustavljena kèrv.

Trečakovski se zabuni.

„Je li, prijane, ovo toliko vriedi, koliko i tvoja pohvalna piesma?“ nastavi ujak, opet se oblačeći; „ovo je novo dielo tvoga Solona, tvoga Aristida, tvoga Temistokla! Ja sam se dakako usudio, da kroz gvozdenu rešetku tamnice dodam čistu košulju momu mitropolitu, momu dobrotvorcu. Tri su mieseca da se nepreobuče u

čistu rubinu, gad ga skoro izjede! — To je čoviek! sve su mu oteli, mitropolitsko žezlo, cèrkvu, čisti zrak i božju svietlost; on je jadan i bolestan — ali je li zatajio pravoslavnu vieru? Jesu li mu sve muke samo slovku iztisle, koja je proti njegovoj saviesti? Njemu valja pievati pohvalu! — Ali to nisi ti ni kadar, jer do obraza neimaš ništa od čovieka. Ti gmižeš kao jadni cèrv. Ništa na svietu neradiš bez plaće, za sve hoćeš plaću, pa makar bila i turska para! Nebu si se odtudjio, nikad k Bogu neuzleti ti duša, sèrce ti nikad neizusti čuvstva, a za suze neznadu ti oči. Ti si kamen, pa ćeš i ostati kamen! — Ostani samo na tvom putu, plazeći u prahu predaj ugodniku neslanu nadripiesmu, pa će ti sin ugode morda navući odieću svoga sluge i straga te na kočiju metnuti. Ali ti valja znati, da će potomci samo ruglom spominjati tvoje ime — čuješ li me dobro? Grom već gèrmi više kèrvolokove glave, uništujući grom neba. Naopako po te, kad oluja udari!"

Umuknù oduševljeni starac. Morda zadnji put govoraše na zemlji.

Otidje.

Kad je već davno bio otišao, činjaše se od uništujuće istine ustrašenomu netjaku, da mu još kao iz groba čuje rieči, koje mu predbacuju podlo plazenje.

Zinutim ustima siedjaše i slušaše Podačkin pred natočenom čašom, ali nedokuči starčeve rieči.

Napokon ustade Vasilj Kirilović, odšulja se k vratima, prisluškivaše časak, otvori ih i proviri glavom. Nebijaše nikoga. Onda se ohrabri i reče: „Ludaka svèrbi, pa zato se i izvèrgava, da dobije udaracah od težkoga štapa; sad se niežno stara za svoga mitropolitu, koi se je odupro volji Nj. svietlosti; sad opet ide po stražar-

nicama, pobunjuje vojnike i proriče skoro zacarevanje velike knjeginje Jelisave Petrove. Zlo će dolijati.“

Vasilj Kirilović čitaše dalje pohvalnu piesmu, ali ga opet prekinuše.

Dodje dvorski tajnik Bichler.

Na vojničku pozdravi ga Podačkin, ukućanin ustade i udvorno se pokloni novomu gostu, ali s vidnom zabunom. Bichler uze piesnika za ruku i odvede ga u prisobu. U njoj mu reče tiho, da Trečakovski neće dobiti stolicu riečitosti, jer je ugodnik izgubio caričinu milost, i da mu o dlaci visi sudbina.

Tu viest izprati puna torba suzah i sažaljivanjah, da su ljudi kratkovidi, i sreća da je nestalna.

Na vratima se kuca — opet nietko dolazi. Tko bi mogao biti?

Naš je Suda, nismo ga već davno vidieli. Još nikad nedočekà Trečakovski toliko družtvo. Naravno, da se novoj zviezdi stadè piesnik tako klanjati i laskati, da je Bichler morao odapinjati.

Volonskoga je toli riečito zastupao, da je Podačkin strepio. Siednica se nedokonča bez čestih dogovorah u prisobi.

Nagrada se obeća Vašilju Kiriloviću, koju je mogao da sám opredieli. Da su mu uviek visoko cienili zasluge, ali da nebijaše prilike, da ih dostojno nagrade; a danas je prava radost, da mogu upotrebiti zgodnu priliku.

Zato se od njega sliedeće zahtieva: Ako ga carica upita, onda mora odgovoriti, da je zbilja za dan prije bio kod Volonskoga, a od njega da je išao na podučavanje Lelemikove knjeginje. Kod knjeginje da je zaboravio svoju knjigu, ali da nezna, da je u njoj bilo kakvih pisamah.

Što se tiče popečiteljevih ljubavnih odnošajah, valja svu krivinu pripisati kurlandskomu vojvodi, jer je Biron grozio Vasilju Kiriloviću viešalima i kèrvnikovom sabljom, ako nebude pomagao tu ljubav, i knjeginju neuvieri, da je Volonski udovac.

Više se dakle od njega nezahtieva? — Vasilj Kirilović nebi nikad ni oklevao, da za Nj. preuzvišenost, svoga dobrotvorca, svoga zaštitnika, svoga Mecena neide kroz vodu i vatru. Što su dakle od njega zahtievali, bila je prava ništetnost.

Zatim dodjoše uvieravanja, zakletve, pokloni i laske, koje malo da nesgniečiše maloga Sudu.

Napokon izza žestoke borbe osvoji orijaški piesnik svoje srebèrne rublje, te ih opet spravi u prijašnje domovanje; njihov novi gospodar vidjè, kako ga Parnas na sramotu iztiera.

Previsok je Parnasov vèrh, a staza do gore vèrlo stèrma.

VI.

Svatba dvorskoga lakèrdijaša.

Nepromieniše ustanovljeni rok za svatove. Carica naumi upotrebiti tu priliku, da s Lelemikovom knjeginjom izadje pred dvorane, i s tim da ušutka pogana usta. Ona nije sumnjala, da je Marijulica zaljubljena u Volonskoga, za što je imala prejasne dokaze; ali je Ana Ivanovna niešto naumila.

Kad dodje Volonski da javi, kako je za pir sve gotovo, dočeka ga carica vèrlo milostivo. Čudna li svieta! Ta ljubav, koja grozaše da će upropastiti popečitelja, iznenada se prevèrnù njemu na korist. Tko može već unapried znati, što će donieti milost i nemilost?

Za najveće čudo svega dvora, vèrlo nemarno dočeka carica Birona. On je pokušavao, da progovori o stvari, koja mu je na sèrcu bila, ali mu odmah presieče rieči, te mu zabrani, da na knjeginju misli.

Biron otidje iz malih prostorijah, te gnievan i sèrdit, kao što je bio, zatvoraše lupajući vrata. Utieraše u kobaču ljutoga tigra, ali neimaše sèrca, da ga u njoj i zaključaju; on osiećaše svoju snagu, pa je, rugajuć se gvozdenoj rešetki, po volji ulazio i izlazio.

Nitko nehtiedè vierovati, da je onemilio, premda se vèrlo jasno vidjaše. Tigar mučaše múkom, i sve se strahom pitaše, da li se nepritvora kao da spava.

Svetkovina! narodna svetkovina! u bivše niegdašnje doba milo su svietini zvučili te rieči; one pozivaju na obće veselje, i da se zaboravi na brige života; one pozivaju, da se popije barem niekoliko kapih radosti, koja za sve i na vidiku svijuh izvire iz vrela veselja. Seljanin nakvasi svoju bradu, tako naglo pije — i pije dok se neopije. I isti mudrac zaboravlja na Salomonovu izreku: „Sve je tašto!“ te se pomno odsudjuje medju bradama, da i njega dopane dio od obće radosti. Da bi u ovaj mah toli putah na vidielo iznešenu izreku: „Sve je tašto!“ htieli baciti u taj vrutak učenosti, onda bi nam odgovorio: „Za saznati svojstvo vode, valja ju kušati.“ I zato očitujemo na sva usta, da nismo neprijatelji narodne svetkovine.

Budući da nismo Metusalemove dugoviečnosti, zato i nemogosmo biti kod svetkovine, koju je Ana Ivanovna u posliednjoj godini svoga carevanja dala svomu plemčetu i lakèrdijašu Kulkovskomu na dan njegove svatbe. Vèrlo žalimo, ali ćemo nastojati, da ju onako točno opišemo, kao da smo tamo bili; mi možemo jamčiti,

da su istinita sva kazivanja; jer nam ih poviedaše naša pokojna baba, koja je tamo bila i očima sve vidiela. Zato i molimo blagoga čitatelja, da malo uz nas stane i da gleda, što ćemo mu pokazati.

Vidiš li ondie na tèrgu izmedju zimnoga dvorca i ledene palače sa osam napuljskih konjah upregnutu kočiju na deset točakah? Kèršnih li konjah! rekao bi, da su naslikani. Hamovi se svietle, nojevo perje trepti na glavah plemenitih konjah; svojim liepim kopitama baktaju po sniegu — sad polećeše upropice. Ha! kako im uzkipi bujna kèrv pod gladkom i svilastom dlakom!

Na svakoj strani sprege jezdi šest pandurah, uviek spremnih, da do potrebe ustave žestoke pastuhe. Iz trokutnoga voznikova klobuka visi siloviti perčin; izpod njegove, od zlata sjajuće se šube vide se svilene čarape i miestve srebèrnim zaponcima. Oko kočije sačinjava plemčad lanac, koga skapčaju dva Cèrnca u zlatom izvezenoj odieći i bielim čalmama. Za njima sliedi dvanaest podčastnikah od jezdećih hèrtnikah, treptećom perjanicom na kacigi.

U kočiji siedi carica, a naprama njojzi Lelemikova knjeginja. Tko bi ikad pomislio, da je kćerca uboge Ciganke? Rumeni se Marijuličino lice, iz očijuh sieva joj vatra. Kako se bèrzo opet oporavi! Je li čudo! tà zna ona, ili misli, da je ljubljena.

Izza pèrve kočije vide se još i druge, u kojima siede velike knjeginje i dvorske začastne gospoje.

Pogledajte u jednoj kočiji mladjahnu gospoju od prave ruske kèrvi! Biela je lica i rumena, oči, dèržanje, sve je carsko, baš veličanstveno. Ono je Jelisava, kćerca Petra velikoga. Kao iz rukava rublje, siplje iz očijuh prijatne poglede, kao da je htiela reći: „Lahko bi bilo, dobiti ovaj narod!“

Prispodoba izmedju Jelisave i Ane Ivanovne bila bi za ovu loša; jer nezanima nikoga cèrnomanjasto, ozbiljno, malo ospičano caričino lice; pa kad se još pomisli, da joj je Biron svemogući ugodnik, onda je sasvim naravno, da je u obćė, premda nehotice, strah zadavala.

U jednoj drugoj od sliedećih kočijah bijaše mlada, gizdava gospoja; lice joj izražuje smiesu dobrote, prostodušnosti i vragolije. Ono je Ana Leopoldova, supruga brunšvižkoga vojvode. Tko bi ikad pomislio, da će ona oboriti ugodnika i carevati zemljom? Ali komu se i pristoji nego golubici, da izmučenomu čoviečanstvu donese maslinovu grančicu? Često joj suprug dolazi kočijama. On nije od odlične osobnosti, ali je liep i zanimiv po licu i uzrastu. O njem ću poviedati kod zgodne prilike.

Eto sad kočije, husarah, teklićah i plemčetah kurlandskoga vojvode. On zasienjuje svietlošću svoje kočije, služinčadi i upregnutih konjah; narod strepi od njegova imena, od njegovih očijuh. Suprugu je od glave do pete zasuo dragim kamenjem; vieštaci ciene, da vriede barem dva milijuna.

Onamo jezdi hrabri, vitežki vojskovodja Münich, strastveni ljubitelj velikoga gostovanja, liepoga spola i više svega junačke slave. Jezdi junak uz kočiju Str*** grofice, najliepše gospoje u caričinu dvoru, naravno, za Lelemikovom knjeginjom. Raztrešeno mu odgovara mlada liepota; pregledajuć dugu povorku saonicah, brižno traži milo ljubljenoga stričevića, mladoga Var***.

Ali zato joj i suprug uzdiše na koljenih kod Tr*** knjeginje, koja ga, kao što kažu, nadahnjuje više nego nadom.

Jesi li, dragi čitatelju, ikad što čuo od čudnovate smèrti Str*** grofice i njezina sèrca? Ja mislim sèrce,

koje više neudara, i koje su u cèrkvi na zlatnom pladnju metnuli na vidielo pod staklenim zvonom. — Nek me Bog nadahne darom riečih, kad jednom stanem poviedati, što sam o tom družtvu čuo od stogodišnje starice.

Čudne li gizde! čedne li sjajnosti! Na konjskim glavama trepte perjanice; sa svih stranah sjaje zlato i drago kamenje; dragociene baršumne šube odievaju gospoje — pa kako su krasne! Milina je gledati biela, ružičasta, milokèrvna lica, pa još oči, kako na pristale plemiće razsiplju uždive plame. Sve je sjajno, veselo, provijušno. Ali i smiešnih stvarih vidi se u pratnji dvorskih kočijah.

Ona kotobanja na primier, u kojoj se šepiri od pilićah okružena kvočka.

Pa u bieloj vlasulji ona stara mumija, štono uzpravo i ukočeno u četveropregu siedi, kao da se boji, da će odmah izdahnuti dušu, ako se kočija iole tresnù.

U sliedećoj kočiji, za kojom siede dva bogato najerena lovca, vidi se gospoja u odieći, što te spominje na kazuarovo perje, i koja, kao prijašnja, bez prestanka strepi — ali ne za jadnu dušu, nego za umetnute zube i za namazano rumenilo.

Tu se vide prave slike od karatah, koševi puni sviežega i uvehloga, divjega i upitomljenoga cvieća, purani, jelenji rogovi itd., — riečju, svi življi, iz kojih sastoji i uviek će sastojati družtvo te vèrste; smiesa od zla i dobra ukusa, od siene i svietlosti, od razsipanja i tvèrdičarenja.

Od onud dolazi niekoliko liepih, ukusnih kočijah. Medju njima su i kola Volonskoga. U njima se vozi Natalija, ona je sretna i vesela.

Tko bi znao reći, što će osiećati Natalija i Marijulica, kad se pèrvi put ugledaju? Andrijeva Natalija

nezavidi knjeginji za miesto u caričinoj kočiji. Volonski se sanjkaše, da bez zaprieke upravlja svetkovinom.

Sad pazite, gospoje i gospodo moja. Odvratite oči od liepe Lelemikove knjeginje i od dražestne vojne našega popečitelja. Ja znam, težko je od njih odvèrnuti oči, njima se sve divi, kao hurijama u Muhamedovu raju, sve ih gleda sladostnim uzhićenjem, kao Madonna od Murilla. Ja znam da je težko suditi, koja od njih dvijuh zaslužuje zlatnu jabuku. Ali sad neimamo kada, da predstavljamo Parisa; još imamo što vidieti.

Na domaku je šest satnijah hèrtnikah. Trokutne klobuke vojnikah rese hrastove i jelove grančice, častnici nose lovoriku. Baš se vraćaju iz slavnoga pohoda u Turskoj, te oduševljenim klicanjem mimohode kraj carice.

Eno i slon, gdie dolazi! To silovito i pametno četveronožno zviere, dobrovoljno se pokorava malenomu a često i ludomu dvonožcu. Na orijaškom hèrbtu nosi zviere gvozdenu kobaču. U kobači, kakva je zvierad?

Gromovitim klicanjem dočeka ih narod, upèrkos prisutne carice. Zvierad su Kulkovski i njegova blagomila zaručnica, bivša Podačkinova.

I mi ćemo ih usèrdno pozdraviti i još im sreću želieti u novom braku. Dolaze baš iz cèrkve i idu na svatbenu gostbu. Oni jedno uz drugo siede na bogato nakićenim stolcima, ali i naduti ohološću kao žaba, kad se nadimlje da bude vol. Mnogi bi se i pomanjom sjajnošću ponosio, jer izza sultana Bajazeta nije još nitko u toli veličanstvenom slavju jezdio na šetnju. O divna, sretna stara vremena! Danas nebi nikomu ni na kraj pameti došlo, da na vidielo izmetne čovieka u gvozdenoj kobači *).

*) To samo zato velim, da s ovim što ugodna kažem, koji prošlo stolieće slave na uštèrb sadašnjega.

Čudnim li samoljubjem, čudnom li nadutošću gledaju mladenci na narod! Kako im je za oči sve žalostno i kukavno! Tà radi njih se sleti čitavi Petrograd, čitava Rusija!

Kulkovskova žena dobila je takovu opremu, kao da je zaručnica vojskovodje Münicha. Ona je na putu k vlastelinstvu, ona može u svoje ime nakupovati seljanah i svojom rukom izprebijati, sad može uz Volonskoga, nije šala, uz svoga bivšega gospodara, siediti za carskim stolom. Svetkovine, pa i kazne, koje može narediti, vèrlo joj vèrti po mozgu i glavi. Nijedan od njezinih seljanah da se neusudi blizo nje zviždati, ona će zovnuti živodera, da kazni bezzakonjaka. K tomu se hoće samo niekoliko rubaljah i vlasti, što se plemenštinom dobiva. — O blaženoga doba!

Podačkinova je omamurena od radosti, ona još nikako nemože vierovati, da se je uzpela na najviši stupanj vlasti i uglednosti!

Pogledajte čudnu povorku, što za zaručnicima ide! Sprieda dvojicu na kolima, u kojim su upregnuta četiri sieverna jelena. Striepi liepa zvierad, dlaka im se ježi, jer se straše čudnovata prizora. Sliedeće Novgorodjane voze jarci, Maloruse vuci, Čuhonce magarci, Tatare i njihove žene udebeljeni prasci, ridjokose Kozake mali malenkasti konji, Kamčadale psi a Kalmuke deve. Vide se i Podoljci, iz lica im govori poštenje i dobrodušnost. Izmedju svih odlikuju se Jaroslavljani svojom liepotom, visokim stasom i prekrasnom odiećom.

Tako prolazi sto i petdeset dvojicah u narodnoj odieći u saonicama svake vèrste i veličine, koje vuku različita zvierad. Pa kako sladjahno zvuči glasba turskih bubanjah i praporacah u skladu sa lavežom, zavievanjem, blejanjem, mekanjem i rikanjem vozne stoke!

— Samo u Rusiji bijaše moguće sakupiti toli šarovitu, iz raznih narodah sastavljenu povorku.

Tamo nadalje vidjahu se gomile, sastavljene skoro iz čitave sieverne Azije, iz iztoka i iztočne Evrope.

Na caričinu zapovied svèrnù se povorka od pravne pruge prama jezdionici kurlandskoga vojvode. Ondie je načinjen stol za mladence i njihove goste. Trista dušah smiesti se za stolom. Glasbeni sbor, sastojeći iz jedne trublje, jednoga fagota i niekoliko bubanjah, ide došastnicima na susret. Svatovi, kako po redu dolaze, siedaju za stol. Naravno, da mladenci siede na pročelju. Svaki je podvoren svojim narodnim jestvinama. Na uzvišenom miestu siede carica sa sjajnom pratnjom.

Ali tko je onaj čudni ćuk, štono pismom u ruci na koljenima plazi preko čitave jezdionice?

Trečakovski je u francezkom dvorepku. Plazeći ciepidlaka nehaje nimalo za duboku brazdu, koju mu koljena ostavljaju u piesku; ali se čini, da ga ostavlja tielesna snaga; znoji mu se čelo, a pèrsa mu jedva dišu; počinù i odahnù časak, te onda doplazi do carice. Dignù u vis pismo, pobočnik ga oduzè i preda carici. Dozvoli se Vasilju Kiriloviću, da čita svoju popievku, i on još uviek klečeći, stadè strastno čitati:

Radujte se narodi,
Ruske zemlje sinci!
Zlato doba dohodi
Kraj je svakoj krinci;
Punte čaše visoko,
Da se ori slavje,
Do dna pijte duboko,
Sve Ani u zdravlje!
Ana vas je štitila

Kô vladarka vèrla,
Ana naša živila!
Or'te iz sveg' gèrla.

Carica očituje piesniku svoje zadovoljstvo, isto uradi i njezina pratnja. Ona uzvisi Vasilja Kirilovića na čast dvorskoga piesnika, radost postà još veća, a naš junak ustadè pun oduševljenja.

Dodjoše dva plemčeta i vode ga na dno stola, gdie mu je naznačeno miesto u sienici od jelova granja. Sám samcat siedi, a dva ga plemčeta dvore; to je čast, koja ga u njegovim očima meće na jedan stupanj Chapellom, dapače i istim Tassom.

Za dovèršenom gostbom nastà plesanje. Svaka dvojica pleše ples svoga naroda. Tamo opreznim korakom okreće se kao golubica mlado dievojče, dočim se oko nje kao sokol vije njezin milostnik. Izza njih skače druga dvojica vratolomne skokove. Drugi su nespretni kao lemeš u plugu, a oni za njima su opet jatorni kao ždrali.

Onamo se vikom progone Cigani. Oči su im pune žara, tielo im je puno života i gibkosti, sve im biće diše putenom slasti.

Pogledajte samo, kako pobliedi Lelemikova knjeginja! Plešuća Ciganka nije joj dakako mati, ali ju spominje na Marijulu, a kad se je spomene, onda osieća, da joj se ježi koža. Boji se, da nepane u nesviest — ali se snadje, pogledavši Volonskoga. Dva Cigana prolaze plešući i pievajući kao mahniti; napokon umukoše u daljini. Za njima sliedi druga dvojica; počimlje novo plesanje, novo pievanje.

Čudna li i veličanstvena baleta! Koi bi kazalištni ravnatelj mogao da složi što takva na makar kojem pozorištu?

Doćè svatba. Mladenci i sva šarovita povorka vraćaju se u prijašnjem poredku k ledenoj palači.

Pred tim zdanjem izvadiše mladence iz kobače, te ih vode uz svirku trubaljah, hobojah, fagotah i bubanjah i uz uši ciepajuće mekanje kozah, rikanje volovah ijakanje magaradi i lajanje pasah u zaručničku ložnicu. Tu ih zatvore i povorka se razidje.

Pred zaručničkom ložnicom namiestiše stražnike, da milovnici nemogu uteći.

Kako se blaženi moraju osiećati naši mladenci! Gdie siednu, gdie li se naslone, sve je goli led.

Ciča studen neostaje bez učinka, ona im prodire kroz sva uda. Dolaze k ogrištu, da se ogriju na tinjajućoj vatri; ali sve to većma izčezuje vatra od žesti, dok napokon sasvim neutèrnù.

U toj sobi je vlažno i studeno kao u grobu. Mladenci dèrhću od studeni, lete po sobi gore i dolje, da se ugriju.

I to su nazivali šalom! —

Napokon nemogu više da izdèrže, kušaju da otvore vrata, milo bogmaju stražnike, da ih izpuste, te im se svim svetcima zaklinju, da će ih za to blagočinstvo neizmierno nagraditi. Ali su stražnici nesmiljena sèrca. Sad nadjača ljutina; iz bogmanja predjoše na psovanje i proklinjanje. Jadnici proklinju čitavo čoviečanstvo; oni satarišu sve, što mogu, kušaju da provale zidove, dapače glodju ih zubima. Napokon, umoreni od težkoga truda, legnu u postelju. Vedje im se zaklope, počimlju driemati i u sladki sanak tonuti. Još minuta, i spavaju kao poklani! —

Kroz ledene prozore prodiru zraci rumene zore. Dan je osvanuo.

Častnik straže ulazi u studenu ložnicu zaručnikah i nadje mladence, gdie još spavaju. To spavanje viestnik

je smèrti. Kuša da ih probudi. Taru ih sniegom, nose ih u susiednu kuću, tamo ih liečnik opet oživi.

Kod bivše te svečanosti bijaše Biron vèrlo zlovoljan. Carica pako upotrebi tu zgodu, da razvedri sebe i svoju dragu milenicu.

Kurlandski vojvoda, komu je carica pokazala jasno svoje negodovanje, umieša se medju dvorane i bijaše sa svakim prijatan i ljubezan — osim sa svojim očitim protivnicima. Ugodnik, kad osieća da će se stèrmoglaviti, uviek se ulaguje i plazi.

Sutradan sazva carica dèržavno vieće, da se posavietuje o naknadi, koju je tražila poljska kraljevina. Nopokon poče i ona odvažno i samostalno raditi.

VII.

Nemilost.

> **Usnulo je od žestoke bure utrudjeno more. Nevieruj mu za glavu, sanak je tigra. Lažni živalj kaže prije bure gluhu tihoću.**
>
> *Teplekor.*

Niekoliko satih poslie siednice u dèržavnom vieću stajaše dvorski tajnik Bichlèr u caričinoj prednjoj sobi, u ruci je dèržao otvoreno pismo. Kao Lipmanov netjak i pristalica vèrlo mu naklonjenoga kurlandskoga vojvode, imao je nalog, da carici preda imenik podpisah za odštetu, što se moraše da naknadi poljskoj kraljevini. Mudrijega i vieštijega posrednika nemogahu ni izabrati, koi bi mogao, da dokonča pohlepom i nasiljem početo ugodnikovo dielo.

Ali kakov je oblak naoblačio čelo mladoga tajnika? U kretnji mu se vidi, da mu je nemirna, uzrujana duša:

sad kroz sobu nagli, a sad opet stane; sad siedne na stolac i lista po listinama; sad ide na prozor, te ukorom gleda na nebo, a pri tom si i rubcem tare uznojeno čelo.

U tom nestèrpljivo nadundurenom čovieku, tko bi ikad spoznao tihoga, šutljivoga Bichlera, koga znamo iz vojvodine poslovnice, i kao perovodju kod Marijulina preslušanja? Nije to više onaj raztrešeni, nespretni mladić, koi onomad u susretu na Volonskoga sunù, pa ipak je glavom dvorski tajnik Bichler, Lipmanov netjak. Samo da mu je danas lice izraznije, odvažnije, da mu inače nemirno oko danas kao munja sjaje, i da ga dèržanje izdaje, kako se u duši bori sa nesnosnom već odavno misli.

„Ulazeći!" reče plemče otvorivši mu vrata i kažući rukom, da je već i carica ovdie.

Ulazivši preko caričina praga, protèrnù Bichler od glave do pete.

Ana Ivanovna siedi za stolom, gdie piše. Kraj nje na svilenoj perini sgurilo se gadno patuljče, te joj po kadšto noge tare. Lice male te nagèrde izražuje golemu glupost.

Tajnik se smierno pokloni, a carica niknù milostivo glavom, pruživši mu ruku, da ju poljubi.

„Što se sbilo?" upita ga živo.

„U većini je neviera, Vaše veličanstvo: svi su članovi dèržavnoga vieća odobrili i podpisali, osim jedinoga popečitelja Volonskoga. On jedini nepogrieši proti vieri i dužnosti, niti proti pravednosti; on se jedini pokazà kao pravi, iskreni i dostojni dostojanstvenik. Kao Arhangjelov plameniti mač prodèrli su njegovi razložni dokazi u sèrce njegovih protivnikah; ali vojvoda podpisà, i nitko neimaše sèrca, da mu zanieče podpisati.

Svi se podpisaše, udarivši i pečat pod ruglo i poniženje Rusije. — Nek mi oprosti Vaše veličanstvo smiele rieči, jer iztieču iz tvèrde viernosti i iskrene odanosti."

Zamuknù; dvie mu se suze oboriše niz lice. — Suze u očima Lipmanova netjaka i baštinika, pouzdanika podlih Bironovih mislih! Tko bi to ikad bio pomislio?

„Ti plačeš?" reče začudjena carica. „Ti, — vojvodin ugodnik!"

„Ah! da zna Vaše veličanstvo, što me stoji to prijateljstvo! — Sada, gdie mi nemože da koristi, u udesnom ovom času, gdie Vašim gnjievom mogu sve izgubiti, ili po Vašoj milosti sve dobiti, moram Vam priznati, da je moja odanost prama vojvodi bila samo krinka. Nu dostignuvši svèrhu, snimam s obraza krinku, te ju mećem k nogama Vašega veličanstva. Ja mèrzim i prezirem Birona, jer je nasiljem i okrutnošću mojoj drugoj otačbini zadao sramnih i gèrdnih ranah; ja prezirem hudobnikova blagočinstva, jer Vašoj vladi otimlje slavu i diku. Jedva što opazih veliku dušu Volonskoga, odmah zaključih, sav mu se posvetiti i vierno ga služiti kao rodjeno diete. On toga ni dan danas nesluti, nego me broji medju svoje neprijatelje. — To je izpovied, koju sam dèržan izpoviediti Vašemu veličanstvu."

„Čudne li stvari čujem! u koga da se pouzdam? što da vierujem?" reče Ana Ivanovna tresući glavom.

Zatim uze tajniku pisma iz ruke, te ih pročita više putah. Dugo ostade kod podpisa Volonskoga, koji ovako glasaše:

„Samo poljska pristalica može da odobri naknadu; a pravi Rus, komu je na sèrcu čast i dika svoje otačbine, mora za dužnost dèržati, da nepristane uz takovu namieru."

Dočim je carica čitala pisma i Bichler joj pomno pažaše na mienjanje lica, prošulja se patuljak izpod stola, te izčeznù.

„Pristalica — to je grozna izreka!“ reče Ana Ivanovna. „Mogao je i drugu rieč upotrebiti.“

„Nesèrdite se, Vaše veličanstvo, ako u pravednom gnjievu na sramnu namieru, nije baš birao rieči. Iste je rieči i onomad rekao u oči kurlandskomu vojvodi, pa zato misli, da je stekao pravo, da ih preda potomstvu. Vojvoda je i bio strašno razjaren radi riečih, koje ga toli poniziše. Radi toga zašto se nije potužio kod Vašega veličanstva? zato, jer mu je noge i ruke svezala užasna smèrt nesretnoga Gordenka.“

Ana Ivanovna mahnù rukom:

„Mučite — mučno mi je, kad samo pomislim.“

„Vojvoda je mislio na sredstvo, kako bi popečitelja onemilio u milosti Vašega veličanstva, i kako bi sunovratio opasnoga takmaca. Skoro nadje priliku: Volonskoga ljubav prama Lelemikovoj knjeginji. Vojvoda je o toj stvari riečimice kazao momu ujaku: „Kao diete svoju lutku, tako i carica miluje svoju Moldavku. Mi moramo tu ljubav pomagati, ali ju i upotrebiti; knjeginja nesmije ni slutiti, da je Volonski oženjen; ljubovnicima valja polakšati dopisivanje, a kad uzmognemo dokazati, da ju je zaveo, onda tekar mora carica sve saznati, ona će pobiesniti, i dat će nam Volonskoga glavu!“ — Rekoše i učiniše. Vojvoda naredi, da uhvati niekoliko pisamah od popečiteljeve supruge i niekoliko ljubavnih pisamacah. One je spalio a ove je sačuvao, da ih upotrebi u zgodnoj prilici. Dà, pod izlikom, da gata Vašemu veličanstvu, dovedena je Ciganka u palaču; ali prava svèrha bijaše, da se dogovori tajni sastanak. Sám vojvoda doveo je knjeginju i Volonskoga na kraj bezdani.“

Vèrlo pomno slušaše Ana Ivanovna mladoga tajnika; podje mu za rukom, da ju gane i uvieri, pa ipak je još zahtievala, da zakletvom potvèrdi istinu svoga poviedanja.

„Svemogući Bog, koga za sviedoka pozivljem, neka me gromom uništi, ako sam Vašemu veličanstvu rekao jednu slovku, koja nije istinita!“

Carica kao da se malo mračno zamisli; onda reče, kao da sama sobom govori, ali ipak jasno i razumljivo:

„Ja ću svu tu namieru osujetiti. — Nek uzme knjeginju. — Zaprieke se mogu ukloniti — on neljubi svoju vojnu, a ona opet kao da zanj i nemari — neima diece, što je dakle stalo, ako se razžene?“

Carica umuknù i opet kao da premišljava. Sad uze pero, a sad ga opet baci. Žestoko se boraše s dušom, nemogaše da što odvažna nakani.

„Što mogu da uradim?“ reče napokon; „svi su popečitelji podpisali.“

„Pristanite uz mnienje Volonskoga,“ odgovori Bichler odvažno; „onda će biti opet pravo, što je pravo. Jedna slovka, Vaše veličanstvo, jedna jedita slovka, koju napiše Vaša ruka, do vieka će proslaviti Vaše ime!“

Čas udesni nastade.

Nadvladaše čuvstva sèrca. Ana Ivanovna popade dèrhćući pero i napisa pod izviešće popečiteljah:

„Neka se točno izvèrši mnienje popečitelja Volonskoga.“

S tom odlukom steče Volonski podpuno slavje; više se nemogaše sumnjati, da je onemilio kurlandski vojvoda.

Bichler kleknù pred caricu, te joj s uzhićenjem poljubi pruženu ruku.

U onaj čas, kad ustade, dodje Biron; on je imao pravo, nenaviešćen ulaziti.

Lice mu bijaše zabunjeno, ustne bliede, sav kao list dèrhtaše; sve je prisluškivajuć čuo!

Nenadano došašće još uviek groznoga ugodnika zapani za čas caricu i tajnika.

Biron nebijaše još nikad u toli nemilom škripcu; sav se zabuni i nemogaše ni progovoriti.

Napokon prekinù carica mučanje, budući reče ganutim glasom:

„Što ćete? Ja Vas nedadoh zvati. — Ovdie ste suvišan."

Nečekajuć na ikakav odgovor, ustade i otidje iz sobe.

Biron stajaše kao stiena, kao ukopan u zemlju.

Bichler uzè podpisanu listinu i podjè k vratima. Za trenutak ga zadèrža studena ruka, koja ga uhvati, te čudne oči, koje mu htiedoše reći: je li ovo Bichler, Lipmanov netjak? Ali ni rieč neizusti, niema ostaše Bironova usta.

Tajnik otidje.

Skoro zatim pozvaše Volonskoga u palaču. Sad je imao priliku, da neodoljivim riečima plemenite duše dokaže ruglo i nevolju, u koju je rusku carevinu urinulo Bironovo kèrvoločtvo.

Još istoga dana puče glas po Petrogradu, da je onemilio dosele svemogući ugodnik.

O sutonji stajaše do stotinu svakovèrstnih kočijah pred kućom Volonskoga. Ali nikoga nedočeka osim svojih pouzdanih prijateljah.

VIII.

Cèrna mačka.

Iz lica ti govori nevinost, a kao ledac ti je čisto, bezazleno sèrce; zato i nevalja da slušaš, što govore o biesnim strastima i mukama duše.

Puškin.

Volonskoga supruga salažaše zamišljena niz stepene caričine palače. Jedva joj noge nalažahu stupnje, koje joj se kao dvostruke činjahu. Strašne joj se misli vèrte po glavi, stištu sèrce i navlače mračne oblačine na dosad još vedro i radostno lice.

Ima i razloga da se ljuti: već se je po drugi put dala javiti, pa ju nisu upustili.

Što znači caričina ogorčenost, pa još u doba, gdie je Natalijin suprug zasut milostima, gdie je veći od istoga ugodnika?

Dèrži se jedne od tisuću navalnih domnievah; strašna i mučna je to misao, koja joj kaže, kako nizko kraj suparnice stoji. Bože, strašne li sramote! čim je zaslužila toliko poniženje? — što ljubi supruga, što izvèršuje svoje i najmanje dužnosti!

Ta uništujuća misao neda joj ni toliko snage, da napried koraca: njoj se čini, da niz stepene palače salazi u studenu raku.

Samo na Boga valja usèrdno pomisliti, i odmah izčezuju te strahovite mašte.

Sašavši dolje, zovnù ju nietko imenom. Prepade se, čim ugleda dugu, mèršavu osobu, koja u širokim ričnjacima dolažaše ukočena kao svieća. Ta gospoja nosi rukovnicu od sobom, lice joj je namazano rumenilom,

kose su joj naprašene i cviećem nakićene; na visokim cèrvenim petama jedva se dèrži u ravnoteži.

„Zar me nepoznate, draga Andrijeva Natalijo?“ reče ponosito traljuća slika.

Pomno ju gleda Natalija. Je li moguće? spozna svoju bivšu ključaricu.

Cèrna je mačka, što je htiela, da mladoj gospoji skoči preko puta.

„Šta! vi ste, Savišova Akulino?“ reče prijatno Andrijeva Natalija; „nisam vas poznala.“

I Kulkovskoga gospoja, sladka polovica najstarijega plemčeta i odnosno dvorskoga lakèrdijaša dopusti Nataliji, da ju poljubi u lice, ali je pri tom pazila, da joj nepokvari rumenilo ili madeže krasote.

„Valja reći, da sam se po udaji malo preinačila. — Nije ni čudo, neimam kad ni odahnuti, imam odviše posla kod Nj. veličanstva i u palači. Ali srećom je ovdie Dragutin Karlović. — Vi znate, da je dvorski liečnik?“

„Znam — morda imaš preše? neću te ustavljati —“

„O neimam, Andrijeva Natalijo, nisam zaboravila, da mi bijaste uviek dobra i prijatna, zato sam vam i blagodarna. — Moram reći, da sam vas čekala,“ primetnù uzdišući; „jer vam imam koješta kazati. Bože moj! tà ni ja sama nebi podniela takovo poniženje — a tomu je kriv vaš suprug. O njem kazivaju liepih stvarih. Kažu, da bi se rada s vama razženiti — nu, ovdie nas mogu prisluškivati. Ako na prošlost pomislite, te me počastite vašim posietom, onda ću vam sve kazati. Ja stanujem u palači, odavle niekoliko koračajah.“

Cèrna mačka, koja biednoj Nataliji na put stadè, prikvači joj se za gèrlo, da ju zaguši. Kako bi Natalija i mogla, da odoli djavolu? Tà on joj pokazà novu jabuku, a ova joj draža bijaše, nego pèrvoj ženi jabuka

s dèrveta od priznanja: da zaviri u suprugovo sèrce — dakako, onda je raj za uviek izgubila.

Ide nehotice za vodjicom kroz zamèršene hodnike, dok neudje u čistu, lastnu sobu. Na ogromnoj postelji načinjena su dva stuba iz uzglavnicah. U staklenom ormaru namiešćeno je posudje od kitajskoga porculana. Na stieni visi dragociena slika u zlatnom okviru, a ova je zaisto ukradena iz koje sobe u caričinoj palači. Na obadvie strane uljene slike visi po jedan bakrorez; jedan predstavlja mačku i miša, a drugi ruski pakao, to jest, družtvo varenih, pečenih i obiešenih ljudih, koji se užasno krivuljaju i kopèrcaju.

To bijahu glavni naresi u sobi nove dvorske gospoje.

Na peći joj ležaše sin i hèrkaše.

Mati ga probudi. Pošto je tri put zievnuo, i onda zinuo, kao da je naumio progutati obadvije gospoje, reče mu ona niežno:

„Hajde, materino hranče, te se malo prodji i zabavi — ali nezaboravi sablju.“

„Za proći se i zabaviti hoće se novacah,“ odgovori joj zlovoljan; „daj mi koju rublju, pa ću ići — inače ti neću ni makac.“

Poslušno hranče dobì što je želio; opasa sablju te se zahvali neslanom dosietkom.

„Deran! uviek zaboravi sablju! — Samo mi neviči u gostionici, inače ću po te opet poslati. — Uviek je puno posla, draga Andrijeva Natalijo,“ primetnù Kulkovskoga gospoja. — „Siedite li dobro, uprav prama vratima?“

„Siedim dobro,“ odgovori raztrešeno Natalija.

Da bi ju ovoga časa bili metnuli na led ili na usjalo gvoždje, da bi se izpod nje zadèrmala zemlja, a više nje da bi lupali gromovi, ona nebi ništa čula ni vidiela.

„Kako vam drago — ali mislim, da bi ste ovdie bolje siedieli.“

Lukava dèrlja! kako joj laskaše, prije nego zamahnù groznim udarcem! Ona je naličila kèrvniku, kad podigne sablju, te prije udarca hoće da zakloni jadnoga grieš-nika od propuhe ili sunčanoga zraka.

„O, jadna moja golubice!“ reče napokon, pusteći jeziku mah da bèrblja; „moraše li doživieti tu golemu biedu? U zao čas si otišla u Moskvu. Dakako, na to te i nagovori lukavi suprug. Samo da ti polovicu kažem, što se je dogodilo, odkad si otišla, golubice moja, sèrce bi ti od žalosti puklo.“ — Kulkovskoga gospoja zaplakà, ali otèrvši si suze nastavi: „Za sladkim riečima dodjoše pisamca, koja uručivaše profesor Trečakovski; kašnje upotrebiše za listonošu Nikolu, onu cèrnu sotonu. A da nagomile do vèrhunca sramotu — neće mi se ni da kažem — nadjoše kod Moldavke u ložnici visokopleme-nitoga bojara Volonskoga.“

„Lažeš! nije istina!“ viknù izvan sebe Natalija. „Takove bajke može samo pakost da izmisli proti Ar-temiji Petroviću.“

„Bajke? Medjer mi nevieruješ? Ako želiš, dovest ću ti za sviedoka staroga Lipmana, samoga vojvodu, si-jaset plemčetah, podvornikah i druge služinčadi. Veliš bajke? Zašto dakle neimaš više pristupa pred caricu Anu Ivanovnu? jer ti je jučer ljubljeni suprug kleknuo pred Njezino veličanstvo, moleći ju za dozvolu, da se s tobom razženi a s Moldavkom oženi. — Nećeš da vieruješ? ali ćeš vierovati očinju vidu?“ — Otvori kov-čežić i izvadi jedno pisamce. — „Ti znaš, kako ti suprug piše? Nà, čitaj, pa reci, jesam li lagala, i jesam li ga ocèr-nila. — Takovih listićah ima još dosta u palači; ako još koje čitati želiš, ja te mogu i čitavim tovarom poslužiti.“

Natalija ni nepričeka, dok joj dade pismo, nego joj ga izgrabi iz ruke.

Bijaše obično pisamce ljubavi, u kom se mlada, neizkusna dieva uznosi na nebeske prostore, gdie vonja ambra i mirisne ružice. Kao pod angjeoskim krilima osieća se kao blažena milokèrvna dievojka; u sèrce joj prodiru nepoznata rajska čuvstva.

Grozna li udarca za žalostnu Nataliju! Tà malo prije ju uvieri o svojoj ljubavi. Kako sretna bijaše! A sad mahom izčeznù joj blaženstvo; otrovni dah sotone spèrži joj nade u pepeo, razruši sve radosti.

Piždre joj se oči, kao da salazi s uma; kao list joj dèrhću žarovite ustne, a iz polu zinutih ustah kao da joj izčezuje posliednji dah života.

Prepade se i Kulkovskoga gospoja od groznoga učinka njezinih riečih; ali znajući, da je Natalija vèrlo pobožna, spomenù nesretnicu na Boga, pozvà se na spasitelja, kako je mirno tèrpio muke, i pokazà joj bogorodicu, gdie moleći kleči pred svojim razpetim sinom — i Natalija, koja se malo po malo snadje, ridajući kleknù pred čudotvornom slikom.

Tako klečeći pomoli se Bogu. Napokon ustade; molitva ju okriepi, da živi za nevino čedo, što je pod sèrcem nosila. Svečano se zareče, da će se posvetiti svomu dietetu; još nikad ništa neporeče, neće se lje ni sad poreći.

Kako bi mogla da opet ide k Artemiji Petroviću? Što da radi u kući, iz koje ju tiera suprugova ravnodušnost i caričino zahtievanje? Kako bi mogla da bez užasa pogleda na bračnu postelju, koju će joj do skoro oteti sretna suparnica? O ne, neće dopustiti, da ju opet ponize; ona će tomu doskočiti; neće više ni koraciti preko suprugova praga. Ima brata, on će ju uzeti;

k njemu nek dodju sa cèrkvenim ili bolje ljudskim pravilima. Tà pisano stoji: „Što Bog spoji, neraztèrgaj čovieče!“ Nek bude, neka se s Bogom pravdaju!

Napisa pismo Artemiji Petroviću, te mu reče, da je prevarena, izvèržena svietu za ruglo, da joj poštenje zabranjuje, u kuću mu doći. Odpravom iz caričine palače i po vierodostojnim glasovima dobila je uvierenje, da carica želi, da se s njom razženi a s Lelemikovom knjeginjom oženi. Njegovo pismo, što je knjeginji pisao, da pokriepi njezinu nakanu.

Odmah mu odpravi pismo.

Natalija otidje k bratu Perokinu, da kod njega utočišće nadje.

Nikakvo nagovaranje niti obećanje nemogaše ju privolieti, da se izmiri sa svojim suprugom; tvèrda i postojana ostadè nesretna mladjahna gospoja.

IX.

Moj sinko, više ti nesmijem kazati; sad je na tebi, hoćeš li se niekad radovati ili tužiti na svoju sudbinu.

Malo da nepobiesni Lipman od ljutine na netjaka radi njegove izdaje; čupajuć si kose nemilo ga proklinjaše. Ali jedva što se malo snadje, poče snovati nove spletke, i već unapried računaše, mogu li mu poći za rukom.

Bironova propast morala je i njega stèrmoglaviti; neostà mu dakle druga dvobirka, nego da vieran ostane kurlandskomu vojvodi. On je morao upotrebiti skrajnje sile, da ga izbavi iz nemiloga škripca, pa se je i nadao sretnomu uspiehu; jer caričina ljutina nebijaše velika zaprieka. Samo jedina Marijulica bila je dosta silna, da

osujeti Lipmanove namiere; ona bijaše, tako rekuć, osovina, oko koje se kretaše sreća obadvajuh takmacah. Tu zagradu valjalo je na svaki način provaliti; kako i kojim sredstvom, to je bila najmanja briga za himbenoga Lipmana. A medjutim neće ni Biron dangubiti, i on će raditi s Ostermanom i ostalim pristašama, jer se je radilo i o njihovoj koristi.

Raztrešeno odgovaraše Artemija Petrović na čestitanja, kojima ga pozdravljahu; misli o Marijuličinoj i Natalijinoj ljubavi, pače uvidja i prieku nuždu, da mu se valja jedne ili druge odreći.

Suda, koi dodje, nadje težko zamišljena i uzrujana muža, komu zavidi čitava varoš, i koga dèrži za početnika buduće narodne sreće. Sám nedodje Suda; popečitelj jedva da vieruje očima, kad u družtvu svoga pouzdanika ugleda tajnika Bichlera.

„Što ćete ovdie?“ upita ga sèrdito Volonski.

„Čeznuo sam za srećom, da Vam se mogu predstaviti,“ odgovori smierno Bichler.

„I tu kinu mogaste si prištediti, znamo se već odavno.“

„Ali danas,“ progovori Suda, „bolje ćete ga poznati. Ovo je zagonetni prijatelj, koi Vam je koristio tajnim dopisivanjem; onaj isti, komu podjè za rukom, da Vam pod krinkom zviezdara, u dronjcima prosjaka, u odieći konjušara, dobavi Gordenkovu molbenicu; onaj isti, koi čini da govori kamenje, koi je znao i put prokèrčiti do caričine poslovnice. Jednom riečju, ovomu mužu možete hvaliti, jer Vas je uzvisio stèrmoglaviv vojvodu.

Nenadano poviedanje zabuni Volonskoga; ali malo zatim zagèrli mladoga tajnika.

„Bože moj! kako sam ikad mogao i slutiti? Zašto se prije nepokazaste, moj veledušni prijane? Zašto se

toli dugo pritvaraste za moga neprijatelja? Koje uvriede i koje poniženje morali ste podnositi!“

„Dopustite, da iskreno govorim,“ odgovori mladić; „Vi ste odviše nagle i žestoke ćudi, zato se i moradoh onako dèržati; ja se bojah, da neumijete u neprilici dosta lukaviti, a to i najmanje prenaglenje moglo mi je osujetiti i najliepše namiere. Još Vam moram priznati, da je i Suda, moj davni prijatelj na niemačkom sveučilištu, učestnik zaviere.“

„To će reći, prijatelj! — Amo-de, koštunjavče jedan, da te na sèrce stisnem!“

Volonski zagèrli maloga Sudu. — Sva tri plakahu od miline.

„Dragi moji prijatelji,“ primetnù popečitelj; „vaša je radnja više svake hvale. Primite za sad moju najusèrdniju blagodarnost — a više nego ja mogu, nagradit će vas jednom blagodarnost ruskoga naroda. Posramljen se osiećam, ja nevriedim odanja toli poštenih pomagačah pravde i naroda. Čim sam zamienio vaše prijateljstvo? Namiesto da s vama i kroz blato koracam, stajah vam na putu mojom strašću. — O Bože! ako ćeš me već na zemlji kazniti za moje zamašenje, sačuvaj barem ovu plemenitu dvojicu!“

„Ako se u propast i stèrmoglavimo,“ reče Bichler, „nemoramo se barem kajati: nas će tiešiti sladka misao, da smo mučenici čoviečanstva, vierni sinovi otačbine, a da nismo pohlepni rovatelji blagoga mira. Mi nismo povriedili zakone, nego se odupriesmo njihovim neprijateljima. Obezbiediti prestol bijaše svèrha naše radnje; radje ćemo pogubiti glave, nego se klanjati kèrvoločnoj samovolji!“

„Dà, reći će potomci, oni su kušali, da podignu pogaženu Rusiju, da sačuvaju caričino dostojanstvo, pa

zato i žèrtvovahu živote! Nijedan iz potomstva neće nas odsuditi. Oborivši Birona, zagušit ćemo podlo lakèrdijanje i porugljivo plazenje u prahu; Rusija će ustati iz kaluže, u koju je pala, a potomci blagosivljat će našu uspomenu!"

Tako govorahu popečitelj i njegovi savietnici. Po vidu na dan slavja, kao da slućahu tamnicu.

Vidjaše se na Bichlerovu licu, da želi zametnuti razgovor o predmetu, komu se Volonski uklanjaše. Izza dugoga oklevanja reče napokon dvorski tajnik:

„Žalibože moram Vam priznati, da još s našom stvari nismo na čistu, i da se nad Vama kupi strašna oluja. Što k Vam dodjoh, ima još i drugi razlog. O, što bi dao, da se oprostim zapoviedi, koja nadilazi moju snagu!"

„Govorite," reče odvažno Volonski; „eto vidite, da sam spreman sve čuti."

„Imam niešto da Vam predložim od caričine strane. Ali Vam moram unapried kazati, da ćete se, ako pristanete uz predlog, utvèrditi u milosti Nj. veličanstva, da ćete utamaniti njezina ugodnika i obnoviti staru slavu pravoslavne Rusije. Ja Vam nemogu zatajiti, da će Vaše zaniekanje biti od nemilih posliedicah za Vas i za Vaše namiere. U ruci Vam je dakle Vaša sreća i blagostanje otačbine."

„Po vašim riečima moram misliti, da nemogu pristati uz predlog Nj. veličanstva; ali se nebojim čuti pa i odbiti njezin predlog: već sam sviknut obmanama, a jedna više ili manje, neće mi zagušiti dušu. Govorite, ja ću slušati."

„Znam dobro, odkle je duvao vietar, ali sasvim drugačije misli sad Nj. veličanstvo. Za najveće moje čudo dozvà me carica, te mi zapoviedi odmah Vam ja-

viti, da ona, da spasi poštenje svoje milenice, Lelemikove knjeginje, i budući je dočula, da Vi — oprostite, ocèrniše Vas Vaši neprijatelji —"

„Samo dalje, govorite iskreno. Ja se bojim vašega suda, kojim ćete me odsuditi, ali zato ni malo nemarim za mnienje podlih ljudih."

„Zna carica, da strastno ljubite Lelemikovu knjeginju; to sviedoče Vaša pisma, koja su u rukama Nj. veličanstva. Od Vašega braka neimate poroda, pa zato misle ili bolje dèrže, da ste se nakanili razženiti. Carica Vam obećava, da će Vam pomagati, jer joj je prije svega do knježičine sreće, i ona je spremna na svaku žèrtvu, samo da zakonom posveti Vašu ljubav za biednu sirotu."

Sježi se Artemija Petrović.

„A moja žena?" upita strepeći.

„Ona će u samostan."

„U samostan! — Volonskoga Natalija! moja žena i moje diete! — ne, nipošto!"

Volonski skoči; u strašnoj zabuni koracaše po sobi, bijući se po čelu kao manit.

„Meni, pa takov predlog!" reče groznim smiehom; „to li sam dakle dočekao?"

Grozno mu se smijanje raztopi u suze. Stade popečitelj pred Sudu, te ga upita:

„Što bi ti uradio, da si na mom miestu?"

„Spomenite se mojih riečih, što sam Vam rekao u početku Vaše borbe sa vojvodom," odgovori studeno Suda; „sad više nemožete poreći. Za slavu otačbine valja Vam sve žèrtvovati. Ja bi pristao uz caričin predlog."

„Što sam mogao i očekivati od drugoga Macchiavella, koi nije čoviek, kad se radi o političkoj svèrhi, koi neima sèrca ni duše, nego studenu, proračunajuću pamet! — Što velite vi, gospodine Bichleru?"

Ali kao da se poboja, da će i mladi tajnik pristati uz Sudino mnienje, nedade mu govoriti.

„Ne, ne," primetnù; „prije nego izustite svoje mnienje, moram vam opisati stanje, u kojem se nalazim. Za sve znade ova kamena duša (kažući na Sudu); ali po svoj prilici htiedè mi ozlediti rane. Vi neznate, da mi je supruga trudna, da me više svega ljubi, i da je sretna u mojoj ljubavi. Ako ju ostavim, ubit će ju tuga. A s mojom vojnom ubio bi i moje diete. Zašto dakle da pogubim angjeosko biće? Čim pomislih na njezinu tugu, prodje mi i ludo strastvovanje. Ali uzmimo, da Natalija zbilja uzmogne da podnosi svoju nesreću, koje strašno ruglo ostalo bi na meni! Žena popečitelja Volonskoga da u samostanu porodi čedo! Grozna li rugla! Pa makar gdie se pokazala, kazivali bi na nju kao na bielu vranu. Svaki, koi bi kraj nje prolazio, svaki prosjak, svaki od mojih protivnikah mogao bi pravom reći: „to je bivša supruga popečitelja Volonskoga! On je zasut častima i dostojanstvima — a ona! Pogledajte samo njezinu cèrninu — a diete što vodi, njezino je diete, ali neima otca! Sretnije je ono prosjače onamo, ono barem može kazati svoga otca — ali ovo nemože, jedne je sudbine sa porodom grieha, preljube! Volonski je prodao ženu i diete, njihov mir i njihovu sreću, zakon i svoju saviest, i sve samo zato, da robuje svomu slavoljubju, da se dočepa ugodnikova miesta." Neće nitko živi reći: „za sreću svoje otačbine." Ne, ne, nemože, nesmije biti! Neka me Bog pokara za moje zamašenje, za moju ludu strast; ali takovo ruglo neću ni za glavu počiniti — toli duboko nisam još utonuo! — Ja znam, da će se carica, uvierena o nuždi njezine nakane, na me strašno razljutiti; ja znam, da ću škoditi sám sebi, mojim prijateljima i našoj stvari; da ću opet

Birona podignuti na prijašnje miesto; da se moram nadati strašne nepogode; ali se neću poniziti do tolikoga zločinstva, neću, te neću prodati svoju dušu. Što rekoh, neporekoh, javite Nj. veličanstvu."

„Da ste mi drugačije odgovorili," reče Bichler oduševljenjem, „onda bi se kajao, da sam Vam radio u prilog. Ja blagodarim gospodinu Bogu, da se nisam u Vama prevario."

„Morda neimam pravo," reče malo zabunjen Suda; „ali sam takve naravi, pa ju nemogu preinačiti. Ali nemogu dokučiti, kud ćete s tim dospieti. Kadno nakaniste poboljšati jadno stanje naše otačbine, onda htiedoste sve žèrtvovati, samo da dostignete tu svèrhu — a danas —"

„Dakako, bio sam, pa još i danas sam spreman, izgubiti glavu; ali da te sad poslušam, spasio bi sebe, a druge bi žèrtvovao."

„Ali nepristajući uz caričin predlog, nećete li upropastiti Vaše prijatelje, Vašu suprugu?"

„Toga se dakako moram bojati; ali se barem netrebam kajati, da sam što porugljiva uradio. A tko će jamčiti, da moje sebične namiere, čim pristanem uz caričin predlog, neće dobiti zasluženu nagradu? Tko zna, neće li se za koi dan, pa i za miesec danah, opet Biron dočepati milosti, te se rugati podloj ulizici? Što bi onda rekli ljudi? Kako bi mogao, da onda u oči pogledam ruskomu rodoljubu? — Sad barem mogu čistom dušom reći, da sam pomagao strovaliti ugodnika, a zato će mi blagodariti narod. Koliko mi dopustì moja slaboća, toliko sam i učinio svoju dužnost. Neka Bog mi oprosti, ako sam kadšto zaišao na mom poprištu. Moja nakana stoji kao stiena; ali vas molim, gospodine Bichlere, da tekar sutra odgovorite carici: prije mi valja

pripraviti prijatelje na moguće posliedice moje nakane. Morda ćemo dotle odkriti kakovo sredstvo, koje će našu stvar obraniti od udaracah hude sreće."

Tako se dokonča razgovor.

Suda naumi, da još jednom pokuša svoju sreću, pa zato i pisaše Marijulici, da joj predstavi golemu nevolju Volonskoga.

Izobretna je ljubav, morda će se domisliti spasonosnoga sredstva.

Poslie niekoliko satih donese sluga popečitelju pismo.

„Od koga?" upita.

„Od milostive gospoje," odgovori sluga.

„Gdie je?"

„Kod preuzvišenoga gospodina brata."

„Piše mi iz bratove kuće!" mišljaše Volonski. „Što će to reći?"

Dèrhćućom rukom razpečati pismo.

Najprije, što mu u oči pade, bijaše njegovo pismo na Marijulicu. Vèrlo se zabuni, dosietivši se istine. Nategnù i skrajnje sile da čita, što mu Natalija piše.

„Opet protivnikovo maslo!" reče ljuto i razpara obadva pisma. „Natalija luduje. Sve ima kraj i konac. Zar misli, da ću kleknuti i moliti ju da mi oprosti? Ne, to lje neću. Pošto joj se bogmajući zakleh, pošto sam joj dokazao da ju ljubim, morala je zaboraviti na ono, što je bilo, a ne još natezati ovu opasnu žicu. Gdie će tražiti pravo, da obtuži svoga muža? Kod njezine bivše ključarice, kod podle neviere, koja me prodà najnemilijemu neprijatelju? — Bože moj! kako se može tako poniziti? — Odsele se i od nje odričem; nek u miru kod brata živi, i nek izmišlja bajke o svom suprugu; nek me gèrdi i ruži, neću joj braniti. To nebi Marijulica uradila; malo je na svietu onakovih bićah —

a ja neharnik htiedoh ju žèrtvovati! — Učinio sam svoju dužnost," primetnù, po malo se umireći; „drugim neću lje udariti. Ja lje neću biti krivac."

Još istoga dana donese Suda pismo drugačijega sadèržaja. Marijulica pisaše popečitelju:

„Znam sve! znam za predlog, koga ti je carica učinila, za ljubav tvoje supruge i za nemili položaj, u kom se nalaziš. Ja neću da budem povod tvoje nesreće; sèrce mi odkrilo sredstvo, što će sve dobro učiniti. Zato moram s tobom govoriti, jer neću da pismu ili ikomu na svietu da povierim moju tajnu. Noćas u polnoći dodji pred ledenu palaču. Sad nas lje neće nitko smetati."

Dà, ni neće ih nitko smetati. Neima više Marijuličina angjela zaštitnika: manita je njezina mati. Pa što joj je i stalo do matere? Tà, Marijulica ima samo njega na svietu. On joj je sve, njezin zakonik, njezin zavičaj, njezina porodica, on je početak i konac, alfa i omega njezine budućnosti. Sve! Sve!

„O! sasvim drugačije piše ona," reče Volonski; „ja ću doći — pa makar bilo, da se drugoj osvetim!"

X.

Očišće.

Neigraj se vatrom.

Zašto da još živim? mišljaše Marijulica, čitavši Sudino pismo. Ja sam ljubila, ja znam što su miline ljubavi i života. Čega se mogu još nadati? Neimam snage, da nadjačam moju strast; sobom ju moram ponieti u studenu savalu, ona mora da me preživi u njegovom sèrcu. Njegova sreća bijaše moja jedina želja;

kao supruga, što mu mogu ponuditi? Kratka, razkošna mamura — pa onda nemile misli na ženu i diete. O! kao da je moje, drago mi je to diete. Pa kako da neimam rado Artemijevo diete? Bolje je sretno kao prijateljica, kao ljubeznica umrieti, i na drugi sviet ponieti sobom spominjanje na ljubljenoga muža; pa je i plemenitija žèrtva, nego živieti, mutiti mu pokoj duše, čekati dok mu neuvehne ljubav, vidieti ga nevierna, pa morda ga još i prezirati. Ne, volim umrieti dok sam sretna, s njim ću se razstati, dok sam cvietuća liepota, a ne kao suha mumija, koju bi samo nerado gledao.

Tako sama k sebi govoraše Marijulica. Ali koliko je tvèrdo i nakanila, da se žèrtvuje za slavu Volonskoga, ipak je bilo časovah, gdie se je, misleći na smèrt, vèrlo razžalostila, gdie je u duši vidievala život kao cvietući vèrtao, i gdie joj sèrce nabreknù sladkim čuvstvima. Ali kad pomisli, da je dužna žèrtvovat se njegovu miru, njegovoj sreći i njegovoj slavi, onda se opet razvedri u oporavljenoj duši.

Ona naumi ostaviti carici pismo, te joj izpoviediti, da je od nizkoga poroda. Onda je htiela lažju — pèrvom za svoga vieka — oprostiti se svietom: ona htiedè reći, Biron je znao od kakva je roda, pa je pomagao Marijuli, da razžari kćerinu ljubav za Volonskoga. Vojvoda ju upotrebi za orudje, da s njom obori svoga protivnika, a kajanje da ju prisili sve izpoviediti, prije nego se oprosti sa životom.

Ta bajka, mišljaše ona, mora Birona sasvim utamaniti; njezin dragi Artemija da će se proslaviti kao spasitelj otačbine, a Natalija da neće imati, da joj što zamieri.

Ali Volonski mora znati, da se je nepravo okrivila, da će žèrtvovati žèrtvu. Mora ga još jednom vi-

dieti te mu dokazati, da ga vriedi, da ga ljubi i da će ga viečno ljubiti. Pa onda — na njega misleći, s njim će se oprostiti — jedan zavojak njegovih vlasih dèržat će na sèrcu. Može li si i poželieti liepšu smèrt?

U takovu razpoloženju opremi Marijulica pomenuto pismo. Zatim pisaše carici, zapečati pismo i metnù ga za ogledalo.

Što će raditi, da u ponoći može doći k ledenoj palači? Bolestna je Gruška, njezina pouzdanica — ili bolje dobì zapovied da bude bolestna, jer nehtiede više da doušuje što radi knjeginja. Biron je dakle imao još upliva u carskom dvoru. Lice sobarice, koja Grušku zastupaše, nije pozivalo na pouzdanje; tanka ju samo stiena dieljaše od knjeginje. Neopažena, kako će Marijulica da izadje iz sobe? Cèrnac će paziti kod vratah od palače, na njega se može osloniti. Po što po to valja zašutkati sobaricu. Pripravna je Marijulica, podnieti još ovo poniženje: nemari ona, što će se govoriti kad umre. — Dragocieno je vrieme — povieri tajnu svojoj sobarici; ali što je neponjatno mladoj, neizkusnoj dievojci, odgovori joj radostnim sèrcem, da će drage volje izpuniti sve želje drage i umiljate gospodarice. Marijulica nezahtievaše ništa, nego da muči, a to joj sobarica i obeća.

Sve je spremno; Marijulica jedva očekuje gluho doba. Obično oko polnoći sve zatihne u caričinoj palači, a miesec izčezuje za dalekim, sniegovitim obzorjem; ali baš noćas kao da se neće nitko da umiri, pa i miesec sjaje svietlije na tamnomodrom nebu, pa neće ni da zadje. Tko bi se uklonio onakovoj uhodi?

Marijulica siedi na prozoru i moli mieseca, da već jednom zadje. Rado bi mu i utèrnula srebèrnastu svietlost. Tamo dolazi oblačić, pa će ga zakloniti — ali neće! svietli se i sjaje nemila uhoda..

Morda, misli Marijulica, morda sad i on siedi, te milo mieseca moli, da već sadje za daleko more. Luč svietlila, što sad na me pada, razsvietljuje i njegovo čelo. Da li sluti, da ga zovem, da se s njim za uviek oprostim? — Za uviek — strašne li pomisli! Bože moj, koliko bi se lasnije oprostila tvojim svietom, da ga u njem neima, da neučestvuje kod svake slave i radosti! Bože moj, meni si bio darežljiv i milostiv — gledaše u ogledalu svoje krasno lice — da nije njega bilo, nebi mi težko ni bilo razstaviti se zemljom. Sad me mora ostaviti, mene se odreći! — O težke li nevolje! —

Zacvili Marijulica. — Budi volja tvoja! — klečeći moljaše se Bogu. — Ti si me stvorio, da ga spasim mojom ljubavju, da ga obranim njemu za slavu i za sreću naroda! Budi volja tvoja — žèrtva je spremna.

Onda mišljaše i na svoju majku. Ona znaše, da je carica pitala za Ciganku Marijulu i da su joj rekli, da je žalostnica mirnija, da više nebiesni. — O! da bi joj mogla pomoći! Barem joj ostavlja sve što ima; list papira, koga umota u caričino pismo, sadèržava njezinu oporuku.

Miesec je na zahodu. Po hodnicima palače čuje se zievanje po gdiekoga sluge. Polnoć je na domaku.

Volonski je opet samodèržac u sèrcu mlade Moldavke, samo na njega misli. Nestèrpivo broji časove — plamte joj obrazi, grudi joj se talase, ustne su joj suhe, ona je žedna. Ište piti, donesoše joj čašu vode — voda je malo mutna — bliedo sobaričino lice čudna je izraza; u ruci joj podčašnjak tako strepi, da se voda proliva. Marijulica popi čašu na dušak. Ništa neopazi, što bi mogla i opaziti.

Napokon odbija na admiralitetu dvanaest satih. Strepeći metnù Marijulica šešir na glavu, i zagèrnù se

šubom. — Nietko kuca na vratima: njezin je Cèrnac. — Sliedeći svoga vodju, ide knjeginja preko niekoliko hodnikah, koji su stranom slabo razsvietljeni, a stranom i podpuno mračni.

„Hoćemo li skoro prispieti?“

„Hoćemo odmah.“

Napokon osiećaše Marijulica čisti zrak. Ona je na obrežini.

Niekoliko korakah pred sobom opazi sienu. Koraca napried — mienjaju pitanje i odgovor: Jesi li ti? — Jesam. — I Marijulica sunù na sèrce Volonskoga.

XI.

Očišće.

(Nastavak.)

I dugo se zagèrljeni dèržaše mučke. On ju cielivaše; ali nebijahu to ono pèrvi strastni, žestoki poljubci, danas ih pratijahu suze gorkoga kajanja.

„Morasmo li na ovo doći!“ reče napokon Volonski.

„O! negovori o boli,“ odvlačeći ga presieče mu rieči. „Tà što mi sad manjka? Nisam li kod tebe? Vidiš, kako me radost zabuni; htiela sam ti svašta kazati, pa sam sve zaboravila. Stani malo — pusti me, da ti se nagledam lica, koliko još mogu, da te gledaju moje oči — morda je zadnji put —“

Stadè Artemija Petrović. Marijulica uzevši mu ruku, stisnù ju na sèrce. Radostne joj oči gledahu da provale kroz tminu, pa da počinu na ljubljenom licu.

„Zadnji put?“ upita ju strahom; „zašto?“

„Valja nam se razstati,“ odgovori ona.

Artemija Petrović nereče ništa; niežno joj poljubi ruku. Mučanje mu htiedè reći: „Moramo se razstati!“

„Da umrem, bi li za mnom plakao?“

„Što ćeš s tim da rečeš? Izjasni se bolje.“

„Ja moram umrieti. Ako ne noćas, hoću sutra ili koi drugi dan.“

„Za ime Božje! Nežalosti me, sladka Marijulico. Zašto te tužne misli? Govori, kakva namiera —“

Marijulica osiećaše, da će mu smèrtni strah izdati trepet njezine ruke, pa i lapat sèrca, štono kucaše na njegovoj grudi; pa zato mu i odgovori, naglo mu prekinuć govor:

„Samo se pošalih, moj sladki Artemija. Ja ću živieti — ako će mi život i naličiti smèrti. Mi se moramo razstati, to zahtieva tvoj pokoj, tvoja sreća — Hajdmo malo dalje, ovdie nas mogu opaziti — eto vidiš kako sam oprezna postala.“

Oni se odaljiše.

Volonski se bijaše zarekao, da će biti stalan i odvažan, uprav kao vitezovi križarah, koji se prije polazka na hodočašćenje zavietovaše, da će odolieti makar kakvoj napasti. Ali milovanja dražestne Moldavke bijahu tako sladka, tako niežna, tako umiljata, da skoro zaboravi, što je zarekao. Kod pèrvoga koraka morao je imati snage da stane, te izreći svoju nakanu, razstati se kao prijatelji, ali — oni se odaljiše.

Nebeska svietlost preobrazi lice liepe dievojke, svećenice ljubavi, žèrtve odricanja.

Stadoše milovnici pred ledenom palačom. Već je počelo razpadati pusto, prekrasno zdanje; vrata bijahu otvorena, vietar se zaustavljaše na polupanim prozorima, te zavievaše, kao da avetinje urliču po studenim prostorijama. Obadva reda tankih jelah u vis se uzvijahu

prama tamnomu, noćnomu nebu, kao vitezovi orijaši u srebèrnom oklopju i treptećim perjanicama.

Volonski stade pred vratima. Kroz sve biće protèrnu mu još čuvstvo čiste ćudi.

„Hodi!“ reče ona, vučeći ga žarom Bakantice.

„Ako kročimo preko ovoga praga, onda smo propali,“ reče Volonski.

„Nedietinji! bojiš li se moje ljubavi? Ja hoću da te spasim, a ne da te upropastim; ali me moraš prije znati; ti moraš —“

Volonski osiećaše, da mu izčezuje dojakošnje otezanje; zagèrliv Marijulicu, odnese ju u ložnicu ledene palače.

„O sladki moj viereniče!“ reče ona, svijuć mu se oko sèrca; „jedva jednom da te imam. Nitko mi te nemože oteti! — Za ovaj me trenutak poslà providnost na zemlju, za ovaj sam trenutak i živiela — u njem je sva moja čitava prošlost, moja čitava budućnost. — Za ovaj je trenutak i gradjena ledena palača, načinjena ova postelja od leda — da ju ugrijem, imam u sebi žara.“

Volonski ju zasù žarkim poljubcima.

* * *

Kad se opraštahu, već se palačâ vidjaše; dugo, milo se opraštahu. Volonski oćuti, da mu na lice kapaju Marijuličine suze, sèrce mu treptaše u tronuću.

Prije razstanka još jednom se zagèrliše, izljubiše. Doprati ju do carske palače. Još jedan poljubac — ustne joj bijahu studene kao led — ona se zakoleba — vrata se otvoriše, vrata viečnosti! — Marijulica imaše jedva snage, da još jednom mahne rukom. Onda izčeznù.

Volonski stajaše još dugo na istom miestu; zauzè ga zlokobna slutnja.

Nesretniče, opet ćeš ju vidieti, kad uzkèrsnu mèrtvi!

„Dèrži me," reče Marijulica prihvativ se za ruku Cèrnca, što otvaraše potajna vrata; „strašno me po pèrsima žiga — već sam od onomad boležljiva. — Ali mi sreća bijaše toli velika, da sam odoljivala boli — ali me sad ostavlja snaga. — O! sad mi je sve jasno — otrov! — Kako blagodarim ljudima, koji me pretekoše u namieri — koji me oprostiše samoubojstva! Dobar li si, Bože!"

Prestrašeni Cèrnac jedva da u ložnicu donese knjeginju. Sve bijaše tamno, sobarica spavaše, ili hinjaše da spava. Marijulica reče da ju nebudi, niti da užeže svieću. Popade ju strašno tèrzanje i žiganje, ali nape skrajnju snagu, da odoli groznoj boli.

„O, grozno li me žiga!" uzdisaše, zabranivši Cèrncu da otidje; „sad nà proći će. — Divne li noći! Još mu osjećam sladke poljubce. Milo li je ovako umrieti! — Sutra mu kaži, da sam prije umora sretna, presretna bila — i reci mu, da ga kao ja neće nijedna ljubiti. — On me lje neće zaboraviti, on će priznati, što sam za-nj učinila — za ogledalom je pismo; uzmi i predaj ga carici, ali tekar za mojom smèrti — zakuni se, da ćeš joj uručiti pismo. O tom zavisi njegova sreća."

Cèrnac neznaše što da učini; plačući joj obeća.

„O Bože! pèrsa mi prašte —"

I rieka kèrvi poteče iz ustah nesretnice.

„Nije ništa — nije ništa!" primetnù dèržeći se Cèrnca. „Bèrzo će sve minuti. — Reci mu, da mi je pred očima i na bolnom umoru bila njegova slika — da je njegovo ime — na mojim ustnama — u mom sèrdašcu. — O! sladki Artemija, oprosti, Arte—"

Posliednje dvie slovke umrieše joj na ustnama. Iz liepe grudi odleti joj duša, čim izpieva posliednje rieči u slavu svoje oduševljene ljubavi. . .

Čû se povik, glasni, grozni povik, da se zidovi zatresoše.

U rukama dèržaše Cèrnac studena mèrtvaca.

„Što je?“ upita sobarica, skočivši iz postelje.

„Knjeginja je — umèrla!“ bijaše sve, što je Cèrnac mogao odgovoriti.

„Umre knjeginja!“ vikaše sobarica, leteći niz hodnike.

Ta nemila vika dopre i do caričinih ušijuh. Munjom dozvani liečnici upotrebiše sva moguća sredstva — ali neustaju mèrtvi.

Jedva da su Anu Ivanovnu odtèrgli od pokojne svoje milenice.

Kad u lies položiše truplo, opaziše joj na sèrcu zavojak cèrnih vlasih. Ostà joj zavojak, jer se nitko neusudi da joj ga uzme.

Bog usliši tvoju molitvu, dražestna, veledušna dievojko! Umèrla si u najsretniji čas života, vienac ljubavi, koi ti resjaše divno čelo, nebijaše još uvehnuo.

XII.

P o k o p.

> O nepitaj, gdie sam, odkad otidjoh u neznanu zemlju. Na svietu sam stigla svoju svèrhu, jer sam imala liepu sudbinu.
>
> *Jankovski.*

Da se prištedi carici neugodno susiedstvo, odnieše knjeginju u Isakovu cèrkvu.

Kao što liečnik kazivaše, već odavno bacaše Marijulica kèrvi; u grudi joj puče kèrvna ciev, i to bijaše povod nenadane smèrti. Osim toga se još spomenuše, da je prije niekoliko danah taj dogadjaj prorokovao

zviezdarac Kraft. Riečju, sve utieši jedina misao, da još nitko neizbieže svojoj sudbini. Nenadje se pismo na caricu, ono se izgubi na čudnovati način.

Za malo časah saznadoše Petrogradjani, da je umèrla Lelemikova knjegiňja; ali se nitko neusudi, da Artemiji Petroviću priobći užasni dogadjaj, komu je on bio povod. Napokon i on dozna.

Neima pera, da opiše njegove muke, težku bolu njegove duše. Za cigli dan posiedi.

U cèrkvi oko knježičina liesa sgèrnù se mnogobrojna skupština. Kako krasna bijaše u posliednjem sanku! Milo li izgledaše zlatnom krunom i viencem od cvieća, što joj sapinjaše vrane kose!

Kraj odra moli Boga liepa gospoja; ona ju celiva i blagosivlja.

Bila je Volonskoga Natalija.

Domiče se jedan gospodin. Iz bliedoga lica govori mu težka tuga; vlasi su mu zamèršene, mračne i izbuljene oči, u njima se nesvietli suzica.

Bio je Volonski.

Nemareći za dostojanstvo svoga zvanja, niti za mnienje svieta, baci se na pokojnicu, sietivši se u uzburenoj mašti njezina sladkoga milovanja. I dugo celivaše studeno lice. Kad se napokon malo oporavi, stade glasno, užasno ridati. Sve se sgrozi, a svećenik kod oltara planù od pravedna gnieva. Obkoliše i odvedoše nesretnika. Nisu mu dopustili ni posliednoga oproštaja.

Čitavi dan dolažahu žene, dieca, starci u cèrkvu. Svi govorahu o mèrtvoj; jedni se čudjahu liepoti odieće, drugi bogatstvu i naresu liesa; svi se divljahu još i u smèrti cvatućoj liepoti.

Istoga dana moljaše Marijula u sèrce dirajućim riečima, da ju puste u slobodu. Sutradan ponovi svoju

prošnju. Ona bijaše tako mirna, tako krotka, takvom nježnošću ljubljaše ruke svoga čuvara, da je ovaj za nju molio i domolio svoje starješine. Vasilj ni časa neostavi Marijulu. Jedva što ugleda slobodu, potèrči na dvorsko tèržište; ugledavši tamo palaču, od radosti joj zasvietliše oči.

„Je li, ono je palača?“ zapita Ciganka svoga pratioca.

„Tà znaš i sama,“ odgovori tužno Vasilj, jer je čuo, da je umèrla Lelemikova knjeginja.

„Jest, jest, sad se spominjem — ondie stanuje moje diete, moja Marijulica. Davno je, vele davno, da ju nevidjoh! — Bog te blagoslovio, sladko moje diete! Da mogu, kako bi te rado vidiela! — Eno niekoga, gdie dodje na prozor — ona je, ona! sluti joj sèrce, da je blizo njezina majčica. — Na me sad gleda. Vidiš li, Vasilju? Nuder, odgovori!“

„Vidim ju, vidim, gleda na te,“ odgovori stari Ciganin, okrenuvši se na stranu, da kradomice otare suzu.

„Ona je knjeginja, Volonskoga zaručnica. Vèrlo rado ima ju carica. Ja sam sve to učinila. O! neboj se, sladko diete, neću kazati, da sam ti ja mati. Jesam li kad rekla, Vasilju?“

„Nisi.“

„Da sam se ikad izdala — umèrla bi od žalosti! Moralo bi biti, da sam manita. Neboj se, angjelu dragi, do Boga i mene nezna nitko za tajnu.“

Marijula bijaše kao blažena; od radosti svietljahu joj se cèrne oči.

Iznenada na uho donese joj vietar opielo tužnih glasovah.

„Što je ono?“ reče ona odgèrnuvši koprenu, da boljma čuje.

Glasnije i razgovetnije čuje se opielo.

„Ono je pokop,“ primetnù ona. „Hvala Bogu, sprovod nedolazi iz palače, nego tamo od one strane.“

„I nedolazi iz palače,“ reče bojazljivo Ciganin. „Čuo sam, da će u Pazar doći Lelemikova knjeginja; hajdmo tamo, morda ćemo ju vidieti.“

„Dà, hajdmo,“ reče Marijula, uhvativ se za Vasiljevu ruku; „morda će i nas sresti.“

Odoše niz ulicu na veliku Perspektivu.

Iz daleka ugledaše ružičasti lies, a za njim nepregledni sprovod. Stadè Marijula; sèrce joj zalapta, bliede ustne zastrepiše.

Sprovod zadje u drugu ulicu.

„Hvala Bogu! sprovod nedodje iz palače,“ ponovi Marijula gledajući dugo na carska zdanja, kao da bi htiela reći: Bože, čuvaj mi palaču!

Vučeći za sobom Vasilja, odnagli u Pazar, gdie mišljaše, da će vidieti Lelemikovu knjeginju.

XIII.

Uhvata.

Radite s njim, što vam drago; odsele nije plemić, podanik, gradjanin, suprug; pretèrgnute su sve sveze, koje ga s družtvom vezaše.

Prodje više danah, a Volonski ni iz kuće neizadje. Mirovahu dèržavni poslovi. Za noćno očišće doćù Ana Ivanovna, zgodnu priliku neizpustiše popečiteljevi protivnici, da to nedouše carici.

Ana Ivanovna bijaše u tužnom, razdraženom negodovanju. Poruči po podkancelara Ostermana, vojskovodju Münicha i po još niekoje odlične dostojanstvenike. Svi,

osim jedinoga Münicha bijahu zakleti neprijatelji Volonskoga. Ona upita plemiće, koje bi sredstvo morala upotrebiti, da dokonča neugodne odnošaje, u kojim se nalazi. Plemići rekoše, da je od prieke nužde, da se dèržavno kormilo opet izruči kurlandskomu vojvodi. Jedini je Münich mučao.

Na taj saviet odahnù caričino sèrce; poslà odmah po Birona.

Na taj doglas poruči vojvoda po svoga pomagača. Lipman dodje i nadje gospodara u krugu od radosti kličućih pristalicah.

„Tà, glavom sam jamčio, da ćemo uspiet," reče Lipman.

Od divje radosti sievahu oči obadvajuh kèrvolokah.

Biron htiedè pokazati, da je veledušan.

„Hoćeš li, da ti netjaka za kaznu odpustim samo iz službe?"

„Ja hoću, da se zatvori u tamnicu," odgovori ujak tako odvažno, da se začudi i ugodnikova porodica.

Radi takove postojanosti, koja, kao što Biron govoraše, bijaše dostojna rimskoga Bruta, imao je Lipman sreću, da ga zagèrli Nj. svietlost.

Mračno, oholo koracaše Biron kroz hodnike i prostorije palače. Na sramotu je htio, da dobije prijašnju vlast nad caricom. On i uspieši svojom namierom; jer jedva što dodje, pruži mu Ana Ivanovna dèrhćuću ruku i reče:

„Što je bilo, za uviek je zaboravljeno. — Viečni mir nek je medju nama!"

Biron pognù jedno koljeno i poljubi pruženu mu ruku; onda ustade i reče odvažno:

„Dodjoh bezuvietno i bez zlobe; ja sam spreman sve i sva pretèrpieti za Vaše veličanstvo, a Vama samoj ostavljam na volju, da sudite o poniženju, koje

mi nanesoše moji neprijatelji. Što su meni učinili, sve ću zaboraviti; ali su buntovnici uvriedili Vaše veličanstvo, oni su Vas uznemirili u bezazlenoj zabavi; k tomu još dolazi spletkaranje u palači; osramoćenje, smèrt Vaše ljubimice; zamèršenje dèržavnih poslovah; obće nezadovoljstvo, koje grozi da plane buntovnim ustankom — to je sadašnji položaj carevine. Viernomu slugi, koi će najbliže stajati uz Vaše veličanstvo, pèrva je dužnost, da Vas brani; on se nesmije ni odmaknuti od Vašega prestola, dok god ga neobezbiedi i neutvèrdi, a zlikovce, koji su ga uzdèrmali, dosta strogo neće moći ni kazniti. Carice gospojo, darujte mi opet Vašu milost, vratite mi moja stara prava; ali samo pod tim uvietom, da pane izdajnička glava Volonskoga, i da ista sudbina dostigne i njegove pristalice —"

„Ne, ne!" prekinù ga carica, užasnuta od uvietah njezina ugodnika.

„Onda sam laža i neviera, a kao takova valja me pred sud metnuti."

„Ne, ne, vi ćete kao i prije biti moj savietnik, moj prijatelj — Volonskoga ćemo odpustiti iz popečiteljstva."

„To je premalo," odgovori Biron; „njegovi sukrivnici ili moji moraju pred očima imati opominjući ugled. Moja ili njegova glava mora polećeti — neima druge. Nek bira Vaše veličanstvo."

„Bože moj! da ja sama podnosim sve nevolje?" reče Ana Ivanovna podignutim očima, kao da je nebo u pomoć dozivala.

„Za Vašu i za rusku slavu od prieke je nužde, što sam predložio Vašemu veličanstvu."

„Ali barem ne bez tvèrde odsude. Dà, nek dodje pred sud, pa ako se opravda —"

„Već ga okrivì zakon," prekinù ju Biron, izvadi pismo iz žepa i dade ga carici na potvèrdu; „zakon ga mora odsuditi ili opravdati, ja više i neću. Bi li se ja, Vaš najponizniji sluga, mogao ikad usuditi, da kakvo nedostojno sredstvo predložim velesèrdnosti Vaše plemenite duše? Vaše veličanstvo, valja se i na javno mnienje obazrieti. Postojanstvom se često učini dobročinstvo. Spomenite se, da to od Vas zahtieva narod!"

Ana Ivanovna uze pruženo joj pero, i podpisa zapovied, da se Volonski dèrži kod kuće u zatvoru, i da ga pred sud metnu radi uvriede veličanstva i drugih zločinstvah, koje je počinio.

Tako strovališe popečitelja i njegove prijatelje.

Tako se vèrti kolo sreće!

Dočim sastavljahu oblast, da iztražuje mnima popečiteljeva zločinstva, pohiti mladi Bichler k Artemiji Petroviću.

„Biežite," reče mu; „visi Vam o dlaci glava!"

„Toga sam se i nadao," reče ravnodušno Volonski, podignuvši polagano s uzglavja trudnu glavu. „Tako je i moralo doći — spreman sam, nežalim. Život mi je omèrznuo; ja sam nevaljali suprug, nevaljali sin otačbine; preziru me moji prijatelji, pa se i sám prezirem — pravo je imao Suda; meni, slabomu, od strastih uzdèrmanomu kukavcu nije ni doličilo, da zastupam toli velike, svete stvari! Kaznu, kojom će me Bog pokarati, dèržim za najveću milost. O, da bi mogla umiriti moje griehe! — Ne, prijane dragi, neću se uklanjati rukama, koje mi glavu traže. Ali vi i Suda biežite, biežite, dok nebude kasno."

Volonski ustade te izvadi zlata iz kovčežića.

„Uzmite od prijatelja prijatelji. Bolje nego ljudi pomagat će vam zlato. Biežite u bolju zemlju. Bog vas

sačuvao od svake nesreće. Kad me nestane, onda me se nespominjite kao jednoga —"

„Kako možete tako o meni misliti?" presieče ga zlovoljan Bichler; „nisam li Vam obećao, da ću dieliti Vašu sudbinu? što rekoh, porekoh li ikad? Morda mislite, da neumijem poginuti?"

Tronut Volonski zagèrli milo mladića. A kad saznà, tko će mu suditi, nije ni dvojio, da će smèrtno postradati.

„Ali prije nego poginem," primetnù on, „mora carica još jednom čuti istinu."

Mladi tajnik, nadajući se, da će taj sastanak biti od dobra uspieha, neučini nikakva prigovora.

Volonski se bèržebolje obuče i otidje u caričinu palaču.

Njegovo nenadano došašće pobudi baš onakovo začudjenje, koje pobudjuje odsudjenik, kad raztèrga svoje okove. Prestrašeni dvorani zašaptaše, ali se nijedan neusudi, da ga javi carici.

Neskanjivaše dugo popečitelj. Otidje u nutarnje prostorije, a kad htiedè da udje u caričinu poslovnicu, sunù na njega, kao jarac s rogovima, iz ložnice dolazeći lakèrdijaš Pedrillo.

„He! he! he! Rogat je jarac," mekaše Pedrillo, uzmaknuvši niekoliko koračajah.

U zlovoljnoj razdraženosti zaboravi Volonski, da je u caričinoj palači; zamahnù štapom, te ošinù patuljka, da cvilećoj gèrdobi udari kèrv iz nosa.

„U kèrvi je, u kèrvi! ubì ga!" vikahu prisutnici.

Dovèrviše liečnici, sluge, dvorani, te se stiskuju oko patuljka. To naviesti novu nepogodu za biednoga popečitelja; jer za malo časah dodje vojskovodja Münich, oduze mu na caričinu zapovied sablju, i dade mu nalog, da ide kući, i da tamo kao zatvorenik ostane.

Zatim mu stisnù Münich iskreno i usèrdno ruku.

„Grofe," reče Volonski, predavajući mu sablju; „znam, da ću poginuti. Ali Rusija ima pravo, da dokonča poduzeće, koje sam ja počeo; sve uradih iz čiste ljubavi prama mojoj otačbini; bio sam nerazboran, pa zato i neuspieših. Spasite od kèrvnikah otačbinu, i čuvajte joj slavu."

Kad Volonski blizu kuće dodje, dolećeše mu ukućani na susret, te mu rekoše:

„Obkoljena je kuća! Spasite se, gospodaru — mi ćemo Vas braniti."

„Hvala vam, prijatelji moji," odgovori Artemija Petrović, veleć vozniku, da vozi do kućnoga praga.

Sám se predade u ruke svojih kèrvnikah. —

Idući preko dvorišta, vidjè Sudu, gdie ga odvode. Imao je samo toliko vremena, da ga pozdravi.

U prednjoj sobi nadje Nataliju; šireći ruke dodje mu na susret. Osim vojnove nesreće, sve zaboravi plemenita žena.

Po zakonu obdèržavahu malo danah trajuću iztragu; ali tko bi se usudio, da brani Volonskoga i njegove prijatelje? Medju glavnim točkama osvade bijaše jedna, koju u naše doba nebi nipošto ni vierovali: popečitelj, govoraše osvada, prolio je i kèrvi u caričinom dvoru.

Jedan od sudacah, po imenu Užakov, podpisujući odsudu prolivaše suze.

Kurlandski vojvoda odnese odsudu carici.

„Što nosite?" upita blieda i zapanjena Ana Ivanovna.

„Smèrtnu odsudu preko buntovnikah," odgovori pèrkosno i odvažno ugodnik.

„Jao! vojvodo, onda sam i ja odsudjena! Vi ste nakanili, da mi ogorčite i ovo malo danah, što još živieti mogu."

Udari u plač.

„Meni je na sèrcu Vaš mir i Vaša slava;“ odgovori studeno Biron. „Ali da možete birati, donesoh Vam i drugi zaključak — evo ga,“ primetnù, predajuć carici drugo pismo.

„Što to znači? reče zabunjena Ana Ivanovna; „Vašu odsudu! — Pa me puštate da biram?“

„Dà, birajte glavu, koja Vam je draža — prezrienje zakona i Vaše časti ja nebi preživio.“

„Bože moj! Bože moj! što da radim jadna? — Vojvodo, prijatelju dragi, dajte, te mi se smilujte. — Nevele mi i tako dugo živieti — ja vas molim, zaklinjem!“

Carica bijaše izvan sebe; od velika straha previjaše ruke.

Ali nesmiljen ostade Biron. Niekoliko časah upotrebi svu riečitost, spominjući na čast, na zakone, na sigurnost prestola.

Napokon nadvlada okrutničtvo.

Tri prenesrećna slova — „Ana“ zapisa pod smèrtnu odsudu strepećom rukom.

XIV.

Konac.

Dok trajaše sudbena razprava, neostavi ni časa Andrijeva Natalija svoga vojna; ona mu pomagaše, da podnosi svoju biedu, čitaše mu iz svetoga pisma, s njim se i za njega moljaše Bogu.

Napokon kucnù udesni čas razstanka.

Dodje Podačkin, da dojakošnjega popečitelja odvede u tvèrdjavu, gdie je do smaknuća ostao u strogom zatvoru.

„Lude glave!“ reče Volonski s tužnim posmiehom; „vi mislite, da ćete me poniziti, jer mi za stražara poslaste moga bivšega slugu. Ja se već oprostih sa svietom, a tamo, gdie sam već dušom, neznadu za okove niti za poniženje.“

Ali se i on uzkoleba, kad, idući preko praga, ugleda nesviestnu Nataliju; pognù se k njojzi, izljubi joj studene ruke, te nju i diete preporuči milosti višnjega Boga.

„Nebeski otče, budi i njojzi otac! Ako mi daruješ sina, nadahni ga ljubavju prama otačbini, i — želio sam, da me ona blagoslovi,“ primetnù Volonski, kad li ga Podačkin turnù, i s tim na odlazak spomenu; „ali toga žalostan nevriedim.“

Još jednom poljubi Natalijnu ruku.

„Oprosti,“ reče tužno, prekèrsti se i otidje preko utèrnjenoga tiela.

Još u dvorištu čekaše ga žalostni prizor. S njim se opraštaju vierne sluge, sve, malo i veliko. Sve mu ljubi skute i koljena; čuju se i grozne kletve prama okrutnom ugodniku.

Napokon dodje i dan užasa.

Dovedoše na stratište Volonskoga, Šćurkova, grofa Kupšina, Perokina i Bichlera; naokolo stoji nepregledna množina naroda. — Zaisto, domišljati izbor; nije šala, najbolji, najplemenitiji, najizobraženiji muževi ruske prestolnice. Samo jedan jediti manjkaše, prijatelji ga tražahu očima.

„Gdie nam je Suda,“ upita Bichler.

„Na putu je u Kamčatku,“ odgovori jedan od kèrvnikah.

„Hvala Bogu!“ reče tronuto Volonski; „jedan je ipak manje.“

„Zar nisam ni ja u vašem broju?“ odgovori jedan novi odsudjenik, koga baš dovedoše. (Bijaše namiestnik

45

nesretnoga mitropolita Teofila.) „Hvala Bogu, gdie nemoram umrieti medju robovima kurlandskoga vojvode. Radujte se sa mnom, prijatelji, eto nas bèrzo na nebu, tamo ćemo se opet sastati!“

Šireći ruke, milo se zagèrliše mladi i stari prijatelji, zatim se usèrdno pomoliše Bogu, te blagosloviv jedan drugoga, očekivahu smèrt kao pravi junaci. Bivšemu popečitelju Volonskomu najprije odsiekoše *ruku*; pa onda odrubiše njegovu, Šćurkovu i Perokinovu glavu.

Bichlera i namiestnika nedopade ista dika: njih dvojicu izšibaše knutom, pa ih u njegvama odpraviše u Sibiriju.

Grofu Kupšinu odrezaše jezik za znak obezčašćenja; onda mu pročitaše odsudu., koja ga prognà u viečno zatočenje.

Na taljigi odvezoše postradavše mèrtvace u Simsonovu cèrkvu, u viborskom predielu varoša.

Kažu ljudi, da je nietko na stratištu pohulio glavu Volonskoga, a na licu da je imao veliku bradavicu. — Ali ne, čuvstvo se sgrožava, da samo pomisli na takovu hudobu.

Trečakovski postà napokon profesor riečitosti.

Kašnje su na putu, kao što poviedaju, našli Bichlera u kèrvi, a kraj njega i zahèrdjani čavao, kojim se smèrtno udari.

Nesretnica Natalija stajašè sama na svietu. Užas i strašni dogadjaji malo da ju u grob nesurvaše. Poslie, kad ozdravi, osieti u sèrcu, da je dužna živieti: ona se zavietova, da će se čuvati za svoje diete, i nikad se neporeče.

Dèržava zaplieni svu imovinu odsudjenikah, a udovica bivšega popečitelja ukloni se iz Petrograda u daleko selo. Sva služinčad željaše ju sliediti, ali ona uzè samo dvie najstarije sluge.

Sama se razruši ledena palača; preostale komade baciše na groblje. Vietar urlikaše po skoro još sjajnom i ugodnom dvoru Volonskoga. Narod je tvèrdio, da po njem obilaze avetinje.

Na prolieće, kad snieg okopni na obali Neve, nadjoše obrijanu mužku glavu, cèrte na njezinom licu bijahu se dobro uzdèržale, pa zato se lahko i poznavaše. Pod smèrtnom kaznom bijaše zabranjeno, što o tom govoriti.

Z a g l a v a k.

Neka svuda angjeli te prate.

Nije dugo Ana Ivanovna preživila posliednje strašne dogadjaje. Njezinom smèrću izčeznù i samosilje okrutnoga Birona.

Tko što nečù od one noći, kadno ugodnika, iztèrgnuvši ga iz nagizdane postelje, vučeći za kose, odvedoše u Sibiriju, gdie je čamilo na hiljade njegovih žèrtvah? Tko nezna, da su mu vojnici zlostavili suprugu, oholu, nabrecitu vojvodkinju, i da su ju u tananoj, noćnoj odieći vukli po smèrznutom sniegu? One noći, da pokrije svoju golotinju, rado bi za kabanicu bila dala sve svoje dragociene narese!

Mila i dražestna gospoja pokaza se na prestolu, ali zadèrmana odmah se sunovrati. Ana Leopoldova nebijaše za carevanje velikoga carstva, ona je znala upravljati žezlom ljubavi i niežnoga čepuškanja. Rusija očekivaše svoju pravu caricu, kćercu Petra velikoga.

„Spomenite se, čija sam kćerca!“ reče Jelisava šaci Rusah. A ta šaka, pozdravivši ju imenom „majko“, metnù joj krunu na glavu, koju joj uzkrati mračna i sebična politika.

I mnogo je mogla poduzeti od naroda izabrana carica. Ona razkinù težke okove, izvidà rane, odkinù sa sèrca i usanah onaj cèrni pečat. Da se razviju znanosti, položi temelj njihovu hramu *), koi je neizmierno prosvietio i uljudio Rusiju.

Mi nesmijemo ni to zaboraviti, da nam je pokazala jedna niemačka knjeginja, koju silu ima ljubav kod ruskoga naroda; ona bi u ruskoj poviestnici zauzimala pèrvo miesto, da ga prije nje nezauzè Petar veliki.

Jedva što Jelisava na prestol uzadje, odmah se postara, da oslobodi Teofila, tverskoga mitropolita.

„Znaš li me?“ upita ga, snimajući mu okove.

„Ti si iskra Petra velikoga,“ odgovori starac, koi skoro barem s tom utiehom preminù, da je za života narodnu caricu ugledao na ruskom prestolu.

Jelisava je znala učiniti, da je bèrzo bio zaboravljen kèrvoločni Biron; samo po pokrajinama i dalekim gradovima govorahu kadšto o njem, kao sada o Pugačevu, da ustraše vragoljastu diecu.

Ali ovdie mogu poviedati jedan dogadjaj, koi opominje na okrutnogà ugodnika.

Jednoga krasnoga, lietnoga dana 1743. god. idjahu tri osobe niz moskovski prediel varoša u Isakovu cèrkvu.

Pèrva bijaše žena po prilici od trideset godinah, u odieći seljanke; upèrkos da joj od vietra bijaše izpucalo lice, ipak nisi inače mogao, nego se diviti liepoti njezinih pravilnih cèrtah, njezinomu ljubkomu i dostojnomu dèržanju.

Za njom je išao siedokosi starac, sudeći po odieći, bio je niekad sluga. Da je poštene i vriedne duše, izdavaše ga iskreno lice i čedno dèržanje.

Starac je u naramku nosio rumeno, smedjokoso, cèrnooko mužko čedo od tri godine. Diete je bilo milo

*) Sveučilište u Moskvi.

i drago, i tko ga je pèrvi put vidio, nije lje pomislio, da je od prostoga poroda.

Diete zagèrli starca lievom ručicom, a desnom kazivaše na cèrkve, visoke kuće, na jadra brodovah, na pozlaćeni zvonik admiraliteta. I svaki put pogleda na starca čistosèrdnim čudom, da ga pita: „Gdie je ono, ujače?"

Starac se siljaše, da s lica raztiera mračne oblake, i da malomu potanko odgovori.

Trojica stade pred Isakovom cèrkvom. Vrata bijahu otvorena, a u zadku mračnoga hrama gorahu uljenice kao pojedina svietlišta.

Žena metnù na zemlju diete i reče mu, da Boga moli. Ona kleknù. Kad ustade, svietljahu joj se na očima suze. Uze iz kese složeno pisamce i tri desetice.

„Leti," reče k starcu, dajući mu novce i pisamce; „valja nam se paštiti, a nećemo da zakasnimo tamo na službu božju."

Starac ode u cèrkvu, gdie su se spremali za službu božju, preda djakonu pisamce i dvie desetice, a za treću kupi voščanu svieću, te ju užeže pred spasiteljevom ikonom. Pokloniv se tri puta, vrati se k mladoj gospodarici.

Svećenik, dobivši pisamce od djakona, stadè pod jednu uljenicu i čitaše glasno: „Za pokoj svetoj Bogorodici preporučene duše." — „Drage volje ću učiniti!" primetnù on.

Medjutim uze žena u naramak diete, te ode tiho i pobožno preko dvorskoga tèržišta. Ozbiljno i svečano dèržanje matere kao da je i kod dieteta bilo od upliva; ali ugledavši još nevidjeni prizor, nemogaše više odolieti, nego reče: „Gle, majčice! što je ono?"

Mati se obazrè i vidjè dvokolne taljige, na kojima siedjaše razdèrpana, nakazna, divjačno oko sebe gledajuća žena. Uzdu dèržaše stari Ciganin. Kraj kukavne taljige

stajaše redarnik, te grozeći štapom zapoviedaše Ciganima, da odmah iz varoša odlaze.

Ciganka kao da nemogaše ići, a izbuljene oči bijahu očiti znak, da je luda. Mèršavim rukama kazivaše na palaču, govoreći nerazumne rieči. Kad je njezin pratilac htio da podje, razljuti se grozno na njega, a ovomu neostà druga, nego moliti redarnika, da ih pusti još niekoliko časah.

Domaknù se mlada žena u seljanskoj odieći, i baci im u taljige niekoliko bakrenih novacah.

Kao da je munjom udarena, protèrnù Ciganka, kad ugleda diete.

„Daj ga meni — njegov je sin!" vikaše užasnim grohotom, da je od straha bieżala biedna mati, obazriev se od časa do časa, da li ju neprogoni iz taljige skočivša žena.

Prekèrsti se, čim umaknù iz Ciganikinih očijuh. Morahu ju mučiti strašne misli, jer više nekoracaše čvèrsto kao prije, i jer često bojazljivom niežnošću pritiskivaše diete na sèrce.

Odnagliše dalje. Bijaše strašna zapara; mladoj ženi goraše lice, a mladencu se više nego obično rumeniše milokèrvni obrazići.

Starac htiedè da nosi diete, ali se nehtiedè brižnoj materi da povieri milenče slabim rukama sluge: tà, mogla bi koja Ciganka opet pokušati, da mu ga otme.

Prispievši u groblje, simbol viečnoga mira, gostoljubno svratište, gdie svi dolaznici nadju priredjenu ložnicu. A na svakoj ložnici je ploča, kao da se zaprieči zemlji, da netiera goste u vèrvu svieta; a na jednom kamenu stoji častni kèrst, simbol zemaljskoga života, kažiput na nebo. — Kojim tronućem gledahu hodočastnici svaku raku!

Ali eto najednom pobliedi mlada žena, ruke joj zadèrhtaše; pustila bi diete da pane, ali još priteče stari sluga, te ga uzè i na zemlju metnù.

Na jedan grob padè ridajući žena, i dugo, posve dugo neustadè. Starac kleknù i Bogu se pomoli. Diete plakaše, tèrzajući majku za suknjicu.

Ta seljanka bijaše Volonskoga Natalija. Diete bijaše njezin sinak, a starac njezin sluga.

U Petrograd dozvaše Andrijevu Nataliju, da joj povrate dobra, što joj otè Bironovo samosilje. Jedva što dodjè u prestolnicu, dèržala je za pèrvu dužnost, pohoditi za nju toli svetu raku.

Zvonjahu na službu božju. Čujući zvona ustadè, kleknù, primaknù k sebi diete, pognù mu glavicu do groba i reče mu ridajući:

„Ovdie su ti otčeve kosti — moli Boga, da mu je pokojna duša, reci: Otče dragi, blagoslovi me iz tvoga svieta!“

I mladenac govoraše: „Otče dragi, blagoslovi me iz tvoga svieta!“

„O! sladki, uviek mi nazočni prijatelju — evo vidiš, da se nisam porekla. Darovah ti sina. Dovedoh ga k tebi — pogledaj ga, tvoja je slika i prilika. — Blagoslovi nas, sladki mučeniče! Već odavno bi kraj tebe trunula, da se nečuvam za našega angjela.“

Od rajske joj slasti svietljahu se oči: činjaše se, kao da kroz oblake vidi niežno ljubljenoga, nezaboravnoga muža.

Starac ju opomenù, da počimlje služba božja. Još jednom pogleda na grob, te otidje s dietetom u cèrkvu.

Djakon već čitaše apostolovu poslanicu. U cèrkvi bijaše malo i to sve starih ljudih. Djakon pogleda neho-

tice na došastnike — i gle, iznenada zadèrhta mu gèrlo; na oči mu udariše suze, te mu zastèrše natiskane rieči.

„Što je?“ upita nevoljno svećenik.

Djakon se jedva snadje, i nastavi čitanje.

Poslie službe božje, kad je Volonskoga Natalija naručivala zadušnicu za svoga supruga, doleti djakon, te reče poljubivši joj ruku:

„Andrijeva Natalijo, niste li me poznali? — Vi se još spominjete dèržavnoga savietnika Šćurkova? bijaše prijatelj Vašega pokojnoga supruga, s njim je i postradao. — Ja sam Ivan, bivši —“

Zapè. Rieka suzah zaguši mu ostale rieči.

I zbilja, to bijaše vierni, valjani sluga čudnovatoga starca s cèrvenom kapicom. Naučiv se točno čitati, postadè djakonom u cèrkvi, gdie mu sahranjen bijaše gospodar, samo da se s njim nerazstane.

Andrijeva Natalija poljubi vriednoga Ivana, i pokazà mu svoga sina.

Poslie opiela za pokojnika odvede djakon gospoju, te joj pokazà gospodarovu ruku.

„Još imam njegovu odieću, čuvam ju kao oči u glavi,“ reče vèrlo tronut; „imam još i dva poljska vižleta, od kojih se za života nije razstajao. Ona dva druga — jedva ćete vierovati — izdahnuše na njegovu grobu.

* * *

Od tada se često na grobu Volonskoga vidjaše gospoja u cèrnini, i s njom mali mladenac.

Malo zatim preminù u ribarskom selu stara, poludjela Ciganka.

Kažu, da je izza njezine smèrti u sviet odjezdio njezin pratilac, ali na pastuhu od čiste pasmine, koga je ukrao iz konjušnice kurlandskoga vojvode.

